

QDÜNYA UŞAQ ƏDƏBİYYATI

RUS UŞAQ ƏDƏBİYYATI

- *A. Puşkin*
- *M. Lermontov*
- *L. Tolstoy*
- *P. Yerşov*
- *M. Prişvin*

DÜNYA UŞAQ ƏDƏBİYYATINDAN SEÇMƏLƏR

419(2)
R88

RUS UŞAQ ƏDƏBİYYATI

Birinci kitab

- A. Puşkin • M. Lermontov • L. Tolstoy •
- P. Yerşov • M. Prişvin •

M.F. Axundov adına
Azərbaycan Milli
Nəşriyyatı

“ÖNDƏR NƏŞRİYYAT”

BAKİ-2005

225585

Tərtib edəni və redaktoru:

Cəlil Nağıyev

Ön sözün müəllifi:

Əkrəm Əliyev

RUS UŞAQ ƏDƏBİYYATI

Birinci kitab

891.7'08 - dc 21

AZE

Rus uşaq ədəbiyyatı. Birinci kitab. Bakı, "Öndər nəşriyyat", 2005, 328 səh.

"Dünya uşaq ədəbiyyatından seçmələr" silsiləsindən olan bu kitaba rus ədəbiyyatı klassiklərindən A.S.Puşkinin, M.Y.Lermontovun, L.N.Tolstoyun, eləcə də P.P.Yerşovun və M.M.Prişvinin uşaqlar üçün yazdıqları əsərlərdən nümunələr daxil edilmişdir.

ISBN 9952-416-55-4

© "ÖNDƏR NƏŞRİYYAT", 2005

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

"Azərbaycan dilində latın qrafikası

ilə kütləvi nəşrlərin həyata

keçirilməsi haqqında"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı

ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına
hədiyyə edilir

RUS UŞAQ ƏDƏBİYYATI İNCİLƏRİ

Uşaq ədəbiyyatı hər bir xalqın milli mədəniyyətinin tərkib hissəsi olub, onun ədəbiyyatında önəmli rol oynayır, çünki o, gənc nəslin tərbiyəsində ən təsirli vasitələrdən biridir. Özü də uşaq ədəbiyyatı yalnız ölkənin gələcək vətəndaşlarının formalaşdırılmasında fəal iştirak etmir, o həm də mənəvi tərbiyədə və estetik zövqün aşılmasında fəal iştirak edir.

Yüksək bədii keyfiyyətlərə malik uşaq ədəbiyyatı özündə güclü ideya-estetik və mənəvi yük daşıyır. Qeyd olunmalıdır ki, bu ədəbiyyatın ən yaxşı nümunələri milli mədəniyyətin həddlərindən çıxaraq ümumbəşəri maraqları və yüksək humanistik fikirləri ifadə edir, insanları birləşdirən ideyaların yayılmasına rəvac verirlər.

“Uşaq ədəbiyyatı” məfhumu həm bilavasitə uşaqlar üçün yazılmış əsərləri, həm də böyüklər üçün nəzərdə tutulmuş, lakin yüksək tərbiyəvi əhəmiyyətinə görə uşaqlar üçün işlənmiş əsərləri özündə ehtiva edir. Onlar bir qayda olaraq yalnız maraqlı süjetləri ilə deyil, həm də yüksək mənəvi keyfiyyətlər və humanistik ideyalar daşımaları ilə seçiyirlər.

Bu hər şeydən öncə dünya ədəbiyyatı klassiklərinin əsərləridir. Dünyanın müxtəlif guşələrində uşaqlar, M.Servantesin “Lamançlı Don Kixot”, D.Defonun “Robinson Kruzo”, C.Sviftin “Qulliverin səyahəti”, R.Covanyolinin “Spartak”, J.Vern və C.F.Kuperin romanlarını, A.S. Puşkinin körpələr üçün yazılmış nağıllarını, povest və poemalarını sevmə-sevmə oxuyurlar.

Bilavasitə uşaqlar üçün yazılmış əsərlərə gəldikdə isə o, mənəvi mədəniyyətin ayrılmaz hissəsi kimi ilk növbədə söz sənəti olub bədii ədəbiyyata və şifahi xalq yaradıcılığına xas olan keyfiyyətləri özündə birləşdirir. Digər tərəfdən isə o, gənc nəsle ünvanlandığından oxucularının yaş xüsusiyyətlərini və pedaqogikanın müəyyən müddəalarını nəzərə almalı olur. Lakin bu, uşaq ədəbiyyatının yalnız ədəbi vəsait olub pedaqogika elminin müəyyən müddəalarını şərh etməli olması demək deyil. O, sadəcə, söz sənətinin müstəqil sahəsi kimi bədii yaradıcılığın qanunlarını pedaqoji tələblərlə üzvi surətdə özündə birləşdirir.

Uşaq ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələri özündə tərbiyəedici, bilikverici və estetik funksiyaları birləşdirir, yəni oxucularda müəyyən müsbət mənəvi keyfiyyətlər tərbiyə edir, onların ətraf aləm haqqında təsəvvürlərini genişləndirir və bunları uşaqlara müvafiq məzmunlu formada çatdırırlar.

Uşaqların diqqətini bir qayda olaraq ustalıqla qurulmuş, kəskin və diqqəti özündə saxlayan süjetli kitablar cəlb edir. Uşaqlar səyahətlər, müxtəlif macəralar, sirli və fantastik hadisələr barədə böhs edən əsərləri böyük həvəslə oxuyurlar.

Uşaq ədəbiyyatının ən vacib göstəricilərindən biri bədii əsərin dilidir, çünki düzgün ədəbi dilin bünövrəsi məhz uşaq yaşlarında qoyulur. Bundan başqa qrammatik cəhətdən düzgün qurulmuş nitq fikrin daha aydın və dəqiq ifadəsinə rəvac verir.

Rus uşaq ədəbiyyatına gəldikdə isə, onun çox əsrlik tarixi var: uşaqlar üçün ilk kitab Rusiyada 1491-ci ildə yazılıb, kitab çapının meydana gəlməsindən sonra isə (XVI əsrin II yarısı) bu səpkili kitablar çap olunmağa başlayıb. Belə ki, yalnız XVI əsrdən dövrümüzə qədər uşaqlar üçün 12 adda kitab gəlib çatıb.

Uşaqlar üçün ilk rus jurnalını (“Детское чтение для сердца и разума”) 1785-ci ildə N.İ.Novikov təsis etmişdi. Bu jurnalda uşaqlar üçün anlaşıqlı dildə müxtəlif elmi, texniki, bədii və s. materiallar çap olunurdu. Yeri gəlmişkən, N.M.Karamzinin “Yevgeni və Yuliya” povesti də burada çap olunmuşdu.

1875-1885-ci illərdə “Yeni əlifba” və ona daxil olan və L.N.Tolstoyun fəlsəfi və pedaqoji baxışlarını əks etdirən “Oxu üçün rus kitabları” işıq üzü görmüşdür. Bundan başqa, özünün məşhur “Qafqaz əsiri” əsərini də yazıçı məhz “Yeni əlifba” üçün yazmışdı. Görkəmli pedaqog K.D.Uşinski də uşaqlar üçün hekayələrini məhz həmin illərdə yazmışdı.

XIX əsrdə və XX əsrin əvvəllərində N.Nekrasov, A.Pleşşeyev, A.Maykov, Y.Polonski, A.Blok uşaqlar üçün şeirlər, V.Dal, D.Qriqoroviç, K.Stanyukoviç, D.Mamin-Sibiryak, A.Serafimoviç, A.Kuprin isə hekayə, povest və nağıllar yazmışdılar. 1919-cu ildə M.Qorki uşaqlar üçün “Северное сияние” jurnalını yaratdı. Jurnal körpələr və yeniyetmələr arasında çox məşhur idi.

Ötən əsrdə rus uşaq ədəbiyyatı sürətlə inkişaf etməyə başladı. K.Çukovski, S.Marşak, A.Barto, S.Mixalkov, B.Jitkov, L.Panteleyev, A.Qaydar, L.Kassil, Y.Oleşa, P.Bajov, V.Bianki və bir çox başqalarının şeirləri, nağılları, hekayə və povestləri çoxminlik tirajlarla çap olunurdular.

Gənc nəslin tərbiyəsində XIX əsrin klassik uşaq ədəbiyyatı xüsusi yer tutur. Rus ədəbiyyatının klassiklərinin bir çoxu elə əsərlər yazıblar ki, uşaq oxusunu onlarsız təsəvvür etmək mümkün deyil. Belə müəlliflərdən A.Puşkin, Y.Lermontov, L.Tolstoy, İ.Krılov, V.Jukovski, P.Yerşov və başqalarının adlarını çəkmək olar. Bu klassik irs əvəzsizdir. Məsələ burasındadır ki, klassik irs daim inkişafdadır. Hər yeni nəsil bu əsərləri keçmiş

haqqında bilikləri və öz təcrübəsindən çıxış edərək dərk edir, yəni klassika daim aktuallaşır.

Uşaq ədəbiyyatı oxucunu elm və həyatın müxtəlif cəhətləri barədə biliklərlə zənginləşdirir: ata-babaların tarixi və məişəti, ölkənin coğrafiyası, onun təbiəti və s. haqqında biliklər verir. Bununla da uşaqlar özlerini keçmiş nəsillərin varisləri və onların işlərinin davamçıları kimi dərk etməyə başlayırlar. Onlar dərk edirlər ki, bu keçmişsiz nə indi olmaz, nə də gələcək ola bilməz.

Keçmiş haqqında uşaq kitablarının qəhrəmanları öz işlərinin ustaları, zəhmətsevər adamlardır, yaradıcı əməl onlar üçün tələbat və mövcudluq mənbəyidir. Onlar zəngin daxili aləmə malikdirlər, mənəvi təmizlikləri ilə fərqlənir, dara düşənlərə həmişə kömək əli uzadırlar. İnsan taleləri, qələbələr və məğlubiyyətlər, müsbət qəhrəmanların gözəlliyi və daxili aləminin kamilliyindən bəhs edən povest və hekayələr yaxını pisdən seçməyi, insanın mahiyyəti və yer üzündə təyinatı barədə düşünməyə vadar edirlər.

Beləliklə, klassik uşaq ədəbiyyatı fikir və əməllərin məntiqini gücləndirir, zəngin və incə hiss mədəniyyəti tərbiyə edir, dünyagörüşünü genişləndirir, şəxsiyyətin hərtərəfli inkişafına rəvac verir. O hədsiz tərbiyəvi potensiala malik əvəzsiz sərvət olmaqla yanaşı uşaqları "böyüklər üçün" ədəbiyyatı oxumağa hazırlayır.

Qeyd olunmalıdır ki, klassik uşaq ədəbiyyatı yüksək bədii keyfiyyətləri və dil mədəniyyəti ilə seçilir, uşaqlara qayğıkeş münasibət nümunəsi verir.

Klassik uşaq ədəbiyyatının ideya-bədii xüsusiyyətlərini başa düşmək üçün onların ən yaxşılarını üzərində geniş dayanmaq daha məqsədəuyğundur.

A.S.Puşkin məhz uşaqlar üçün əsərlər yazmasa da, onun adı uşaqlara hələ məktəbəqədərki dövrdə məlum olur. Ətraf aləmi bütövlükdə görən böyük şairin universal dühası dar çərçivəyə sığmırdı: o, oxucularını yaş qruplarına bölmədən bir tam halında görürdü. Puşkin yaşından asılı olmayaraq bütün oxucular üçün anlaşılıqlı olmağa çalışırdı. Bunu o hələ yaradıcılıq yolunun əvvəlində bəyan etmişdir:

"İstəyirəm ki, mənə –
həm kiçik, həm də böyük –
hamı dərk edə bilsin".

Qoqolun sözlərinə görə, Puşkin təbiətən poetik duyğuya malik və buna görə də onun əsərlərini anlamağa qabil oxucular üçün yazırdı. Məsələn,

onun yaradıcılığında ən uşaq ədəbiyyatı hesab etdiyimiz "Balıqçı və balıq nağılı" əslində o qədər də sadə deyil və böyüklər üçün də ideya daşıyır.

Bununla belə o, uşaqları da oxucuları sıralarında görür və əsərlərinin uşaqlar üçün jurnallar, toplular və almanaxlarda çap olunmasına etiraz etmirdi.

Amma Puşkinin əsərləri məktəb proqramlarına dərhal düşməmişdilər. Yalnız 1856-cı ildə Moskva Universitetinə daxil olanlardan onun bəzi əsərlərini və tərcümeyi-halını bilmək tələb olunurdu.

Məlumdur ki, N.Q.Çernışevski "Aleksandr Sergeyeviç Puşkin. Onun həyatı və əsərləri" kitabında onun yaradıcılığını uşaqlara və yeniyetmələrə xeyli geniş təqdim etmişdi. Bundan başqa o, kitabın əlavəsində uşaq və yeniyetmələrin oxuması üçün "Yevgeni Onegin", "Tunc atlı", "Poltava", "Boris Qodunov" əsərlərindən parçalar vermişdi.

Puşkin lirikasının çox qismi yeniyetmələrlə müdrik söhbətlərdir. Puşkin əsərlərinin anlamaq üçün çətinliyindən danışanlara etiraz edən Qoqol deyirdi ki, "onlar elə parlaqdır ki, hər kəs onları dərk etməyə qabilir. Onlar necə də anlaşılıqlı olmasınlar! Onlar elə vüsətli, elə parlaq, elə atəşli, elə xoş və eni zamanda uşaq kimi safdırlar".

Puşkin ədəbi irsində aşağı sinif şagirdləri, hətta məktəbəqədər yaşında olanlar üçün anlaşılıqlı olan əsərlər çoxdur.

Onlar uşaq oxusuna hələ şairin sağlığında daxil olmağa başlamışlar. Bunu A.İ.Gertsenin XIX əsrin 20-30-cu illərinə aid xatirələri sübut edir. Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, XIX əsrin 50-60-cı illərindən Puşkinin əsərləri gimnaziya, Uşinskinin "Детский мир" və "Родное слово" kitabları çapdan çıxandan sonra isə ibtidai siniflərin proqramlarına salınmışdılar.

Puşkin lirikasının yeni nəsildə ali mənəvi keyfiyyətlər tərbiyə etmək üçün gözəl zəmin olması bizim dövrümüzdə heç kimdə şübhə doğurmur.

Uşaq poeziyasına ən çox töhfələr vermiş XIX əsrin I yarısının şairlərindən biri də V.A.Jukovskidir. Onun 1815-ci ildə işıq üzü görmüş ilk kitabı oxucular, ələlxüsus gənclər tərəfindən olduqca gözəl qarşılanmışdır.

Şair ömrü boyu uşaqların təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olmuşdu, buna görə də onları yaxşı tanıyır və başa düşürdü. 1817-ci ildə o, çarın ailəsinə dəvət olunmuş, onun uşaqlarına, o cümlədən vəliəhd II Aleksandra, sonra isə onun uşaqlarına dərs demiş, onların tərbiyəsi ilə məşğul olmuşdu.

Uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olan Jukovskini uşaq ədəbiyyatı məsələləri düşündürməyə bilməzdi. O, uşaqların oxu kitablarının məzmununa xüsusi diqqət yetirir, hesab edirdi ki, onlar uşaqları düşündürməlidir. Şairin fikrincə uşaq kitablarının dili təbii, ədəbi olmalı, özləri isə uşaqların mənəvi

tərbiyəsinə təsir etməli, yalnız konkret idrakı deyil, həm də təxəyyülü inkişaf etdirməlidir.

Uşaqlar üçün Jukovski iyirmidən artıq əsər yazıb. Bunlar əsasən xalq nağıllarının süjetləri əsasında yazılmış mənzum nağıllardır. Buna misal olaraq “Çar Berendey haqqında nağıl”ı göstərmək olar ki, onun tam adı qədim rus adları səpkisindədir. “Çar Berendey, onun oğlu şahzadə İvan, ölməz Koşseyin kələkləri və Koşseyin qızı şahzadə Maryanın müdrikliyi haqqında”dır.

Şair başqa dillərdən də nağıllar tərcümə edib. Belə ki, 1826-cı ildə o, Qrimm qardaşlarının “İtburnu şahzadə qız” nağılını rus dilinə çevirərək “Tikanlı qızılgül” başlığı ilə “Детский собеседник” jurnalında çap etdirmişdi.

“Yatmış şahzadə qız” nağılı da Qrimm qardaşlarının nağılı əsasında yazılmışdı. Bu nağıl da əvvəlki kimi xalq nağılı olsa da, bunda folklor elementləri nisbətən azdır. Bu nağılın xəlqiliyi üzdə olub yalnız atalar sözləri, zərb-məsəllərlə ifadə olunmamış, xəlqilik əsərin bütün quruluşunda öz əksini tapmışdır. Belə ki, əcnəbi süjet rus məişəti, adları, təbiət mənzərələri və sairə zənginləşir.

1831-ci ildə Jukovski “Siçanlarla qurbağaların müharibəsi” əsərini yaratdı. Əsər qədim yunan müəllifi Piqret Koriyskinin “Batraxomnomiya” poeması əsasında yazılmışdı. Əslində şair dövrünün ədəbi çəkişmələrini gülüş hədəfinə çevirən satirik nağıl yaratmışdı. Təbii ki, ədəbi rəqiblərin çəkişmələri, ədəbi dedi-qodular uşaqlara çatmasa da, uşaqlar bu əsəri gülməli nağıl kimi qavrayırlar.

“Şahzadə İvan və Boz qurd haqqında nağıl”, “Kapitan Bonn”, “Barmaq boyda oğlan” və s. əsərləri uşaqlar həvəslə oxuyurlar. Bu əsərlər çap olunduqları gündən uşaq toplularına, muntəxəbatlara salınıb, gənc oxuculara estetik təsir göstərərək, onlara xoş təsir göstərərək, onlarda xoş duyğular tərbiyə ediblər.

M.Y.Lermontovun yaradıcılıq yolu tez başlayıb və əfsus ki, qısa olub. Onun ilk əsərlərini duel ərəfəsində yazdığı son əsərlərdən cəmi on üç il ayırır. Şairin əksər əsərləri uşaqlar üçün anlaşıqlı olmasa da, onun elə əsərləri var ki, kiçik və böyük yaşlı uşaqlar onları həvəslə oxuyurlar. Bunlardan biri “Aşıq Qərib” nağılıdır. O, şairin əlyazmaları arasında aşkarlanıb. 1846-cı ildə çap olunmuşdu. Nağıl 1837-ci ildə şair Qafqazda sürgündə olarkən azərbaycanlının dilindən yazılmışdı, buna görə də mətndə Azərbaycan sözləri var. Lermontov onu məşhur süjetin Türkiyə variantı kimi qələmə almışdı. Nağıl çap olunan kimi uşaqları əyləncəli süjeti,

qeyri-adi macəraları, xarakterlərin alicənablığı, hisslərin aliliyi, mənəvi təmizliyi və sənətə ehtiramı ilə cəlb edərək onların oxu ədəbiyyatına daxil olunmuşdur.

Əsas qəhrəmanın obrazı xüsusilə cəlbedicidir. O kəsibdir, lakin sevən qəlbə malikdir, lovğalıq və paxıllığa yaddır. Qərib yüksək şəxsi ləyaqət hissənə malikdir, azadlığı və müstəqilliyi hər şeydən üstün tutur. Onun sevgilisi Maqul-Mehri də ali, sadə hissləri, sədaqəti ilə seçilir. İctimai vəziyyətinin fərqli olmasına baxmayaraq bu gözəl bütün qəlbi ilə kəsib oğlanı sevir. Şərq qadını üçün müəyyən edilmiş ciddi qaydaları pozaraq o özü sevdidi oğlanın evinə gəlir. Qız imkan tapıb oğlana qayıtmaq vaxtını xatırladır və ona oğlanın ölümü barədə dəlillər göstərsələr belə onun ölümünə inanmır.

Nağılda təfərrüatlar yoxdur. Hadisələr iri planda, qəhrəmanların hissləri isə əməlləri vasitəsilə göstərilir. Qəhrəmanın saz çalmaq və oxumaq məharəti bir dəfə də olsun təsvir olunmur, yalnız onun gözəl oxuduğu deyilir və sənətinin dinləyicilərə təsiri göstərilir. Nağılın müəllifi epitetlərdən demək olar ki, istifadə etmir. Burada yüksəltmə dərəcəsində sifətlər, təəccüb, sevinc və ya kədər nidaları səslənmir. Qızın gözəlliyi haqqında çox sadə: “O, bütün qızlardan yaxşı idi” – deyilir.

Nağılda Şərqi məişəti və mərasimləri əks olunur: bəyin qonaqlarla süfrə arxasında olduğu vaxt gəlinin pərdə arxasında oturduğu nəzərə çatdırılır.

Başqa sahələrdə olduğu kimi nağılda da Lermontov Puşkinin sələfi kimi çıxış edir, onun kimi şifahi xalq yaradıcılığına müraciət edir.

Yeniyetmələr üçün Lermontovun həcminə görə ən iri əsəri “Çar İvan Vasilyeviç, cavan opricnik və qoçaq tacir Kalaşnikov haqqında nəğmə” əsəridir. Bu əsər 1837-ci ildə yazılıb. Nəğmənin ideya məzmununu müasir həyatdan narazı, gənc nəslə fəaliyyətsizlikdə təqsirləndirən şairin yaradıcılığının əsas motivləri səpkisindədir. “Nəğmədə” şair göstərir ki, öz namusunu müdafiə etməyə və özbaşınalığa qarşı çıxmağa qabil namuslu, güclü və fəal adamlar həmişə olublar. Onlar hətta İvan Qroznı kimi zalım hökmdarlara qarşı belə çıxıb biliblər.

Bu əsərin süjetinin əsasını hər hansı bir konkret tarixi fakt təşkil etmir. Amma şair uydurulmuş hadisə əsasında uzaq XVI əsrin, İvan Qroznı hökmdarlığının keyf məclisləri, yumuruq döyüşləri, opricnina, qəddar qətlərlə dolu məişəti və ruhunu əks etdirə bilib.

Nəğmənin giriş hissəsində şair göstərir ki, guya o, xalq şairləri-nəğməkarları tərəfindən qoşulub və onu həvəslə dinləyən xalqa oxunub. Müəllif əsərini qədim ruhda qoşulmuş nəğmə kimi təqdim edir.

“Nəgmə” üç bərabər hissəyə bölünür ki, bunların da hər birində qəhrəmanların birinin həyatındakı hadisələrdən bəhs olunur.

Kalaşnikov və Kiribeyeviç kimi uydurma obrazlarla yanaşı çar İvan Vasilyeviç Qroznının da obrazı yaradılıb. O, mürəkkəb və ziddiyyətli adamdır. İvan Qroznı bütün çar təmtərağı və şöhrətilə, qızıl taxt-tacında, opriçniklərin əhatəsində süfrə arxasında göstərilib. Keyf məclisində çar istəyir ki, hamı onunla bərabər şənlənsin, buna görə də o dəqiqə qəmli Kiribeyeviçə diqqət yetirir. Onun kədərinin səbəbini bildikdə çar ona kömək etmək fikrinə düşür. Lakin onun əhvalı tez dəyişir. Olduqca xoflu olduğundan o, hər yerdə xəyanət görürdü. Çarın xasiyyəti olduqca ziddiyyətli idi: onun xoş münasibəti ani olaraq dəyişib qəddarlıqla əvəzlənə bilirdi.

Kiribeyeviçin xarakteri daha bitkindir. Onun portreti ayrı-ayrı kəskin və iri cizgilərlə yaradılıb. O, qoçaqdır, cəsərtlidir, çara sadıqdır.

Stepan Paramonoviçin xarakteri bitkin və möhtəşəmdir. Kalaşnikov haqq işi uğrunda döyüşə girir. O, namusu hər şeydən üstün tutur.

“Nəgmə”nin gözəlliyi onun tarixi koloritindədir. Özü də şair tarixi realilərə uymur, dövrün əsas cizgilərini əks etdirir. Dövr çoxsaylı detallarla deyil, zamanın atmosferinin, ruhunun canlandırılması hesabına yaradılır.

Uşaq oxusu üçün ədəbiyyata L.N.Tolstoy çoxlu töhfələr vermişdir. İlk növbədə onun Rusiyanın xalq məktəbləri üçün dərs kitabları – “Əlifba” və “Yeni əlifba”nın adları çəkməlidir. Yazıçı atalar sözlərini süjetli formada işləyib onları kiçik miniatürlər və təmsillər şəklinə salır. O müxtəlif janrlarda işləyir, hekayələr, oçerklər, təmsillər, nağıllar yazır.

“Yeni əlifba”nın kompozisiyası uşaqların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə alır. Əvvəlcə bir neçə sətirlik kiçik hekayələr verilir, sonra əsərlərin məzmunu get-gedə genişlənir. Özü də hekayələr, təmsillər və nağıllar növbələşir. Bunların çoxunu L.Tolstoy özü yazırdı. Lakin kitaba başqa rus yazıçılarının və xarici müəlliflərin də əsərləri salınmışdı.

Tədris kitablarında müəyyən yeri təmsillər tutur. Tolstoy onları Ezopun süjetləri əsasında yazmışdı. Onlar uşaq anlayışına çox uyğunlaşdırılmış, sadə və aydın dillə yazılmışdılar. Təmsillərin əsas fikri uşaqlar üçün olduqca aydındır: onlar düzlük, əməksevərlik, cəsəret, xeyirxahlıq tərbiyə edirlər. Tolstoyun təmsilləri kəndli ailəsinin real həyat şəraitini təsvir edir, qocalar və zəiflərə münasibət məsələsi ətrafında düşünməyə vadar edir, kəndin mürəkkəb və ziddiyyətli həyatını əks etdirməklə canlı və rəngarəng xarakterlər yaratmağa imkan verirlər.

Uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuş əsərlər içərisində məktəbəqədər yaşda olan uşaqlar və aşağı sinif şagirdləri üçün xüsusilə maraqlı olan nağıllar

çoxluq təşkil edir. Yazıçı üçün ən səciyyəvi nağıllardan biri 1872-ci ildə “Yeni əlifba” üçün yazılmış “Üç ayı”dır. Onun təhkiyəsi realistlik hekayəyə çox yaxındır: xalq nağılları üçün ənənəvi olan giriş və sonluq burada yoxdur, hadisələr birinci cümlədən inkişafa başlayır: “Bir qız evdən meşəyə getdi...” Ayıların otaqları, onların avadanlığı, masanın üstündəki qab-qacaq çox ifadəli şəkildə təkrarlanır. Bütün bunlar tələsmədən verilir, sanki bütün bunları müəllif uşaq gözləri ilə müşahidə edir: üç fincan – böyük fincan, bir qədər balaca fincan, balaca mavi fincan; üç qaşq – böyük qaşq, orta qaşq və balaca qaşq və b. Təhkiyə tələsmədən aparılır, balaca dinləyicilər və oxucular balaca qəhrəmanın tam sərbəst hərəkətlərini sakitcə, tələsmədən müşahidə edə və özlərini balaca kürsüdə oturmaş təsəvvür edə bilirlər. Ayıların qızı gördüyü kulminasiya məqamından dərhal sonra düymün açılması gəlir – qız özünü itirmir və pəncərədən çölə atılır...

P.P.Yerşova şöhrəti on səkkiz yaşında, Peterburq Universitetinin tələbəsi olanda yazdığı “Qozbel at” nağılı gətirmişdi. Yerşov elə o vaxtlar, universitetdə tələbə ikən, kəndli oğlu – cəsur İvanuşka haqqında, axmaq çar haqqında, sehrli qozbel at haqqında özünün şirin “Qozbel at” nağılını yazmaq fikrinə düşdü. Yerşov “Qozbel at” üçün qədim xalq nağıllarından çox şey götürmüşdür. Nağıl qeyri-adi uğur qazanmışdı. Nağılın özünün yaxşı olması ilə yanaşı onun məşhurlaşması xoş məqamda, Puşkin və Jukovskinin nağıllarının məşhur olduğu dövrdə yaradılması ilə bağlı idi. A.S.Puşkin “Qozbel at” nağılını oxuyub çox tərifləmişdi.

“Qozbel at”ın birinci hissəsi 1834-cü ildə “Библиотека для чтения” jurnalında çıxmış, elə həmin ildə nağıl bütövlükdə ayrıca kitab halında çap olunmuşdu. Müəllifin sağlığında nağıl beş dəfə təkrar nəşr olunmuş, yalnız kiçik yaşlılar arasında deyil, həm də orta və yuxarı sinif şagirdləri arasında populyar olmuşdu.

Məsələ bundadır ki, “Qozbel at”ın ayrı-ayrı motivləri, süjet çalarları bir sıra rus xalq nağıllarında rast gəlinir. Belə ki, Jar-ptitsa (Od quşu), qeyri-adi at Sivka-Burka, meyvə bağına gecə hücumları və s. barədə nağıllar var. Lakin Yerşov sadəcə olaraq müxtəlif nağılların hissələrini birləşdirməmiş, tamamilə yeni bir əsər yaratmışdı. O, oxucuların diqqətini yaddaqalan hadisələrə, qeyri-adi sərgüzəştlərə, qəhrəmanın nikbinliyinə və s. cəlb edir. Yerşovun nağılı əsl poetik əsər kimi yüksək bədiiyyəti, hadisələrin məntiqi ardıcılığı və hissələrin üzvi surətdə vəhdətdə olması ilə fərqlənir.

“Qozbel at” üç hissəyə bölünür və hər bir hissə hadisələrin necə olacağını ehyamlayan epiqrafıla başlayır.

Birinci hissə xalq nağıllarında olduğu kimi “Biri varmış, biri yoxmuş” sözləri ilə başlayır ki, bu da oxucunu tədricən hadisələrin başlanğıcı və qəhrəmanlarla tanış edir. İkinci və üçüncü hissələr də girişdən başlayır, lakin bu girişlər artıq geniş olub sehrlı, məişət və satirik nağılların yığcam süjeti şəklindədir.

Qeyd etmək lazımdır ki, hər bir hissə süjet cəhətdən bitkindir. Hər bir hissədə qəhrəmanların xarakterlərini kifayət qədər dolğun səciyyələndirən və sonrakı hadisələri müəyyənləşdirən əsas hadisə var.

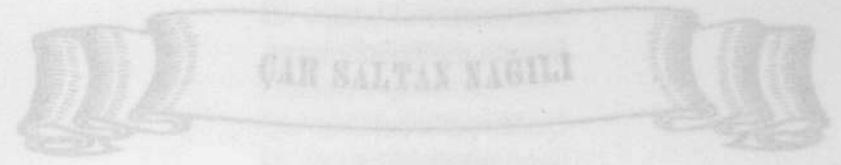
Belə ki, birinci hissədə dayçılarını İvana bağışlayan madyan tutulur. İvan onlarla birlikdə çarın tövləsinə xidmətə gəlir. İkinci hissənin əsasını iki əsas hadisə təşkil edir: İvan Qozbel atın köməkliyi ilə Jar-ptitsanı tutur və Şahzadə qızı saraya gətirir.

Üçüncüdə hadisələr daha çoxdur. Onda xalq nağıllarının məlum motivlərindən istifadə olunub: qəhrəman yolda rast gəldiyi kəsə kömək edir, o isə öz növbəsində bir sıra personajlar vasitəsilə çətin anda İvanın dadına çatır. Nağılın hər üç hissəsi İvan surəti və onun sadıq dostu Qozbel at vasitəsilə bir-biri ilə sıx bağlanır.

Nağıl folklor üçün səciyyəvi olan sonluqla – qəhrəmanın qələbəsi və böyük qonaqlıqla bitir.

Uşaqlar üçün saysız-hesabsız əsərlər içərisindən ən maraqlılarını, faydalılarını, dəyərlilərini və müasir dövrlə səslənənlərini seçmək olduqca çətindir. Zənnimizcə, XIX əsr klassikasına və XX əsrin ən dəyərli müəlliflərinə müraciət etmək məqsədəuyğundur.

Əkrəm Əliyev

Pancərə qabağında
Gecəni bu qulanda
Oy qız q oylarında
Biri söylədi ki, mən
Çarığa olsam çar
Bütün xaq tərzanlara
Bir qonaqlıq verərəm.
Yeyib kəf çökməzləm.
Aldı amma
Geyimlərinə
Kicik çarın
Mənim
Doğram içid oğlum
Qulandın bu pərdədən
Qız sözünü bitirdi,
Çar Saltan evə girdi.
Qızlar danışan zaman
Dinləyirmiş arxadan.
Çox boyandı son süzlə
Xəyaldə kiçik
Arvadın ol, ay gədi.
Binnco sentyabr,
Doğarsan mənimçin bir
Adlı-sılı qəhrəman,
Qüvvətli içid oğlan.
Bacılırsı deyi çar,
Sizə də iş tapdır.

Pəncərə qabağında
Gecənin bir çağında,
Üç qız ip əyirir-kən
Biri söylədi ki, mən
Çariça olsam çara
Bütün xaç taxanlara
Bir qonaqlıq verərəm,
Yeyib kef çəkər aləm.
İkinci dedi: Qızlar!
Alsa məni hökmdar,
Toxuyaram bir kətan
Geyinər bütün cahan.
Kiçik qız söylədi: Çar,
Məni alsa, bacılar,
Doğaram igid oğlan,
Qüdrətli bir pəhləvan.
Qız sözünü bitirdi,
Çar Saltan evə girdi.
Qızlar danışan zaman
Dinləyirmiş arxadan.
Çox bəyəndi son sözü
Xoşlayıb kiçik qızı,
Salamlayıb dedi: gəl,
Arvadım ol, ay gözəl.
Bitincə sentyabr,
Doğarsan mənimçin bir
Adlı-sanlı qəhrəman,
Qüvvətli, igid oğlan.
Bacılara dedi çar,
Sizə də iş tapılar.

Sən toxucu ol bacı,
Sən də mətbəxdə aşçı.

Qızlar çarla bərabər
Sarayına gəldilər.
Düşünüb daşınmadan
Toyunu etdi Saltan.
Yanında gözəl nigar
Oturdu məclisdə çar.
Gecə keçdi yarıdan
Hamı getdi saraydan.
Saltanla sevdiyi qız
Sarayda qalıb yalqız,
Yatdılar sədəf taxtda.
Aşçı bacı mətbəxdə
Hırsənib, acıqlandı.
Toxucu bacı yandı.
Kəsib dəzgah başını,
Axıtdı göz yaşını.
Kiçik bacını Saltan
Almışdı, paxıllıqdan
Bacılar düşüb dərdə
Ovunmurdu heç yerdə.
Çarın gözəl arvadı
Vədini unutmadı.
Hamilə oldu gecə.
Qəlbi batdı sevincə.

Dava vardı o zaman,
Arvadıyla çar Saltan
Vidalaşmış görüşdü,
Atlanıb yola düşdü.
Düşmənlərlə savaşa.
Vədə gəlinə başa
Çariça oğlan doğdu.

235585

Bir arşın idi boyu.
Ana öz balasını,
Gözünün qarasını
Qartal tək qoruyurdu.
O, çapara buyurdu:
Ala tez məktub apar!
Xəbərdən sevincin çar.
Toxucu ilə aşçı
Bir də fitnəyə başçı
Babarixa şər qarı
Qaytardılar çaparı.
Dəyişdirib xəbəri,
Yazdılar bu sözləri:
Çariça doğub gecə.
Anlamırıq ki, necə
Nə sifətdə heyvandır,
Uşaq qızıdır, oğlandır,
Siçandır, qurbağadır.
Çox əcaib çağadır.

Məktubu verdi çapar
İşi bilən kimi çar
Qəlbi qaynadı kindən.
Çaparı qəzəbindən
Əvvəl asmaq istədi.
Sonra yumşalıb dedi:
Tez bu əmrimi apar,
Gözləsinlər əyanlar
Gəlim düzgün rəy verim.
Qanun ilə iş görüm.

Çapar yola düzəldi,
Birbaş saraya gəldi.
Toxucu ilə aşçı
Bir də fitnəyə başçı

Hiyləgər elçi qarı
 Bərk içirdib çaparı.
 Xurcununa atıb əl,
 Əmri alıb əlbəyl
 Yazdılar başqa fərman.
 Ayılıb sərxoşluqdan
 Yollanıb xumar-xumar
 Fərmanı verdi çapar.
 Oxuyub neçə boyar
 Gördülər əmr edir çar.
 Bircə an yubanmadan,
 Uşaq la xanım sultan
 Atılırlar dənizə.
 Əmrin belədir sizə.
 Boyarlar məəttəl qaldı
 Hamını qayğı aldı.
 Yazıq xanım sultançın,
 Adlı-sanlı Saltançın.
 Qalxıb yola düzəldi
 Boyarlar qəsrə gəldi.
 Oxundu qorxunc fərman.
 Çariça ilə oğlan
 Qoyuldu bir çəlləyə
 Çar əmr etmişdir deyər.
 Oğulla yazıq ana
 Atıldı okeana.
 Göydə ulduzlar yanır,
 Göy dəniz dalğalanır.
 Göydə buludlar süzür,
 Dənizdə çəllək üzür.
 Çəlləkdə xanım sultan
 Ağlayır çox pərişan.
 Gündə deyil, anbaan
 Boy atır orda oğlan.

Gün keçir ana yenə
 Son vermir naləsinə.
 Qışqırır birdən ancaq
 Dalğaya deyir uşaq:
 Dalğam, ay qıvraq dalğam!
 Ay mənim oynaq dalğam!
 Dolanırsan hər yanı,
 Gəzirsən okeanı.
 Yonursan sivri daşı,
 Dağ durmaz sənə qarşı.
 Qüdrətinlə çox asan
 Gəmilər qaldırırsan.
 Qoyma məhv olaq belə.
 Çıxar bizi sahilə.
 Dalğalar sözə baxdı,
 Sahilə tərəf axdı.
 Həmin çəlləyi birbaş
 Gətirdi yavaş-yavaş
 Qumsallı sahillərə
 Atdı geniş bir yerə.
 Ana oğul şad oldu,
 Qüssədən azad oldu.
 Dedilər: – Bir iş də var
 Çəlləkdən kim çıxarar
 Bizi, düşündü oğlan:
 Mən bu taxta çəlləkdən
 Aça bilsəm pəncərə
 Baxarıq biz hər yerə.
 Oğlan qalxdı ayağa
 Gücünü sınağa.
 Bir təkən verən kimi
 Sındı çəlləyin dibi...
 Onlar sahili gözdi
 Göz baxdıqca dənizdi.

Tək bir palıd ağacı
Bəzəyirdi yamacı.
Şahzadə dedi, görək
Yeməkçin fikirləşək.
Göy palıd ağacından
Bir budaq kəsib oğlan
Hazırladı ox, kaman.
Xaçın ipək bağından
Kamançın ip düzəltdi,
Sahildə ova getdi.

Dənizə yanaşırkən,
İnilti duydu birdən.
Bildirdi əngəlsiz
Coşub gurlayan dəniz.
Gördü köpüklənir su
Çırpınır suda bir qu,
Üstünə bir çalağan
Hücum çəkir, qorxudan
Qu quşu qanad çalır.
Gah qalxır, gah ucalır.
Çalağan açdı caynaq
Quya sarı uçaraq.
Şahzadə aldı nişan.
Vıyıldadı kamandan
Ox dəydi çalağana.
Buladı onu qana.
Kamanını buraxdı.
Tez çalağana baxdı,
Gördü şahzadə oğlan
Çırpınanda çalağan
Tutur göyü naləsi.
Bu səs deyil quş səsi.
Yanıdaca qu durur
Dimdiklə onu vurur,

Ölüm anı tez çatsın,
Çalağan suya batsın.
Qu quşu gəlib dilə
Rus dilində sevinclə
Dedi: – Ey şahzadə, sən
Məni azad etmisən.
Gedibse oxun hədə
Sıxmasın səni kədər.
Üç gün ac qalsan əgər,
Keçinərsən bir təhər.
Onu da söyləyim bax,
Çoxlu xeyir çatacaq –
Məndən sənə hər zaman.
Öldürdüyün çalağan
Deyil, vurmusan cadu
Mən qızam deyiləm qu.
Bu yaxşılıq yadımdan
Heç zaman çıxmaz inan.
Taparsan hər an məni.
Get yat, unut qüssəni.

Dalğaları qu aşdı,
Sahildən uzaqlaşdı.
Ana oğul bir əlac –
Tapmayıb yatdılar ac.
Şəfəq sökəndə, oğlan
Oyandı yuxusundan.
Ətrafa salıb nəzər
Gördü böyük bir şəhər.
Oğlanı heyrət aldı
Donub yerində qaldı.
Şəhərin ağ hasarı
Baş çəkib göyə sarı,
Qızıldı kilsələri
Bəzəyib bu şəhəri.

Oğlan dedi: – Ana, qalx!
 Ana göstərib maraqlı
 Söylədi: yuxudur bu?
 Oğlan dedi: – Yəqin qı
 Bu cəlalı düzəldir.
 Ana və oğul gedir
 Görsün gözəl şəhəri.
 Keçən kimi çəpəri
 Zəng səsləri hər yerdən
 Ucalır göyə birdən.
 Axıb çox insan gəlir
 Bir mərasim düzəlir.
 Əvvəl oxunur dua.
 Dəbdəbə ilə sonra,
 Əzəmətli saraydan
 Gəlir bir dəstə əyan.
 Oğlana deyirlər sən
 Şəhərin hakimisən.
 Knyaz edirik səni.
 Qəbul et vəzifəni.
 İzn alıb anasından
 Elə həmin gün oğlan
 Kefi kök, damağı saz
 Adlanır Qvidon knyaz.
 Gülür oğlanın baxtı
 Olur gözəl paytaxtı.
 Dənizdə külək gəzir,
 Suda bir gəmi üzür,
 Açıb dənizdə yelkən...
 Gəmi əhlini birdən
 Alır çox böyük heyrət.
 Tanış adaya diqqət
 Yetirincə görürlər
 Salınıb təzə şəhər.

Şəhərin var limanı,
 Səfalıdır hər yanı!
 Deyirlər, nə cəlalıdır
 Bu yuxudur, xəyaldır.
 Toplar səslənir gur-gur.
 Əmr edir gəmiyə dur!
 Alan kimi bu əmri,
 Körpüyə gəlir gəmi.
 Göstərib çox ehtiram,
 Gəmi əhlini tamam
 Saraya çağıraraq
 Knyaz eyləyir qonaq.
 Qonaqlar yeyir, içir.
 Məclis çox gözəl keçir.
 Knyaz deyir: qonaqlar!
 Sizə bir sualım var,
 Nə alveri edirsiniz?
 Haradır səfəriniz?
 Söyləyir sövdəgərlər:
 Gözmişik bir çox yerlər.
 Üzmüşük okeanda,
 Olmuşuq biz hər yanda.
 Xəz alveri etdik biz.
 Qurtardı alverimiz.
 Keçib indi Buyandan
 Şərqə gedirik ondan.
 Saltandır Buyanda çar.
 Knyaz deyir: ağalar!
 Yaxşı yol, okeanı
 Keçib, siz çar Saltanı
 Görəndə ona hökmən
 Salam söyləyin məndən.
 Yollanır sövdəgərlər.
 Gözlərində qəm, kədər
 Dalır dərin duyğuya

Qvidon baxır suya.
Üzə-üzə bu zaman
Qu çıxır dalğalardan.
Söyləyir: salam knyaz!
Neçin kefin deyil saz?
Tutqun günəş kimisən,
Aç dərini bilim mən.
Kədərlə knyaz deyir,
Ürəyimi qəm yeyir.
Atamı görsəm əgər,
Qəlbimi sıxmaz kədər.
Qu söyləyir, dostum sən
Buna görə qəmlisən?
İstəyirsən dənizlə
Gedən gəmini izlə.
Ol kiçik ağcaqanad.
Uç həmin gəmiyə çat.
Qanad çırpdı suya qu.
Çalxalandı mavi su.
Bir anda ləpələndi,
Knyaza səpələndi.
Oldu bir ağcaqanad,
Qvidon açdı qanad.
Uçub gəmiyə çatdı.
Bir sığıncaqda yatdı.

Külək əsir çox oynaq,
Bir gəmi üzür qıvraq.
O Buyan adasından
Keçib gedir, çar Saltan
Hakim olan diyara.
Gözə çarpır bu ara
Uzaqdan böyük şəhər.
Sahilə sövdəgərlər
Gəlib yetişən zaman.

Qonaq aparır Saltan
Onları sarayına
Qoçaq ağcaqanad da
Qanadlanır yüksəlir,
Birbaş saraya gəlir.
Görür bəzənib hər yan.
Zər paltar geyib Saltan,
Qızıl taxt üzərində
Əyləşib, gözlərində
Onun bir məhzunluq var.
Yanıdadır bacılar.
Toxucu ilə aşçı,
Hər cür fitnəyə başçı
Elçi Babarixa da
Əyləşib yuxarıda,
Göz zilləyib üzünə
Baxır çarın gözüne.
Əyləşincə qonaqlar
Mərhəmətlə deyir çar:
Dənizdən o tayda siz.
Nə görüb, nə bildiniz?
Söyləyir sövdəgərlər:
Gəzmişik biz çox yerlər
Gəzib neçə deryanı,
Dolanmışıq dünyanı.
Xoş keçdi günlərimiz,
Bir möcüzə gördük biz.
Bir zamanlar deryada
Görünürdü boş ada.
Vardı kiçik yamacı,
Tək bir palıd ağacı
Vardı o cansız yerdə.
Keçmiş insansız yerdə
İndi salınıb şəhər.
Vardır orda kilsələr,

Saraylar, yaşıl bağlar.
 O şəhərdə hökmdar
 Olub Qvidon knyaz.
 Elə gözəl yer olmaz.
 Qvidon dönə-dönə
 Salam göndərdi sənə.
 Çar söyləyir heyrətlə,
 Möcüzələr var belə?
 Sağlıq olsa biz gərək
 O gözəl yeri görək.
 Toxucu ilə aşçı
 Elçi, fitnəyə başçı
 Babarixa şər qarı
 Getməyə qoymur çarı.
 Əvvəlcə göz eyləyir
 Sonra aşçı söyləyir:
 Ada olubsa şəhər
 Təəccüblüdür məgər?
 Heyrətlidir bax bu iş:
 Meşədə bir şam bitmiş,
 Şam altında bir dələ
 Fındıq qırır sevinclə.
 Sadə deyil fındıqlar
 Qızıldan qabığı var,
 Zümrüddür ləpələri,
 Şövkü tutur hər yeri.
 Çar buna qalır heyran..
 Ağcaqanad acıqdan
 Xalaya tərəf gəlir.
 Gözünü sancıb dəlir.
 Aşçı qadın saralır
 Qəlbini qorxu alır.
 Gözü olur qıyqacı.
 Qaravaş, nökr, bacı,
 Babarixa şər qarı,

Saltanın adamları
 Deyir yaramaz! Gərək
 Biz səni tutub əzək.
 İşi görəndə belə.
 Ağcaqanad sürətlə
 Havada qanad açır
 Yurduna tərəf qaçır.

Sahildə knyaz yenə
 Baxır mavi rənginə
 Suların. Ləpələrdən
 Üzüb Qu çıxır birdən.
 Söyləyir: salam knyaz!
 Nədən kefin deyil saz?
 Əzizim nə var yenə,
 Dönmüsən tutqun günə.
 Kədərlə knyaz deyir:
 Ürəyimi qəm yeyir.
 Bəlli deyil hayanda
 Deyirlər, bir ormanda
 Şam altında bir dələ
 Oxuyur çox sevinclə.
 Gözəl mahnı söyləyir.
 Fındıq sındırıb yeyir.
 Sadə deyil fındıqlar
 Qızıldan qabığı var.
 Zümrüddür ləpələri
 Şövkü tutub hər yeri.
 Bəlkə də yalandır bu.
 Knyaza söyləyir qu:
 Yalan deyil var elə
 Qərribə gözəl dələ.
 Uzaq ol dərddən, qəmdən.
 Əzizim, dostumsan sən
 Sənə edərəm xidmət.

Dələ tapılar əlbət.
 Çox sevinə-sevinə
 Knyaz dönür evinə.
 Girir geniş həyətə
 Düşür böyük heyrətə
 Görür şam altında bir
 Dələ zəncirlənibdir.
 Qəsrin yaşıl bağında
 Hamının qabağında
 Çox şadlıqla sevinclə
 Nəgmə oxuyur dələ.
 Qızıl fındıq sındırır
 Fındıqdan zümrüd çıxır.
 Knyaz deyir: Qu sağ ol!
 Dərddən, qəmdən uzaq ol.
 Kefimi elədin saz.
 Sonra dələyçin knyaz
 Ev tikdirdi billurdan
 O gündən bəri hər an
 Knyazın hesabdanı
 Sayırdı fındıqları.
 Knyaz sərvətli oldu,
 Dələ hörmətli oldu.

Dənizdə külək gəzir,
 Yelkənli gəmi üzür.
 Yarır ağ dalğaları,
 Çox qıvraq dalğaları.
 Dik adaya şəhərə
 Çatanda, birdən-birə
 Toplar səslənir gur-gur.
 Əmr edir gəmiyə dur.
 Alan kimi bu əmri
 Körpüyə gəlir gəmi.
 Knyaz edib ehtiram

Gəmi əhlini tamam
 Saraya çağıraraq
 Evində edir qonaq.
 Qonaqlar yeyib, içir,
 Məclis çox gözəl keçir.
 Knyaz deyir: ağalar,
 Sizə bir sualım var.
 Nə idi alveriniz?
 Haradır səfəriniz?
 Söyləyir sövdəgərlər:
 Gəzmişik uzaq yerlər.
 Qurtarıb alverimiz
 Don atı satırdıq biz.
 Keçib indi Buyandan
 Birbaş gedirik ordan,
 Okeanla, biz yenə
 Saltanın ölkəsinə.
 Knyaz deyir: ağalar,
 Gedin, olun bəxtiyar.
 Siz keçib okeanı
 Görəndə çar Saltanı,
 Unutmayın ha, hökmən
 Salam söyləyin məndən.

Baş endirib görüşdü,
 Qonaqlar yola düşdü.
 Knyaz sahilə gəldi
 Kefi yaman kökəldi.
 Gördü üzür yenə Qu
 Dalğalanır mavi su.
 Yalvardı knyaz ona
 Su səpdi Qvidona
 Bir anda dəyişərək
 Knyaz oldu bir milçək.
 Uçub gəmiyə çatdı
 Bir sığıncaqda yatdı.

Külək əsir çox oynaq.
 Bir gəmi üzür qıvraq.
 O Buyan adasından
 Keçir gedir çar Saltan
 Hakim olan diyara.
 Gözə çarpır bu ara
 Uzaqdan böyük şəhər.
 Sahilə sövdəgərlər
 Gəlib yetişən zaman
 Qonaq aparır Saltan,
 Onları, qoçaq milçək
 Tərpənir yaman zirək.
 Qanadlanır, yüksəlir,
 Birbaş saraya gəlir.
 Görür bəzənib hər yan.
 Zər paltar geyib Saltan
 Qızıl taxt üzərində
 Əyləşib, gözlərində
 Onun bir məhzunluq var.
 Yanındadır bacılar.
 Toxucu, çəpgöz aşçı
 Elçi fitnəyə başçı
 Babarixa qarı da
 Əyləşib yuxarıda.
 Baxır kinlə, hiddətlə.
 Qonaqları hörmətlə
 Əyləşdirib deyir, çar:
 Söyləyin, ay ağalar!
 Maraqlı xəbər-ətər
 Nə var, gəzən çox bilər.
 Dənizdən o tayda siz
 Nə görüb, nə bildiniz?
 Söyləyir sövdəgərlər:
 Biz gəzdik bir çox yerlər.
 Keçdik neçə dəryanı

Dolandıq bu dünyanı.
 Xoş keçdi günlərimiz,
 Bir möcüzə gördük biz.
 O da budur, dəryada:
 Vardır gözəl bir ada.
 Adada var bir şəhər.
 Şəhərdə yüksək evlər
 Qızıl kilsə, bağçalar.
 Bir şam ağacı da var
 O şəhərin bağında,
 Sarayın qabağında.
 Billur evdə bir dələ
 Vardır, öyrənib ələ
 Nəğmə deyir sevinclə
 Fındıq sındırır dələ.
 Sadə deyil fındıqlar
 Qızıldan qabığı var.
 Zümrüddür ləpələri
 Şövqü tutub hər yeri.
 Dələyə neçə nöker
 Göz qoyur, mühasiblər
 Tökülən pulu sayır.
 Sonra aləmə yayır.
 Parlayan zümrüdlər də
 Saxlanır möhkəm yerdə.
 Həmin gözəl adada
 Nə yoxsul var, nə daxma.
 Hamının var sərvəti,
 Bağçası, imarəti.
 Hamının kefi çox saz.
 Ordan Qvidon knyaz
 Hörmətlə dönə-dönə
 Salam göndərdi sənə.
 Maraqlı əhvalatdan
 Heyrətlənib çar Saltan.

Deyir, qalsam əgər sağ
 Gedərəm ora qonaq.
 Toxucu ilə aşçı
 Elçi fitnəyə başçı
 Babarixa şər qarı
 Getməyə qoymur çarı.
 Toxucu gülümsəyir,
 Kinayə edib deyir:
 Bunda var nə möcüzə,
 Heyrətli gəlsin bizə?
 Dələ, fındıq sındırır
 Zümrüdlə qızıl çıxır.
 Bu çox adi, çox sadə
 İşlərdəndir, dünyada
 Qəribə möcüzələr var.
 Kim görsə heyran qalar.
 Göy dəniz dalğalanır,
 Suları çalxalanır,
 Sahilə çıxır sudan,
 Pulu od kimi yanan
 Otuz üç gənc pəhləvan.
 İgid şanlı qəhrəman.
 Hamısının boyu bir,
 Yaraşığı, soyu bir,
 Olmaz onların tayı.
 Qoca Çernomor dayı
 Lələdir cavanlara,
 İgid pəhləvanlara.
 Təəccüblü budur bax,
 Bunda var böyük maraq.
 Söz demədi qonaqlar
 Çox heyrətə düşdü çar.
 Qvidon acıqlandı
 Hirsindən qəlbi yandı.
 Xalaya tərəf gəldi,

Sancı, gözünü dəldi.
 Ay, deyə rəngi soldu,
 Toxucu da kor oldu.
 Qışqırdılar tez tutun,
 Əzin başını qurdun.
 Qoyma, qoyma, bax bir az
 Qalıbdır, ax yaramaz!
 İş görüncə belə
 Pəncərədən sürətlə
 Çıxıb tez qanad açır,
 Knyaz yurduna qaçır.

Sahildə knyaz yenə
 Baxır mavi rənginə
 Suların, ləpələrdən
 Üzüb Qu, çıxır birdən
 Söyləyir: salam knyaz!
 Nədən kefin deyil saz?
 Nə olub dostum sənə,
 Dönmüsən tutqun günə.
 Kədərlə knyaz deyir:
 Ürəyimi qəm yeyir.
 Mən çəkməzdim qəm, kədər
 Evimdə olsa əgər
 Mənim o cazibədar
 Möcüzələr, – nədir onlar?
 Deyə xəbər alır Qu.
 Qvidon söyləyir. Su
 Dənizdə çalxalanır,
 Göy dəniz dalğalanır
 Sahilə çıxır sudan
 Pulu od kimi yanan
 Otuz üç gənc pəhləvan.
 İgid, şanlı qəhrəman.
 Hamısının boyu bir,

Yaraşığı, soyu bir,
Çernomor dayı da bax,
Onlarla gəzir, ancaq
Bilmirəm bu doğrumu?
Knyaza söyləyir Qu:
Bu dərd incidir səni?
Burax yersiz qüssəni.
O dəniz igidləri
Qardaşımdır, dön geri
Dərsiz get evinizə
İgidlər gələr sizə.

Cox sevinə-sevinə
Knyaz döndü evinə.
Göy dəniz dalğalandı,
Suları çalxalandı,
Çıxdı sahilə sudan
Pulu od kimi yanan
Otuz üç gənc pəhləvan.
İgid, şanlı qəhrəman.
Çernomor oğlanları
Apardı qəsrə sarı.
Qaladan knyaz aşdı.
Qonaqlara yanaşdı
Səs yayıldı, bu zaman
Axıb gəldi çox insan.
Göruncə Qvidonu
Çernomor söylədi, qu
Bizi bura göndərib
Möhkəm tapşırıq verib
Gəzib gecə hər yeri
Qoruyaq biz şəhəri.
Bu gündən gecə-gündüz
Yanında qalarlıq biz.
Gedirik indi, ancaq

Əgər quruda qalsaq
Zərərli olar bizə.
Getdi onlar dənizə.
Dənizdə külək gəzir,
Yelkənli gəmi üzür.
Yarır ağ dalğaları,
Şən qıvraq dalğaları.
Dik adaya, şəhərə,
Çatanda birdən-birə
Toplar səslənir gur-gur.
Əmr edir gəmiyə dur.
Alan kimi bu əmri
Körpüyə gəlir gəmi.
Göstərib çox ehtiram
Gəmi əhlini tamam,
Saraya çağıraraq
Knyaz eyləyir qonaq.
Qonaqlar yeyib içir,
Məclis çox gözəl keçir.
Knyaz deyir, qonaqlar!
Sizə bir sualım var.
Nə alveri edirsiniz?
Haradır səfəriniz?
Söyləyir sövdəgərlər:
Gəzmişik uzaq yerlər,
Polad, qızıl və gümüş
Satırdıq, alver bitmiş.
Keçib indi Buyandan
Birbaş gedirik ordan
Okeanla biz yenə
Saltanın ölkəsinə
Knyaz deyir, ağalar!
Gedin, olun bəxtiyar.
Yaxşı yol, okeanı
Keçin, görün Saltanı.

Unutmayın a, hökmən
Salam söyləyin məndən.

Baş endirib görüşdü,
Qonaqlar yola düşdü.
Knyaz yola düzəldi
Birbaş sahilə gəldi.
Gördü üzür yenə Qu
Dalğalanır mavi su.
Yalvardı knyaz ona
Su səpdi Qvidona.
Qvidon oldu arı,
Uçdu gəmiyə sarı.
Gəlib gəmiyə çatdı,
Xəlvət bir yerdə yatdı.

Külək əsir çox oynaq.
Bir gəmi üzür qıvraq
O Buyan adasından
Keçib gedir, çar Saltan
Hakim olan diyara.
Gözə çarpır bu ara
Uzaqdan böyük şəhər.
Sahilə sövdəgərlər
Gəlib yetişən zaman.
Qonaq aparır Saltan
Onları, zirəng arı
İzləyir qonaqları.
Qanad açıb yüksəlir,
Birbaş saraya gəlir.
Görür bəzənib hər yan
Zər paltar geyib Saltan.
Qızıl taxt üzərində
Əyləşib, gözlərində
Onun, bir dalğınlıq var.

Yanındadır bacılar
Toxucu ilə aşçı
Hər cür fitnəyə başçı
Babarixa şər qarı,
Elçi hiyləgər qarı.
Üçünün dörd gözü var.
Qonaqlara deyir çar:
“Maraqlı xəbər-ətər
Nə var, gəzən çox bilər.
Dənizdən o tayda siz
Nə görüb, nə bildiniz?
Söyləyir sövdəgərlər:
– Biz gəzdik bir çox yerlər.
Keçdik neçə dəryanı,
Dolandıq bu dünyanı.
Xoş keçdi günlərimiz.
Bir möcüzə gördük biz.
O da budur: dəryada
Vardır gözəl bir ada.
Adada var bir şəhər.
Şəhərdə yüksək evlər
Qızıl kilsə, bağçalar,
Orda bir möcüzə də var.
Göy dəniz dalğalanır,
Suları çalxalanır,
Sahilə çıxır sudan,
Pulu od kimi yanan
Otuz üç gənc pəhləvan.
İgid şanlı qəhrəman.
Hamısının boyu bir,
Yaraşığı, soyu bir,
Olmaz onların tayı.
Qoca Çernomor dayı
Yoldaşdır cavanlara,
İgid qəhrəmanlara.

Bu igidlər hər yeri
 Gəzib bütün şəhəri
 Qoruyur, çəkir keşik
 Yaxşı qalsın ev-eşik.
 Elə gözəl yer olmaz
 Qvidondur orda knyaz.
 Hörmətlə dönə-dönə
 Salam göndərib sənə.
 Buna heyrət etdi çar.
 Söylədi ki: – “Ağalar,
 Ölməyib, mən qalsam sağ
 Gedərəm ora qonaq”.
 Bacılar danışmadı
 Söhbətə qarışmadı.
 Lakin şər Babarixa
 Çalışdı ki, ev yıxa.
 Gülüb, söylədi, bizə
 Görünmür bu möcüzə.
 Nə olsun ki, deryadan
 Çıxır bir neçə insan
 Qorumaqçın ev-eşik
 Şəhərdə çəkir keşik.
 Doğru olsa da əgər
 Boş şeydir belə işlər.
 Elə möcüzələr var
 Görənlər heyran qalar.
 Eşitmişəm deyirlər:
 Var bir sevimli dilbər
 Bilinmir hayandadır,
 Deryadan o yandadır.
 Başqa gözəldir o qız
 Alnında yanır ulduz,
 Saçında parlayır ay,
 Yox dünyada ona tay.
 Sevimlidir hər halı

Gəzir tavus misalı.
 Səsi çağlayan sudur
 Əsil möcüzə bax, budur.
 Qonaqlar baxır dinməz.
 Bəhsə girişmir heç kəs.
 Heyrətlənir çar Saltan.
 Knyaz hirsələnir yaman.
 İstəmir ancaq yenə
 Kor olub qalsın nənə.
 Qarıya tərəf gəlir,
 Sancıb burnunu dəlir.
 Səs-küy qalxır hər yandan
 Sən allah tut, ay aman!
 Sürətlə uçur arı
 Gedir adaya sarı.
 Sahildə knyaz yenə
 Baxır mavi rənginə
 Suların, ləpələrdən
 Üzüb, Qu çıxır birdən
 Söyləyir: – “Salam knyaz,
 Nədən kefin deyil saz,
 Nə olub dostum sənə
 Dönmüsən tutqun günə”.
 Kədərlə knyaz deyir:
 – “Ürəyimi qəm yeyir.
 Hamı evlidir ancaq
 Mən subayam hələ, bax
 Sevgilisiz gözmişəm,
 Bu həyatdan bezmişəm.
 Dünya olub mənə dar.
 – “Bir gözəltin varmı”, – var,
 Deyirlər: var bir pəri
 Tapılmaz bərabəri,
 Aydan yaraşıqlıdır,

Günəşdən işıqlıdır
 Elə gözəldir o qız
 Alnında yanır ulduz.
 Saçında ay parlayır.
 Hər yana işıq yayır.
 Xoşdur onun hər halı.
 Gəzir tavus misalı.
 Səsi çağlayan sudur.
 Görəsən bu doğrudur?
 Knyaz çəkir izzirab
 Qudan gözləyir cavab
 Fikrə gedərək bir az
 Qu ona deyir: – “Knyaz,
 Elə qız var, lakin bil,
 Qadın bir əlcək deyil
 Onu çırpıb əlinə,
 Ya sancasan belinə.
 Yaxşıca düşün, daşın,
 Bəla çəkməsin başın.
 Bir yamanlıq olmasın,
 Peşimanlıq olmasın.
 Yalvarıb dedi knyaz:
 – Heç peşimanlıq olmaz.
 Düşünmüşəm çox dərin.
 O sevimli dilbərin
 Yolunda keçib candan,
 Keçməyəm o cavandan.
 Yer qoymaram dünyada
 Mən gəzərəm piyada
 Tapmaqçın o nigarı,
 Gəzərəm hər diyarı.
 Bir ah çəkib dərindən
 Qu dedi: – Şahzadə, sən
 Uzaq getmə, dostum bil
 Başqa ölkədə deyil

Sənin sevdiyin sənəm.
 Əziz knyazım, mənəm.
 Qu quşu qanad çaldı,
 Dalğalardan uçaldı.
 Uçdu o, yüksəklərə
 Düşdü çəmənlik yerə,
 Oldu gözəl bir canan
 Ay parladı saçından.
 Alnında ulduz yandı
 Hər tərəf işıqlandı.
 Bu gözəl sevdalı qız
 Şən tavus ədalı qız
 Danışanda şən səsi
 Oldu bulaq nəğməsi.
 Yarını qucaqladı,
 Ona könül bağladı.
 Oxşadı sevə-sevə
 Apardı knyaz evə.
 Qvidon dedi: ana, gəl!
 Budur sevdiyim gözəl.
 Əmrindən o heç zaman
 Çıxmaz sənin, anacan!
 İcazə ver evləmək
 Birləşsin iki ürək.
 Ver bizə xeyir-dua.
 Xoş gün görək dünyada.
 Başları üstə ana
 Tutdu dərhal ikona.
 Sevincdən göz yaşları
 Axıdıb dedi: tanrı
 Sizə xoş gün göstərsin,
 Çox uzun ömür versin.
 Keçincə bundan bir az
 Toyunu etdi knyaz.
 Qvidonla gözəl yar

Ömür sürdü bəxtiyar.
 Qəlbləri qəmdən azad
 Gözlədi onlar övlad...
 Külək əsir çox oynaq
 Bir gəmi üzür qıvraq.
 O Buyan adasından
 Keçir, gedir Çar Saltan
 Hakim olan diyara.
 Gözə çarpır bu ara
 Uzaqdan böyük şəhər,
 Sahilə sövdəgərlər
 Gəlib yetişən zaman
 Qonaq aparır Saltan.
 Onlara edir hörmət
 Qonaqlar edir diqqət
 Görür bəzənib hər yan.
 Zər geyinib hökmran.
 Qızıl taxt üzərində
 Əyləşib öz yerində.
 Toxucu ilə aşçı,
 Hər cür fitnəyə başçı
 Elçi Babarixa da
 Oturub yuxarıda.
 Üçünün dörd gözü var.
 Qonaqlara deyir çar:
 – Maraqlı xəbər-ətər
 Nə var, gözən çox bilər.
 Dənizdən o tayda siz
 Nə görüb, nə bildiniz?
 Söyləyir sövdəgərlər:
 – Biz gəzdik bir çox yerlər.
 Keçdik neçə dəryanı.
 Dolandıq bu dünyanı,
 Şən keçdi günlərimiz,

Möcüzələr gördük biz.
 Yer üzündə, dünyada.
 Göy dənizdə bir ada
 Adada var bir şəhər.
 Orda qızıl kilsələr
 Saraylar, bağçalar var,
 Baxdıqca könül oxşar.
 Sarayın bağında bir
 Yaşıl şam göyərmişdir.
 Şam altında billurdan
 Bir ev düzəlmiş, haman
 Evdə vardır bir dələ.
 Nəğmə deyir sevinclə.
 Qızıl fındıq sındırır
 Fındıqdan zümrüd çıxır.
 Dələni axşam-səhər
 Qoruyur naib, nökrər.
 O gözəl şəhərdə var
 Başqa möcüz də, ey çar!
 Göy dəniz dalğalanır,
 Suları çalxalanır,
 Sahilə çıxır sudan
 Pulu od kimi yanan
 Otuz üç gənc pəhləvan.
 İgid şanlı qəhrəman.
 Hamısının boyu bir,
 Yaraşığı, soyu bir.
 Olmaz onların tayı...
 Qoca Çernomor dayı
 Onlara olub rəhbər.
 Bu dediyim igidlər
 Qoruyurlar şəhəri.
 Var onların hünəri.
 Knyazın cazibədar

Bir gözəl arvadı var.
Günəşdən işıqlıdır,
Aydan yaraşıqlıdır.
Danışanda şən səsi
Olur bulaq nəğməsi.
Alnında ulduz yanır.
Qaranlıq işıqlanır,
Parlayır saçında ay.
Olmaz o gözələ tay.
Dediyimiz şəhərdə,
O möcüzəli yerdə
Qvidon hökmrandır.
Hamıya mehribandır.
Qvidon dönə-dönə
Salam göndərdi sənə.
Dedi, vəd etmişdin sən
Ona qonaq gedəsən.

Çarın qalması səbri
Əmr etdi gəmiləri
Hazırlasınlar, getsin
O şəhəri seyr etsin.
Toxucu ilə aşçı
Elçi fitnəyə başçı
Babarixa şər qarı
Getməyə qoymur çarı.
Çar bunu yersiz sandı,
Qışqırıb acıqlandı.
Mən çağayam, ya çaram
Öz sözümdə duraram.
Bu saat gedim görək.
Qapını çırpdı bərk-bərk
Çox qəzəblə hökmran
Çıxdı öz sarayından.

Sarayının bağında
Pəncərə qabağında
Knyaz əyləşib səssiz,
Sulara baxır, dəniz
Sakitdir... elə bu an
Knyaz görür uzaqdan
Gəlir nəhəng gəmilər,
Çox rəngbərəng gəmilər!
O bilir okeandan
Gəlir bura çar Saltan
Knyaz söyləyir – Ana,
Ay cavan knyaginya,
Baxın atamdır gələn,
Coşuram sevincimdən,
Mavi suları aşdı
Gəmilər yaxınlaşdı.
Gözəl adaya, knyaz
Kefi kök, damağı saz
Durbinlə baxdı, Saltan
Göyertədə bu zaman
Dayanmışdı yanında
Şər qarı Babarixa,
İki hiyləgər bacı:
Toxucu ilə aşçı.
Onlara bu yad ölkə
Bu gözəl abad ölkə
Çox təəccüblü gəldi.
Bərk zəng səsi yüksəldi.
Atəş açıb yer-yerdən
Toplar gurladı birdən.
Qarşılamaqçın çarı
Knyaz dənizə sarı
Gəldi, gördü durub çar
Yanında da bacılar,
Toxucu ilə aşçı

Elçi, fitnəyə başçı
Babarixa şər qarı.
Dinmədən qonaqları
O gətirdi şəhərə,
Sarayı olan yerə.

Qəsrə girdi qonaqlar
Göz gəzdirib gördü çar:
Zirehlər parıldayır,
Ətrafa işıq yayır.
Durub otuz üç cavan
İgid şanlı pəhləvan.
Hamısının boyu bir,
Yaraşığı, soyu bir.
Olmaz onların tayı,
Qoca Çernomor dayı.
İgidlərə rəhbərdir.
Qonaqlar bağa girdi
Gördülər ki, bir dələ
Şam altında nəğməylə,
Qızıl fındıq sındırır,
Fındıqdan zümrüd çıxır.
Çox heyrətlə qonaqlar
Gördülər bir gözəl var:
Olmaz o canana tay
Saçında parlayır ay.
Alnında ulduz yanır,
Qaranlıq işıqlanır,
Sevimli, sevdalıdır,
O tavus ədalıdır.
Bənzəyir qızıl gülə
Gəlir qaynanasıylə.
Gördü onları Saltan
Ağlı uçdu başından.
Dedi: nə görürəm mən

Arvadımdır bu gələn.
Sevincindən ağladı,
Yarını qucaqladı.
Gəlinini, oğlunu
Öpüb, qucdı boynunu.
Süfrəyə tərəf gəldi
Hamı, məclis düzəldi.
Toxucu ilə aşçı
Elçi fitnəyə başçı
Babarixa şər qarı
Gizləndi, tez onları
Axtardılar tapdılar.
Ağladı üç günahkar,
Üzr istədi, çar Saltan
Onların günahından
Keçdi belə şad günçün,
Bu toyçün, bu düyünçün.
Axşam oldu, gün batdı
Saltan dəmlənib yatdı.
Mən o məclisə düşdüm,
Pivə içdim, bal içdim.
Sarayda oldum qonaq,
Bığım islandı ancaq.

KEŞİŞ VƏ ONUN İŞÇİSİ BALDA HAQQINDA NAĞİL

Bir gicbəsər keşiş varmış,
Düşüncəsi yaman darmış.
Cürbəcür mal almaq üçün
O, bazara gəlib bir gün.
Elə bu vaxt veyil halda
Qarşısına çıxır Balda.
Deyir: – Keşiş baba, erkən
Nə gəzirsən bazarda sən?
– Axtarıram mən bir nəfər
Olsun aşçı, dülgər, mehtər.
Görsün üç iş az maaşla.
Balda deyir: canla, başla
Mən işlərəm. İldə amma
Alnına vurram üç çırtma.
Fikrə gedir keşiş bir az,
Düşünür ki, bu bəd olmaz.
Gələcəyi kimdir bilən,
Neçin qorxum çırtmadan mən.
Dil taparlıq biz hər halda.
Sonra deyir: yaxşı, Balda!
Gedək bizim evimizdə qal.
İşlə, məni sən razı sal.
Danışirlar, iş düzəlir,
Balda keşişgilə gəlir.
Çalışır ev işlərində
Yatır küləş üzərində.
Dörd adamca yemək yeyir,
Yeddi nəfərcən işləyir.
Səhər, axşam zəhmət çəkir.

Ata baxır, əkin əkir.
Görür hər gün bazar işi,
Hazırlayır o bişmiş.
Nə Baldadan keşiş qızı,
Nə arvadı qalır razı.
Dayəlik də edir qoçaq.
Ona lələ deyir uşaq.
Can yandırır görür hər iş.
Yenə sevmir onu keşiş.
Əzizləmir heç bir zaman,
O düşünür, elə hər an
Bugün sabah il çatacaq,
İstəyəcək nökrim haqq.
Tapım bəlkə bir vəsilə,
Haqq verməyim qurum hiylə
Dərdi artıb həddən aşır.
Getdikcə vaxt yaxınlaşır.
Yemir, içmir, yatmır gecə,
Başı şişir düşündükcə.
Fikirləşir arvadıma
Deyim, çatsın imdadıma.
Qadınlarda çox ağıl var,
Düşünüb bir kələk qurar...
Arvad deyir: ay kişi mən,
Qurtararam səni dərddən.
Bu barədə etmə təşviş,
Baldaya ver bir çətin iş.
Aciz olsa o görməkdən
Boyun qaçır haqq verməkdən.
Keşiş olur bu sözdən şən,
Çəkinməyir nökrindən.
O Baldanı çağıraraq
Deyir: sadıq nökrim, bax!
Şeytanlarla bir şörtim var,

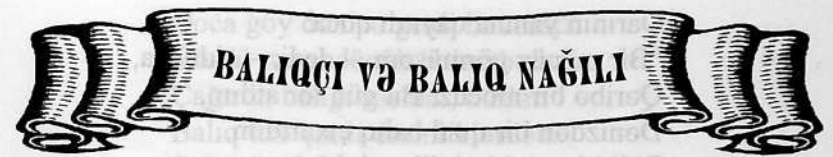
Ömr etdikcə gərək onlar
 Versin mənə hər il töycü.
 Bu ödəyər bizim xərci.
 Üç ildir ki, gəlmir xərac,
 Nahar etdin tez durma, qaç!
 Get töycü al şeytanlardan,
 Balda, qurtar məni dardan.
 Balda keşiş ilə əbəs
 Çənə vurub eləmir bəhs.
 Gəlib dəniz sahilinə,
 Bir ip alır o əlinə.
 İpi suda dolandırır,
 Göy dənizi bulandırır.
 Baş qaldırıb çıxır sudan
 Donquldanır qoca şeytan.
 Deyir ona: ay Balda sən
 İncidirsən bizi nədən?
 Balda deyir: göy dənizi
 Qurutmaqla, kökünüzü
 Kəsim gərək sizin alçaq.
 Qoca şeytan çox qorxaraq
 Deyir: buna səbəb nədir?
 Belə yersiz qəzəb nədir?
 Balda cavab verir ki, siz
 Neçin töycü verməyibsiz?
 Murdar itlər, gərək bu gün
 İşinizə salım düyün.
 Şeytan deyir: ay Baldacan!
 Gəl qoparma nahaq tufan.
 Tezliklə biz töycü verrik.
 Ödəyib bu borcu verrik.
 Qəzəblənmə! Elə bu dəm
 Göndərərəm gələr nəvəm.
 Fikirləşir Balda, gərək

Qurum indi mən bir kələk.
 Pişik kimi bala şeytan
 Miyoldayıb çıxır sudan.
 Deyir: kəndçi Balda, salam!
 Nə töycüdür bu ay balam?
 Bizimçin iş çıxdı hardan?
 Bir əsrdir şeytanlardan
 Töycü alan yoxdur. Nədən
 Saldın bizi bəlaya sən?
 İndi ki, iş belədir gəl
 Bir mərc qoşaq burda əvvəl
 Dəniz boyu birgə qaçaq,
 Bax, hansımız gəlsək qabaq,
 Töycü ona çatsın... bir də
 Hazır olsun kisələr də.
 Hiylə ilə deyir Balda:
 Sən qoyarsan məni dalda?
 Gəl mənimlə əbəs yerə
 Mərc bağlama ay heyvərə.
 Boy-buxunu bircə qarış
 Kiçik qardaşım ilə yarış.
 Balda gedir tez ormandan
 T tutur iki bala dovşan.
 Bir torbaya salıb həmə
 Keçir yaşıl meşəlikdən
 Birbaş gəlir tez sahile,
 O şeytana qurub hiylə
 Deyir: hələ sən balasan
 Məni ötmək deyil asan.
 Sərf etmərəm vaxtı hədə,
 Hünərin var sənəin əgər
 Qardaşımı yarışda keç.
 Sonra deyir bir, iki, üç!
 O buraxır bir dovşanı.

Sahil boyu qaçır şeytan
 Meşəliyə gedir dovşan.
 Şeytan qaçıb əldən düşür,
 Lap yorulub dildən düşür.
 Düşünür ki, uddum mərci
 Cibimizdə qalar töycü.
 Dönüb gəlir o bu halda.
 Görür dizi üstə Balda
 Qoyub kiçik qardaşını
 Sığallayır hey başını.
 Deyir: əziz qardaş dincəl,
 Yorulmusan özünə gəl.
 Kəsib tamam nəfəsini
 Çıxarmayır heç səsini,
 Quyruğunu qısıb şeytan
 Boz dovşana baxır, yan, yan.
 Deyir: Balda, dayan gedim
 Mən töycünü hazır edim.
 Gəlib şeytan deyir: baba,
 Ötdü məni kiçik Balda.
 Fikrə gedir qoca şeytan.
 Balda isə, elə tufan
 Qoparır ki, su bulanır,
 Dəniz coşur, dalğalanır.
 Kiçik şeytan çıxıb sudan
 Deyir səs-küy salma dayan.
 Biz töycünü verrik ancaq,
 Bir şərtimiz qalıbdır, bax!
 Birgə ağac ataq görək,
 Hansı uzaq gedər görək.
 Uzaq atsa kim ağacı,
 Alacaqdır o xəracı.
 Tulla! Kimi gözləyirsən?
 Balda, yəqin qorxursan sən,

Ki, burxular əlin birdən.
 – Yox, yox keçir yüksəklərdən
 Bax bir bulud... ağacı mən
 Görək atım ona, həmən,
 Şeytanlarla edim savaşı,
 Qorxur kiçik şeytan... birbaş
 Babasına tərəf qaçır,
 Məsələni ona açır.
 Qəzəblə kin duya-duya
 Balda ipi salır suya.
 Şeytanları hədələyir.
 Kiçik şeytan çıxıb deyir:
 Tufan salma canım, gözüm
 Töycüyə yox mənim sözüm.
 Haçan desən hazır olar.
 Balda deyir: yox bir iş var,
 İndi də sən dinlə məni,
 Həll elə bu məsələni.
 Bax ordakı kök madyana,
 Onu alıb sən arxana
 Aparsan yarım verst əgər
 Bilərəm var səndə hünər.
 Qollarında görüb gücü
 İstəmərəm sizdən töycü.
 Aparmasan madyanı sən
 Töycümüzü verməlisən.
 Arxasında ağır madyan,
 Çox güc vurur yazıq şeytan.
 Əldən düşür hıqqanaraq
 İki addım gedir ancaq,
 Üçüncüdə dəyir yerə.
 Balda deyir: ay heyvərə!
 Qollarının gücü budur.
 Çəkil indi bir yanda dur.

Qıçlarımla mən madyanı
 Bir verst qovum, məni tanı.
 Balda minir boz madyana
 Sürür onu dörd bir yana.
 Şeytan qorxub hünərindən,
 Gəlib onun işlərindən
 Babasına açır söhbət.
 Şeytanlar edib məsləhət
 Görürlər ki, yoxdur əlac.
 Axır onlar verir xərac.
 Balda gəlir damağı çağ.
 Həsəd çəkir keşişə dağ.
 Balda evə dönən zaman
 Keşiş onun qorxusundan
 Arvadının arxasında
 Daldalanır... yaxasından
 Tutub Balda deyir ona:
 Al töycünü... gəl alın
 Çırtmaları vurum!.. Keşiş
 Görür xeyr, yamandır iş.
 Çırtmalara hazır durur,
 Balda ilk çırtmanı vurur.
 Keşiş onun zərbəsindən
 Səqfə qalxıb düşür göydən.
 İkincidən bihal olur.
 Pəltəkləşib o lal olur.
 Üçüncü çırtmadan çasır,
 Kəlləsindən ağıl qaçır.
 Balda ona deyir: keşiş!
 Belə olar bax, ucuz iş.

Keçmiş zamanlarda bir qoca varmış,
 Qoca qarısıyla birgə yaşarmış
 Geniş göy dənizin lap sahilində
 Köhnə qazmasında, uçuq evində
 Onlar otuz üç il ömür sürmüşdü,
 Nə xoş bir güzəran, nə gün görmüşdü.
 Qocanın qarısı cəhrə əyirər,
 Balığa gedərmiş özü hər səhər.
 Bir gün yenə qoca suya tor atdı,
 Lakin balıq deyil, o, lil çıxartdı.
 Toru təmizləyib yenə də atdı,
 Sudan dənizotu dartıb çıxartdı.
 O, üçüncü dəfə toru çəkirkən
 Toruna bir balıq düşdü dənizdən.
 Adi balıq deyil, qızıl balıqdı.
 Elə ki, dənizdən sahile çıxdı
 İnsan tək danışdı, dil açdı birdən;
 Dedi: "Gəl ayırma məni dənizdən.
 Qoca, burax suya, rəhm elə mənə,
 Könlün nə istəsə, verərəm sənə".
 Sarı yarpaq kimi rəngi saraldı,
 Qocanın canını bir qorxu aldı.
 Balıq ovlamışdı düz otuz üç il,
 Hələ görməmişdi balıq açsın dil.
 Odur ki, balığın sözünə baxdı,
 Yaxşılıq eyləyib suya buraxdı.
 Dedi: "Gərək deyil mənə haqq, balıq,
 Get, köməyin olsun sənə haqq, balıq.
 Buraxıram səni, get, üz dərində,
 O gömgöy suların coşqun yerində".

Qarının yanına qayıtdı qoca:
"Bir möcüz görmüşəm, – dedi, – olduqca,
Qəribə bir möcüz. Bu gün tor atdım,
Dənizdən bir qızıl balıq çıxartdım.
Balıq insan kimi dil açdı birdən,
Dedi: – Gəl ayırma məni dənizdən,
Qoca, burax suya, rəhm elə mənə,
Könlün nə istəsə, verərəm sənə –
Qorxdum, haqq almadım, sözünə baxdım,
Yaxşılıq edlənib suya buraxdım".
Söydü, donquldandı, söyləndi qarı:
"Balıqdan bir təknə alaydın barı;
Görmürsən təknəmiz sınıqdır, axmaq!
Sarsaqdan baş verər belə iş ancaq".

Qoca tez dənizə yollandı birbaş,
Gördü dalğalanır su yavaş-yavaş.
Qışqırdı, balığı səslədi. Birdən
Balıq üzə çıxdı dərinliklərdən.
Soruşdu: "Ay qoca, nə istəyirsən?"
Qoca baş endirib söylədi ki, "Sən
Ey balıqlar şahı, mənə rəhm elə,
Deyinib dalaşır qarım mənimlə,
Bağırır, – təknəmiz sınıqdır, – deyir,
O səndən bir yeni təknə istəyir".
Balıq dedi: "Qoca! Burax kədəri,
Haqq köməyin olar dön evə geri,
Düzələr sizinçin bir yeni təknə".

Qoca döndü birbaş gəldi evinə.
Gördü qazmasında yeni təknə var,
Qarının üzündən yağır zəhrimar.
Qarı söydü onu, dedi: "Ay axmaq,
Balıqdan bir təknə istədin ancaq?
Təknə nə şeydir ki; get əl-əl üstə
Baş endir balığa, ondan ev istə!"

Qoca göy dənizə getdi həvəssiz
Gördü rəngi dönüb bulanıb dəniz;
Çağırtdı, balığı səslədi, birdən
Balıq üzə çıxdı dərinliklərdən.
Soruşdu: "Ay qoca, nə istəyirsən?"
Qoca baş endirib söylədi ki, "Sən
Ey balıqlar şahı, mənə rəhm elə,
Yenə bərk dalaşdı qarı mənimlə,
İndi də yeni bir daxma istəyir. –
Qazmamız uçqudur, köhnədir, deyir".
Balıq cavab verdi: "Qəm çəkmə bunca
Haqq köməyin olar, dön, get, ay qoca!"
Qoca gəlib gördü yox olub qazma,
Köhnə xarabadan qalmayıb bir iz.
Yerində tikilib bir ev, bir dəhliz,
Otağın kərpicdən bacası da var.
Açılıb taybatay palıd qapılar.
Pəncərə önündə oturub qarı,
Onu görən kimi qudurub qarı,
Üstünə qışqırır dedi: "Ay axmaq,
Balıqdan bir daxma istədin ancaq?
Tez qayıt baş endir ona, sonra de
Olmaq istəməyir qarım bir kəndli,
Keçir ürəyindən zadəgan olmaq.
Eşitdinmi, daha dayanma, sarsaq!"

Yollandı dənizə qoca həvəssiz
Gördü ki, çalxalanır, gurlayır dəniz;
O, qızıl balığı çağırtdı. Birdən
Balıq üzə çıxdı dərinliklərdən.
Soruşdu: "Ay qoca, nə istəyirsən?"
Qoca baş endirib söylədi ki: "Sən,
Ey balıqlar şahı, mənə rəhm elə,
Qarı bərk dalaşdı yenə mənimlə.
İndi də zadəgan olmaq istəyir,

Adi kəndlilikdən çıxıram, deyir".
 Balıq cavab verdi: "Burax kədəri,
 Haqq köməyin olar, qoca, dön geri."
 Qoca qarısının yanına döncək,
 Gördü ki, çox qəşəng, olduqca yüksək
 Bir ev tikilmişdir, eyvanda qarı
 Dayanmış seyr edir xiyabanları.
 Əynində qarının xəzdən donu var,
 Başında zərxara çıqqası parlar.
 Boynunda incidən var boyunbağı,
 Şövq salır qolunda qızıl qolbağı,
 Üzüklər parlayır barmaqlarında,
 Qırmızı çəkmə var ayaqlarında.
 Onun dörd yanında nökrələr durur,
 Qarı birçəkləyib onları vurur!
 Qoca dedi: "Salam, mülkədar xanım,
 İndi olmusanmı bəxtiyar, xanım?"
 Bağırdı, yağdırdı qarı söyüşlər.
 Qocanı töylədə eylədi mehtər.

İki həftə keçdi qarı qudurdu.
 Qocanı çağırıb ona buyurdu:
 "Balığa, get, baş əy, ona söylə sən
 Denən ki, şah olmaq istəyirəm mən".
 Qocanın qorxudan rəngi saraldı,
 Qarının sözündən narazı qaldı.
 Dedi ki: "Qudurma, bunca, ay qarı!
 Adam ol, gəl burax bu ədaləri!
 Oturub-durmağı sən bacarmırsan,
 Hökmranlıq etmək deyildir asan,
 Dünyanı güldürmə özünə, arvad!"
 Bərk qızdı ərinin sözünə arvad,
 Onu sillələyib dedi: "Ay mujik,
 Gəl sanma özünü mənə tay, mujik!
 Zadəgan xanımla nə cürətlə sən

Bu dildə danışib höcət edirsən!
 Bil ki, öz xoşunla getməsən əgər,
 Zorla apararlar səni nökrələr".

Yollandı dənizə qoca həvəssiz,
 Gördü ki, coşubdur, tutqundur dəniz.
 O, qızıl balığı səslədi. Birdən
 Balıq üzə çıxdı dərinliklərdən.
 Soruşdu: "Ay qoca, nə istəyirsən?"
 Qoca baş endirib söylədi ki: "Sən,
 Ey balıqlar şahı, mənə rəhm elə,
 Qarım hay-küy salıb yenə qəzəblə.
 Daha zadəganlıq gəlmir xoşuna.
 İstəyir padşahlıq verəsən ona".
 Balıq cavab verdi: "Burax kədəri,
 Qarın padşah olar, qoca, dön geri".

Qayıdıb gələndə nə gördü qoca:
 Bir qəşəng saray var, bəzəkli, uca.
 Oturmuş arvadı taxt üzərində,
 Boyarlar, əyanlar durur əmrində,
 Hamı baş endirir, xidmət eləyir,
 Qarı şərab içir, şirniyyat yeyir.
 Yanında qəzəbli keşikçilər var,
 Onların çiynində iti baltalar.
 Qoca bunu görüb, lap donub qaldı,
 Qorxudan yazığın rəngi saraldı,
 Diz çökdü, söylədi: "Böyük hökmran,
 Söylə, razısanmı indi halından?"
 Baxmaq istəmədi ərinə qarı.
 Buyuruq verdi ki, qovun kaftarı.
 Tez qalxıb bir neçə zadəgan, boyar
 Onun peysərindən vurub qovdular.
 Nökrələr boynunu vurmaq istədi;
 Adamlar məsxərə edləyib dedi:

“Sənə bir dərs olar ay qoca nadan,
Gərək öz yerini tanıya insan!”

İki həftə keçdi qudurdu qarı.
Qəzəblə əmr etdi, tez adamları
Ərini tapdılar. Dedi: “Get bu an
Baş endir balığa söylə, hökmran
Olmaq istəmirəm, gərək bu gündən,
Geniş dənizlərin şahı olum mən.
Dəryalar içində qəsrin qurulsun,
Gərək qızıl balıq nökrim olsun”.

Qoca qorxusundan dinə bilmədi.
Bir söz də deməyə dili gəlmədi.
Yönəldi dənizə tərəf həvəssiz
Gördü tufan qopub, qaralıb dəniz.
Qəzəbli dalğalar coşub gurlayır,
Acıqla səslənib sanki ulayır.
Qışqırıb balığı səslədi, birdən
Balıq üzə çıxdı dərinliklərdən.
Soruşdu: “Ay qoca, nə istəyirsən?
Qoca baş endirib söylədi ki: “Sən,
Ey balıqlar şahı, mənə rəhm elə,
Neyləyim, qudurub qarı, qəzəblə
Deyir, istəmirəm padşahlıq etmək,
Dənizlər sultanı olum mən gərək.
Dəryalar içində qəsrin qurulsun,
Qızıl balıq gərək nökrim olsun”.
Səs-səmir çıxmadı qızıl balıqdan,
Çırpıb quyruğunu yox oldu haman.
Sahildə dayanıb qoca bir müddət
Gözlədi, gözlədi, getdi nəhayət.
Gördü köhnə qazma önündə yenə
Oturmuş qarısı, yanında təkne.

ÖLMÜŞ ŞAHZADƏ QIZ VƏ YEDDİ PƏHLƏVAN NAĞILI

Çariçayla görüşdü,
Çar qalxıb yola düşdü.
Tək qalıb otağında
Pəncərə qabağında
Oturub xanım sultan,
Göz çəkmədi yollardan.
Gecələri, gündüzü
Süzdü çölləri, düzü.
Gözləri yolda qaldı,
Çovğun qapını aldı,
Gəlmədi vəfalı yar,
Yerləri ağartdı qar.
Keçdi doqquz ay yenə,
Baxdı çölə-çəmənə,
Göz çəkmədi yollardan,
Bir gecə xanım sultan
Ağrı çəkdi, qız doğdu,
Gün qaranlığı boğdu.
Uzun yollar aşaraq
Sevimli, əziz qonaq,
Həsrəti çəkilən yar,
Gözlənilən ata çar
Gəldi çıxdı yerinə,
Xanım baxdı ərinə,
Dərin bir nəfəs aldı,
Yerində donub qaldı,
Dua oxunan zaman
Fərəhindən verdi can.
Matəm tutdu hökmdar,

İşrətdən qaldı kənar,
Düz bir il subay gəzdi.
Subaylıq onu əzdi.
Bir qız aldı ağbədən,
İnsanı əsir edən;
Vardı ağı, kamalı,
Uca boyu, camalı,
Lakin qısqancdı, məğrur,
Göstərib daim qürur,
Az deyib, az gülürdü,
Əzilib büzülürdü.
Cehiz olaraq ona
Verilmişdi bir ayna.
Aynada bir hal vardı,
Gülərdi, danışardı.
Xanım aynanı sevir,
Onunla gün keçirir.
Danışırdı mehriban,
Soruşurdu: – “Aynacan!
Söylə, ən dilbər gözəl,
Bədəni mərmər gözəl,
Al yanaqlı, mehriban,
Sevimli incə canan
Mənəmmi, söylə, söylə?”
Ayna gələrək dilə
Deyirdi: – “Xanım sultan!
Al yanaqlı, mehriban,
Hamıdan dilbər, gözəl,
Bədəni mərmər, gözəl
Sənsən!” Xanım gülürdü,
Əzilib büzülürdü.
Naz ilə göz vururdu,
Məğrur-məğrur dururdu,
Xoş xəyala dalırdı,

Bəzən çəpik çalırdı.
Gənc şahzadə qız hər an,
Hər gün hiss olunmadan
Boy atdı, çiçəkləndi,
Getdikcə göyçəkləndi,
Qara qaşlı qız oldu,
Bir parlaq ulduz oldu,
Tərifləndi hər yanda.
Adlı-sanlı şahzadə
Yelisey bu gözələ,
Nişanlı çıxdı belə.
Gələn kimi elçilər,
Söz aldı; yeddi şəhər
Yüz qırx saray, verdi çar,
Ehtiram göstərdi çar.

Eşidib bu xəbəri,
Təbrikə gələnləri
Görməkçin xanım sultan
Bəzənib, aynasından
Soruşurdu: – “Dilbər, gözəl,
Bədəni mərmər gözəl,
Mənəmmi, söylə, söylə?”
Ayna gələrək dilə
Dedi: – “Söz yox, xanım, sən
Gözəllər gözəlisən!
Lakin ən dilbər gözəl,
Şahzadə qızıdır mənə”.
Bu sözü eşidincə
Xanım sultan hirsləndi,
Atıldı göyə, endi,
Qaraldı onun qanı,
Təpiklədi aynanı.
Qəzəblə dedi ki: – Sən

Bunu yalan deyirsən!
 Mənimlə heç o axmaq,
 Götürə bilər ayaq?
 Bilirsən neçin, nədən
 Onda vardır ağ bədən?
 Həmli ikən anası
 Qara baxıb; balası
 Ona görə olub ağ.
 Özün insaf elə, bax!
 O mənə tay olarmı?
 Onda gözəllik varmı?
 Gəz bu yeri, dünyanı
 Mənə tay gözəl hanı?
 Doğru demirəmmi mən?"
 Ayna dedi: – "Qız səndən
 Daha incə dilbərdir,
 Gül bədəni mərmərdir".
 Az qaldı xanım sultan
 Çatlasın paxıllıqdan.
 Aynanı təpiklədi,
 Bir qaravaşa dedi:
 – "Durma, bu qızı apar,
 Harda şamlıq, sıx yer var
 Meşədə, bağla orda,
 Qoy yem olsun bir qurda".
 Qadının qəzəbiylə
 Şeytan bacarmaz belə.
 Xanım sultan nə desə,
 Girişmək olmaz bəhsə.
 Qaravaş dilbər qızla,
 Sinesı mərmər qızla
 Meşəyə gəldi birbaş.
 Qız işi duyub, tələş

Göstərdi, dedi: – "canım,
 Neçin məhv olur canım,
 Nədir mənim günahım?
 Ay qız, gəl ol pənahım.
 Məhv etmə məni inan,
 Olunca xanım sultan
 Yaxşılıq edəmə mən".
 Qaravaş qızı qəlbən
 Sevirdi, öldürmədi,
 Azad buraxıb dedi:
 – "Salamat qal, qəm yemə,
 Mən gedirəm evimə".
 Evə qayıdan zaman
 Soruşdu xanım sultan:
 – "Harda qaldı gözəl qız?"
 – "Meşədə qaldı yalqız,
 Bağladım əl-qolunu,
 Qurdlar yeyəcək onu;
 Asanlıqla verib can,
 Qurtaracaq əzabdan".
 Səs yayıldı hər yana,
 Adamlar yana-yana
 Dedilər: "Şahzadə qız,
 Sevimli gözəl ulduz
 İtib". Kədərlandı çar,
 Qəlbini yaxdı odlar.
 Şahzadə Yelisey də,
 Batıb kədərə, dərde;
 Allaha dua etdi.
 Atına minib getdi
 O gül bədənli cançın,
 O sevimli canançın.
 Qalıb meşədə yalqız

Azdı gənc nişanlı qız.
 Şəfəq sökülən zaman
 Düz yol tapdı, o yoldan
 Getdi çatdı bir qəsre.
 Bir köpək hürə-hürə
 Tez eşiyyə tullandı,
 Qızı gördü şırmandı.
 Qız girdi darvazadan,
 Gördü səssizdir hər yan
 Tez çıxdı artırmaya,
 Əl uzatdı halqaya.
 Qapılar yavaş-yavaş
 Açıldı, xanım birbaş
 Girdi işıq otağa,
 Baxınca sola-sağa,
 Gördü hər tərəfdə var
 Xalı döşənmiş taxtlar,
 Müqəddəs təsvirlər də
 Asılmış yaxşı yerdə
 Altında palid stol.
 Bu otaqda hər şey bol.
 Bir yanda qəşəng soba,
 Üstü rəngbərəng soba.
 Qız dedi: – “Yəqin yaşar
 Burda yaxşı insanlar.
 Toxunmaz mənə heç kəs”.
 Yoxdu evdə səs, nəfəs.
 Xanım baxdı dörd yana,
 Evi saldı sahmana.
 Şamı işıqlandırdı,
 Sobanı da yandırdı.
 Evi qaydaya saldı,
 Sonra yuxuya daldı.
 Gün göydə boy atınca,

Nahar vaxtı çatınca
 Gəldi yeddi pəhləvan,
 Yeddi bıqlı qəhrəman.
 Böyük qardaş heyrətlə
 Dedi: – “Qəsri kim belə
 Yığışdırıb, bəzəyib,
 Sahibini gözləyib?
 Hər kəssə çıxsın üzə,
 Yaxın dost olsun bizə.
 Qocadır olsun əmi,
 Qəlbimizin həmdəmi.
 Gəncdirsə olsun qardaş,
 Ən mehriban bir sirdaş.
 Qadındır olsun ana,
 Hörmət eyləyək ona.
 Gözəl qız isə əgər,
 Bacı olsun o dilbər”.
 Şahzadə gəldi birbaş
 Salam verib əydi baş.
 Qızarıb xəcalətdən
 Üzr istədi, dedi: – “Mən
 Çağrılmasam da ancaq
 Sizə gəlmişəm qonaq”.
 Bildi onlar əlbəəl,
 Şahzadədir bu gözəl.
 Ona yer göstərdilər,
 Dadlı qutab verdilər,
 Şərab gətirdilər, qız
 İçmədi əsla... yalnız
 Qutabdan bir az yedi,
 Sonra yatmaq istədi.
 Onu işıq otağa
 Apardılar, yatağa

Girib qız təkə qaldı,
 Dərin yuxuya daldı.
 Bir-bir keçirdi günlər,
 Sevimli gözəl dilbər.
 O yeddi pəhləvanın,
 Yeddi igid oğlanın
 Yanında darıxmadan
 Ömür sürürdü hər an.
 Hər səhər yeddi qardaş
 Çölə yollanır birbaşa.
 At çapıb gəzişərək
 Vururdular boz ördək.
 Görsəydilər bir qəddar
 Qılıncları oynadar,
 Başını kəsərdilər.
 Düşmən görsələr əgər
 Meşədən sovardılar,
 Uzağa qovardılar.
 O sevimli gözəl qız
 Qəsrə qalıb yalqız,
 Bişirib bişmişini,
 Görürdü ev işini.
 Nə qız yeddi oğlana,
 Nə də oğlanlar ona
 Etməzdilər etiraz,
 Günləri keçirdi saz.
 Vurulub bu gözələ
 Yeddi qardaş əl-ələ
 Verib bir dəfə səhər,
 Otağına gəldilər.
 Böyük qardaş dedi: – “Qız!
 Sən olmusan bacımız,
 Hamımız səni candan

Artıq sevirik inan.
 Getsən hər birimizə
 Bu xoşbəxtlikdir bizə,
 Belə subay gəzmə, gəl
 Razı sal bizi, gözəl.
 Birimizə get ərə,
 Sonra o birilərə
 Bir mehriban bacı ol,
 Başımızın tacı ol.
 Nə çatırsan qaşını,
 Bulayırsan başını?
 Söylə, yoxsa ay qız sən
 Bizi bəyənməyirsən?”
 Cavab verdi xanım qız:
 – “Doğma qardaşımsınız
 Mənim, qoçaq oğlanlar!
 Əgər bunda yalan var
 Allahın qəzəbindən
 Yerimdə quruyum mən.
 Necə cavab söyləyim?
 Nişanlıyam neyləyim?
 Siz gözümdə birsiniz,
 Qoçaqlıqda şirsiniz.
 Aqlınız var dünyacan,
 Əzizsiz mənə candan.
 Ancaq sevdiyim başqa,
 Xəyanət olmaz eşqə.
 Yeliseyi hər kəsdən
 Daha çox sevirəm mən”.
 Dinmədi yeddi qardaş,
 Boynunu yavaş-yavaş
 Qaşdı onlar yalnız.
 Böyüyü dedi: – “Ay qız,

Elçiye yoxdur zaval,
 Bağışla get, rahat qal.
 Bu barədə bir daha,
 Söhbət açmaram əsla".
 Qız cavab verib aram,
 Dedi: – "Acıqlanmaram,
 İnan, çarəsizlikdən,
 Rədd etdim təklifi mən".
 Qardaşlar endirib baş
 Getdilər yavaş-yavaş.
 Ömür sürdülər yenə...
 Qız düşəndə fikrinə
 Qəzəbli xanım sultan
 Keçmirdi günahından.
 Kin bəsləyib aynaya
 Onu almırdı saya,
 Atdı bir yanda qaldı.
 Bir gün yadına saldı
 Aynanı, söndü kini,
 Unutdu qəzəbini.
 Onu götürdü ələ
 Mehriban, gülə-gülə,
 Dedi: – "Ən dilbər gözəl,
 Bədəni mərmər gözəl,
 Al yanaqlı mehriban,
 Sevimli incə canan
 Mənəmmi, ayna, söylə?"
 Ayna gələrək dilə
 Dedi: – "Söz yox xanım, sən,
 Ən sevimli gözəlsən,
 Lakin bir dilbər qız var,
 Yaşıl meşədə yaşar.
 Yeddi igid oğlanın,

Yeddi mərd pəhləvanın
 Yanında cahcəlalsız.
 Səndən gözəldir o qız".
 Xanımın qəlbi yandı,
 Hırləndi, acıqlandı.
 Qaravaşa dedi: – "Sən
 Mənə kələk gəlirsən?"
 Kənizinin təşvişi,
 Anlatdı ona işi.
 Ağacla hədələdi,
 Xanım qəzəblə dedi:
 – "Ya gerek qız məhv olsun,
 Ya da boynun vurulsun!"
 Qız bir gün otağında,
 Pəncərə qabağında,
 Sevimli qardaşları
 Gözləyib, çölə sarı
 Baxır, ip əyirirdi.
 Birdən köpək bərk hürdü.
 Ağaclı, qarayanız
 Bir dilənçi gördü qız.
 O girmişdi həyəte,
 Acıqlanırdı itə.
 Qız söylədi: – "Dayan, mən
 İti bağlayım nənə,
 Pay da götürim sənə".
 Qarı dedi: – "Can bala,
 Bu it bəladır, bəla.
 Az qaldı didsin məni,
 Yesin, incitsin məni.
 Gör nə göstərir təlaş".
 Qız çörək alıb birbaş
 Ona sarı yollandı

İt o saat tullandı
 Xanımın ayağına,
 Tez soluna, sağına,
 Keçib, qarıya sarı
 Qoymurdu qızı. Qarı
 Yaxınlaşınca köpək
 Yırtıcı bir heyvan tək
 Basmarlayırdı onu,
 Qarı görüncə bunu
 Dedi: – “Qəribə işdir,
 Deyəsən yatmamışdır,
 Bu köpək yuxusuzdur.
 Odur belə quduzdur”.
 Şahzadə qız dedi: “Al!”
 Çörəyi atdı, dərhal
 Qarı tutdu sevincək,
 Təşəkkür söyləyərək.
 Dedi: – Əlin var olsun,
 Tale sənə yar olsun!
 Əziz qızım al, nənə
 Pay verir bunu sənə”.
 Qızıl rəngli tər, təzə
 Bir alma atdı qıza.
 Bunu görüncə köpək
 Hirsle zingildəyərək
 Qıza tərəf yüyürdü
 Atıldı bərkdən hüddü.
 Ancaq almanı gözəl,
 Göydə tutdu əlbəəl.
 – Ay gözümün işığı,
 Qəlbimin yaraşığı,
 Bu almanı naharda
 Ye, ağzın gəlsin dada”
 Deyə, qarı yoxaldı

Xanım qız yalqız qaldı.
 Artırmada boz köpək,
 Daim zingildəyərək
 Qıza qəmli baxırdı,
 Dərd qəlbini yaxırdı.
 Demək istəyirdi gəl,
 Almanı at, ay gözəl!
 Bu işdə var bir hiylə.
 Ağ zərif əllərilə,
 İti oxşadı xanım,
 Söylədi: “Ay tər lanım,
 Nə olmuş bu gün sənə?
 Get yat!” Sonra o yenə
 Öz otağına girdi.
 Cəhrədə ip əyirdi.
 Gözlədi qardaşları,
 Baxdı almaya sarı.
 Tər alma, sulu alma,
 Şəkərlə dolu alma.
 Qızıl çalan rəngi xoş,
 Qabığı nazik, meyxos,
 Saçırdı ətir iyi,
 Görünürdü çərdəyi.
 Böyük iştaha ilə
 Qız onu aldı ələ.
 Naharacan dözmədi
 İndi yemək istədi.
 Güldən al dodağına,
 Zərif bal dodağına
 Apararaq dişlədi,
 Çeynədi bir az yedi...
 Birdən o sevimli qız,
 O gözəl oldu huşsuz,
 Ağ qolları boşaldı,

Almanı yerə saldı,
Soldu gül kimi üzü,
Qaraldı şəhla gözü.
Ruh qalmadı canında,
Təsvirlərin yanında
Yıxıldı hərəkətsiz,
Qaldı cansız, qüvvətsiz...

Döyüşdən yeddi qardaş
Evə qayıtdı birbaş.
Köpək ucadan hürdü,
Tez həyəətə yüyürdü.
Yol göstərdi onlara
Qardaşlar dedi: – “Qara
Bir xəbər var, şübhəsiz,
Dərddən qurtarmırıq biz”.
Yerə endilər atdan,
Evə girincə haman,
Ah çəkдилər, tez köpək
Acıqlı yüyürərək,
Qızıl almanı tutdu,
Ulayıb onu uddu.

Yıxıldı çıxdı canı,
Bilindi ki, almanı,
Kim isə zəhərləmiş,
Aydın oldu bütün iş.
Ölmüş şahzadə qızın
Yanında həzin-həzin
Baş əydilər ələmlə,
Dua oxuyub qəmlə
Onu aldılar yerdən,
Dəfn etmək istəyirkən
Dəyişdi fikirləri.

Gördülər ki, o pəri
Sanki yuxuya batmış,
Səssiz uzanıb yatmış,
Bəlkə heç ölməyib qız,
Nəfəsi yoxdur yalnız.
Yatmayıb gecə-gündüz,
Üç gün gözlədilər düz.
Qız heç qımıldanmadı,
Yuxudan oyanmadı.
Ona matəm tutaraq
Qoydular billur, parlaq
Əzəmətli tabuta.
Əllərdə tuta-tuta
Apardılar uzağa.
Gecə vaxtı bir dağa.
Altı şalban yan-yana
Düzüb, altı şalbana
Tabutu bərkitdilər,
Sonra çəkдилər çəpər.
Cənazə önündə baş
Əydi, o yeddi qardaş.
Böyüyü söylədi: – “Yat,
Yerində rahat-rahat.
Söndüsə də o dilbər
Gözəlliyin, fələklər
Ruhunu qəbul edər.
Bacı, biz səni sevir
Hörmət bəslərdik, sən də
Sadiq idin eşqində,
Yara yetmədən soldun
Tabuta qismət oldun”.

Elə o gün qudurğan,
Fitnəkar xanım sultan,

Aynaya dedi: – “Dilbər,
Gül üzlü, canı mərmər
Mənəmmi?” Ayna birdən
Cavab verdi: – “Xanım, sən,
Şeksiz dilbər gözəlsən,
Canı mərmər gözəlsən”.

Gənc Yelisey şahzadə
Yer qoymadı dünyada.
Nişanlısıyçın gəzdi,
Hicran qəlbini əzdi.
Ağladı, dərdi daşdı,
Hər kəsə yaxınlaşdı,
Söz soruşdu güldülər,
Sualı boş bildilər,
Ondan çevirdilər üz.
Axır bir dəfə gündüz,
Günəşə üz tutaraq,
Ondan soruşdu qoçaq:
– “Ey işıqlı günəş, sən
Yüksək göydə gəzirsən!
Qışı edirsən bahar,
Çəmənləri lələzar,
Görürsən insanları,
Rədd etmə, söylə bari,
Yer üzündə, dünyada
Gözəl xanım şahzadə
Rast gəlibdirmi sənə?
O, nişanlıdır mənə.
Söylə işıqlı günəş,
Ey yaraşıqlı günəş”.
Günəş dedi: “Gəzirkən
Qızı görməmişəm mən,
Yəqin ki, o sağ deyil,

Qonşum aydan xəbər bil!
Bəlkə ay onu görə,
Bir yerdən soraq verə”.

Kədəri daşa-daşa
Vurdu gündüzü başa.
Ay çıxınca Yelisey
Ona dedi: – “Dostum, ey
Gümüş telli şən pəri
Gəzirsən gecələri,
Girdə sifətin var, ağ
İşığın parlaq-parlaq.
Ulduzlar alay-alay
Baxır sənə, gözəl ay,
Xoşlanır adətindən.
Mənə cavab verginən.
Yer üzündə, dünyada
Gözəl xanım şahzadə
Rast gəlibdirmi sənə?
O, nişanlıdır mənə”.
Ay cavab verdi həməni,
Söylədi ki, – “Qardaş, mən
O sevimli gözələ
Rast gəlməmişəm hələ...
Növbə çəkirəm yalnız
Öz vaxtında, gözəl qız
Məndən xəlvət gizlənmiş”.
– “Nə yaman oldu bu iş!” –
Deyə ah çəkdi oğlan,
Ay davam etdi: – “Dayan,
Bəlkə sərin küləklər,
Verəcək qızdan xəbər.
Yəqin ki, bilər külək,
O sənə edər kömək.

Qəm yemə, sağlıqla qal,
Get küləkdən xəbər al”.

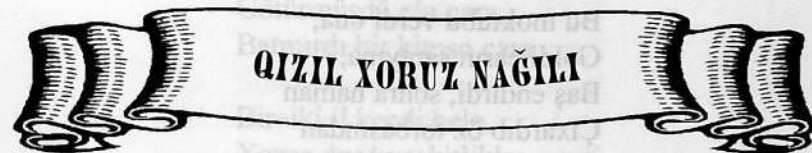
Getdi məyus olmadan
Küləyə tərəf oğlan.
Dedi: – “Külək, gücün var,
Dəstə, dəstə buludlar
Qovulur qüdrətinlə,
Göy dəniz qüvvətinlə
Dalğalanır; hər zaman
Əsirsən boşluqlardan.
Çəkinmirsən kimsədən,
Tanrıdan qorxursan sən.
Yer üzündə, dünyada
Sevimli qız şahzadə
Rast gəlibdirmi sənə?
O nişanlıdır mənə”.
Vəhşi külək dedi: – “Dur,
Sənə cavabım budur:
Var sakitcə bir bulaq,
Onun ardında bir dağ,
Dağda dərin dərə var,
Dərədə qaranlıqlar
İçində qəmli tabut,
Həzin ələmli tabut
Zəncirlənmiş tirlərə,
Kimsə getməz o yerə.
O tabutdadır yarın,
Sevimli vəfadarın”.

Uzaqlaşdı sərt külək.
Şahzadə inləyərək
Düşündü ki, qoy barı
Bir daha görüm yarı.

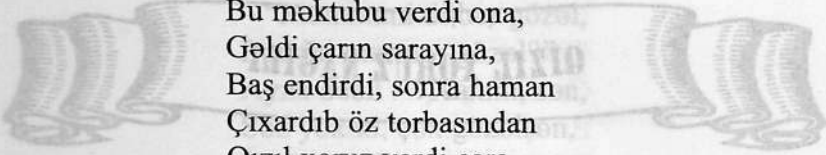
Birbaş yola düzəldi,
Yüksək, dik dağa gəldi.
Geniş boşluqdu hər yan,
Bir qaranlıq qapıdan
O cəld içəri girdi,
Gördü zülmət hər yeri
Bürüyüb, bir tabut var,
Bu billur tabutda yar
Nəfəs almadan yatır,
Əbədi yuxudadır.
Şahzadə bir güc vurdu
Billur tabutu qırdı.
Oyandı, gəldi cana,
Qız baxdı dörd bir yana
Heyrətlə nəzər saldı
Lap təəccübdə qaldı.
Onu yellətdi zəncir,
O, ürəkdən qəmli bir
Ah çəkdi dedi: – “Aman,
Nə gec durdum yuxudan”.

Şahzadə qız, o gözəl,
Tabutdan durdu, əvvəl
Hər ikisi ağladı;
Yelisey qucaqladı,
Qızı böyük sevinclə,
Sonra apardı çölə.
Şirin söhbət etdilər
Evlərinə getdilər.
Yayıldı belə xəbər:
Sağdır şahzadə dilbər!
Boş idi bu aralıq,
Azgın, zalım analıq.
Aynanın qarşısına
Gəlib, söylədi ona:

– “Mənəmmi dilbər gözəl,
 Bədəni mərmər gözəl?”
 Ayna dedi: – “Xanım, sən,
 Söz yox ki, çox gözəlsən,
 Sevimli şahzadə qız,
 Səndən qəşəngdir yalnız.
 Odur ən dilbər gözəl,
 Bədəni mərmər gözəl”.
 Zalım analıq həməni,
 Yerə çırpdı hirsindən
 Gözəl aynanı qırdı,
 Sonra yerindən durdu.
 O, qapıya yönəldi,
 Xanım qıza rast gəldi.
 Gənc qızı görən zaman
 Qüssəsindən verdi can.
 Dəfn edən kimi onu,
 Xanım qızın toyunu
 Başladılar, şahzadə
 Qızı aldı. Dünyada
 Yer yaranandan hələ
 Görməmiş heç kəs belə
 Dəbdəbəli toy, mən də
 O gün yoldan ötəndə
 Bol pivə içdim, fəqət
 Bu söz deyil həqiqət.

Keçmişdə bir səltənətdə,
 Bir bilinməz məmləkətdə
 Dadon adlı çar yaşardı,
 Gənc yaşından qəzəbkardı,
 Qan uddurur qonşulara,
 Heç vermirdi hər bə ara.
 Günlər keçdi, qocaldı çar,
 Dedi: – “Yetər vuruşmalar.
 Yorulmuşam, rahatlanım,
 Qoy dincəlsin bir az canım”.
 Ancaq indi qonşuları
 İncidirdi qoca çarı.
 Ölkəsini hücumlardan
 Qorumaqçın bu hökmran
 Saxlayaydı gərək ordu;
 Çox da asan deyildi bu.
 Yatmasa da sərkərdələr,
 Qazanmırdı heç bir zəfər.
 Cənubdan hər bə gözlənirkən,
 Şərqdən gəlir qoşun birdən,
 Basılınca burda düşmən
 Coşur, hücum edir sudan.
 Çar ağlayıb, düşdü dərdə,
 Oyaq qaldı gecələr də.
 Dedi: – “Bu bir həyat deyil,
 Bir an canım rahat deyil”.
 Bir münəccim vardı, ona
 Məktub yazdı yana-yana.
 Dərdə dərman istədi çar,
 Münəccimi tapıb çapar,

Bu məktubu verdi ona,
Gəldi çarın sarayına,
Baş endirdi, sonra haman
Çıxardıb öz torbasından
Qızıl xoruz verdi çara,
Dedi qoca hökmdara:
– “Bunu qoy bir mil üstünə
Heç kəs hiylə gəlməz sənə”.
Ara sakit olan zaman...
Xoruz baxar səs salmadan.
Lakin qonşu ölkələrdən
Sənə hücum olsa birdən,
Ya üstünə gəlsə düşmən,
Ya qopsa bir başqa tufan,
O bir anda işi anlar,
Qanad çalar, bərkdən banlar”.
Çar elədi təşəkkürlər,
Vədə verdi dağlar qədər
Ona qızıl, basdı dilə,
Söylədi çox sevinc ilə:
– “Qəlbindən nə keçsə, həmə
Öz işim tək görərəm mən”.

Qızıl xoruz gecə-gündüz,
Mil üstündə oturub düz
Qoruyurdu sərhədləri,
Görəndə bir hərbi əsəri
Xoruz dərhal oyanırdı,
Həmə səmtə dolanırdı.
Banlayırdı: “Quqquluqu,
Çar, almasın səni qorxu”.
Sonra çalıb yenə qanad
Deyirdi: – “Sən asudə yat”.
Qonşular da çəkinirdi,
Hərbi etməyib çəkiliirdi.

Götürmüşdü elə çara,
Batmırdı bir kimsə çara.
Bir-iki il keçdi belə.
Xoruz durdu sakitliklə.
Bir gün çarı oyadaraq
Sərkərdələr söylədi: – “Qalx,
Dərd üz verib ölkəmizə!”
– “Nə var, nə olmuşdur sizə?”
Əsnəyərək soruşdu çar...
Sərkərdələr, pəhləvanlar
Cavab verdi: – “Xoruz yenə
Səs-küy salır dönə-dönə.
Paytaxta üz verib kədər,
Nigarandır bütün şəhər”.
Nə var, nə yox, baxsın deyər,
Çar yanaşdı pəncərəyə.
Gördü durub mildə dümdüz
Şərqi tərəf baxır xoruz,
Qanad çalır; qışqırdı çar:
– “Tez atlanın, görün nə var!”
Dadon çarın böyük oğlu
Qoşun alıb tutdu yolu.
Xoruz susdu, kəsildi səs,
Çar da rahat aldı nəfəs.
Keçdi səkkiz axşam, səhər,
Ordudan yox hələ xəbər,
Başlanmışdı vuruşmalar,
Ya hələ yox? Bu haqda çar
Almayırdı bir məlumat.
Xoruz yenə çaldı qanad,
Berk banladı. Tez hökmran
Ordusuna verdi fərman.
Böyüyünün köməyinə

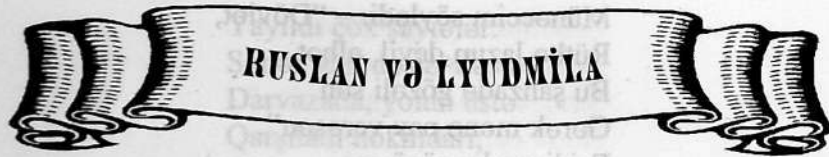
Getdi kiçik oğlu, yenə
Xoruz susdu, keçdi günlər,
Keçdi səkkiz axşam, səhər,
Gedənlərdən yoxdu xəbər,
Xalqı tutdu qorxu, kədər.
Xoruz yenə qanad çaldı,
Bərk banladı, səs ucaldı.
Dadon qoşun çəkdi səf, səf,
Tez yollandı şərqi tərəf.

Ordu getdi gecə-gündüz,
Gücdən düşdü, qaldı gücsüz.
Nə bir vuruş, nə bir məzar,
Nə ordugah görmədi çar;
Dərin-dərin fikrə daldı,
Belə işə heyran qaldı.
Səkkizinci günü səhər
Bir dik dağa yetişdilər.
Gördülər bir ipək çadır,
Sakit yerdə bir tək çadır,
Sağ yanında onun dərə.
O dərədə düşüb yerə
Qırılıbdır qoşun-ləşkər.
Öyrənməkçin düzgün xəbər
Tez çadıra yollandı çar,
Gördü qorxunc mənzərə var.
İki oğlu düşüb səssiz,
Dəbilqəsiz və zirehsiz,
Bir-birinə qılınc sancıb,
Kəhərləri çölə qaçıb.
O sahibsiz harın atlar,
Çəmənlərdə gəzib, otlar.
Çar elədi çox ahu-zar
Söylədi ki: – “Ah, balalar,
Ömrüm, günüm olsun qara.

Şahinlərim düşdü tora.
Dərd əlindən yanır könüm,
Son günümdür, gəlir ölüm”.
Hamı etdi şivən, fəğan.
İnildədi, ağladı qan.
İnildədi çöl, dərə, dağ,
Çadır lay-lay açılaraq
Şamaxı şahının qızı
Gözəlliyn şən ulduzu
Təzim etdi Dadon çara.
Baxan kimi bu nigara
Günəş görsə gecə quşu
Necə gedər ağı-huşu,
Elə huşu getdi çarın,
Təzə ölmüş oğulların
Matəmini unutdu çar.
Dadonu o gözəl nigara
Qarşıladı çox hörmətlə,
Gülər üzlə, məhəbbətlə.
Taxıb qoluna qolunu,
Çadırına çəkdi onu.
Oturmağa yer göstərdi,
Hər cür dadlı yemək verdi.
Uzanmaqçın, bir zərxara
Taxt göstərdi xanım çara.
Burda qaldı bir həftə düz
Çar kefi çəkdi gecə-gündüz.
Qız eylədi cadu ona
Çar tutuldu əfsununa.
Axır gəldi çatdı səfər,
Hazırlaşdı qoşun, ləşkər.
Gənc qızı da götürdü çar,
Yola düşdü pəhləvanlar.
Çardan qabaq getdi xəbər,

Yayıldı çox şayiələr.
Şəhər əhli dəstə-dəstə
Darvazada, yolun üstə
Qarşıladı hökmdarı,
Yoldan gəlmiş qonaqları.
Arabanın arxasınca
Qaçıb uşaq, cavan, qoca
İzlədilər Dadon çarı
Gətirdiyi nazlı yarı...
Yol gedərkən, çar da hərdən
Salamladı xalqı; birdən
Sağ tərəfə baxan kimi,
Gördü dostu münəccimi.
Qu quşu tək geyinib ağ,
O qoymuşdu şiş bir papaq.
Çar söylədi: – “Ata, salam!
Nə əmrin var mənə hazıram”.
Münəccim tez verdi cavab:
– “Artıq gəlib çatıb hesab,
Yadındadır, a dostum çar,
Aramızda şərtimiz var,
İlk arzumu öz arzun tək
Bitirəsən dərhal gərək,
Bu şahzadə gözəli sən
İndi mənə verməlisən”.
Çar heyrətlə dedi: – “Şeytan
Çıxarıbdır səni yoldan?
Gör fikrindən keçir nələr,
Ağlın yoxdur sənəin məgər?
Doğrudur ilk görüşürkən
Sənə vədə vermişdim mən.
Hər işdə sərhəd var, ancaq
Məni tanı, gör kiməm, bax.
Məndən istə pul, boyarlıq,
Şahanə at, yarımçarlıq”.

Münəccim söylədi: – “Dövlət,
Rütbə lazım deyil, əlbət
Bu şahzadə gözəli sən
Gərək mənə pay verəsən”.
Eşidincə bu sözü çar
Tüpürərək dedi: – “Kaftar,
İltifat görməzsən daha!
Gəl özünü nahaq yorma.
Hələ sağkən rədd ol burdan...
Qovun getsin, qoca şeytan!”
Qoca etmək istədi bəhs,
Şahlarla bəhs etmək əbəs.
Vurdu ona çar əsanı,
Deydi yerə, çıxdı canı,
Həlak oldu qoca bədbəxt,
Əsdi bundan bütün paytaxt.
Təkcə qız bilmədən günah,
Bərkdən güldü: ha-ha-ha-ha.
Dadon tutqun olsa belə
Gülümsədi o gözələ,
Yollandılar tez şəhərə.
Bir səs qalxdı, birdən-birə
Uçdu gəldi qızıl xoruz,
Qondu çarın başına düz.
Bərk çırpındı, səs-küy saldı,
Dadona bir dimdik çaldı.
Çar yıxıldı arabadan,
Bir ah çəkdi, tapşırdı can.
İtdi gözdən şahzadə qız,
Ondan xəyal qaldı yalnız.
Nağıl yalan olsa da bax,
Bir dərs alar ondan qoçaq!

RUSLAN VƏ LYUDMİLA

Tərcümə edən: M.Rahim

İ T H A F

Siz, ey həyatımın şux sultanları!
Gözəllər, qəlbimin mehribanları!
Sizə həsr edirəm sədaqətlə mən
Qızıltək qiymətli xoş zamanımı:
Sizinçün yazıram, tərif güdmədən,
Keçmişdən aldığım bu dastanımı.
Şirin arzulara daim dalaraq,
Bəxtiyar sayaram özümü ancaq
Bu naqis nəğməmi bəlkə də yalqız
Qəlbi eşqə düşən ismətli bir qız
Ya səhər, ya gecə düşəndə firsət
Unudub hər şeyi oxusa xəlvət.

BİRİNCİ NƏĞMƏ

Dəniz kənarında göy bir palıd var,
Ucalıb göylərə, şaxlı-budaqlı;
Bilici bir pişik gözib dolanar
Dövrəsində, – qızıl zəncirlə bağlı.
Sağl mahnisi ilə heyran eləyər,
Sola çox maraqlı bir nağıl deyər.

O möcüz yurdunda qulyabanı var,
Oturub şaxlarda su pəriləri.
Naməlum yollarda məchul heyvanlar

Buraxmış hər yerdə ayaq izləri.
Toyuq qıçlarının üstündə duran
Qapı-pəncərəsiz bir daxmacıq var.
Sahilə axışır dalğalar hər an,
Sırrlər yuvasıdır meşələr, dağlar.
Orda sudan olur sahilə rəvan
Otuz yaraşılı gözəl pəhləvan.
Çıxır əmiləri şəffaf dənizdən.
Orda bir şahzadə keçəndə düzdən,
Arxayın gəzəndə o düzəngahı,
Mat qoyur özünə qəzəbli şahı.
O yerdə cadugər yarib səmanı,
Aparır qoynunda bir qəhrəmanı.
Bir şahzadə qız da olalı dustaq,
Ona xidmət edir boz bir yalquzaq.
Həvəngin içində həməni diyarı
Gəzir küpəgiren ifritə qarı.
Çar Kaşey zər üstə orda incəli;
Oradan büsbütün rus ruhu gəlir.
Orda bal şərabı içdim mən; bir an
Yaşıl palıdın da keçdim yanından.
Həməni pişiyin də duydum ağlını.
O mənə söylədi neçə nağılını.
Biri yadımdadır. İndi nəhayət,
Edim o nağılı sizə hekayət.

Bizdən xeyli uzaq keçmiş əsrdə,
Belə nağıl eləyir qədim rəvayət:
Knyaz Vladimir gözəl qəsrə
Dostlar – oğullarla edirdi işrət.
Kef ilə coşurdu gəlib tüğyana,
Qızını verirdi igid Ruslana.
Ürəkdən şad olub haman vüsala,

İçirdi dalbadal gülgün piyala.
Ulu babalar da elə bu sayaq,
Əsla tələsmədən kefə dalaraq,
Doyunca, ləzzətlə yeyib içdilər,
Sonra da dünyadan sakit keçdilər.
Saqilər daşıyıb mey otaqlara,
Təzim edirdilər hey qonaqlara.

Artır saray boyu getdikcə söhbət,
Qonaqlar nəşəli, qızıxır işrət.
Birdən quslisini Bayan çalır şən,
Alır ağuşuna sükut hər yanı.
Deyir Lyudmilanın gözəlliyindən,
O tərif eləyir igid Ruslanı.
Vəsf edir Lel hörən gözəl çələngi,
Ucalır nəğmənin şirin ahəngi.

Coşqun bir eşq ilə vurğundur Ruslan,
Yeməyir, içməyir, yorğundur Ruslan.
O nəzər yetirir öz cananına,
Gəmirir bığını axşamdan bəri.
Ah çəkir, alovlar düşür canına,
Sayır həyəcanla dəqiqələri.
Bu toy məclisində üç nəfər qonaq
Dərindən dərinə getmiş xəyala.
Oturmuş, qaşını qəmli çataraq,
Boşdur önlərində zərli piyala.
Badə nuş eləmək vermişdir ara,
Yeməklər dad vermir indi onlara.
Bayanın səşindən zövq almayırlar,
Qəmdən xilas olub ucalmayırlar.
Ruslana rəqibdir haman üç nəfər,
Qəlblərində sevgi, ədavət, kədər.
Cəngavər Roqdaydır bunların biri,

Kiyev ətrafının barlı yerləri
Onun qılıncı ilə edilmiş əldə;
Xeyli hünərli dir cəngü cədəldə.
İkincinin lovğa Farlafdır adı;
Kəfdə kimsə ona əsla batmadı,
Döyüş meydanında hünəri kəmdir.
Üçüncü hərisin munisi qəmdir,
Ratmirdir dediyim bu Xəzər xanı,
Üçünün də yaman qaradır qanı.

Budur, başa çatdı qurtardı işrət.
Səsli-küylü bütün qonaqlar fəqət
Gedərkən baxırlar sevgililərə,
Utanıb gözünü dikir qız yerə;
Çeynəyir qəlbini elə bil kədər.
Oğlansa qər q olub dərin sevincə.
Bir azdan üfüqə qaranlıq çökər,
Ətrafı çulğayar qaranlıq gecə.
Məxmur boyarlarsa iki-bir, tək-tək
Gedir evlərinə səndələyərək.
Ruslanın təgyir var indi halında,
Oxşayır gözəli öz xəyalında.
Lakin qız atası – o böyük knyaz
Qəmli nəvazişlə, dilində niyaz,
Ürək sözlərini durmadan deyir,
Qız ilə oğlanı təqdis eləyir.

Budur, aparırlar gəlini birbaş
Zifaf yatağına və yavaş-yavaş
İşıq söndürülür; eşq tanrısı Lel
Yandırır göylərdə ilahi məşəl.
Ən əziz umudlar olur həqiqət,
Verəcək barını indi məhəbbət.
Qısqanc geyimləri, bax, birdən-birə

Xalının üstünə tökülür yerə.
 Budur, eşidilir pıçıltı səsi,
 İki sevgilinin xoş öpüşməsi.
 Həyəcan, qorxular, budur, nəhayət
 Həzin bir yalvarış, bir son şikayət..
 Bunları duymuşdu ər əvvəlcədən,
 O da gəldi başa... bu zaman birdən
 Şimşəklə sarsıldı yerlə asiman,
 Bürüdü hər yanı qatı bir duman.
 Bir qırpım içində çıraq da söndü,
 Hər tərəf qatı bir zülmətə döndü.
 Qaranlıq çulğayıb sardı hər yanı,
 Bürüdü vahimə, hey-rət Ruslanı.
 Sakitlik olanda hakim hər yerə,
 İki yol qərribə bir səs ucaldı.
 Dumanda, tüstüdə çarpıb nəzərə
 Kimsə birdən-birə itib yoxaldı.
 Sükut hökm elədi bomboş otağa,
 Giyöv qorxu ilə qalxdı ayağa.
 Üzündən süzüldü tər gilə-gilə,
 Yoxladı havanı titrək əlilə.
 Əziz sevgilisi onun bəs hanı?
 Bu qatı zülmətdə, ah Lyudmilanı
 Sırlı məchul bir əl oğurlamışdı...

Eşqin cəfakeşi əzab çəksə də,
 Ehtiras qəlbini yarıb səksə də,
 Onunçün olsa da ağır yaşamaq,
 Mümkündür ömr etmək hələ də ancaq.
 İllər keçsə belə, nazlı yarını
 Yetib vüsalına qucan zaman sən,
 Birdən bircə anlıq o dildarını
 Əbədi itirmək pisdır ölümdən.
 Ah, belə bir dərddə dözüncə könlüm,
 Əlbəttə, min dəfə yaxşıdır ölüm!

Sağdır lakin hələ zavallı Ruslan.
 Knyazın ildırım çökdü canına;
 Hirs-lənib Ruslana qopardı tufan,
 Etdi əyanları dəvət yanına:
 “Hanı əziz qızım? Lyudmilam hanı?”
 Deyib nəzərləri gəzdirdi dörd yanı.
 Ruslan eşitməyir... “A dostlar, əlbət
 Mənə etmişsiniz namusla xidmət.
 İndi rəhm eləyin, əsl zamandır,
 Kim tapar qızımı, kim qəhrəmandır?
 Rəşadət göstərib hər kim çapsa at,
 Əməyi boş getməz, alar mükafat.
 Sənsə yan; korladın igid adını,
 Qoruya bilmədin öz arvadını.
 Kim tapsa qızımı, onundur yəqin
 Həm qızım, yarısı həm də ölkəmin.
 Kim gedər, söyləyin, dostlar, durmadan?..”
 “Mən!” – deyər səsləndi kədərli Ruslan.
 “Mən! Mən!” – deyər dindi o an yer-yerdən
 Roqday, Farlaf, Ratmir – üçü də birdən: –
 İndi yəhərləyib atlarımızı,
 Gəzərik dünyanı tapmaqçün qızı.
 Qoymarıq ayrılıq əzsən ruhunu,
 Qorxma, tez axtarıb taparıq onu”.
 Qocanın süzüldü ilıq göz yaşı,
 Sözsüz təşəkkürlə əyildi başı.

Dördü də bir anda yönəlib gedir,
 Dərdü-qəm öldürür igid Ruslanı.
 Onu Lyudmilanın fikri məhv edir,
 Dayanır ürəyi, quruyur qanı.
 Dneprin boyunca dörd igid atlı
 Çapır çöllər boyu, atlar qanadlı.
 Tozanaq içində boğulur hər yan;

Onlar uzaqlarda olurlar nəhan.
Yolların üstündə duman qalınca,
Baxır igidlərin knyaz dalınca;
Kimsəsiz çöllərə baxdıqca baxır,
Uçur dallarınca xəyalı, axır.

Ruslan yol uzununu gedir lal kimi,
Əzabın əlində itmişdir ağılı.
Farlaf düşüncəli bir xəyal kimi
Gedir ağır-ağır və qaşqabaqlı.
Baxıb təşəxxüslə o lovğa düzə
Söyləyir: "Dostlarım, açıq deyim mən,
Güclə azadlığa çıxmışam, görənlər
Tezmi gələcəyəm divlə üz-üzə.
Axacaq əlimdə sel kimi al qan;
Qısqanc sevgisinə olacaq qurban.
Sevin, sədaqətli qılıncım mənim!
Sevin, ey qeyrətli, oynaq köhlənim!"

Fikrən qucaqlayıb o Xəzər xanı
Gözəl Lyudmilanı, gedir xəyala.
Onun yol uzununu qaynayır qanı,
Oynayır üstündə atın az qala.
Gözündə umudun çırağı yanır.
Çapır ağ yel kimi var qüvvət ilə;
Bəzən də cırnadır, at acıqlanır,
Birdən şaha qalxır o hiddət ilə.
Atın bu halından o gəlir cuşa.
Yönəldir başını dik bir yoxuşa.

Roqday fikirdədir çatıb qaşını,
Məchul tale onu salıb dəhşətə;
Boş yerə qısqanclıq salıb başını
Olmazın əzaba, ağır zillətə.

O baxır knyaza dəhşət içində,
İztirab içində, hiddət içində.

Rəqiblər bu sayaq davam etdilər,
Birinci gün hamı birgə getdilər.
Dneprin üstünü aldı toranlıq,
Gəldi qoşun çəkib şərqdən qaranlıq.
Suların qoynuna çökdü buludlar,
Zamandır bir qədər dincəlsin atlar.
Geniş bir yol gedir, görünməz ucu,
Bu yoldur müxtəlif yollar ayrıcı.
"Ayrılıq dəmidir, – dedi igidlər, –
verilək taleə, məchul iqbala".
Mahmızsız, qamçısız atlar getdilər
Özləri baş alıb hərə bir yola.

Kimsəsiz diyarda zavallı Ruslan,
Söylə, neyləyirsən belə tənha, tək?
O qorxunc toy günü, əziz Lyudmilan
Canlanır gözündə? Söylə bir görək!
Qaşının üstündə o mis dəbilqən;
Cilovdan tutmayır qadın əllərin;
Uzanan çöllərdə yeridikcə sən
Məhv olur umudun və əməllərin.
Sönür inamın da qalmayırsa daha.

Ruslanın önünə çıxır bir kaha,
Onu mağaradan işıq cəzb edir;
Təbiət yaşadı göylər altında
Yollanıb oraya o birbaş gedir,
Gedir mağaraya, kəhər altında
Gedir dayanmadan, qəmli-mələlli
Orada bir qoca, aydın camallı

Oturur dinmədən, saqqalı ağdır.
Qarşısında yanan nurlu çıraqdır.
Qoca bir kitaba dalmış hörmətlə,
Oxuyur olduqca onu diqqətlə.
Göruncə Ruslanı o gülümsədi,
“Xoş gəlmisən, oğlum, xoş gördük, – dedi, –
Burda yaşayıram iyirmi ildir.
Əriyib mum kimi hər gün soluram;
İstəkdən ürəyim xali deyildir,
Nəhayət arzuma nail oluram.
Məni qovuşdurdu tale səninlə.
Gəl otur yanımda, bir yaxşı dinlə.
Yarıdan düşmüşən yaman ayrı sən,
Odur, zəifləşir möhkəm iradən,
Keçəcək sürətlə zamanı şərrin,
Ömrü çox deyildir fəlakətlərin.
Yaşa umud ilə, etiqad ilə,
Hər şeyin üstünə get inad ilə.
Parlat qılıncını, ətrafa nur saç,
Özünə zülmətə cürətlə yol aç!

Səni təhqir edən, bil bunu barı,
Çernomor adında bir sehrkardır;
Çoxdan oğurlayır gözəl qızları,
Şimal dağlarında məskəni vardır.
Yaranandan bəri bu yer, bu cahan
Ayaq basmamışdır ora bir insan.
Şərrə son qoyarsan öz əməlinlə;
Məğlub eyləyərsən ancaq sən onu.
Öləcək o məlun sənəlinlə,
Qoca sehrkarın çatmışdır sonu.
Oğlum, nə söyləyim, nə deyim sənə:
Talein bağlıdır öz iradəyə”.

Onun ayağına düşdü pəhləvan,
Öpdü əllərini min sevinc ilə.
Güldü gözlərində işıqlı cahan,
Qəlbində qalmadı qüssə bir gilə.
Təzədən ruhlanıb o cana gəldi,
Kədər buludları çulğadı birdən
Üzünü. İxtiyar bəyana gəldi,
Dedi: “Qüssəlisən, anlayıram mən,
Çətin deyil dərdi dağıtmaq əlbət.
Dəhşət oyatmasın səndə sehrkar,
Nahaqdır ondakı sevgi, məhəbbət.
Sanma Lyudmilanı eşqi sarsıdar;
Göydən ulduzları o salar yerə,
Hilal titrədən çəkərsə nərə.
Fəqət zamananın önündə bir gün
Gücsüzdür, biliyi deyildir üstün.
Qəsrinin əsrarlı qapısında tək
Titrək keşik çəkən cadugər qoca
Gözəl əsirənin önündə ürkək
Gəzir acizənə günlər boyunca.
Qızın ətrafında gəzir nigəran,
Atır qürəsini hər dəm, hər saat.
Söhbət uzandı çox, əziz pəhləvan!
Yorulmusan axı, dur bir qədər yat!”

Sönən od önündə yosun üstünə
Ruslan ağır-ağır gəlib uzanır.
“Yatım, dərdi-qəmi unudum” deyər
Yumur gözlərini, ah çəkər, yanır...
Nahaq, yaraşmayır ona dərdü-qəm.
“Atacan, nədənsə yata bilmirəm,
Neyləyim, ürəyim ağrıyır müdam.
Yata bilməz axı dərdli bir adam.
İzn ver, müqəddəs söhbətlərindən

Təzələnsin bir az bu qəmgün ürək.
Bağışla, bir sual verəcəyəm mən:
Ey xeyirxah bəndə, mənə aç görək,
Talein sirdaşı, sən kimsən, söylə,
Səni kim didərgin saldı bu çölə?"
Qoca qəmli-qəmli gülüb çəkdi ah: –
Bilmək istəyirsən, – söylədi, – hərgah,
Öz ana yurdumu unutmuşam mən,
Vətən həsrətkeşi bir finəm əslən.
Bəli o yerdə ki, məlumdur bizə,
Gənclik əyyamımda mən bir zamanlar
Çobanlıq etlərdim, çıxardım düzə.
Məskənim kahaydı, qalın ormanlar;
Dinlərdim suların həzin səsinə,
Duyub yoxsulluğun əyləncəsini.
Fəqət üz verdi çox dərdi-sər mənə,
Gözəl gün az oldu müyəssər mənə.

O vaxt kəndimizin yaxınlığında
Naina adında bir qız yaşardı.
Gözəllik təcəssüm edərdi ona,
Ellərin içində söhbəti vardı.
Səhər açılanda bir gün, bir dəfə
Yaymışdım sürümü çəmənin tərəfə.
Çalıb tütəyimi inlətdikcə mən,
Çağlayıb axırdı çay da önümdən.
Gördüm ki, oturub sahilə bir qız
Çələng toxuyurdu arxayın, yalqız.
Çəkib gətirmişdi məni iqlalım...
Bu qız Nainaydı, əziz pəhləvan!
Yönəldim yanına, dəyişdi halım
Mənhus alovuyla talein haman,
Ališdı gözlərim, gizlicə yandım.
Duydum məhəbbətin nə olduğunu,

Sevginin səmavi zövqünü qandım,
Bildim işgəncəylə yoğrulduğunu.

Haman bu görüşdən keçdi yarım il
Eşqimi, titrəyib, mən açdım ona
Dedim ki: "Sevirəm səni, Naina!"
Ürkək həsrətimi açmadan o dil,
Qürurla bir zaman baxdı dinlədi.
Sonra öz hüsnünə güvənib dedi:
"Səni sevməyirəm mən əsla, çoban!"

Söndü gözlərimdə hər şey, qaraldı,
Gün-gündən artırdı ürəyimdə qəm;
Çoban oyunları bir yana qaldı,
Çoxaldı həsrətim, çoxaldı qüssəm.
Ürəyim solurdu məlal içində,
Dedim uzaqlaşım fin çöllərindən
Düşüncə içində, xəyal içində,
Yaxın dostlarımla qərarlaşıb mən
Dənizlərin xain qoynunda bir gün
Üzüb girdabları şən-şöhrət üçün
Onun hörmətini qazanım, dedim.
Bir dəstə balıqçı dəvət etlədim,
Söylədim: "Axtaraq qızıl, təhlükə",
Bizə babalardan qalan dinc ölkə
Poladın eşitdi cingiltisini,
Hərbi qayıqların duydu səsinə.
On il bu minvalla çapdım hər yana,
Bürüdü şöhrətim uzaq elləri.
Qorxmaz dostlarımla boyadım qana
Suları, qarları o gündən bəri.
Baş əydi önümdə yadelli şahlar,
Yeriyib şir kimi vuruşduqca mən
Məğrur qoşunları olub tar-mar,

Şimal qılıncının qaçdı önündən.
 Vuruşub mərdanə daim gülürdük.
 Qənimət bölürdük, xərac bölürdük,
 Kim ki, baş əyirdi qüdrətimizə,
 Ziyafət məclisi qururdu bizə.
 Xəyalən qayıdıb hər zaman geri
 Könlüm Nainanı yalnız anırdı.
 Məni cəzb edirdi fin sahilləri,
 Ürəyim həsrətlə parçalanırdı.
 Dedim ki: "Zamandır, a dostlar, yetər,
 Doğma yurdumuza qayıdaq yenə,
 Döyüş iftixarı dəmir geyimlər
 Asılsın evlərin sakit yerinə".
 Qorxunun əlindən qurtulmuş kimi,
 Küləklər səsləndi, yola düzəldik.
 Doğma sahillərə uçduq quş kimi,
 Qürurla, sevinclə vətənə gəldik.

Mən öz istəyimə çatandan bəri
 Oyandı könlümün coşqun muradı.
 Şirin bir görüşün dəqiqələri
 Şəfəqlər saçaraq aydın parladı.
 Sərdim ayağına o məğrur qızın
 Qanlı qılıncımı, mirvarıları,
 Zəri, mərcanları... o amansızın...
 Ehtiras hissilə mən ona sarı
 Baxırdım; dönmüşdüm mən bir əsirə.
 Durdum Nainanın önündə yalnız,
 Paxıl rəfiqələr vurdular dövrə.
 Yenə laqeydanə söylədi o qız:
 "Mən səni sevmirəm, bil, ey qəhrəman!"
 Oldu gözlərimin önündən nəhan.

Artıq nə söyləyim, üzülür ürək,
 Yoxdur danışmağa tabü-təvanım.

Bir ayağım gorda, indi belə tək
 Yuxuya getdikcə quruyur qanım.
 Salıram dərdimi yadıma bəzən
 Gəncliyim gözümdə canlanan zaman,
 Saqqalım uzununu onda üzümdən
 Axır göz yaşları axır durmadan.

Lakin dinlə məni, bizim ellərdə
 Balıqçılar içrə sehrbazlar var.
 Uzaq inzivada, haman o yerdə
 Cadugər, bilici qocalar yaşar.
 Onlar diqqət edir dərin hikmətə,
 Heç bir şey yayınmaz qulaqlarından.
 Yaxşı bələddirlər bu təbiətə,
 Onlara məlumdur olan-olmayan.
 Müdhiş qüvvəsinə onların əlbət
 Təbədir həm ölüm, həm də məhəbbət.

Eşqin axtarıcı hərisi – mən də
 Qəmlərə qərqləndi yeri gələndə,
 Dedim Nainanı gətirim ələ,
 Soyuq ürəyində o məğrur qızın
 Eşqi oyandırım bəlkə seyr ilə.
 Azadlıq qoynuna cumub ansızın,
 Qalın meşələrə üz çevirdim mən.
 İllərlə dərs aldım cadugərlərdən.
 Yetişdi həsrətlə gözlədiyim dəm;
 Mənə öz sirrini açdı bu aləm,
 Öyrəndim gücünü qüdrətli seyrin.
 "Mənimsən, Naina! – dedim bir səhər, –
 Ey sevda çələngi, mənimsən yəqin!
 Bizimdir, – söylədim – bu gündən zəfər.
 Fəqət bu işlərə məni sövq edən
 Qəza üstün imiş, bilməmişəm mən!"

Qızgın arzularla vəcdə gələrək,
 Cavan umudumun xəyalilə mən
 Əfsunlar yaradıb durmaq bilmədən
 Çağırdım cinləri qaranlıqda tək.
 Oxum qijiltile uçub tələsdi,
 Uğuldayıb durdu sehirlı ruşgar,
 Ayağı m altında birdən yer əsdi...
 Gördüm qabağımda oldu nüməyan
 Saçları qar kimi donqar bir qarı.
 Bu, Naina idi, ah, ey pəhləvan!
 Süzdüm heyran-heyran mən o donqarı.
 Sarsıldı varlığı m dəhşət içində,
 Baxdım o kabusa vəhşət içində.
 İnana bilmədim buna mən hələ.
 Ağlayıb, qışqırıb səsləndim belə: –
 Bu olan iş deyil! Söylə bir görək,
 Mümkünmü, Naina nə tez qocalmış!
 Söylə, doğrudanmı amansız fəlakət
 Səni bu dəhşətli surətə salmış!
 Ayrılib ruhumdan, öz sevgilimdən,
 Çoxdan atmışammı bu dünyanı mən?
 Çoxdanmı? De görüm! – “Düz qırx il əvvəl”
 Deyə cavab verdi o keçmiş gözəl:
 “Bu gün yetmiş yaşım qurtarır...– dedi –
 Neyləyək, – deyə o davam əylədi, –
 İllər axın-axın sürətlə getdi,
 Keçdi baharımız havayı ötdü.
 Lakin o vəfasız gəncliyi bir az
 İtirmək, a dostum, fəlakət olmaz.
 Ağarıb saçlarım indi qar kimi,
 Dururam önündə bir donqar kimi.
 İndi əvvəlkitək göyçək deyiləm,
 Diribaş deyiləm, qəşəng deyiləm...
 Ancaq, qoy bu sirri deyim, anla sən,
 Böyük bir sehirkar – cadugərəm mən”.

Doğrudan beləydi, mən indi ancaq
 Onun qabağında bir lal kimi yidim.
 Zəkam, hikmətimlə, axmaqdan axmaq
 Dayanıb dururdum bihal kimi yidim.

Lakin neyləyəsən, budur bəla, qəm,
 Cadusu baş tutdu, bədbəxtliyimdən.
 İndi bu ağ saçlı donqar ilahəm
 Dinir ehtirasla, dinləyirəm mən.
 Açıb çəp ağzını, o gəlib dilə
 Eşq izah əyləyir məzar səsiylə.
 Mənim əzabımı sən təsəvvür et,
 Titrəyib dururam başım aşağı”.
 Boğur öskürəklər onu bir müddət,
 Yenə ehtirasla dinir dodağı:
 “Duymuşam qəlbimi indi mən, demək
 A dostum, görürəm, döyünən ürək
 Yaranmış incə bir ehtiras üçün.
 Hisslərim oyanıb, indi yanıram.
 Eşqin əzabı ilə qıvrılıb bu gün
 Sevgi həsrətilə parçalanıram.
 Elə istəyimə, əzizim, əməl,
 Ölürəm, sevgilim! Ağuşuma gəl!..”

Ruslan! Bu aralıq, dediyim qarı
 Süzgün gözlərini qırıp dalbadal
 Arıq əllərilə özünə sarı
 Çəkdi paltarım dan mənə bimacal.
 Dəhşətdən ölürdüm, yoxdu gümanım,
 Qapadım gözümü, ağzımı açdım,
 Tükəndi, qalmaq tabü-təvanım,
 Ucadan bağırib çöllərə qaçdım.
 Çığırdı ardımca: “Ey bihəya, sən
 Sakit həyatımı sarsıtdın nədən!

Məsum qız könlünə vəlvələ saldın,
Özün Nainanın eşqini çaldın...
Bəs bu nifrət nədir? Ah, ey kişilər,
Nəfəs alırsınız xəyanətlə siz!
Taqısır özümdədir. Nə üçün hədə
Mən ona aldandım, niyə ürəksiz
Möhtəris sevdaya uydum; nədən bəs
Rüsvay etdin məni. Gəzib çölləri
Ey könül oğrusu, sarsıl, titrə, əs!”

Beləcə ayrıldıq, o gündən bəri
Tənha yaşayıram mən bu səhrada.
Asayış, təbiət, hikmət dünyada
Qocalardan ötrü bir təsəllidir
Səsləyir gör məni, indi bəllidir,
Köhnə hisslərini cadugər qarı
Yadından çıxarıb atmamış hələ.
Çevirib qəzəbə indi qubarı
Sönən atəşilə sevdanın belə
Yaşayır, ömr edir dolanır, əlbət
Bəsləyər, bilirəm, ötdükcə aləm
Öz qara qəlbində sənə də nifrət.
Həmişəlik deyil bu dünyada qəm”.

Qocanın sözüne bizim pəhləvan
Unudub aləmi, asırdı qulaq.
Yüngül bir yuxuya getməyib ancaq
Xəyal dəryasına qər q olduğundan,
Gecəni duymadı qanad çalanda.
Günüz mağaraya işıq salanda,
Ötürüb köksünü, hissi-hörmətlə
Qucur ixtiyarı o məhəbbətlə.
Sonra da ürəyi umudla dolu,
Çıxıb çəmənəzərə seyr edir yolu.

Sıçrayır yəhərə o birdən-birə,
Kişnəyir köhləni, baxır çöllərə.
Ruslan: “Ata, məni unutma!” deyər
Şığıyır quş kimi boş çəmənliyə.
Ağ saçlı o qoca baxıb o cavan
Dostunun dalınca deyir: “Pəhləvan,
Yaxşı yol! Əlvida, sev afətini,
Unutma qocanın məsləhətini!”

İKİNCİ NƏĞMƏ

Rəqiblər, sizdəki döyüş sənəti
Barışmaq bilməsin. bu siz – bu meydan
Təqib eyləyiniz qorxunc şöhrəti,
Ədavət hissilə çağlayın hər an.
Dünya heyran olsun təntənənizə,
Donub qarşınızda almasın nəfəs.
Kimsə rəhmə gəlib acımaz sizə,
Sizə mane olmaz bu yolda heç kəs.
Ey Parnas dağının pəhləvanları,
Siz tamam başqa cür rəqiblərsiniz!
Gəlin, güldürməyin bu insanları
Bir yersiz hay-küylə çəkişməyin siz,
Olun rəqabətdə siz ehtiyatkar.
Lakin, ey sevgidə rəqib olanlar,
Mümkünsə, yaşayın sizlər mehriban.
Dostlarım, inanın mənə doğrudan:
Tale eyləyərsə hər kimə qismət
Göyün acığına, o qızı, ancaq
O əziz sayılar, dalaşan əlbət
Günahkar sayılar, bir də ki, axmaq.
Möhnətin əlində o məğrur Roqday
Bir şey bilməyəndə əzabdan savay,

Atlı dostlarını o tərk edəndə,
 Üz qoyub çapanda səhralara tək,
 Meşənin içilə varıb gedəndə,
 Dərin fikirlərə dalır, dalırdı.
 Kinli ruh qəlbini onun didərək,
 Ağır təşvişlərə çəkib salırdı.
 Birdən pıçıldadı dalgın pəhləvan:
 “Önümdə maniyə qalmayacaqdır.
 Tanıyarsan məni əməlli, Ruslan!
 İndi qız da ki ay ağlayacaqdır...”
 Birdən o qoymadı köhlən yeriye,
 Döndərib yel kimi çapdı geriye.

Rəşadətli Farlaf elə bu zaman
 Səhərdən yatırdı şirin bütün gün
 Gizlənib günəşin şüalarından,
 Ruhi qüdrətini sazlamaq üçün.
 Bir çay kənarında sonra tənha, tək
 Arxayın-arxayın yeyirdi yemək.
 Birdən o nə gördü, baxıb dərinədən,
 Çöldə fırtınatək kimsə çapır at.
 Döyüş paltarından, əlcəklərindən
 Əl çəkib qalxaraq Farlaf o saat
 Sıçrayıb yəhərə çapdı durmadan.
 Onun dalısınca şığıyıb müdam,
 Ucadan bağırırdı naməlum adam:
 “Dur, ey alçaq hərif! Şərəfsiz insan!
 Gəl nahaq artırma bu təlaşını,
 Bədəndən üzərəm indi başını!”
 Roqdayın tanıdı Farlaf səsinə,
 Duyub ölümünün o gəlməsini,
 Qorumaqdan ötrü öz həyatını,
 Daha da sürətlə çapdı atını.
 Qorxusundan qısıb qulaqlarını

Çapdı zirək qaçan bir dovşan kimi,
 Meşə, tarla, çəmən otlaqlarını
 Sıçradı tazıdan tez qaçan kimi.
 O qaçdı, bu qovdu, çapdı, yeridi.
 Bir yerdə günəşdən ərimişdi qar,
 Geniş bir cığırla axırdı sular,
 Bu xəndək üstünə gəldi cəsür at,
 Köhlən şaha qalxdı, dalğalandı yal.
 Gəmirib yüyəni haman o saat
 Sıçradı, sürətlə atıldı dərhal
 Palçıqlı xəndəyə kəlləmayallaq
 Yuvarlanıb düşdü o qorxaq atlı.
 Büründü zülmətə səma və torpaq,
 Sanki uçub gəldi ölüm qanadlı.
 Roqday haman saat quştek uçaraq,
 Amansız qılıncı qaldırdı birdən:
 “Di məhv ol! Həlak ol! – səsləndi, – qorxaq!”
 Tanıyıb Farlafı durduğu yerdən
 Sustaldı əlləri, çatdı qaşını
 Qaynadı təəssüf, nifrət içində;
 O dərhal aşağı saldı başını,
 Qıcıb dişlərini heyrət içində
 Xəndəkdən uzaşıb düzəldi yola.
 Yamanca hirsələndi, lakin az qala
 Gülməyə başladı öz-özlüyündə.
 Bu dəm dağ döşündə gördü bir qarı
 Taqəti, qüvvəti olunmuş tarac;
 Ağarmış qar kimi onun saçları;
 Yeriylə gedirdi, əlində ağac.
 Qarı: “Düz şimala çaparsan, – dedi, –
 Onu oralarda taparsan”, – dedi.
 Roqday qaynayaraq sevincə coşdu,
 Ölümün üstünə quş kimi uçdu.

Bizim Farlaf necə? Nəfəs dərmədən,
Xəndəyin içində yıxıldı, qaldı.
Düşündü: "Görəsən hələ sağam mən?
Qəzəbli düşmənim bəs harda qaldı?"
Başının üstündə ucaldı bu dəm
Qarının qəbrdən gələntək səsi:
"Qoçaq, dur ayağa, sakitdir aləm,
Görməzsən çöllərdə daha bir kəsi.
Sənə yetirmişəm qaçan atını,
Qulaq as, təlx etmə öz övqatını".

Utanıb olsa da xəcil pəhləvan,
Sürünüb dırmandı xəndəkdən çölə;
Baxdı ətrafına xeyli nigaran,
Dedi: "Şükr Allaha, mən sağam hələ!"

Qarı sözlərinə davam etdi:
"Lyudmilanı tapmaq əmri-mahaldır,
Bil ki, o qaçmışdır uzağa, – dedi, –
Onu gəzməyiniz bir xam xəyaldır.
Dünyanı dolanmaq çox qorxuludur,
Dözməzsən özün də əsla bu hala.
Qulaq as sözümə, məsləhət budur:
Atını sür evə, dön, qayıt dala.
Kiyev kənarına yönəl birbaşa,
Çəkil dinc guşəyə, baba kəndinə.
Orada ömrünü qayğısız yaşa,
Bir gün o dilbəri görərik yenə".

Deyərək tərək etdi qarı səhranı.
Bizim fərasətli, igid qəhrəman
Unudub şərəfi, gənc knyajnanı,
Qayıtdı geriye dərhal durmadan.
Meşədə səslənən xırda bulaqlar,

Pırıldayan bir quş, axan bulaqlar
Qızdırıb canını saldı lərzəyə.

Ruslan uzaqlara gedərək bu dəm,
Qalın meşələrdə, əngin çöllərdə
Yeridikcə keçdi gözündən aləm
Çapdı yar dalınca uzaq ellərdə.
Dedi: "Tapacağam görün dildarı?
Hardasan, qəlbimin vəfalı yarı!
Yenə vüsəlinə irəcəyəmmi?
Şəhla gözlərini görəcəyəmmi?
Yoxsa həmişəlik cahan içində
Cadugərə əsir olacaqmısan?
Dərdli bir qız kimi zindan içində
Qarıyıb, qocalıb solacaqmısan?
Yoxsa kəsibmisən zalim əğyara?
Yox, yox, əziz dostum, eylərəm çara!
Məndədir qılıncım – sadıq yoldaşım,
Hələ ayrılmayıb bədəndən başım".

Günlərin birində bizim qəhrəman
Daşların üstüylə qaranlıq çağı
Sıldırım sahilli bir çay qırağı
Gedirdi; səs-səmir yoxdu, bu zaman
Gəldi qıjıltilə uçan ox səsi,
Polad cingiltisi, at kişnəməsi.
Tappılıt əks etdi hücrə səhrada:
"Dur!" deyə gurladı məğrur bir səda.
Bu geniş çöllərdə o baxdı gördü
Qaldırıb nizəni bir atlı gəlir;
Uçan bir ox kimi səbatlı gəlir.
Ruslan ona tərəf atını sürdü.
"Aha, yaxalandın! İndi dur, dayan!-
Deyərək bağırdı atlı pəhləvan,-

Ölüm döyüşünə, dostum, hazır ol!
Burada başını indi ver bada,
Axtar nişanlıni get o dünyada”.
Qəzəbdən odlandı Ruslanın canı
Tanıdı səşindən bu savaşıqanı...

A dostlar, bir deyin, bizim qız hanı?
Qoyaq burda qalsın pəhləvanları,
Yenə də gətirərik yada onları.
Qorxunc Çernomor, gənc knyajnanı
Salaydım yadıma çoxdan gərək mən,
Düşünüb, keçirib nəzərlərimdən.

Qəribə arzumun sirdaşı bəzən
Təvazə bilməyir; nəğl etdim ki, mən:
Qaranlıq gecədə bir an içində
Zərif Lyudmilanın gözəllikləri
Ruslanın gözündə duman içində
Oğurlanıb aşdı qarlı dikləri.
Ah, o zalım səni, ey zavallı qız!
Güclü əllərilə apardı onda;
Qasırgalar kimi qalxıb amansız
Zifaf yatağından qopardı onda.
Zülmətin içində uçub yönəldi,
Şehirli dağların qoynuna gəldi.
İtirib özünü huşundan oldun,
Söyləyə bilmədin ürək sözünü.
O gün titrəyərək solduqca soldun,
Cadugər qəsrində açdın gözünü.
Komamın önündə yayda bir kərə
Gördüm astanadan belə mənzərə:
Bizim toyuqların ulu sultanı –
Lovğa xoruzumuz süzüb dörd yanı,
Bəzən qanad çalıb zildən banlayır,

Ehtiras içində bəzən yanlayır
O öz zövcəsini qucur bir anda.
Bu dəm cücələrdə tutar qoymayan
Oğrular oğrusu bir çalağan da
Göylərin üzündə hərlənir yaman.
Sonra öldürücü tədbir tökərək,
Şığıyır aşağı bir ildırımtək;
Toyuğu dəhşətli caynaqla çalır;
Göylərin üzünə yenə ucalır,
Aparır dağlara bir an içində,
Qaranlıq içində, duman içində.
Qorxudan tutulub dərdə, kədərə
Bizim xoruz bu dəm çox əbəs yerə
Çağırır, toyuğu, süzür göyləri,
Görür asimanda yalnız tükləri.

Gözəl knyajnamız gecə sübhədək
Sanki bir dəhşətli yuxu görərək,
Sarsılıb qalırdı nısyən içində.
Nəhayət alovlu həycan içində
Oyanır dəhşətlə baxır ətrafa;
Meh kimi süzülüb axır ətrafa.
Zövq üçün boylanıb canan axtarır,
Gözləri kimisə yaman axtarır;
Pıçıldayır: “Ərim, əzizim hanı?”
Donuq nəzərlərlə süzür dörd yanı.
Lyudmila, hardadır otağın sənin?
O zifaf gecəsi, yatağın sənin?
Zavallı qız; pərqu balış, tər-tazə
Yatağın üstündə gözəl yelpazə,
Saçaqlı pərdələr, zərrin ipəklər
Butalı, rəngbərəng ipək döşəklər,
Hər tərəf al-əlvən qumaş içində,
Yaqutlar içində, qaş-daş içində;

Bəzəyir ətrafı qızıl buxurdan
Ətrə qərq olunub hər tərəf, hər yan...
Yetər, vəsf edildi sehirli məkan,
Artıq dediklərim mənə bəs eylər.
Şəhrizad məndən də əvvəl, bir zaman
Bunları vəsf edib kifayət qədər.
İnsana xoş gəlməz ən gözəl otaq,
İçində olmasa əgər dost-qonaq.

Siz ki, bilirsiniz, onda bizim qız
Şəraitə görə eynən o gecə
Həvvaya bənzərdi geyimdə yalnız.
O da bəzənmişdi elə sadəcə.
Bu məsum paltarı geyinər əlbət,
Sevgi ilahəsi, bir də təbiət.
Unutmuşdu onu, təəssüf, həyat!
Baxanda ətrafa knyajna mat-mat
Tüllərin içində göründü yalnız
Gəlib narın-narın füsunkar üç qız
Onlar yanaşdılar çox yavaş-yavaş,
İkiqat əyilib endirdilər baş.
Səssiz addımlarla qızlardan biri
Qızıl saçlarını ələ götürdü,
Böyük məharətlə ipək telləri
Bizim qızlar kimi çiçəklə hördü.
Bəzənsin, deyərək, solğun qabağı,
Düzdü mirvarıdan alınma halə.
Məsum gözlərini dikib aşağı,
İkinci yan aldı o gülcəmalə.
Şimşad əndamına geydirdi gözəl
Mavi bir sarafan, baxdı maraqla;
Düşünü, çiyinini örtü əlbəəl
Şəffaf duman kimi incə duvaqla.
Onun o səmavi hüsnünü örpək

Öpdü ehtirasla şövqə gələrək.
Bir də ayağını öpdü bu zaman
Naxışlı, çox zərif, incə başmağı.
Axırncı qız da bu dəm nəgəhan
Verdi mirvarılı gözəl belbağı.
Gözə görünməyən bir qız nəğməkar
Şirin xoş nəğmələr oxudu ona.
Ancaq nə zər-ziba, nə gözəl paltar
Bir nəşə vermədi onun ruhuna.
Bu yaltaq nəğmələr coşduqca yenə
Ancaq kədər çökdü onun qəlbinə.
Güzgü əndamını çox nahaq yerə
Qızın əks eləyir calal içində.
Dikib gözlərini Lyudmilam yerə
Susaraq dayanıb məlal içində.

Kim ki, həqiqətə bəslər məhəbbət,
Ürəyin sirrinə vəqifse, yəqin
Özü yaxşı bilər, bu halı əlbət:
Qüssəli bir qadın mühakimənin,
Adətin ziddinə gedərək hərgah
Göz yaşı içində gizli bir təhər
Güzgüyə baxmağı unudursa, ah!
Demək tükənməzdir könlündə qəmlər.

Budur, Lyudmila tək, gözləri nəmli,
Bilməyir neyləsin, düşüb dustağa.
Pəncərə önünə gəlir ələmli,
Həsərlə göz dikib baxır uzağa.
Hər tərəf ölgündür, seyr eləyir qız,
Təbiət düzlərə xalılar salmış.
Yeknəsəq ağlığın içində yalnız
Dağların zirvəsi kədərlə dalmış.
Nəzərə çarpmayır tüstülü damlar,

Qarlı düzəngahda yoxdur adamlar.
Gəlməyir dağlardan ovçuların şən,
Gözəl şeypur səsi. Ətrafı sarır
Kimsəsiz səhrada at çapır hərdən
Külək qəmli-qəmli tufan qoparır.
Bir də ağ səmanın üfqündə çılpaq
Qaralır sıx meşə yırgalanaraq.

Umudsuz göz yaşı tökür Lyudmila;
Dəhşətdən üzünü örtmüş; nədir bu!
Başına gələcək nə iş, nə bəla...
Yüyürür o gümüş qapıya doğru,
Qapı musiqilə açılır həmə, həmə,
Qız görür özünü bir bağda birdən.
Bir bağ ki, sehirli gözəl bir gülşən,
Məşhur Armidanın bağından da şən,
Nə Kırım knyazı, nə şah Süleyman
Belə bağ görməyib ömründə, inan.
Palıd ağacları nə qədər gözəl,
Xurma xiyabanı, dəfnə meşəsi,
Ətirli mərsinin seyrinə bir gəl!
Körpə budaqların ucalır səsi,
Sidrənin qürurla yüksəlir başı,
Qızılı partaxal qalxır yanaşı,
Suyun güzgüsündə nə şən görünür;
Təpələr, meşələr, yaşıl dərələr
Bahar şəfəq ilə nura bürünür.
Gözəl çəmənlərdən əsir bu anda
Ruhları oxşayan sərin may yeli.
Titrək budaqların qaranlığında
Çinin cəh-cəh vurur şeyda bülbülü.
Almas fəvvarələr göylərə qalxır
Bir sevinc doğurur ahəngdar səsi,
Heykəllər diritək seyr edib baxır.

Palladanın, Febin öz yetirməsi
Fidi seyr etsəydi bu yeri hərgah,
Minbir təəssüflə qəlbədən çəkib ah
Əlindən tiyəni salardı yerə.
Çapıb şələlələr mərmər bəndlərə
Qövsələr yaradır rəngin, incitək
Tökülür torpağa səpələnərək.
Meşənin qoynundan axan bulaqlar
Məxmur ləpələrlə qıvrılır, çağlar.
Bura rahatlığın sərin yurdudur.
Yaşıllıqlar içrə, baxınız, budur,
Rəngarəng köşklər görünür gözə.
Cığırılar boyunca güllər tər-təzə,
Bütün hər tərəfi ətrə qərq edir.
Lakin dayanmadan Lyudmila gedir,
Onu cəzb etməyir bu dəbdəbələr;
Verir varlığına bu aləm kədər.
Qüssələr içində avara gəzir,
Sahirli bağcanı dübarə gəzir,
Axıdır həsrətlə o göz yaşları,
Qəmli nəzərlərlə o birdən-birə
Baxır o amansız səmaya sarı.
Açılır önündə bu dəm mənzərə,
Barmağı ağzında, baxıb dayanır;
Qəlbində dəhşətli bir hiss oyanır.
Açılmış önündə bir yol; dərindən,
Yarğan arasından, sel üzərindən
Bir uca körpü var, bir dərin dərə.
Lyudmila qərq olur sonsuz qəmlərə;
Yanaşır körpüyə, göz yaşı axır,
Çağlayan suların qoynuna baxır,
Hıçqıra-hıçqıra vurur döşünə,
Sularda boğulmaq fikrinə gəlir;
Lakin atılmayıb yağandan yenə
Ölümdən vaz keçib yola düzəlir.

Gözəl Lyudmilamız səhərdən bəri
 Günəşin altında qaçaraq gedir;
 Quruyub incilər səpən gözləri:
 "Qoy bir az dincəlim" deyə fikr edir;
 Oturur üstünə yaşıl otların.
 Başının üstündə qurulur çadır;
 Bu dəm əsir, gəlir meh narın-narın,
 Görür qabağında bir süfrə hazır.
 Qablar xeyli zərif, parlaq, billurdan
 Sakit budaqların içində bu dəm
 Bir rübab çalınır elə bu zaman;
 Knyajna fikr edir ürəyində qəm,
 Xəyalən düşünür: "Mən indi dustaq,
 Əzizimdən uzaq, yarımdan uzaq,
 Niyə ömr edirəm gəzib çəmənini?!
 Ey mənə zülm edən, möhtəris dəni!
 Məni qorxutmayır heç bir əziyyət,
 Ölməyi bacarar Lyudmila əlbət.
 Yetər qəm havası, ziyafət yetər,
 Yeməmə, içməmə, dinləməmə mən.
 Ölərəm bağçanda!" deyib bir qədər
 Düşünür, götürür dadlı yeməkdən...

Knyajna qalxınca yerdən ayağa,
 Billur qabqacaq da yox oldu dərhal.
 Susdu rübab səsi, göy bağça-bağa
 Sükut hökm eylədi, ətraf oldu lal.
 Lyudmila tək-tənha bağlar içində
 Dolanırdı kollar, şaxlar içində.
 Ay da, asimanın gecə sultanı
 Mavi dərinlikdə qalxıb üzürdü.
 Qaranlıq ağzına alıb hər yanı,
 Dağların qoynuna süzür, süzürdü.
 Bu dəm knyajnaya bir yuxu gəldi,

Bahar küləyindən yüngül, görünməz
 Bir əl alıb onu göyə yüksəldi,
 Keçib asimanı məharətlə tez
 Gətirdi qəsrə öz otağına.
 Axşam gül qoxanda yarpaq içində
 Endirdi göz yaşı, qəm yatağına.
 Birdən üç gözəl qız girdi otağa,
 Zərif paltarını soyundurmağa
 Başlayıb o qıza xidmət etdilər.
 Lakin hər birinin üzündə kədər,
 Gözündə iztirab kölgəsi vardı,
 Onların da böyük bir yəsi vardı.
 Nəsə çəkirdilər gizlin əziyyət,
 Edərək taledən səssiz şikayət.
 Lakin ləngiməyək. Qalxıb durdular,
 Yuxulu qızıqı soyundurdular.
 Pəjmürdə hüsnilə bizim knyajna,
 Əynində qar kimi gecə köynəyi,
 Uzanır əlbəəl öz yatağına;
 Qızların ağrıyır ona ürəyi.
 Çıxırlar bayıra tez endirib baş,
 Örtülər qapını yavaşdan-yavaş.
 Neyləyir qalınca o dustaq kimi?!
 Əsir yatağında bir yarpaq kimi.
 Gətirir gözləri qatı qaranlıq.
 Çəkilir yuxusu, yatmır bir anlıq.
 O yatmır, artırır öz diqqətini,
 Baxır qaranlığa qımıldanmadan.
 İzləyir ətrafın sükunətini.
 Döyünür ürəyi; elə bu zaman
 Duyur yaxınlaşan ayaq səsləri,
 Gəlirlər, gəlirlər, gəlirlər bəri.
 İtir balıqların arasında qız.

Birdən... Aman Allah, dəhşət... Qərsız
 Bir gurultu qopdu, qatı qaranlıq
 Nurlara qər q oldu haman bir anlıq.
 Qapılar açıldı, gəldi irəli
 Dinmədən bir dəstə zənci aramla.
 Qılınclar andırdı parlaq məşəli,
 Gəldi cərgə-cərgə onlar nizamla.
 Gətirildi balış üstə əlbəəl
 Bir uzun ağ saqqal hər şeydən əvvəl.
 Onun dalısınca təmkinlə duran,
 Vüqarla boynunu uca qaldıran
 Bir cırtan görünür, qər bə bir hal!
 Qırılmış başında uca bir qalpaq.
 Əvvəl gətirilən o uzun saqqal
 Hama bu cırtana mənsubmuş ancaq...
 Artıq yaxınlaşdı; elə bu zaman
 Knyajna sıçradı öz yatağından.
 Lyudmila ağsaçlı cırtanın dərhal
 Aldı qalpağını; qolaylanaraq
 Ucaan çığırdı verməyib macal;
 Elə çığırdı ki, tutuldu qulaq.
 Cırtanın qorxusu ödünü yadı;
 Əsdi yarpaq kimi rəngi ağardı.
 Qısıb qulağını o birdən-birə
 Qaçarkən ilişdi uzun saqqala;
 Tez əl-ayaq çaldı, yıxılıb yerə
 Bir neçə yol durdu, baxmadan dala.
 Zəncilər də saldı işə ayağı,
 Gah qaçıb toqquşur, gah düşürdülər.
 Vahimə içində yürüşürdülər.
 Buraxıb yanında qızın qalpağı,
 Aparıb cırtanı gözdən itdilər,
 Saqqalı acmağa qaçıb getdilər.

Bizim əzizimiz pəhləvan hanı?
 Yadınızda olsun o görüş gərək.
 Orlovski, tez ol, götür fırçanı,
 Bir gecə savaşı mənərəsi çək!
 Ayın işığında o pəhləvanlar
 Vuruşur dəhşətlə batıb al qana;
 Vuruşur kin dolu ürəklə onlar,
 Artıq nizələri düşüb bir yana;
 Qırıq xəncərləri meydan içində,
 Dəmir geyimləri al qan içində,
 Sınıb qalxanları neçə yerindən.
 Tutub at belində biri-birindən,
 Qaldırırlar qara tozanaq göyə;
 Atlar da vuruşur sinə-sinəyə,
 Sanki bənd olublar, onlar bu minval
 Qalırlar bir zaman hərəkətsiz, lal.
 Mıxla kim onları yəhərə çalmış;
 Girib bir-birinin böyrünə qalmış.
 Qəzəbdən qıc olub əl-ayaqları,
 Sızır hərəsindən qan bulaqları.
 Düşmənin köksünə toxunur sinə;
 Budur, əl-qolları sustalır yenə.
 İkisindən biri düşəcək yerə,
 O bizim pəhləvan, bax, birdən-birə
 Yəhərdən atını qaldırır göyə,
 Atır gur sulara: "Yəter, öl!" deyər
 Dalgalar bağrına alanda onu,
 Deyir; "Paxıllığın bax, budur sonu!"

Ey mənim oxucum, mərd Ruslanın sən
 Kimdi vuruşduğunu, bilmişsən yəqin:
 O, vuruş axtaran, macərə gözən
 Umudu sayılan kiyevlilərin,
 Roqdaydı. Sevdirdi bizim pərinin.

O gəzib Dneprin sahillərini,
 Axtardı Ruslanı, ürəyində kin.
 Böyük vuruşmalar pərvərdəsinin
 Vəfa etmədi, gücü, qüdrəti.
 Bu adlı pəhləvan, belə, nəhayət
 Düşdü, ölüm oldu yalnız qisməti.
 Beləcə eyləyir ravi rəvayət:
 Cavan su pərisi alıb Roqdayı
 Soyuq sinəsinə, üzərək çayı
 Getmiş dərinlərə, axşam çağında.
 Ətraf balıqçılar çay qırağında
 O çağdan gecələr qaralan zaman
 Onun kabusundan qorxurlar yaman.

ÜÇÜNCÜ NƏĞMƏ

Siz, ey şerlərim, çox nahaq yerə.
 Nəcib dostlarımdan gizlənirsiniz.
 Paxılın gözündən qaçıb bilmərrə
 Rahat olmadınız bircə an da siz.
 Haman paxıllığa qatır səsini
 Bir solğun tənqidçi öz sualilə:
 Nə üçün Ruslanın rəfiqəsini
 Guya lağ eyləyib salıram ələ,
 Ona gah knyajna, gah qız deyərək?
 Ey əziz oxucum, özün yəqin sən
 Kimin, nəzər salıb gülümsəyərək,
 Qara damğasını yaxşı görürsən.
 Bir utan, ey Zoil! Ey xain utan!
 Cavab vermək üçün eyləyirəm ar.
 Sənin cavabını dilərim haqdan.
 Mən ancaq susuram, barı sən qızar.
 Susuram haqlıyam çünki ürəkdən;
 Bununçün həliməm, deyirəm sizə.

Lakin, Klimena, məni bircə sən
 Duyarsan gözünü hey süzə-süzə
 Yorucu Gimenin qurbanı, daim
 Şərimin üstündə göz yaşı tökən,
 Mən bunu görürəm, duyur ürəyim
 Söndü baxışların qızaranda sən.
 Gizli hıçqırığın... dərdin bəllidir.
 Ey qısqanc, sarsıl ki, yetişir zaman,
 İnadkar qəzəblə məhəbbət hər an
 Cəsur sui-qəsdə olublar əlbir.
 Sənin o şərefsiz, küt başın üçün
 İntiqam töhfəsi hazırdır bu gün.

Şimal dağlarının təpəsində, bax,
 Saçır öz nurunu soyuq bir səhər.
 Öz gözəl qəsrində bu zaman ancaq
 Susur Çernomor da qəmgin, mükəddər.
 Baş açıq, xələtdə, səhər çağında,
 Əsnəyir acıqla öz yatağında.
 Uzun saqqalının önündə qullar
 Durub kilkiləri arayır bu an.
 Sümük daraq ilə dilsiz, biqərar,
 O ağ tüklərini darayır bu an.
 Dolaşmış telləri bir-bir açırlar,
 Uzun bığlarına ətir saçırlar.
 Bu dəm pəncərəni açıb nagehan
 Girdi içəriyə uçan bir ilan.
 Dəmir pullarını cingildəyərkən,
 Qıvrıldı bir anda qara halqatək.
 İzdiham heyvətlə donub baxanda
 Döndü Nainaya haman ilan da.
 Dedi: "Əziz dostum görüm var olsun,
 Sənə Nainadan salamlar olsun!
 Ağızdan-ağıza Çernomoru mən

Ancaq eşitmişəm şayiələrdən.
İndi dost eləyib ədavət bizi,
Qədər birləşdirir taleimizi.
Dəhşətli təhlükə gözləyir səni,
Gəlir üzərinə bulud kölgəsi;
Bu gün intiqama çağırır məni,
Bir təhqir olunmuş şərəfin səsi”.

Riyakar, hiyləgər cırtansa ona
Baxıb əl uzadır, deyir: “Naina!
Əzizdir mənimçün belə ittifaq.
Puça çıxardarıq Finin məkrini,
Məni qorxutmayır min hiylə, nifaq.
Qoy düşmən işlətsin zəif fikrini.
Qərribə bəxtimi sən də yaxşı bil:
Çernomorun bu ağ, uzun saqqalı
Əbəs yerə onun ziynəti deyil,
Bunların sirrindən ol sən də hali:
Bunlar kəsilməmiş, qoca kainat
Bilir ki, Çernomor qüdrətdə təkdir.
Demək niyyətimi heç bir zihəyat
Məhv edə bilməyib, bilməyəcəkdir.
Lyudmila mənimdir, mənim olacaq,
Gömülər bu yerdə Ruslan məzarə!”

Küpəgiren qarı töküb qaş-qabaq:
“O məhv olmalıdır!” dedi dübarə.
Sonra fişıldadı yaman üç kərə,
Üç yol ayağını vurdu bərk yerə;
Qara ilan kimi yenə göründü,
Gəldiyi yollarla geriye döndü.

Cadugər sevindi şətarət ilə,
Şehrbaz qadından ürəklənərək,

Eşqini, bığını itaət ilə,
Qərara gəldi ki, yenə gedərək
Sərsin ayağına o gözəl qızın;
Bəzənib düzəndi cırtan ansızın
Onun otağına yönəldi yola.
Axtardı, yoxdu qız otaq içində,
Yoxdu buralarda gözəl Lyudmila.
Tələsik dolandı o bağ içində,
Dəfnə meşəsinə, çəpərə baxdı,
Şəlalə yanına, göl kənarına,
Körpünün altına, köşklərə baxdı.
Təsadüf etmədi gəzdikcə ona.
Sarsıldı qəzəbli səsindən aləm;
Halını yazmağa acizdir qələm.
Qüssədən gözündə gündüz tar oldu,
Cırtanın nəsibi ahü-zar oldu:
“Qullar, gəlin göyə çıxmasın ahım,
Sizsiniz umudum, istinadgahım.
Tapın Lyudmilanı mənə tez verin,
Durmayın qeyrətlə himmət göstərin!
Buraxın bir yana hənəyinizi,
Yoxsa saqqalımla boğaram sizi!”

Oxucu, qoy indi edim hekayət,
Harada gizlənib o gözəl afət:
Töküb göz yaşları bütün bir gecə,
Gülüb taleinə olmur o sakin.
Qorxudurdu onu saqqal xeylicə
Çernomor hər yanda məşhurdu; lakin
Həm də gülməliydi olduqca; fəqət
Bir yerə sığmayır gülüşlə dəhşət
Lyudmila duyunca səhər çağını,
Durub tərk elədi öz yatağını.
Bir təmiz aynaya dəydi gözləri,

Dayanıb bir qədər süzdü dərindən;
 Qızıl tellərini o gözəl pəri
 Aldı zanbaq kimi çiynlərindən.
 Topa saçlarını o biixtiyar
 Qeydsiz əllərlə hördükcə hördü.
 Dünən geyindişi bəzəkli paltar
 Durur bir tərəfdə eləcə, gördü.
 Geyinib ah çəkdi və yavaş-yavaş
 Süzülüb üzündən axdı inci yaş.
 Güzgüdən gözünü ayırmadan, qız
 Hıçqırır dururdu; bir an içində
 Belə bir fikirlə düşündü yalnız:
 Qəlbi inad ilə həycan içində,
 Qərara gəldi ki, qoca sehirbaz
 Qoyduğu qalpağı alsın o dərhal,
 Onu öz başında seyr etsin bir az...
 On yeddi yaşında bir şux mahcamal
 Yaraşar başına nə qoysa əlbət!
 Nə var geyinməyə, yox bunda zəhmət,
 Uzaqdan əlini hamam qalpağa
 Gözünün üstünə çəpəki basdı;
 Dalını çevirdi qoydu qabağa
 Ey keçən günlərin möcüzəsi! Ah!
 Lyudmila güzgüdə yox oldu, naghah!
 Çevirdi papağı düz qoydu birdən
 Yenə də göründü durduğu yerdən.
 Yenə də çevirdi, yenə yox oldu;
 Çıxardı, göründü, kefi duruldu:
 "Sağ ol, – söylədi, – ey gözümün nuru!
 Qorxmaram burada əsla mən indi;
 Canı qurtararam cəfadan indi!"
 Qızardı sevincdən qızın yanağı;
 Knyajna əlinə aldı qalpağı,
 Çevirib tərsinə başına qoydu.

Qayıdaq geriye. Qəhrəman hanı?
 Ar olar unutsaq igid Ruslanı.
 Yetər ağ saqqala yaxud qalpaqla
 Məşğul olduğumuz böyük maraqla.
 Roqdayı tapşırıd coşqun sellərə,
 Keçdi gur meşədən bizim cəngavər.
 Çıxdı qarşısına geniş bir dərə
 Şəfəqlər saçanda gün, aydın səhər.
 Onun biixtiyar titrədi canı,
 Göründü bir köhnə döyüş meydanı.
 Uzaqlarda heç nə görünmür gözə;
 Saralmış sümüklər yayılmış düzə:
 Sadaq, dəmir geyim doludur hər yan,
 Hər addım başında bir paslı qalxan,
 Orda dəbilqəni ələf bürümüş,
 Burda bir qurumuş pəncədə xəncər,
 Dəbilqə içində bir baş çürümüş,
 Yanında öz atı, yatır cəngavər,
 Çürümüş cəsədlər torpaqdan sarı!
 Yanında nizəsi, bir də oxları
 Sancılıb torpağa qalmışdır artıq;
 Örtmüş üstlərini ancaq sarmaşiq...
 Xələdar eləyib bu sağır çölü
 Heç nə sarsıtmayı, hər tərəf ölü.
 Fəqət gözlərini bir günəş açır
 Ölüm dərəsinə şəfəqlər saçır.

Pəhləvan ürəkdən çəkib qəmli ah,
 Gəzdirir ətrafa yenə bir nigah:
 "Ey səhra, ey səhra! Söylə, kim belə
 Ölüm sümükləri səpmişdir çölə?
 Qanlı vuruşların o son saati
 Üzərindən keçib, de, kimin atı?
 Kim yıxıldı yerə, şərəflə, şanla?

Yalvarıb danışdı kim asimanla?
Susursan, de görüm, niyə dinmədən?
Nisan otlarına büründün nədən?..
Zamanın əbədi qaranlığından
Qurtula bilmədim, ah, bəlkə mən də!
Torpağın qoynuna gömüldü Ruslan
Bu sağır təpədə, otsuz çəməndə.
Bayan da ucadan coşaraq bir az
Onda söhbət açıb ondan danışmaz!

Lakin xatırladı Ruslan bir azdan
Ki, ona gərəkdir qalxanla xəncər.
Sonuncu vuruşdan sonra pəhləvan
Silahsız qalmışdı bu vaxta qədər.
Axtarıb hər yanı, gözdi səhranı,
Gördü ki, çürümüş sümükdür ətraf,
Paslı dəmir geyim basıb hər yanı
Sınıq dəbilqələr, xəncərlər; o saf
Bir zireh eşqilə alışdı, yandı;
Sağır çöl yuxudan bu dəm oyandı.
Bir çatırtı düşdü ölüm çölünə,
Seçmədən bir qalxan aldı əlinə.
Dəbilqə, şeypur da götürdü əlbət,
Axtarıb tapmadı bir qılinc fəqət.
Ona yüngül qılinc gələrmə kara?
Gözəldi, güclüydü knyaz cəngavər,
Oxşamazdı bizim pəhləvanlara.
Əli boş olmasın deyə, mərd Ruslan
Bir polad nizə də aldı əlinə.
Köksünə bir zireh geyərək yenə
Düzəldi yoluna getdi durmadan.

Dalacaq yuxuya bir azdan cahan,
Şəfəqin rəngini toran boğurdu.

Göydə burulurdu yenə boz duman,
Parlaya-parlaya qəmər doğurdu.
Axşam düşən zaman bizim pəhləvan
Fikirli, cıgırla atını sürdü;
Gecə dumanının lap arasından
Qaralmaqda olan bir təpə gördü.
Uzaqdan qorxunc bir xorultu gəldi,
Ruslan o təpəyə sarı yönəldi.
Təpə sanki nəfəs alırdı, Ruslan
Diqqətlə dinləyib getdi qorxmadan,
Lakin şəkəyərək at qulağını,
Titrəyib əsirdi, yamandı halı.
Dirəyib torpağa öz ayağını
Qalmışdı, biz kimi dim-dikdi yalı.
Ay çıxdı buluddan nur səpə-səpə,
Solğun işığında göründü təpə.
Aydınlıq içində nə gördü knyaz:
Canlanır önündə canlı bir əcaz.
Çox olaydı rəngim, sözlərim, ey kaş!
Ruslanın önündə canlıca bir baş
Yummuşdu o, nəhəng bəbəklərini,
Sanki dəbilqəsi qanad çalırdı
Yelləlib havada lələklərini.
Qorxunc hüsnü ilə baş ucalırdı
Bu zülmət ölkəsi çöl üzərində,
Eləcə dururdu sakit yerində;
Bu adsız çöllərdə, adsız pasiban
Dururdu dumanlı heybət içində.
Ona göz yetirib baxırdı Ruslan
Şaşqınlıq içində, heyrət içində.
Sehrikar yuxudan oyansın deyə,
Ona baxmaq üçün daha yaxından,
Başın ətrafında gəldi gözməyə.
Önündə dinmədən dayandı Ruslan,

Nizəni burnunun içinə saldı.
 Turşudub üzünü əsnəyincə baş,
 Oyandı, asqırdı, tufan ucaldı...
 Lərzədən titrədi bir anda dağ-daş,
 Bığından, qaşından, kirpiklərindən
 Bayquşlar uçuşdu düşüb təşvişə.
 Əksi-səda qopdu, oyandı meşə,
 Kişnəyib sıçradı köhlən yerindən.
 Bahadır zor ilə durdu yəhərdə.
 Eşidildi coşqun bir səs çöllərdə:
 "Ey axmaq pəhləvan, hara cumursan?
 Zarafat sevmirəm, qayıt, çapma at!
 Hayasız, udaram səni bu saat!"
 Ona saldı nəzər nifrətlə Ruslan,
 Saxlayıb atını gəlmədən dilə.
 Qürurlu bir halda o gülən zaman
 Baş ondan acıqlı soruşdu belə:
 "İstədiyən nədir, açıq de bir sən.
 Bəxtin göndərdiyi qonağa bax ha!
 Bura bax, hər kimsən, rədd ol gözümdən!
 Yatmaq istəyirəm, gecədir daha;
 Əlvida!" Pəhləvan kobud sözləri
 Ondən eşidincə durdu bir təhər,
 Qəzəblə, əzmlə gəlib irəli
 Dedi: "Boş kəllə, sus! Söyləndin yetər!
 Çoxdan eşitmişdim, düzmüş bu sözlər:
 Başın yekədirsə, ağlın azdır, az.
 Dənmədən gedirəm, şığısam əgər
 Əlimdən heç bir kəs salamat çıxmaz!"
 Kəllə eşidəndə belə sözləri,
 Kinindən sıxılıb bərk acıqlandı:
 Yaman qəzəbləndi, qanlı gözləri
 Köz kimi parladi, od kimi yandı.
 Köpüklər qabardı dodaqlarından,

Ucaldı ağzından, qulaqlarından
 Buxar, var güc ilə knyazı birdən
 Geriyə üflədi durduğu yerdən.
 Yumub gözlərini at nahaq yerə,
 Başladı getməyə; zülmətdi hər yan.
 Yağışda, ruzgarda düşüb çöllərə
 Oldu öz yoluna o, şaşqın rəvan.
 Yeridi kor kimi, dildən düşərək,
 Yenə də yollanıb döndü ruzgara,
 Rahat olmaq üçün uzaqlarda tək.
 Qəhrəman istədi dönsün, dübara
 Yenə qaytarıldı, umudu bitdi.
 Güldü qəhqəhəylə dalısınca baş,
 Onun bu halına istehza etdi:
 "Dayan, ey qəhrəman! Ey igid, yavaş,
 Nə qaçırsan belə sonsuz çöllərə?
 Atılıb-düşmə çox gəl nahaq yerə.
 Köhlənin sağ ikən tələsmə belə,
 Heç olmazsa mənə bir zərbə endir,
 Ağır vuruşunla məni sevindir".
 Deyib qəhrəmanı müdhiş dililə
 Kəllə cırnatmağa başladı yaman.
 Udub acığını qəzəbli Ruslan
 Başın üzərinə doğru uzatdı
 Tuşlayıb durmadan bir nizə atdı.
 Polad nizə əsdi və birdən-birə
 Kəllənin dilinə sancıldı, bu an
 Qan fəvvarə vurdu quru çöllərə,
 Çağlayıb sel kimi axdı ağzından.
 İtirdi ağrıdan kəllə özünü,
 Canını dəhşətli bir heyrət sardı,
 Qəhrəman knyaza tikib gözünü,
 Dəmiri çeynədi, rəngi ağardı.
 Bizim dövrümüzdə bəzən, inanın,

Naxələf övladı Melpomenanın,
 Camaat fit çalıb lağ eyləyəndə,
 İtirir özünü tamam səhnədə,
 Onun heç bir şeyi görməyir gözü,
 Unudur rolunu, bildiyi sözü.
 Titrəyir, başını tez tikir yerə,
 İstəhzaya qarşı o, kütlələrə
 Bir cavab verməyir, dinmədən susur.
 Bu xoş dəqiqədən bahadır, budur,
 Durub şaşqın başın dərhal qəsdinə,
 Şığıyıb tərlandı cumdu üstünə.
 Gəlib tez kəllənin önündə durdu,
 Qaldırıb dəhşətlə o sağ əlini
 Üzünə yumruqla bir zərbə vurdu.
 Aldı səs ağzına ölüm çölünü;
 Elə bil titrəyib sarsıldı dağ-daş,
 Şehli göyərtilər boyandı qana.
 Bir dəfə yerində yırgalandı baş,
 Diyirlənib çöndü, düşdü bir yana.
 Dəbilqə səsləndi ot üzərində,
 Bu zaman göründü başın yerində
 Bir qılınc, nuruna qərq oldu hər yan.
 Əsdi sevincindən bizim pəhləvan.
 Götürüb qılıncı qəti niyyətlə,
 Qanlı ot üstüylə yüyürdü dərhal,
 Burun-qulağını kəsib sürətlə,
 Bir daha kəlləyə verməsin macal.
 Enli qılıncını qaldırıb göyə,
 Endirmək istədi məhv olsun deyə.
 Birdən heyfət ilə o dondu, qaldı;
 İnləyib yalvarır gördü haman baş...
 Sustalıb qılıncı aşağı saldı,
 Soyudu qəlbində kin yavaş-yavaş.
 Qəlbində yalvarış şəfqət oyatdı,

Ruslanın intiqam dalğası yatdı.
 Gün doğub nur saçdı sanki çöllərə.
 Əriyib döndü buz coşqun sellərə.
 Ötürüb köksünü baş haman saat
 Dedi: "İgid, mənə ağıl vermisen,
 Vurduğun o zərbə eylədi isbat
 Ki, sənin önündə günahkaram mən.
 Sözümdən çıxmaram ömrümdə bir yol,
 Lakin, ey pəhləvan, alicənab ol!
 Çox cəfalar çəkib odlara yandım.
 Mən də, ey qəhrəman, bir pəhləvandım:
 Qanlı vuruşlarda mənə bərabər
 Dünyada olmazdı igid cəngavər.
 Rəqib olmasaydı kiçik qardaşım,
 Bəlalar çəkməzdi bəxtiyar başım.
 Ah, kinli Çernomor, yaramaz alçaq,
 Səbəb bu halıma sən oldun ancaq!
 Yaman günə qoydu o cırtdan bizi,
 Biabır eylədi ailəmizi.
 Mənim xeyli qəşəng qamətim vardı,
 O paxıl baxdıqca, dinməz yanardı.
 Bəslərdi gizlicə ədavət mənə,
 Hər gün öz yolunu azdıqca-azdı;
 Boyum ucaydısa, qoy deyim sənə,
 Özüm sadələvhüdüm, o yaramazdı.
 Yerdən seçilməyən o cırtdan, alçaq,
 Cin kimi ağıllı, kinliydi ancaq.
 Bir də bil ki, mənim bədbəxtliyimdən,
 O ağ saqqalının min bir sirri var,
 Onu çox gizli bir qüvvə yaşadar.
 Nə qədər saqqalı durur, bil ki, sən,
 Bəsləyir hər şeyə qəzəblə nifrət,
 Onu sarsıtmayır bir qara qüvvət.

O xain bir dəfə ülfət qataraq,
 Mənə hiyləgərcə dedi: "Bura bax,
 Gəl boyun qaçırma vacib bir işdən:
 Gizli kitablarda oxumuşam mən
 Ki, Şərq dağlarının hücre yerində,
 Sakit bir dənizin sahillərində
 Bir zirzəmi var ki, ağzı bağlıdır,
 Bir qılinc saxlanır orda, zağlıdır.
 Sehrin zülmətində, öyrənmişəm mən,
 Talein əlilə günlərin biri
 Onu görəcəyik: o böləcək tən,
 Qoymayacaq bizi, qardaşım, diri.
 Mənim saqqalımı kəsib atacaq,
 Sənin də başını. İndi özün bax,
 Nə qədər gərəkdir o qılinc bizə,
 Keçirək gəl onu biz əlimizə!"
 Cırtana söylədim: "Nə eybi vardır,
 Çətin bir iş deyil, bu aşikardır.
 İstəsən zülmətə yönəlib gedim".
 Çiynimə budaqlı bir şam yüklədim,
 Bir də ki, cırtanı məsləhət üçün.
 Boynumda bədəfkar yollandım o gün
 Dəniz dalındakı uzaq diyara.
 Şükürlər eylədim pərvərdigara,
 Olmuşdusa mənim peyğəmbərim şər,
 Yaman getməyirdi amma ki, işlər.
 Dağları, daşları keçdik, nəhayət,
 Məşum zirzəmini tapdıq biz əlbət.
 Eşib əllərimlə zirzəmini mən
 Tapdım o qılincı torpaq içindən.
 Belə istəməyib demə ki, iqbal,
 Düşdü aramıza yaman qilü-qal.
 Səbəbi davanın aydıncı, fəqət:
 Qılinc kimə çatsın?.. Hirsə bu zaman

Mən höcət edirdim, coşurdu cırtan.
 Söyüşdük, söyüşdük xeyli, nəhayət,
 Bir kələk işlədi hiyləgər yenə.
 Sakit oldu sanki yumşaldı, fəqət
 Lovğalıqla dedi Çernomor mənə:
 "Əbəsdir belə bir faydasız höcət,
 Tapsın birliyimiz şərəf, şan, calal,
 Bizə dost olmağı əmr edir kamal.
 Bu bəhsi talein hökmünə verək,
 Kimə qismət eylər qılincı görək.
 Uzanıb torpağı dinləyək bir az,
 (Nələr ədavətdən de sadir olmaz!)
 Eşitsə əvvəlcə hər kim səs, əlbət,
 Olsun sirrli qılinc qoy ona qismət".
 Deyib bu sözləri, uzandı yerə;
 Mən dəxi uzandım axmaqlığımdan.
 Heç nə eşitmədim əsla bir kərə,
 Dedim ki, qoy onu aldadım, yaman
 Amansızcasına aldandım özüm.
 Sakitlik içində bədəfkar xəlvət
 Qalxaraq yeridi görmədən gözümlə.
 Mənə əl qaldırdı, daldan, bədnəyyət,
 Qılinc vıyıldı, endi bir anda,
 Geriyə baxmamış, kəsildi başım,
 Qaldı baş bir yanda, bədən bir yanda,
 Fəqət həyat oldu, yenə sirdaşım.
 Başım diri qaldı, öldü bədənim,
 Sümüyüm üstündə ot bitdi mənim.
 Bədənim qaldı bir uzaq diyarda,
 Basdıran olmadı onu məzarda.
 Kinli cırtan məni alıb yönəldi,
 Bu hücre ölkəyə gətirdi, gəldi,
 Sehrilər qılincı, bəli, bax onu
 Əmr etdi qoruyum ömrüm uzununu.

Səni öz talein saxlamışdır, ah,
 Al onu, köməyin qoy olsun Allah.
 Bəlkə öz yolunda əzm ilə getdin,
 Cadugər çırdana təsadüf etdin.
 Ah, onu görəndə minbir zərbə çal,
 Məkrdən, fətnədən sən intiqam al!
 Sevinim o məlun cəza görəndə,
 Arxayın tərk edim dünyanı mən də.
 Onda təşəkkürlə anaraq səni,
 Unudum vurduğun ağır zərbəni”.

DÖRDÜNCÜ NƏĞMƏ

Yuxudan oyanıb erkən hər sabah,
 Deyirəm ki: Sənə çox şükür, Allah!
 Bizim zamanədə yoxdur o qədər
 Küpəgirən qarı, bir də cadugər.
 Eşq olsun bu hala; hər gün, hər saat...
 Evlənil qururuq xətersiz həyat.
 Çox da qorxutmayır onların şərri
 Nişanlı qızları, cavan ərleri.
 Fəqət var başqa cür əfsun eyləyən,
 Onlardan lap nifrət eyləyirəm mən.
 Mavi göz, təbəssüm, xoş səs... Dostlar, ah,
 Onlara uymayın görsəniz hərgah.
 Onlar hiyləgərdir, işləri kələk;
 Siz də ancaq mənə təqlid edərək,
 Füsunkar xəyalı kənara atın,
 Sakit bir guşədə çəkilib yatın.

Ey qadir dahisi şerin, sənətin,
 Sən, ey müğənnisi sirrli xəyalın,
 Sevdanın, cinlərin, qəbrin, cənnətin,
 Ey ilham pərimin, yüngül kamalın

Sirdaşı, ustadı, hifz eləyəni,
 Ey şimal Orfeyi, bağışla məni,
 Bir azca məzəli bu əsərlə mən
 Sənin göstərdiyin yolla gedirəm;
 Mən də ilham alıb ilham pərimdən,
 Qəşəng yalanları ifşa edirəm.

Yaxşı bilirsiniz, keçmişdə, dostlar,
 Bir cani nə sayaq uymuş iblisə:
 Vermiş öz qəlbini, sonra da naçar
 Yazıq qızlarını haman xəbisə.
 Nəhayət sədəqə, səxavət ilə,
 Etiqadla, bir də ibadət ilə,
 Eyləyib həqiqi tövbə, əstəğfar,
 Qazandı müqəddəs arxa – havadar.
 Qoca, kainatı sonra tərk etdi,
 On iki qızısa, yuxuya getdi.
 Sirrli gecələrin mənzərələri,
 Əcaib arzular, qərib xəyallar,
 Haman günahkarın dərdi, kədəri,
 O məsum gözəllər, o mahcamallar,
 O məlun iblisin xəbis hiyləsi,
 Allahın qəzəbi, haqqın gur səsi,
 Bizi heyran etdi; hər addım başı
 Ürəkdən ağlayıb, töküb göz yaşı,
 Dolanıb o qəsrin dörd divarını,
 O yatan qızların yuxularını
 Dərindən duyaraq hörmət bəslədik,
 Vadimi biz qəlbən daim səslədik.
 Dilədik oyansın hər yatan pəri,
 Çox zaman müqəddəs rəhibələri
 Atanın qəbrinə salırdıq yola...
 Bəlkə bunlar hamı boş yalan ola!..
 Həqiqət deməyə göstərib hünər,

Hücrə monastırdan deməsəm hərdən,
Yazmasam o qorxaq rahibələrdən
Düzünü, bəs necə verərəm xəbər?
Lakin... utanıram, xiffət çəkirəm,
Həsərlə başımı yerə tikirəm.

Çapıb köhlənini Ratmir bütün gün
Yönəlib cənuba gedir yüyürək;
Lyudmilanı ələ gətirmək üçün
Gəzir gün doğandan gün batanadək.
Lakin günəş batıb qarışırdı şər,
Uzaq dumanlara doğru hünərvər
Boş yerə gözünü zilləyirdi hey.
Çayın üzərində sakitdi hər şey.
Meşə al rəng ilə işıqlanırdı,
Qürubun rəngilə ətraf yanırdı.
Bu axşam çağında, qaralanda qaş,
Sürüb öz atını o yavaş-yavaş
Qayalar yanından keçdiyi zaman,
Baxır ağaclığa diqqətlə hər an
Bir yer axtarırdı dincəlsin gecə.
Dərənin qoynuna gördü gəlinə,
Qayalar üstündə tək bir qəsir var,
Ucalır ətrafa diş-diş divarlar;
Künclərində olan bürclər qaradır;
Uca hasarların üstündə bir qız
Sanki qu quşudur deryada yalqız.
Yeriyr işıqda, yolu haradır?
Dərənin gəlməyir, kəsilib səsi,
Qızın eşidilir güclə nəğməsi:

“Çölləri bürüyən qaranlıq gəlir;
Dalğalardan soyuq külək yüksəlir.
Gecdir artıq, cavan yolçu, durma gəl,
Bizim könül açan sarayda dincəl!

Xoş bir sükunət var burda hər gecə,
Gündüzsə – ziyafət, nəşə, əyləncə.
Dostluq dəvətidir, gəl yanımıza,
Ey cavan, gəl uca eyvanımıza!

Gözəllər aləmi, olar xoş yerin:
Öpüşləri şirin, sözləri şirin.
Səni eyləyirik gizlicə dəvət,
Getmə, cavan yolçu, getmə, qəbul et!

Şəfəq söküləndə, parlayanda gün,
Badə qaldırıq ayrılıq üçün.
Qəbul eylə, gözəl, dəvətimizi,
Gəl bəri, ey cavan, şad elə bizi!

Çölləri bürüyən qaranlıq gəlir,
Dalğalardan soyuq külək yüksəlir.
Gecdir artıq, cavan yolçu, durma gəl,
Bizim könül açan sarayda dincəl!”

Qız belə nəğməni oxuyur rəvan;
Divarın dibinə yaxınlaşır xan.
Qızlar dəstə-dəstə gözəldən-gözəl,
Gəlib qarşılayır onu əlbəəl.
Axır şəkər kimi şirin sözləri,
İnsanı mat qoyan şəhla gözləri
Tikilir o cavan oğlana yalnız.
Aparır atını iki gözəl qız.
Yönəlib saraya cavan xan gəlir;
Tərkidünya qızlar mehriban gəlir,
Alır dəbilqəni başından biri,
Əynindən çıxarır zireh digəri,
Biri qılınc alır, birisi qalxan...
Döyüş paltarını çıxarıb oğlan

Kef üçün başqa bir paltar geyəcək,
 Lakin əvvəl, onu soyunduran tək,
 Dəvət eləyirlər rus hamamına:
 Gümüş qazanlardan qızıl camına
 Buğlanan isti su axıb süzülür,
 Soyuq fəvvarədən inci düzülür.
 Ayağı altına döşənir xalı,
 Yorğun, üzərində uzanınca xan,
 Buğlanır bədəni, dəyişir halı;
 Ratmir xumarlanır. Azacıq üryan
 Gözəllər edirlər qayğı ilə xidmət,
 Nəzərlərdə füsün, gözlərdə şəfqət.
 Gəzib dövrəsində xana baxırlar,
 Süzüb sular kimi bəzən axırlar.
 Birsisi götürüb təzə bir budaq
 Rıqqətlə yelləyir onu mükəmməl,
 Hər yana gözəl bir qoxu saçaraq.
 Qızıl gül ətrilə başqa bir gözəl
 Ovub sərinlədir, xan olsun rahat;
 Qıvrım tellərini onun durmadan,
 Ətrə qərq eləyib verir tərəvət.
 Məst olub bunlardan cavan pəhləvan
 Əsir Lyudmilanı unudur tamam,
 Elə bil heç yoxmuş o şux güləndam.
 Şirin arzularla o xumarlanır,
 Çılğın nəzərləri ətrafı gəzir.
 Əriyir şam kimi, od tutub yanır,
 Ehtiras əlində qalır müntəzir.
 Lakin çıxıb gəlir Ratmir hamamdan,
 Bəzənib-düzənib, əynində xələt.
 Gözəllər içində gəlir qəsre xan,
 Başlanır təntənə, başlanır işrət.
 Mən Homer deyiləm: yüksək şerlə

Yunan ziyafəti yeməklərindən,
 Qədəh səslərindən, köpükdən belə
 O yaza bilərdi yalnız... İndi mən
 Parninin izilə yaxşıdır gedim.
 Laqeyd rübabimlə vəcdə gəlincə,
 Çılpaq gözəlliyi, qaranlıq gecə,
 İncə busələri yazım vəsf edim!
 Qəsre ay işığı olmuş çilçıraq;
 Görürəm uzaqda tənha bir otaq,
 Burda yataqdadır odlu pəhləvan
 Yorğundur, yuxuya getmiş uzanır.
 Ani alovlarda onun anbaan
 Alını, yanaqları od tutub yanır.
 Açıb dodağını bir qədar yarı,
 Gizli öpüşləri dəvət eləyir.
 Görür yuxusunda gözəl qızları,
 Rəyada ah çəkir, xiffət eləyir.
 Basır yorğanını öz bağrına, bax,
 Sükutun içində ətraf yenə lal.
 Qapı tez açılır, cırıldayaraq
 Döşəmə səslənir birdən dalbadal,
 Şəfəqlər saçanda göylərdən qəmər
 Görünür bir gözəl... Rəyamıdır bu?
 Rəyamı, doğrumu?.. Qoy şirin yuxu
 Çəkilsin, yox olsun, yetişdi dəmlər!
 Ayıl, qiymətli dir itən hər bir an!..
 Qız ona yanaşır, pəhləvan yatır,
 Hiss ilə, şəhvətlə bayaqdan yatır.
 Sürüşüb yorğanı düşür yataqdan,
 Dayayıf alnını isti balınca.
 Qızsa qabağında səssiz qalınca,
 Baxır ikiüzlü bir Diana tək,
 Sakit, heykəl kimi tutub özünü
 Durur hərəkətsiz; sonra gələrək,

Xanın çöhrəsinə gözəl üzünü
Xeyli yanaşdırır, ah çəkir bir az,
Canlı bir titrəyiş, canlı ehtizaz,
Sağır ehtirash öpüşlə bu an
Oyadır oğlanı şirin yuxudan...

Lakin, dostlar, mənim bakirə sazım
Susur, çalınmayır vəcdə gələrək;
Artıq zəifləyir qorxaq avazım.
Biz cavan Ratmiri tərk edək gərək,
Daha mən danışa bilmərəm ondan...
Gərək biz Ruslana qayıdaq artıq:
Misilsiz cəngavər, cəsur pəhləvan,
O şanlı qəhrəman, o sədiq aşiq
Yorulub inadlı qızgın savaştan,
Bahadır başının yanında yatır.
Yatır şirin-şirin; yatır çöl, çayır...
Şəfəqlər görünür göy üzərində.
Ətraf işıqlanır, hər yan parlayır.
Səhərin oynayan al tellərində
Başın saçlı alını qızaran zaman,
Oyanır yuxudan bizim pəhləvan,
Uçurur ox kimi onu köhlən at.

Günlər gəlib keçir, zəmilər sarı;
Yarpaqlar tökülür, dəyişir həyat.
Əsir meşələrdə payız ruzgarı,
Eşidilməz olur şirin nəğmələr.
Çökür yamaqlara ağır bir duman,
Bürünür çiskinə çılpaq təpələr;
Qış gəlir... Yeriylə şimala Ruslan
Gedir iradəylə, gedir birbaş.
Üz tutub getdikcə pəhləvan çölə,
Bəzən igidlərlə girir savaşa.

Yolunda rast gəlir bir çox əngələ,
Küpəgirən qarın kəsir yolunu,
Bəzən cəzb eyləyir görürsən onu
Sehirli bir yuxu, göz qabağında
Nura qərq edəndə gecələr yeri,
Yaşıl ağacların dal budağında
Yırğalanan gözəl su pəriləri
Gülürlər hiyləylə gəlmədən dilə,
Onlar bahadırı cəzb edir belə.
Pəhləvan göstərir xeyli mətanət,
Gedir öz yolunda qalıb səlamət;
Arzusu, muradı ürəyindədir,
Fikri, düşüncəsi mələyindədir
Güdməyir onları, asmayır qulaq,
Təkcə Lyudmilanı düşünür ancaq.

Gözə görünməyən knyajna bu an
Sehrikar papaqla xəbis cırtıdanı
Aldadıb, özünü daim qoruyan
Lyudmila hardadır, deyiniz hanı?
Nə ilə məşğuldur indi qəmli qız,
Dinib-danışmayan o matəmli qız?!
Yaşıl bağçalarda dolandıqca tək
Düşünür dostunu köks ötürərək.
Onun xəyalında nələr canlanır:
Kiyev düzlərinə uçur, dolanır,
Qucur atasını, qardaşlarını,
Yaxın dostlarını, yoldaşlarını.
Görür dayələri, olur kefi çağ,
Sevinir, saymayır özünü dustaq.
Lakin çox sürməyir bu ləzzətli an,
Knyajna ayrılır şirin xəyaldan.
Yenə qüssəlidir o əvvəlkitək.
Yenə knyajnanı qullar gəzərək
Axtarırlar günüz, axşam çağları

Uca kaşanəni, yaşıl bağları.
 Gözəl əsirəni gəzib biqərar,
 Qaçışib ucadan çağırır onlar
 Lakin əbəs yerə; Lyudmila hələ
 Oynadır onları, zövq alır belə:
 Ağac dallarının içində birdən
 Papaqsız görünür durduğu yerdən,
 Çağırır: "Tez olun, buraya gəlin!"
 Cumurlar üstünə qullar gözəlin.
 Yenə gözdən itir, görünməz olur
 Səssiz addımlarla, bu çox tez olur.
 Yenə vəhşiləri salır həycana.
 Yox olub çəkilir yenə bir yana.
 Onu hər tərəfdə gəzəndən bəri
 Görürlər bir anlıq ayaq izləri.
 Bəzən xışıltılı yaşıl budaqdan
 Görürsən astaca meyvə üzülür,
 Bəzən atılaraq sərin bulaqdan,
 Otların üstünə sular süzülür.
 Bu zaman deyirlər yəqin ki, yalnız
 Dərir meyvə yeyir, sudan içir qız.
 Gecələr də sidrə ağacında tək
 Sallanıb oturur o gizlənərək.
 Düşünür "Bircə an yatım mən bari!"
 Süzülür üzünə inci yaşları.
 Çağırır ərini, əziz Ruslanı,
 Əsnəyir, yorulur, üzülür canı.
 Bəzən bir ağaca ehmal söykənir,
 Bir an göz qapağı qapanır, enir.
 Dan yeri sökəndə, qalxıb ayağa,
 Yeriir Lyudmila əl-üz yumağa.
 Cırtıdan da bir dəfə səhər çağında
 Baxıb görmüşdü ki, bağça-bağında
 Şəppıldadır suyu görünməz bir əl...
 Yəqin yuyunurmuş orada gözəl.

Mükəddər həsrətlə belə, gizlicə
 Dolanardı qız ki, qaralsın gecə.
 Ayaqdan salardı yaşıl bağları,
 Çox zaman o bağda axşam çağları
 Yerdən tapardılar ya təzə çələng,
 Göz yaşı silinmiş bir qız dəsmalı,
 Ya da ki, didilmiş bir İran şalı.

Ehtiras əlində qıvrılıb canı
 Təəssüflə, kinlə yanıb dübarə,
 Gözəl Lyudmilanı, gəzib hər yanı
 Tutmağı almışdı cırtıdan qərarə.
 Bir zaman Lemnosda yaşayan axsaq
 Dəmirçi hiyləylə haman bu sayaq
 Tor qurub o gözəl Sitereyaya
 Evlənmək çələngi taxaraq guya,
 Ona yiyələnmiş, fənd işlətmışdi,
 Allahlar önündə rüsvay etmişdi.

Zavallı knyajna qəmli, mələlli,
 Mərmər köşk içində, kölgəliklərdən
 Pəncərə önündə sakit, xəyalli
 Seyr edir gülsarı durduğu yerdən.
 Baxır çəmənzara, baxır güllüyə;
 Birdən səda gəlir: "Əziz dost!" deyə
 Görür sədaqətli əri Ruslanı,
 Tanıyır: o qamət, o yeriş, vüqar,
 Gözləri dumanlı, qaçmışdır qanı,
 Baldırında da bir qanlı yara var.
 Ürəyi çırpınır: "Ruslan, a Ruslan,
 Özüdür!" ox kimi uçar yanına.
 Axıdıb göz yaşı, gözləri gıryan,
 Elə bil od düşür şirin canına:
 "Burdasan, əzizim, nədir bu zaval?"
 Çatıb qucur onu... Dəhşət... Bu zaman

Önündən çəkilir, yox olur xəyal.
 Qız düşür tələyə. Papaq başından
 Belə bir zamanda sürüşür yerə,
 Gəlir qulağına heybətli nəre:
 "O mənimdir yenə!" görür gözləri
 Yenə qabağında o cadugəri.
 İnləyir, inləyir, ah, zavallı qız;
 Yıxılır torpağın üstünə huşsuz.
 Əcaib bir yuxu aparır onu.

Yazıq knyajnanın nə olar sonu!?
 Müdhiş bir mənzərə: qoca cadugər
 Qırışmış əlilə əvvəl bir qədər
 Gənclik nemətini oxşayır qızın,
 Solğun dodağından öpür ansızın.
 O fikir verməyir yaşı çoxsa da,
 Çalışır, cəhd edir, gücü yoxsa da,
 Qızın tər gülünü dərməyə əlan...
 Ruslançün qoruyur onu Lel hər an.
 Bircə ləhzə daha... lakin qocalıq
 Yıxır həyasız torpağa artıq.
 O kaftar sehrikar, uyuyanda qız,
 Nıqqıldayıb durur ədəbsiz, arsız.
 Yıxılır o yerə, düşür taqətdən,
 Ürəyi sızlayır, yanır hiddətdən;
 Hönkürüb ağlayır qoca bir zaman...
 Aha şeypur səsi gəlir uzaqdan;
 O kimdir çağırır belə cırtıdanı!?
 Sehrikar taqətsiz süzür dörd yanı,
 Tez qızın başına qoyur papağı,
 Yenə şeypur səsi dəlir qulağı.
 Atıb saqqalını çiyninə qucur,
 Məchul bir görüşə sürətlə uçar.

BEŞİNCİ NƏĞMƏ

Ah, mənim knyajnam xeyli qəşəngdir!
 Gözəl əxlaqı var, xasiyyəti var.
 Həssas, təvazökar, şux bir çiçəkdir,
 Zövcəlik eşqinə sədaqəti var.
 Bir azca yüngüldür, heç eybi yoxdur,
 O belə daha da sevimli, şuxdur.
 Hər saat hüsnüylə, qəşəng halilə
 Bizi məftun edir öz camalilə.
 Qaba Delfirayla, deyiniz bunu,
 Mümkünmü edilsin qiyas o pəri?
 Birinə vermişdir tale əfsunu
 Ovlamaqdan ötrü qəlbi, nəzəri.
 O nitqə gələndə, səssiz güləndə,
 Eşqin atəşinə yanıram mən də.
 Birisə, tumanlı sərt bir qusardır,
 Yalnız çatışmayır bığı, məhmızı!
 Ah, axşam çağları, nə bəxtiyardır
 Lyudmila, o gözəl, o sevda qızı
 Müntəzir, görüşə gözləyən cavan,
 Ona dost deyərək qız ürək açır...
 O kəs də xoşbəxtdir hər vaxt, hər zaman
 Qaba Delfiradan uzaşıb qaçır,
 Hətta tanış deyil onunla... Ancaq
 Biz yenə mətləbdən düşmüşük uzaq.
 Çalan şeypurunu dəhşətlə kimdi,
 Cırtıdanı qorxuzan heybətlə kimdi?!
 Ruslan... qisas üçün kinlə yönəlmiş,
 Sehrikar sarayın önünə gəlmiş.
 Dağın ətəyində durur pəhləvan,
 Qoparır şeypuru qəzəblə tufan.
 Atının səbrsiz qaynayır qanı,
 Qarı dırnağılə eşərək durur.
 Beləcə gözləyir knyaz cırtıdanı...

Birdən dəbilqəyə bir zərbə vurur
 Gözə görünməyən bir əl; bu zaman
 Elə bil ildırım çaxır asiman.
 Ruslan nəzər salıb baxır yerində,
 Görür ki, başının lap üzərində
 Əlində dəhşətli qılınc, Çernomor
 Uçub düşməninə hazırlayır gor.
 Tutub qalxanını Ruslan üzünə
 Qaldırdı qılıncı göyün üzünə,
 Girdi buludlara cırtan bu dəfə,
 Yox oldu birçə an, sonra hədəfə
 Qoparıb gurultu, dübarə cumdu;
 Ruslan hamam saat kənara cumdu.
 Çıxdı cadugərin boşa zərbəsi,
 Yıxıldı qarlara, çıxmadı səsi.
 Ruslan başlamadı bu zaman sözə,
 Atından enərək o cumdu düzə.
 İgidin əlinə keçincə saqqal,
 Sehrkar gücəndi, hıqqandı dərhal
 Ruslanla bərabər uçdu, o saat...
 Onların ardınca baxdı köhlən at.
 Qalxıb asimana cırtan ucaldı,
 Ruslan saqqalından asılı qaldı.
 Ağacılıq keçdilər, orman uçdular,
 Dağların üstüylə yaman uçdular.
 Dənizlər üstündə onlar göründü,
 Ruslanım bərkiyib sümüyə döndü
 İnadla saqqaldan tutan əlləri,
 Uçur bədəfkarla bayaqdan bəri.
 Bu dəm dildən düşür sehrkar az-az;
 O rus qüvvətinə heyrət eləyir,
 Hiyləgərcəsinə belə söyləyir:
 “Qulaq as, bəri bax, knyaz, a knyaz!
 İstəmirəm verim sənə mən zərər;

Çünki heyfim gəlir, yaxşı igidsən.
 Səni əfv edərdəm mən, artıq yetər;
 Enərəm aşağı birçə şərtlə mən...”
 Kəsərək sözünü bizim qəhrəman:
 “Sus! – dedi, – yaraşmaz mənim adıma.
 Girərmə sazişə səninlə Ruslan!
 Cəfalar vermişən sən arvadıma.
 Bu qılınc verəcək sənə min cəza,
 İstəyirsən ucal, uç get ulduza,
 Məhrum edəcəyəm saqqaldan səni!”
 Qorxub Çernomorun əsdi bədəni;
 Qərq oldu mənliyi ağır qəmlərə.
 Yorulmuş sehrkar çox nahaq yerə
 Dartır saqqalını yollar uzununu,
 Əldən buraxmayır igidim onu.
 Yolur tellərindən arabir, az-az,
 Dolanır iki gün göydə sehirbaz.
 Üçüncü gün ondan aman istəyir:
 “Ay igid, yazığam, gəl mənə rəhm et!
 Canımda iqtidar qalmayıb, – deyir, –
 Öldürmə, tabeəm, eylə mərhəmət,
 Hara əmr eləsən, enərəm daha”. –
 “İndi əlimdəsən, əsirsən, aha,
 Əyil rus gücünə, rus fərmanına,
 Məni Lyudmilamın apar yanına!”
 Asdı itaətlə Çernomor qulaq,
 Enməyə başladı hər şeydən qabaq.
 Bir anda alçaldı qorxunc dağlara,
 Endi aşıyanı yaşıl bağlara.
 Ruslan yoxlayaraq ayaqla yeri;
 Sağ əlində kəsik başın şəmşiri,
 Soluyla saqqaldan yapışdı tutdu,
 Kəsdi, elə bil ki, bir çəngə otdu.

Amansızca dedi: "Get, bizi tanı,
 Vəhşi, məziyyətin de görüm hanı?
 Hanı iqtidarın?" deyib durmadan
 Sardı dəbilqəyə saqqalı Ruslan.
 Səsləyib atını o çağırınca,
 Oynağan köhləni gəldi dalınca.
 Pəhləvan cırtıdanı yarımcan aldı,
 Yəhərdən asılı heybəyə saldı.
 Ruslan itirmədən bircə an belə
 Sıldırım dağlarda döndü ağ yelə.
 Elə ki, sevinclə oraya çatdı,
 Sırrı otaqlara doğru can atdı.
 Yığın-yığın qullar durub yol üstə,
 Qorxaq cariyələr dəstəbədəstə,
 Məşum qələbənin rəhnin uzaqdan
 Dəbilqə üstündə görüb bayaqdan,
 Qaçıb yox oldular bir xəyal kimi,
 Gözlərdən itdilər dilsiz, lal kimi.
 Məğrur binaların arasında, tək
 Əziz nigarını Ruslan gəzərək
 Çağırır; qübbələr səs verir ona,
 Başqa cavab verən yoxdur Ruslana.
 Həyəcan içində çıxır otaqdan,
 Axtarır yarını meyvəli bağdan.
 Tapmayı, qəlbini intizar yaxır,
 Tutqun nəzərlərlə hər yana baxır:
 Yox bir insan izi gedirsə hara,
 Köşklər boş durur, uçurumlara,
 Çayın kənarına, gen dərələrə,
 Gözü işlədikcə, mənzərələrə
 Baxır, qulaq asır, süzür dörd yanı,
 Buz kimi kəsilir knyazın canı.
 Qaralır gözləri, sönür bir qədər,
 Gəlir xəyalına qara fikirlər...

"Bəlkə... Dərd, əsarət, məyusluq, hicran
 Dəqiqəsi... yarıqan... dalğalar... aman!"
 Qüssələr içində dolandı bağı,
 Pəhləvan başını saldı aşağı;
 Canını çulğayıb qorxular aldı,
 Qurudu daş kimi yerində qaldı.
 Ağlının çaşdığı bir zamanında
 Eşqinin zəhəri, çılğın atəşi
 Axmağa başladı onun qanında.
 Sanki görür onu, o şux günəşi,
 Toxundu titrəyən dodaqlarına...
 Güc verdi pəhləvan ayaqlarına.
 Üz qoydu bağlara dəhşətlə getdi.
 Çağırır tökdükcə o göz yaşları,
 Qoparıb dağlardan yekə daşları,
 Uçurdu hər şeyi tarü-mar etdi:
 Köşklər, körpülər, yıxılır yerə;
 Ağaclar kollarla çaya endikcə
 Ucalır saqqıltı, gurultu, nərə.
 Ətraf boş səhraya, çölə döndükcə,
 Yayılır sədalar uzaq diyara.
 Dağıdır hər şeyi, yıxır qəhrəman;
 Dönür qəşəng diyar xarabazara.
 Qurbanlıq axtarır coşqun pəhləvan,
 Zərbələr endirir, kəsir dörd yanı,
 Oynadıb qılıncı, yarıq havanı...
 Gözə görünməyən qızın nagehan
 Bir zərbə papağı salır başından.
 Əfsundan qalmayıq daha bir əsər:
 Bir torun içində, seyr açılarda,
 Lyudmila aşkara çıxır bir anda,
 Məst olur sevincdən bizim cəngavər;
 Baxır inanmayıq, bu hala qarşı,
 Öpür əllərini vəfalı yarin.

Məhəbbət vəcdilə axır göz yaşı,
 Qırır torlarını o zülümkarın.
 Çağırır, qız yatır havaxtdan bəri
 Yumulub dodağı, ala gözləri.
 Yatır şirin-şirin, çıxmayır səsi,
 Coşqun arzularla qalxır sinəsi.
 Ondan ayırmayır gözünü Ruslan,
 Yeni bir dərd onu doğrayır, didir.
 Bir tanış səs gəlir elə bu zaman,
 Bu səda xeyirxah Finnin səsidir:
 Ayırma qəlbindən gücü, hünəri,
 Namusa sadıq ol, eşqə sadıq ol!
 Kini məhv eləyər göy gurultusu
 Sakitlik başlayar. Həqiqətdir bu:
 Kiyevdə Vladimir – ata önündə
 Knyajna güldürər sənin üzünü.
 Şeirli yuxudan açar gözünü”.

Ürəklənib gəlir Ruslanım cana,
 Alır arvadını öz ağuşuna,
 Qolları üstündə qiymətli bir yük,
 Uca dağ başını haman tərk edir,
 Tənha bir dərəyə enərək gedir.

Cırtan heybəsində, düzəlib yola
 Gedərək, pəhləvan kama çatırdı;
 Bahar şəfəqitək gözəl Lyudmila
 Qolları üstündə şirin yatırdı.
 İgidin çiyninə qoyub üzünü
 Yatır sakitanə, yumub gözünü.
 Halqatək hörülmüş ipək telləri
 Oynadır səhranın əsən yelləri.
 Ah çəkir, sinəsi dalğalanırdı,
 Ani qızartılə gözəl sifəti

Alovlar içində tez-tez yanırdı.
 Ruslanın mehriban, əziz surəti
 Eşqi salır yada bir an içində;
 Ərinin adını, açılib yarı
 Astadan söyləyir gül dodaqları.
 Bu zaman Ruslan da nişyan içində
 Hiss edir sehirli tənəffüsünü,
 Axan göz yaşını, həzin səsini,
 Xumar döşlərinin həyəcanını...

Bu aralıq bizim Ruslan pəhləvan
 Keçir dərələrdən, dağlardan aşır.
 Gedir gecə-gündüz, əsla durmadan,
 Mənzilə sanma ki, fəqət yanaşır...
 Qız yatır. Ancaq o iztirab çəkən,
 Ehtiras odunda alışıb yanan
 Cavan həmişəlik belə görəsən,
 Hissini susdurub hər zaman, hər an
 Təmiz arzularla dolanacaq mı?
 Olub dildarına belə pasiban,
 Tək bunu özünə xoş sanacaq mı?...
 Mənim adlı-sanlı qəhrəmanımdan
 Bizə rəvayəti yazıb nəql edən
 Rahib də inamla eləyir bəyan
 Ki, belə olmuşdur... inanıram mən!
 Əgər qarşılıqlı olmasa səfa,
 Qabadır, ləzzəti olmaz heç əsla:
 Yalnız ikilikdə xoşdur məhəbbət.
 Ey çoban qızları, siz bilin əlbət,
 Gözəl knyajnanın yuxusu sizin
 Yuxunuza əsla bənzəməz... Sərin
 Bahar zamanında, yeri gələndə,
 Yatırsınız rahat yaşıl çəməndə.
 Qayın ağacları arasında şən,

Çiçəklik, axar su xatırımdadır.
 Axşam qaranlığı çökəndə bəzən,
 Lidanın yuxusu xatırımdadır.
 O yalançı rəya... dostlar, o titrək
 Tələsikli olan ilk busə, o tək
 Məhəbbət öpüşü xələl qatmadı,
 Onu yuxusundan heç oyatmadı...
 Yetər söylədiyim bu hərzə-hədyan,
 Nə çıxar sevgini xatırlamaqdan?!
 Onun əzabını, zövqünü, inan
 Çoxdan unutmuşam... İndisə, gerçək,
 Mənim diqqətimi Lyudmila, Ruslan,
 Çernomor özünə cəlb etsin gerek.
 Onlar belə gəlib çıxdılar düzə,
 Küknar ağacları tək-tək boy atır.
 Uzaqda parlayır, görünür gözə
 Zirvəsi dəyirmi bir təpə, yatır.
 Heybətli bir təpə. Ruslan baxınca
 Uzağa getmədi, duydu o saat
 Başa doğru gedir; qaralan uca
 Zirvənin üstünə çatdı köhlən at.
 Bir nadir möcüzə çıxdı aşkara:
 Baxır ətrafına tərpenmədən baş;
 Alnında saçları elə bil qara,
 Qalın bir meşədir, yellənir yavaş.
 Görmək üzrə idi ölüm işini,
 Üzünün qurşuna bənzəri vardı;
 O baxırdı çölə, qıcıb dişini,
 Ağzı mağaraya sanki oxşardı.
 Deməli, çatmışdı axır günləri,
 Artıq düzəngahda o verirdi can...
 Cırtan heybəsində, bizim qəhrəman
 Qucağında yarı, gəlib irəli
 Səsləndi ucadan: "Xoş gördük, a baş!

Mən burdayam, xain əcrini aldı.
 Əsirdir əlimdə". Baş yavaş-yavaş,
 Knyazın elə ki, səsi ucaldı,
 Ayıldı azacıq, gözləri axdı,
 O gəldi özünə, dirçəldi bir an,
 İnləyib dəhşətlə ətrafa baxdı.
 Ölüm yuxusundan ayılan zaman
 Gördü pəhləvandır göz qabağında;
 Tanıdı dəhşətlə öz qardaşını.
 Şişdi pərəkləri ölüm çağında,
 Bir alov bürüdü o göz-qasını.
 Ölən gözlərində sonuncu kərə
 Qəzəb ildırımı parladı, çaxdı.
 Qıcıb dişlərini, geniş düzlərə
 Sağır çılgınlıqla, həycanla baxdı.
 Baş öz qardaşına nəsə bu zaman
 Astaca söylədi, danladı onu
 Soyumuş dililə; nəhayət, bu an
 Uzun əzabların yetişdi sonu:
 Söndü alnındakı od əlaməti,
 Nəfəsi tənqləşdi, bərəldi gözlər...
 Knyazla Çernomor bu son haləti,
 Ölüm rəşəsini baxıb gördülər.
 Əbədi yatdı baş... Bizim pəhləvan
 Yönəldi, bir kəlmə söhbət etmədi;
 Atın yəhərindən asılı cırtan,
 Nəfəs almağa da cürət etmədi.
 Sehrikar dililə o fikri qara
 Dua eləyirdi o şeytanlara.

Bir naməlum çayın ucqar yerində,
 Toran bir sahilin ətəklərində
 Damı çöküb yatmış bir koma vardı,
 Ətrafi meşəlik, sıx ağacları;

Hər yandan bürümüş göy şamlar onu,
 Lal axan bir çay da günlər uzununu
 Xumar dalğalarda gəzib o yeri,
 Yuyur ətrafında çubuq çəpəri.
 Orda cövlan edən xəfif küləklər
 Səslənir ətrafda hər axşam, səhər;
 O yerdə çarpardı daim nəzərə
 Hər zaman qaranlıq bir tənha dərə,
 Dünya binasını qurandan bəri
 Sükut məskən edib dediyim yeri.
 Atını saxladı bu yerdə Ruslan.
 Sakitdi hər tərəf, sahil uzununu
 Sağır dumanlarda ağarırdı dan,
 Səhər göstərirdi parlaq üzünü.
 Ruslan arvadını tez qoyur yerə,
 Oturur dinmədən onun yanında;
 Onun şirin qüssə doğur canında.
 Açılır önündə bu an mənzərə:
 Görür ki, bir qayıq baş alıb gedir,
 Sakitanə axan çay üzərində
 Balıqçı nəğməsi ucalıb gedir.
 Bir nəfər torunu atıb dərində,
 Çəkir var gücüylə hey avarları,
 Yənəlik meşəlik sahilə sarı,
 Komanın üstünə üzür birbaşa.
 Mərhəmətli Ruslan edir tamaşa:
 Yetişir sahilə qayıq aramsız,
 Bir gözəl bayıra çıxır komadan;
 Yüyürür sahilə bu qamətli qız.
 Tökülüb çiyinə tellər pərişan,
 Baxışı sakitdir, çöhrəsi gülgün.
 Sinəsi üryandır, çiyini çıpaq,
 İnsanı eyləyir hər halı məftun.
 Onlar bir-birilə qucaqlaşaraq,

Suyun kənarında oturdu rahat:
 Ötürdü qayğısız hər şirin saat
 Məhəbbətin əziz duyğularıyla.
 Cavan knyazımız, sevimli Ruslan
 Baxır, heyrət edir gəlmədən dilə.
 Xoşbəxt balıqçını tanıyır haman:
 Bu – xeyli şöhrətli, şərəfli, şanlı
 Ratmir dedikləri Xəzər xanıdır.
 Vuruşda, sevgidə o dəliqanlı
 Ruslanın rəqibi, bir düşmanıdır.
 Ratmir sakitanə, bu dinc səhrada
 Bilməyir ki, nədir Lyudmila, şöhrət;
 Yarının qoynunda vermişdir bada,
 Onlara daima etmiş xəyanət.

Ona yaxınlaşdı bizim qəhrəman,
 Tanıdı Ratmir də dərhal Ruslanı.
 Qalxıb tez yüyürdü əsla durmadan,
 Knyaz qucaqladı cəngavər xanı.
 Dedi: “Bu nə işdir? Nə oldu, hanı
 Döyüşlərdə keçən qızgın həyatın?
 Niyə tərək olundu vuruş, meydanı,
 De, qılıncın hanı, hardadır atın?”
 Balıqçı söylədi: “Dostum, doğrusu,
 Döyüş şöhrətinin o boş kabusu
 Sıxır mənliliyi uzun gecələr,
 Gündüzlər sevimli bu əyləncələr
 Palıdın kölgəsi, şirin məhəbbət
 Yüz kərə davadan gözəldir əlbət.
 Daha əl çəkmişəm qanlı şöhrətdən,
 İndi cılığlığa bac vermərəm mən.
 Səadət eşqilə məst olub başım,
 Hər şeyi atmışam, əziz yoldaşım!
 Hətta Lyudmilaya indi mən yadam”...

Ruslan söylədi ki: "Olduqca şadam,
 Canan mənimlədir, a sevimli xan!" –
 "Bu olan iş deyil, eylə gəl bəyan
 Nələr eşidirəm? Göstər, bəs hanı,
 Hanı rus gözəli, bir knyajnanı
 İcazə ver... Xeyir, qorxuram yenə...
 Hər şeydən əzizdir rəfiqəm mənə.
 Onunla varlığım bəxtiyar oldu;
 O xoş dövranıma səbəbkar oldu.
 Verdi sevinc dolu munis bir həyat,
 Bir də itirdiyim gəncliyi verdi,
 Səmimi sevdanı, dincliyi verdi.
 Həyatım onundur, onundur nişat...
 Sehrilər qadınlar nahaqdan-nahaq
 Daim vəd edirdi səadət mənə.
 On iki qız sevdi Ratmiri, ancaq
 Hamını tərk etdim bunun eşqinə.
 Meşədə uymadım kölgəliklərə,
 Ordakı sarayın daşını atdım,
 Qoydum dəbilqəni, qılını yerə,
 Qansız, şan-şöhrətsiz murada çatdım.
 Burda yaşayıram dünyadan uzaq;
 Bu yerlər olalı xoşbəxt məskənim,
 Gözümün işığı, sevgilim, ancaq
 Sənsən əziz dostum, həmdənim mənim!"

Uzaqdan seyr edib qəşəng çoban qız,
 Bu şirin söhbətə asırdı qulaq.
 Baxırdı yarına o mehriban qız,
 Gülür, ah çəkirdi arabir ancaq.

Bizim cəngavərlə o balıqçı xan
 Sanma ayrıldılar, durub getdilər;
 Çayın qırağında bir xeyli zaman

İkisi doyunca söhbət etdilər.
 Keçirdi sürətlə hər saat, hər dəm;
 Yenə qaralırdı dərə, dağ, orman.
 Ay doğmuşdu, xeyli sakitdi aləm,
 Yola çıxmalıydı çoxdan qəhrəman
 Ruslan, qız arxayın uyusun deyər,
 Üsullu, üstünə bir örtük salır,
 Yönelir sonra da ata minməyə.
 Onun arxasınca xan dalır, dalır,
 Cumur xəyallara tənha qalınca,
 Ruslana diləyir səadət, zəfər.
 Cavan dəmlərini yada salınca,
 Onun biixtiyar gəlir mükəddər
 O dəmlər gözünün önündə durur.

Tale rübabıma nə üçün, nədən
 Keçən zamanların rəşadətindən,
 Bir də ki, dostluqdan, saf məhəbbətdən,
 Vəfadan, iqrardan, şirin ülfətdən
 Tərənnüm etməyə vermədi imkan?
 Qəmli şairitək haqqın, hər zaman
 Mən öz əsərimdə nə üçün gerek
 Yazım gələcəkçün qəbahətlərdən,
 Həqiqi nəğməylə vəcdə gələrək,
 Yazım fitnələrdən, xəyanətlərdən!
 Ləyaqətsiz Farlaf, şux Lyudmilanı
 Unudub, itirib şöhrəti-şanı,
 Hamının yadından çıxaraq ancaq
 Gizlənib kimsəsiz olduqca uzaq
 Çöldə Nainanı gözləyir olan.
 Gəldi tənənəli, gözlənən zaman.
 İfritə önündə onun göründü;
 Dedi: "Tanıdınmı? Tez eylə əməl,
 Yəhərlə köhləni, dur, ardımca gəl!"

Sonra o çevrilib pişiyə döndü.
Yəhərləyib atı nəzər salınca,
Qaranlıq gecədə, cığırla Farlaf
Sehrikar qarının getdi dalınca.

Dərə sıx dumanda qərq olan zaman
Sakit bir yuxuya dalır-dalırdı.
Buluddan-buluda ay da nagehan
Gizlənə-gizlənə hey ucalırdı.
O belə süzəndə nur səpə-səpə,
Ani bir işıqla nurlandı төpə.
Yatan knyajnanı Ruslan da bu dәм
Gözləyib dururdu, o sanki laldı.
Susurdu kainat, susurdu aləm,
Ruslanın həmdəmi qəmdi-məlalıdı.
O fikrə getmişdi xəyalət ilə,
Arzular, diləklər qanad çalırdı.
Halay vurub soyuq bir qanad ilə
Başının üstünü onun alırdı.
Dumanlı gözlərlə can yoldaşını
Süzdü, xumar-xumar baxdı yarına;
Orda yatmaq üçün yorğun başını
Söykədi o qızın ayaqlarına.

Yuxuda gördü ki, knyajna solğun,
Hərəkətsiz kimi, dilsiz çağında
Yanıb atəşlərə, qüssəli, yorğun
Durur uçuğunun lap qırağında...
Yarğanın üstündən itir bu dәм qız;
Baxıb heyran-heyran Ruslan tək qalır.
Dərənin dibindən qalxıb qərarsız,
Tanıyıb bildiyi bir səs ucalır...
Ruslan arvadının cumur dalınca,
Yıxılır dərəyə elə bu anda...

Birdən qarşısında, nəzər salınca,
Görür: Vladimir uca eyvanda,
Qoca bahadırlar yanında, qəmli
Yığışib çağrılmış bir dəstə qonaq;
On iki oğluyla, dərddli, ələmlı
Oturmuş; heç kəsin deyil kefi çağ.
O müdhiş ayrılıq günütək yenə
Yaman qəzəblidir o qoca knyaz.
Heç kəs cürət etmir əsla dillənə,
Kimsə tərпənməyir, çıxmır bir avaz.
Nəşəsiz oturmuş əsilzadələr,
Gəzmir əldən-ələ gülgün badələr...
Qonaqlar içində, yuxarı başda
Roqdaydır oturan; o ki, savaşa
Ölmüşdü; indisə sağdır bəs nədən?
Xeyli nəşəlidir, coşqun badədən
Şərab nuş eləyir, baxmır Ruslana,
Diqqət yetirməyir heç əsla ona.
Nəzər yetirəndə, görür gənc xanı,
Görür əziz dostu, qəddar düşmanı.
Ucalır qüslinin o oynaq səsi;
Ötən əyləncədən, qəhrəmanlıqdan
Misilsiz Bayanın coşur nəğməsi.
Farlaf girir qəsrə elə bu zaman,
Yanında Lyudmila, o şux gülbədən.
Qoca tərпənməyir əsla yerindən,
Sallayır başını, deyil kefi saz.
Nəşəsiz boyarlar, ağsaçlı knyaz
Gizlədir hissini, süzür dörd yanı.
Hamısı yox oldu; gənc qəhrəmanı
Ölümün soyuğu ağzına aldı;
Ruslan xeyli ağır yuxuya daldı.
Əzabla göz yaşı tökür, axıdır,
Deyir: "Ola bilməz, bu bir yuxudur!"

Yorğunluq hiss edir, fəqət o bir an
Ayrıla bilməyir məşum xəyaldan.

Ay zəif parlayıb göydə yüksəlir,
Qaranlıq yayılıb meşəliklərə;
Ölüm sükut ilə yatır gen dərə...
Xain, at belində çaparaq gəlir.

Önündə bir tala, azacıq kənar.
Üstünü çən almış bir təcik var;
Dolanır təpənin ətrafında at,
Qızın ayağında yatmışdır Ruslan.
Farlaf qorxusundan edir ehtiyat,
Olur dumanlarda ifritə nəhan.
Onun ürəyini bürüyür tələş;
Atının cilovu düşür əlindən.
Siyirir qılncı o yavaş-yavaş,
İstəyir qəfilcə vuraraq birdən
Tən bölsün iyidi... Duyuq düşür at,
Kişnəyir, qızırsır, coşur o saat, –
Ruslan eşitməyir, – çox nahaqdır bu;
Bir ağır yük kimi qəflət yuxusu
Onu buraxmayır, yatırdı yenə,
Qarı ürək verdi qorxaq xainə;
Mənfur əllərilə o, cəngavərə
Ağır zərbə vurdu yaman, üç kərə.
Keçirib ovunu sonra caynağa,
Atı qorxa-qorxa çapdı uzağa.

Bütün gecə bihuş uzandı Ruslan,
Təpənin dibində, zülmət çöldə tək.
Ağır yarasından çağladı al qan,
Saatlar ötdükcə hey axdı seltək.
Açdı gözlərini doğunca səhər,

Zar-zar inildədi yazıq yaralı.
Doğrulub zor-güclə baxdı bir qədər,
Bəlalı başını aşağı saldı,
İtirib huşunu çöllərdə qaldı.

ALTINCI NƏĞMƏ

Əziz dost, deyirsən, mən avazımla,
Sənə səliqəsiz yüngül sazımla
Deyim keçənlərin xoş anlarını,
Sadiq ilhamıma həsr eyləyim mən
Ömrümün qiymətli zamanlarını.
Ən əziz rəfiqəm, bilirsen ki, sən:
Dostun söz-söhbətdən artıq uzaqdır,
Uyub səadətə, indi havaxtdır,
Tənha çalışmağa yoxdur həvəsi,
Unudulmuş əziz rübabın səsi.
Nazü qəmzələrə könüldən uydum,
Zövqü, əyləncəni bir yana qoydum.
Mən sənə eşqinlə əl çəkdim, inan,
Şöhrət qürurundan, o boş arzudan.
Məni tərək eyləmiş şirin xəyallar,
Yaratmaq dühası, o gizli əsrar.
Mənim düşüncəmə hakimdir ancaq
Məhəbbət, bir də ki, ondan zövq almaq.
Sən ki, əmr edirsən, çünki bir zaman
Mənim məhəbbətdən, şərəfdən, şandan
Dediyim o keçmiş rəvayətləri
Sevərək dinlərdin sən, çoxdan bəri:
İxtiyar knyazım, Lyudmila, Ruslan,
Sehrikar Çernomor, ifritə qarı.
Finnin ağır olan həsrəti, dərdi
Sənə xəyalını məşğul edərdi.
Dinlərkən bu yüngül, xoş hədyanları,

Mehriban gülərdin hey xumar-xumar;
 Lakin nəğməkara bəzən lütf edər,
 Daha da naz ilə qılardın nəzər...
 Yaxşı; bir vurguntək verirəm qərar:
 Yenə dindirərəm tənbel simləri,
 Oturub mən sənənin yanında, candan
 Ötərəm yenə də gənc pəhləvandan.
 Mən harda qalmışdım? Ruslan hardadır?
 Artıq ölmüşdür o, çəmənzardadır.
 Daha sellər kimi axmayır qanı;
 Qarğalar başının üstünü almış.
 Şeypuru, geyimi, ağır qalxanı,
 Tüklü dəbilqəsi sahipsiz qalmış...

Sallamış başını qürur ilə at,
 Gəzir dövrəsində, bilmir halını;
 Sönür gözlərində od saçan həyat,
 Daha tərپətməyir qızıl yalını.
 Çapıb oynamayır, gözləyir hər an,
 Gözləyir pəhləvan dursun ayağa.
 Lakin durmayacaq knyaz yuxudan,
 Batıbdır qalxanı toza-torpağa.

Bəs Çernomor? Onu unutmuş qarı,
 Heybədə asılıb qalmış yəhərdən.
 Cırtanın heç nədən yoxdu xəbəri;
 Yorgun, acıqlıdır, kədərlə hərdən
 Söyür Lyudmilanı, söyür Ruslanı,
 Söyür ürəyində, qaradır qanı.
 O səs eşitməyib uzun bir zaman
 Baxdı – əcaib hal!.. Baxdı çöllərə;
 Ruslan öldürülüb, qanına qəltan,
 Havaxtdan bəridir yığılıb yerə.
 Yoxdur Lyudmiladan əsla bir əsər,

Məln şadlığından əsdi bir qədər.
 “Azad olum” deyə eylədi güman,
 lakin yanılırdı fikrində cırtıdan.

Bu aralıq Farlaf, o qatil oğru,
 Qolları üstündə yatmış o gözəl,
 Çapırdı Kiyevin üstünə doğru,
 Qəlbində bir qorxu, bir umud, əməl,
 Axır mənzil edib ta uzaqları.
 Dnepr səslənir hey pərdə-pərdə;
 Görünür Kiyevin qızıl tağları;
 Farlaf öz atını sürür şəhərdə.
 Keçdiyi meydanı bürüdükcə səs,
 Onu həyəcanla təqib edirlər.
 Düşür dalısınca eşidən hər kəs,
 Qaçırlar knyaza versinlər xəbər;
 Qəsre yaxınlaşır xain bu dəmdə.

Günəş – Vladimir elə bu zaman
 Oturmuşdu qəmlər əlində dustaq;
 Öz uca qəsində, ürəyində qan,
 Oturmuşdu qoca fikrə dalaraq.
 Vüqarlı boyarlar – pəhləvanları
 Yanında, qaradır xeyli qanları.
 Birdən səs eşitdi bayırdan qoca,
 Çöldən hay-küy gəlir ucadan uca.
 Açılır qapılar girir otağa
 Naməlum bir nəfər, mətəl qalırlar.
 Boğuc pıçıltıyla qalxıb ayağa
 Heyrət eyləyərək, haray salırlar:
 “Lyudmila burdadır! Farlaf da... Gören
 Doğrumu?..” Qoca da qalxaraq həmə
 Ağır addımlarla ora yönəlir,
 Bəlalı qızının yanına gəlir.

Yanaşır, atadır, qəlbində şefqət;
 Uzadır əlini qızına; fəqət
 Əsla hiss etməyir, eşitməyir qız;
 Sanki sehirlənib, qatilin yalnız
 Yatır qucağında, etmir hərəkət.
 Hamı nigərandır, gözlərdə heyrət,
 Baxırlar qocaya; knyaz dinmədən
 Gözünü zilləyir Farlafa... Həmən
 Gəlir o knyazın lap qabağına,
 Basır barmağını öz dodağına.
 "Lyudmila yatmışdır, – o verir xəbər,
 Deyir ki: – Tapmışam onu bu günlər
 Murom meşəsində yatdığı zaman,
 Almışam kinli bir qulyabanıdan.
 Döyüş oldu orda şərəfli, şanlı,
 Biz üç gün vuruşduq; ay da üç kərə
 Qalxıb işıq saçı dediyim yerə.
 Nəhayət məhv oldu o əli qanlı.
 Keçdi əllərimə knyajna bu dəm
 Mənim yatmış halda; indi bilmirəm
 O şirin yuxudan nə vaxt duracaq,
 Talein qanunu gizlidir ancaq.
 İndi gərək bizə versin əməlli
 Bir umud, bir də ki, səbr, təsəlli".

Azca keçmədi ki, bu məşum xəbər
 Yayıldı sürətlə, eşitdi şəhər.
 İzdiham axışib tutdu hər yanı.
 Qaynayıb köpürdü şəhər meydanı.
 Açıldı üzlərə qəmli imarət,
 Doluşdu oraya hamı bir müddət.
 Gözəl, səliqəli, geniş otaqda,
 Yorğanı ipəkdən, uca yataqda
 Yatır knyajnamız, yuxuya dalmış,

Onun dövrəsini igidlər almış.
 Knyaz ələmlidir, bayaqdan bəri
 Qüsililər, şeypurlar, qaval səsləri
 Ucalır, qız yatır, knyaz üzülür,
 Onun göz yaşları axır, süzülür.
 Qızının yanında qoymuşdur yerə
 Ağsaçlı başını, batıb kədərə...
 Rəngi qaçmış Farlaf qızın yanında
 Dayanmış, taqəti yoxdur canında.
 Əsir təəssüflə, peşimandır o.

Gecə gəldi, yenə yatmayır heç kəs
 Yuxulu gözünü yummayır, əlbət.
 Hamı yığılmışdır, kəsilməyir səs,
 Gedir möcüzədən ətrafda söhbət.
 Sadə evciyində hətta cavan ər
 Öz gənc övrətini bütün unudur.
 Çəkib işığı göylərdən qəmər,
 Doğarkən üfüqdə zərrin şəfəqlər.
 Kiyevdə hər yeri həyəcan tutur,
 Bütün kiyevlilər seltək axışır,
 Şəhər bürclərinin üstə yığışır...
 Çayın o tayında dumanda seyrək
 Görünür ətrafda çadırlar ağ-ağ:
 Parlayır qalxanlar nurlu şəfəqtək.
 Çöllərdə atlılar toz qopararaq,
 Görünür – yox olur bir an içində;
 Səfər arabası doludur hər yan.
 Tonqallar od saçır duman içində,
 Dəhşət, – peçeneqlər qaldırmış üsyan!

Ruhlar hökmüdarı hikmətli Finn də
 Arxayın, o sakit çöllər içində,
 Durub gözləyirdi elə bu zaman
 O labüd gününü talein əlan.

İsti səhraların bir kənarında,
 Qorxunc dik dağlardan olduqca uzaq,
 Küləyin, tufanın diyarlarında,
 Sehrikar qarının cəsur nəzəri
 Nüfuz eləməyə qorxduğu yerdə,
 Gözəl bir dərə var, qədimdən bəri
 Burdan iki bulaq axır çöllərdə.
 Birisinin suyu abi-həyatdır,
 Daşların içindən axır xeyli şən;
 Digərinin suyu ölüm-məmatdır.
 Dərədə yox əsər coşqun küləkdən,
 Baharın əsməyir sərin yelləri;
 Qalxır qoca şamlar asimana lal,
 Quşların basmayır səsi çölləri,
 Orda su içməyə gəlməyir maral.
 Bir cüt qorxunc ifrit əzəldən bəri
 Qoruyur əbədi haman o yeri,
 Keçilməz sahilə göz yetirərək...
 Zahid, əllərində iki boş sənək,
 Gəldi bulaqların önündə durdu,
 İfritlər diskini, qorxub çaşdılar,
 Vahimə içində uzaqlaşdılar.
 Zahid sənəkləri tutub doldurdu
 Sulardan, firsəti vermədən bada,
 Sonradan yox oldu birdən səhrada.
 Gəlib hazır oldu bir an içində
 O yerdə ki, Ruslan al qan içində
 Yatırdı... Qoca tez gəldi o yerə,
 Yanaşdı əlbə-əl gənc hünərvərə.
 Səpdi üzərinə evvəl məmatdan,
 Yaralar parladı, açdı gül-çiçək.
 Ölü tərəvətlə oldu çox qəşəng,
 Qoca bu dəfə də abi-həyatdan
 Səpdi qəhrəmanın dərhal üzünə;

Ruslan gümrahlanıb gəldi özünə,
 Canında gəncliyin həyatı axdı.
 O çox həris durdu, süzdü cürətlə,
 Parlayan gündüzə baxdıqca baxdı.
 İyrənc rəya kimi keçmiş sürətlə
 Gözünün önündən ötdü naghəhan.
 Lyudmila hardadır?! Təkdir pəhləvan;
 Qəlbi çılgın kimi vurdu; cəngavər
 Qəmləndi; səs gəldi, o qulaq asdı,
 Finn onu çağırır bağrına basdı:
 “Oğlum, qüssələnmə, beləymiş qədər.
 İndi gözətləyir səadət səni;
 Çağırır qanlı bir ziyafət səni.
 Qılıncın gurlasın qoy əzəmətlə,
 Kiyevdə qururlar əmin-amanlıq.
 Qarşırlar səni bir məhəbbətlə,
 Al bu qüdsi üzük, keçər yamanlıq
 Qıza toxundursan üzüyü əgər,
 Tilsim kəsərindən o zaman düşər.
 Düşməni xar edər ora getməyin,
 Dinclik şəərəflənər, ölər qəzəb, kin.
 Yalnız səadətə siz layiqsiniz!
 Artıq ayrılıq, gəl mənə dinlə;
 Orda, o dünyada vaxt olar ki, biz
 Yenə görüşərik bir gün səninlə”.
 Deyib gözəndən itdi... alovlu Ruslan
 Sağır bir vəcd ilə tənha qalınca
 Əlini qaldırıb süzür naghəhan,
 Bir şey eşitməyib baxır dalınca.
 Çöllərin içində o qalanda tək,
 Yalını tərpe dir səbirsiz atı, –
 Heybədə Çernomor, – gedir yüyürək,
 Kişnəyir, var onun əzmi, səbatı.
 Knyaz yəhərdədir, qalın meşədən,

Çöllərdən, yeriyr düzəlir yola,
Sap-sağlam, qüvvətli uçur dördnala.

Ar olsun! Kiyevə yeriyr yağı,
Coşqun dəstələrlə necə gör axır!
Süzür dərddli-qəmli yaxın-uzaqı,
Bürclərdən, qüllədən adamlar baxır.
Camaat göz tikir, baxır çöllərə,
Cəza qorxusuyla düşübdür dara,
Evlərdən ahü vay axır çöllərə,
Qorxu hökm eləyir gen meydanlara.
Durub öz qızının yanında knyaz,
Dua eyləyirdi, dərdi daşırdı;
İgid bahadırlar sakit dayanmaz,
Qanlı vuruşmaya hazırlaşdı,
Sadiq knyazlarla verib əl-ələ.

Artıq sabah oldu. Düşmən dəstələr
Təpələrdən keçdi hücumə yer-yer.
Coşqun sıralarla gəldilər yaxın,
Keçib düzəngahı çöllər alındı;
Şəhər divarına cumdu bu axın.
Kiyevdə şeypurlar yaman çalındı,
Qalxıb döyüşçülər çıxdılar düzə,
Artıq vuruşmağa verdilər qərar.
Döyüş başlandı gəlib üz-üzə,
Ölüm hiss eləyir, sıçrayır atlar.
Dəmir libaslara qılınclar dəyir,
Geyimlər səslənir zərbəylə hər an;
Uçur viyılıyla oxlar sürətlə,
Götürür ağzına düzəngahı qan.
Çapır süvarilər yeltək cürətlə,
Qarışır dəstələr xeyli səbatlı.
Qalın divar kimi keçib hücumə

Vuruşur dəhşətlə piyada, atlı;
Qırır bir-birini hey cuma-cuma.
Bir tərəfdə qorxub ürkək at qaçır,
Burda rusdur ölən, orda peçeneq;
Burda nəre çəkir biri, od saçır;
Nizə yarasından ölür biri tək;
Qalxanın altında əzilmiş biri,
Oxla yaralanıb ölür digəri,
Harın köhlən etdi birini tapdaq...
Susdu, gecə durdu vuruşma ancaq.
Nə qəsbkar basdı, nə bizimkilər.
Meyitlər içində yatdı igidlər.
Gözlər mürgüləyib dərhal yumuldu,
Onların yuxusu əbədi oldu.
Hələ kəsilməyib axırdı qanlar;
Ağır yaralılar zarıldayırdı;
Dua oxuyurdu rus pəhləvanlar.

Səhərin kölgəsi solur-solurdu,
Dalğalar parlayıb axırdı düm-düz.
Şərqin dumanında əyan olurdu,
Titrəyə-titrəyə açılır gündüz,
Ətraf yavaş-yavaş şəfəq geyirdi,
Şəfəq oyadırdı yatmış səmanı;
Fəqət sakit-sakit mürgüləyirdi
Hələ qızıl qanlı döyüş meydanı...
Birdən qanlı düşmən gözünü açdı,
Oyandı yuxudan ahü fəğanla,
Pozuldu səfləri bir həyəcanla...
Kiyevlilər dəxi heyrətlə qaçdı,
Onlar yüyürəndə, dəstə bədəstə,
Baxıb gördülər ki, çöldə, at üstə
Poladdan geyimi aydın parlayan
Qırır yağları bir atlı oğlan.

Həm sağa, həm sola, qırır leş salır,
 O vuruşan zaman şeypur da çalır...
 Ruslandı bu igid; çapırdı harın,
 Allah bəlasıydı basurmanların.
 Düşmən səflərini eyləyir viran,
 Asıb çırtıdanı da yəhər qaşından.
 Orda ki, qılncı səslənin azad,
 Qəzəblənmiş atı çapır dörd yana,
 Qoşunlar qoparır orada fəryad,
 Başlar yuvarlanır qanlı meydana.
 Cəsədlər qalanır bir an içində,
 Təpələr yaranır meydan içində.
 Qanlı meyitlərdən, yaralılardan.
 Hər tərəf ox, nizə, qılncı qalxan.
 Slavyanlar çapdı çölün düzüylə,
 Qəhrəman səslənib şeypur çalınca,
 Üz qoyub getdilər onun iziylə.
 Vuruşub düşməni əldən salınca,
 Bürüdü vahimə tutdu hər yeri.
 Basqınların çılğın yetirmələri,
 Səslədilər qaçan atları dərhal;
 Geriyə baxmadan, cumub bimalcal,
 Fəryad edirdilər dərin-dərin.
 Qılncı altında kiyevlilərin
 Düşmən cəhənnəmə vasil olundu;
 Səfləri dağdan rus qılncıdır,
 Kiyevin şadlığı hasil olundu...
 Şəhərin içilə çaparaq, budur,
 Tutub sağ əlində zəfər şəmşiri,
 Parlayır nizəsi, gedir biməcal,
 Bulayır qalxandan axan qan yeri.
 Yenə dəbilqədə asılı saqqal.
 Onu eyləmişdir umud qanadlı;
 Yollar izdihamlı, gedir səbatlı;

Axışır kütlələr gəlir camaat;
 Gəlir, bütün şəhər qalxır ayağa...
 Qapladı Ruslanı dərin şətarət.
 O sükut içində girdi otağa;
 Görür Lyudmilası yuxuya dalmış.
 Qızın atasını dərdü qəm almış;
 Ayağı altında fikrə gedərək,
 Qoca Vladimir dayanırdı tək.
 Dostları getmişdi qanlı meydana;
 Farlaf göz yumaraq şöhrətə, şana,
 Düşmən qılncından xeyli uzaqda
 Döyüş həyəcanına, – yalnız otaqda, –
 Nifrət bəsləyirdi, qarayıdı qanı...
 Bədəfkar tanıdı igid Ruslanı,
 Sönük nəzərləri, söndü sərbəsər,
 Qorxudan boğazı bağladı qəhər.
 Diz çökdü, qalmadı canda dəyanət;
 Cəza gözləyirdi xain-xəyanət!..
 Üzük şölə saçdı şirin canına,
 Ruslan Lyudmilanın cumdu yanına.
 Toxundu əlilə sakit üzünə,
 Heyrət! Gənc knyajna gəlir özünə.
 Açdı gözlərini aləmə ahlə
 Təəccüb eylədi, qərībədir bu!
 Nədən qovuşmayıb aydın sabahla,
 Nədən uzun sürüb əcaib yuxu.
 Anlaşılmaz duyğu əzirdi onu,
 İgidin tanıdı kim olduğunu.
 Basdı öz bağrına gözəl Ruslanı.
 Coşmuşdu həycandan igidin qanı,
 Görüb eşitməyir, duymayır bir az.
 Şadlığından baxıb ağsaçlı knyaz,
 Qucur ağlayaraq övladlarını.

Nəylə qurtaracaq əsərin sonu?
 Əziz dost, duyarsan sən özün bunu.
 İxtiyarın haqsız qəzəbi söndü,
 Onların önündə Farlaf göründü.
 Gizlədə bilmədi xəcalətini,
 Aldı öz boynuna xəyanətini.
 Knyaz bağışladı bu dəfə onu.
 Əlindən gedəli sehri, ovsunu.
 Cırtana verdilər sarayda xidmət;
 Öldü şər, başladı eyş ilə işrət.
 Öz uca qəsəndə ağsaçlı knyaz,
 Qurdu şən ziyafət, coşdu xoş avaz.

Bu, ötən günlərin hekayətidir
 Uzaq bir keçmişin rəvayətidir.

EPİLOQ

Bir laqeyd sakini bu dünyanın mən
 Sükut aləmində nəğmələr dedim;
 Müti rübabımla dinclik bilmədən
 Keçmişə vəsf edib tərif eylədim.
 O kor səadətdən, düşmənlərimdən,
 Dönük Doridadan və axmaqlardan
 Duyduğum inciklik, xəyanət, böhtan,
 Nə varsa unuttum, heç saymadım mən.
 Xəyalı duyğular açdılar qanad,
 Uçdum, bu dünyanı dolandım azad.
 Başımın üstündə yığıldı bu dəm
 Qalın sıx bulutlar, qaraldı aləm!
 Mən həlak olurdum... Keçən günlərin
 Qüdsi qorucusu, ey mehribanlıq!
 Sən xəstə qəlbimə dərin-dərin
 Təsəlli vermişən! Yenə saç işıq,

Yatırdın tufanı, başladı şadlıq!
 Dincliyi ömrümə qaytardın geri,
 Coşqun gəncliyimin dostu – azadlıq
 Əlinlə qorundu o gündən bəri.
 Unudub qeybəti, xas cəmiyyəti,
 Neva sahilindən çox uzaqlarda,
 Qafqazda, vüqarlı uca dağlarda
 Görürəm önümdə mən təbiəti.
 Dağların sıldırım zirvələrində,
 Yalçın qayaların qorxunc yerində
 Sağır duyğularla vəhşi təbiət
 Mənə qida verir, baxıram həsrət.
 Yenə əvvəlkitək ürəyim, budur,
 Yorucu fikirlə ancaq doludur.
 Şerimin alovu qalmayıb, heyhat;
 Boş yerə gəzirəm mən təəssürat:
 Bu atəş, bu alov, şeirlər dəmi
 Sevgi, şirin yuxu, ürək həmdəmi –
 İlham uzaqlara salmış özünü,
 Vəcdin də ötmüşdür qısalan günü.
 Sakit nəğmələrin ilahəsindən
 Artıq ayrılmışam həmişəlik mən...

ŞƏRHLƏR

Birinci nəğmə

Kaşey – rus nağıllarında əfsanəvi şah.

Bayan – əfsanəvi slavyan müğənnisi.

Le l – burada qədim slavyan məhəbbət və izdivac allahı mənasındadır.

Xəzərlər – bir zaman Rusiyanın cənub-şərq hissəsində yaşayan yarımköçəri xalqdır.

İkinci nəğmə

Parnas dağının pəhləvanları – şairlər deməkdir.

Şəhrizad, yaxud Şəhriyar – “Min bir gecə” ərəb nağıllarını söyləyən əfsanəvi qız.

Armida – sehrkar qız, Torkvato Tassonun “Azad olunmuş Qüds” poemasının qəhrəmanıdır.

Pallada (Afina) – qədim Yunanıstanda zəka ilahəsi.

Feb (Apollon) – qədim Yunanıstanda incəsənət allahı.

Fidi – qədim Yunanıstanın məşhur heykəltəraşı.

Üçüncü nəğmə

Zoil – öcəkən tənqidçi.

Gimen – qədim Yunanıstanda izdivac allahı.

Melpomenanın övladı – aktyor (Melpomena – qədim Yunanıstanda faciə ilhamı pərisi).

Dördüncü nəğmə

Orfey – qədim Yunanıstanda öz nəğmələri ilə təbiəti və yırtıcı heyvanları ram edən əfsanəvi şair. Burada Puşkin Şimal Orfeyi” dedikdə, Jukovskini nəzərdə tutur.

Vadim pəhləvan – Jukovskinin “On iki yatmış qız” hekayətinin qəhrəmanı.

Parni – fransız şairi, aşiqanə şerlər müəllifi.

Diana – Ay ilahəsi. Qədim Yunanıstan əfsanəsinə görə Diana gözəl və gənc bir çobanı sevmiş, özünün məhəbbət sirrini açma bilməsinə deyər çobanı yatırmışdır.

Axsaq dəmirçi Lemnos – Lemnos adasında yaşamış Qefest adlı axsaq dəmirçi-allahdır. Qədim Yunanıstan əfsanəsinə görə o, məhəbbət və gözəllik ilahəsi Venera (Sitereya, Kiprida) ilə evlənibmiş.

Altıncı nəğmə

Peçeneqlər – steplərdən Rusiyanın cənub şəhərlərinə tez-tez basqın edən köçəri qəbilədir.

AŞIQ QƏRİB

Mali-Mehr

Mali-Mehr

Mali-Mehr

Mali-Mehr

Mali-Mehr

Mali-Mehr

Mali-Mehr

Mali-Mehr

Mali-Mehr

Mali-Mehr

Mali-Mehr

Mali-Mehr

AŞIQ QƏRİB

Bundan çox-çox əvvəl, Tiflis şəhərində dövlətli bir azərbaycanlı yaşayırdı. Allah ona çoxlu mal-dövlət vermişdi; lakin yeganə övladı olan qızı Mahi-Mehr onun üçün hər şeydən əziz idi.

Göydəki ulduzlar gözəldir, lakin ulduzların dalında yaşayan mələklər onlardan da gözəldir; beləcə də Mahi-Mehr Tiflis qızlarının hamısından gözəli idi. Tiflisdə Aşıq Qərib adlı bir yoxsul da yaşayırdı. Allah ona saf, geniş bir ürəkdən və aşılıq istedadından başqa heç bir şey verməmişdi; o, toy məclislərində gəzib saz çalar, qədim Türküstan pəhləvanlarını təriflər, varlı və xoşbəxt adamları əyləndirirdi. Toylardan birində o, Mahi-Mehri gördü və onlar bir-birinə aşiq oldular.

Qızın visalına çatmağa Aşıq Qəribin umudu az idi, ona görə də o, tutqun qış göyləri kimi qəmgin-qəmgin gəzməyə başladı.

Bir dəfə o, üzüm bağında tənəklərin altında uzanmış, nəhayət yuxuya getmişdi. Bu zaman Mahi-Mehr öz yoldaşları ilə oradan keçirdi, qızlardan biri yatmış aşığı gördü, ayaq saxladı. Dəstədən geri qalmış qız Aşıq Qəribə yaxınlaşdı. Qız:

– Ay ağılsız, tənəklərin altında nə yatmısan, oyan, sən ceyranın yanından keçir, – deyə oxudu. Aşıq oyandı. Qız quş kimi sıçrayıb gözəndən itdi.

Mahi-Mehr qızın nəğmə oxumağını eşidib onu danlamağa başladı. Qız cavabında:

– Eh, bu nəğməni kim üçün oxuduğumu bilmirsən, əgər bilsəydin mənə təşəkkür edərdin; o oğlan sən Aşıq Qəribindir, – dedi.

Mahi-Mehr:

– Məni onun yanına apar, – dedi.

Onlar Aşıq Qəribin yanına getdilər. Oğlanın qəmli üzünü görə Mahi-Mehr ondan bunun səbəbini soruşdu və ona təsəlli verməyə başladı.

Aşıq Qərib dedi:

– Axı mən necə dərd çəkməyim, mən səni sevirəm, amma heç vaxt sən mənim olmayacaqsan!

Mahi-Mehr:

– Məni atamdan istə, – dedi, – atam özü, toyumuzu edər və mənə o qədər cəhiz verər ki, bizim hər ikimizə bəs edər.

– Yaxşı, tutaq ki, Ayak ağa öz qızından heç bir şey əsirgəmədi, – deyə Aşıq Qərib cavab verdi, – lakin kim bilir ki, sonra sən mənim kasıb olduğumu və hər şeydə sənə möhtac olduğumu üzümə vurmayacaqsan? Yox, əzizim Mahi-Mehr, mən tövbə eləmişəm, sənə söz verirəm ki, ya yeddi il dünyanı gəzib dola nacağam, özümə mal-dövlət yığacağam, ya da uzaq səhralarda məhv olacağam; hərgah sən buna razı olsan, əhdimiz tamam olanda sən mənim olarsan.

Qız razı oldu, lakin əlavə etdi ki, əgər o, təyin edilmiş günə-dək qayıtmasa, onu çoxdan istəyən Xurşud bəyin arvadı olacaqdır.

Aşıq Qərib öz anasının yanına gəldi; səfərə çıxmaq üçün ondan xeyir-dua aldı, kiçik bacısını öpdü və heybəsini çiyninə atıb səfər əsasını özünə dayaq edə-edə Tiflis şəhərindən çıxdı.

Budur bir atlı daldan gəlib ona çatdı. Aşıq Qərib baxıb gördü ki, gələn atlı Xurşud bəydir.

– Yaxşı yol! Səyyah! Sən hara gedirsənsə, mən də səninlə yoldaşam, – deyə bəy onu çağırır.

Aşıq Qərib bu yoldaşlıqdan heç də sevinmədi. Lakin nə edə bilərdi? Onlar birlikdə xeyli yol getdilər; nəhayət qabaqlarına bir çay çıxdı. Çaydan keçmək üçün nə körpü, nə də dayaz bir yer vardı. Xurşud bəy ona dedi:

– Sən əvvəl üz, mən də sənə dalınca gəlirəm.

Aşıq üst paltarını çıxarıb üzməyə başladı. Üzüb çayın o biri tayına keçəndən sonra dala baxıb nə gördü! Ay aman, nə bəla, ey qadir Allah!.. Xurşud bəy onun paltarını götürüb Tiflisə qayıdırdı; o, atını elə çapırdı ki, onun arxasınca dümdüz çöldə ancaq toz ilan kimi burulub qalxırdı. Bəy Tiflisə çatan kimi Aşıq Qəribin paltarını aparıb onun qoca anasına verir. “Sənə oğlun dərin bir çayda boğuldu, – deyir, – al bu da onun paltarı”. İfadə edilə bilməyəcək bir həsrətlə anası öz istəkli oğlunun paltarının üstü-

nə yıxıldı və onu isti göz yaşları ilə islatmağa başladı; sonra arvad paltarı götürüb oğlunun nişanlısı Mahi-Mehrin yanına apardı və qıza dedi:

– Oğlum çayda boğulmuşdur. Xurşud bəy onun paltarını gətirmişdir; sən azadsan.

Mahi-Mehr gülümsünərək:

– İnanma, – deyə cavab verdi, – bunların hamısı Xurşud bəyin uydurmasıdır. Yeddi il bitməyincə heç kim mənim ərim olmayacaqdır.

Qız divardan öz sazını götürdü və yazıq Aşıq Qəribin sevdiyi mahnını həzin-həzin oxumağa başladı.

Bu vaxtlarda Qərib ayaqyalın, başaçıq, çıl-çılpaq gəlib bir kəndə çatdı. Rəhmli adamlar ona paltar və yemək verdilər; o da bunun əvəzinə onlara gözəl-gözəl mahnılar oxudu. Beləliklə, Aşıq Qərib kənd-kənd, şəhər-şəhər gəzdi və onun şöhrəti hər yana yayılmağa başladı. Axırda o Hələb şəhərinə gəlib çatdı. Adəti üzrə qəhvəxanaya girdi, saz istədi və oxumağa başladı.

Bu zamanlar Hələb şəhərində bir paşa yaşayırdı. O paşa yaxşı nəğmə oxuyanları çox sevirdi. Onun yanına bir çox aşıqlar gətirmişdilər, lakin paşa heç birini bəyənməmişdi. Onun çovuşları şəhərdə aşiq axtarmaqdan yorulmuşdular. Birdən onlar qəhvəxananın yanından keçəndə insanı heyran edən oxumaq səsi eşitdilər. Çovuşlar qəhvəxanaya girdilər. Onlar aşığa:

– Gəl bizimlə paşa həzrətlərinin yanına gedək, yoxsa başınla cavab verəcəksən! – deyə çığırdılar.

– Mən sərbəst bir adamam, özüm də Tiflis şəhərindən gəlmə bir qəribəm. İstəsəm gedərəm, istəməsəm getməərəm; kefim buyursa oxuyaram, buyurmasa yox; bir də sizin paşanız mənim ağam deyil ki! – deyə Aşıq Qərib cavab verdi.

Lakin onlar bu sözlərə baxmayaraq onu tutub zorla paşanın yanına apardılar.

– Oxu! – deyə paşa ona əmr etdi.

Aşıq Qərib oxudu. Oxuduğu bu mahnıda o özünün sevgilisi Mahi-Mehri tərifləyirdi. Bu mahnı məğrur paşaya o qədər xoş gəldi ki, o, yoxsul Aşıq Qəribi öz yanında saxladı. Onu qızılla,

gümüşlə sirab etdilər, ona qiymətli gözəl paltar geyindirdilər. Aşıq Qərib şən və xoşbəxt yaşamağa başladı. O çox dövlətlənmişdi. O özünün Mahi-Mehrini yaddan çıxardıb çıxartmadığını bilmirəm, ancaq şərtləşdikləri vaxtın qurtarmasına az qalmışdı, o isə getməyə hazırlaşmırdı.

Gözəl Mahi-Mehr məyus olmağa başlamışdı. Bu zaman Tiflis şəhərindən bir tacir 40 dəvə və səksən quldan ibarət bir karvanla yola düşəcəkdə.

Qız həmin taciri öz yanına çağırtdırıb ona qızıl bir nimçə verir və tapşırır:

– Bu nimçəni götür, hər hansı şəhərə çatsan bu nimçəni öz dükanına qoy və hər yerdə elan et ki, kim mənim bu nimçənin sahibidirsə və bunu sübut edərsə, nimçəni və əlavə olaraq onun ağırlığı qədər qızıl alacaq.

Tacir yola düşdü; hər yerdə Mahi-Mehrin tapşırığını yerinə yetirirdi, lakin qızıl nimçənin sahibi tapılmırdı. Demək olar ki, tacir mallarının çoxunu satmışdı. Yerdə qalan azacıq malı ilə Hələb şəhərinə gəldi. O hər yerdə Mahi-Mehrin tapşırığını elan etdi. Aşıq Qərib bunu eşidən kimi karvansaraya qaçdı və Tiflis tacirinin dükanında qızıl nimçəni gördü.

O, nimçəni qaparaq:

– Bu mənimdir! – deyir.

– Doğrudur, bu sənindir, – deyər tacir cavab verir. – Aşıq Qərib, mən səni tanıdım. Tez özünü Tiflisə çatdır; Mahi-Mehrin mənə tapşırıb ki, vaxtın gəlib çatdığını sənə xəbər verim. Əgər sən təyin etdiyin gündə orada olmasan o, başqasına ərə gedəcəkdir.

Aşıq Qərib çox məyus bir halda əllərilə başını tutdu; təyin olunmuş vaxtın qurtarmasına üçcə gün qalmışdı. Buna baxmayaraq o, ümidini kəsməyib qızılla dolu heybəsini götürdü və atına minib çapdı. Nəhayət, Ərzincanla Ərzurum arasındakı Ərzincan dağında əldən düşmüş atın nəfəsi kəsilib yerə sərildi. O nə edə bilərdi? Ərzincandan Tiflisə kimi iki aylıq yol idi, lakin onun ikicə gün vaxtı qalmışdı.

– Ey, qadір Allah! Əgər sən mənim imdadıma çatmasan, bundan sonra yaşamaq mənim nəyimə lazımdır! – deyib özünü hün-

dür qayadan atmaq istəyirdi ki, birdən aşağıda ağ atlı bir adam gördü və onun:

– Oğlan, sən nə etmək istəyirsən? – deyən gur səsinə eşitdi.

– Özümü öldürmək istəyirəm, – deyər Aşıq Qərib cavab verdi.

– Elə isə düş, gəl yanıma, mən səni öldürüm.

Aşıq bir təhər qayadan endi. Atlı acıqlı-acıqlı:

– Dalımca gəl, – dedi.

– Mən sən dalınca necə gəlim, sən atın yel kimi uçu, amma mənə heybəm ağırlıq eləyir, – deyər Aşıq Qərib cavab verdi.

– Doğru deyirsən, heybəni gətir atımın yəhərinin qaşından as, özün isə dalımca gəl.

Aşıq Qərib nə qədər yürürdüsə yenə də dala qalırdı. Atlı soruşdu.

– Nə üçün dala qalırsan?

– Mən sənə necə çata bilərəm? Sən atın xəyaldan da sürətlə gedir, mənə lap əldən düşmüşəm.

– Doğru deyirsən, gəl tərkimə min və doğrusunu de ki, sən haraya getməlisən?

– Heç olmasa bu gün Ərzuruma çataydım, – deyər aşıq cavab verdi.

– Yum gözlərini!

Aşıq gözlərini yumdu.

– İndi aç!

Aşıq gözlərini açdı; öz qarşısında Ərzurumun ağaran divarlarını və parıldayan minarələrini görüb dedi:

– Ağa, məni bağışla, səhv etmişəm; mən Qarsa getməli idim.

Atlı:

– Görürsənmi? Sənə tapşırıbmışdım ki, mənə doğrusunu söyləyəsən; yaxşı, keçib, yenə gözlərini yum. İndi aç.

Aşıq Qarsı görcək öz gözlərinə inanmadı. “Doğrudan da bura Qarsadırmı” deyər öz-özünə sual verirdi. Aşıq diz çökərək:

– Ağa, müqəssirəm, sən nökərin Aşıq Qərib qarşında üç qat günahkardır; lakin sən özün bilirsən ki, insan ki, səhərdən yalan danışmağa başladı, gerek axşama qədər yalan danışsın. Əslində, Tiflisə getməliyəm.

– Ay yalançı! – deyə atlı acıqlandı. – Lakin nə edim, səni bağışlayıram. Yum gözlərini.

Bir dəqiqə keçməmiş:

– İndi aç! – dedi.

Aşıq sevincindən qışqırdı: onlar Tiflisin darvazası ağzında idilər.

Aşıq Qərib atlıya səmimi qəlbədən təşəkkür etdi və atın üstündən heybəsini götürərək atlıya dedi:

– Ağa əlbəttə sən mənə çox yaxşılıqlar etdin, ancaq bir yaxşılıq da elə; əgər mən kimə Ərzincandan Tiflisə bir günə çatdığımı desəm, heç kəs mənə inanmaz. Mənə bunu sübut etmək üçün bir şey ver.

Atlı gülümsəyərək dedi:

– Əyl, atın ayağı altından bir ovuc torpaq götür, qoltuğunda gizlət. Sənin sözlərinin doğruluğuna inanmasalar, yeddi ilin korunu öz yanına gətir. Bu torpağı onun gözlərinə sür, korun gözləri açılacaq.

Aşıq atın ayağı altından bir ovuc torpaq götürdü. Lakin o, başını yuxarı qaldırır-qaldırmaz atlı ilə atın yox olduğunu gördü. Aşıq Qərib ancaq bu zaman yaqın etdi ki, onun xilaskarı Xıdır İlyasdır.

Ancaq axşamdan xeyli keçmiş Aşıq Qərib öz evini tapdı. O, əlləri titrəyə-titrəyə qapını döyərək, dedi:

– Ana, ana, aç qapını! Mən Allah qonağıyam, acam, mənə soyuqdur; sən qərib oğlunun canı, mənə evə burax!

– Yolçuların gecə qalmaları üçün varlı və güclülərin evi var; bu saat şəhərdə toy var; oraya get! Gecəni orada yaxşı keçirərsən, – deyə qarı zəif səslə cavab verdi.

Aşıq Qərib:

– Ana, – deyə cavab verdi, – mənim burada heç bir tanışım yoxdur, ona görə də öz xahişimi təkrar edib yalvarıram: sən qürbətdə olan oğlunun canı, mənə evinə burax!

İş belə olduqda onun bacısı anasına dedi:

– Ana, durub qapını açım, gəlsin.

– Yaramaz qız! – deyə qarı cavab verdi, – sən elə cavanları evə buraxıb qonaq eləməyi Allahdan istəyirsən; halbuki budur, yeddi ildir ki, ağlamaqdan gözlərim kor olub.

Lakin qız anasının deyilməsinə əhəmiyyət verməyərək qapını açdı və Aşıq Qəribi içəri buraxdı.

Aşıq Qərib adəti üzrə salam verib, razılıq etdi; gizli bir həyəcanla ətrafa göz gəzdirməyə başladı. Baxıb gördü ki, köynəyini toz basmış, xoş ahəngli sazı divardan asılı qalır; o anasına dedi:

– Bu divardan asılan şey nədir?

– Sən nə qəribə qonaqsan? – deyə qarı cavab verdi. – Sənə bir parça çörək verib sabah da yola salmaq bəs edər.

– Axı mən sənə dedim ki, – deyə aşıq etiraz etdi, – sən mənim doğma anamsan, bu da bacımdır, ona görə də xahiş edirəm, mənə bir başa sal görüm bu divardan asılan nədir?

Qarı ona inanmayaraq, acıqlı-acıqlı:

– Bu sazdır, saz, – dedi.

– Saz nə olan şeydir axı?

– Saz o şeydir ki, onu çalıb nəgmə oxuyurlar.

Sonra Aşıq Qərib sazı divardan alıb ona göstərməsi üçün bacısına izn verilməsini arvaddan xahiş edir. Qarı:

– Olmaz, – deyə cavab verir, – bu saz mənim bədbəxt oğlumundur. Budur, yeddi ildir ki, bu saz divardan asılıdır. Ona hələ indiyə kimi heç kimin əli dəyməyib.

Lakin bacısı ayağa qalxıb, divardan sazı götürüb ona verdi. Bu vaxt o, sazı alıb gözlərini yuxarı qaldırdı, belə bir dua elədi. “Ey qadir Allah! Əgər mən öz arzuma çatacağamsa, onda mənim bu yedditelli sazım onu son dəfə çaldığım gündəki kimi səslənsin!”

O bu sözlərdən sonra mizrabı mis tellərə vurdu, tellər həmahəng olaraq səsləndi; Aşıq Qərib oxumağa başladı:

“Mən yoxsul qəribəm, mənim sözlərim də yoxsuldur, amma böyük Xıdır İlyas sıldırım qayadan enməyə mənə kömək etdi. Mən və sözlərim yoxsulsa da, ana, mənə, öz qərib qonağını tanı”.

Bu sözlərdən sonra anası hönkür-hönkür ağlayaraq ondan soruşdu:

– Sənin adın nədir?

– Rəşid, – deyə o cavab verdi.

– Rəşid, birin de, birin eşit. Sən öz sözlərinlə mənim ürəyimi parça-parça elədin. Bu gecə yuxuda görmüşdüm ki, saçlarım ağarıb; budur, mən yeddi ildir ki, ağlamaqdan kor olmuşam; sən, ey səsi oğlumun səsinə oxşayan adam, söylə görüm oğlum nə vaxt gələcək? O, göz yaşları ilə öz xahişini iki dəfə təkrar etdi.

Qonaq nahaq yerə özünü onun oğlu adlandırırırdı. Ana buna inanmırdı. Bir az sonra o xahiş edir:

– Ana, icazə verin sazı götürüb gedim; mən eşitdim ki, bu yaxında toy var; bacım məni ora ötürər; mən çalib oxuyaram. Nə qazansam gətirib sizinlə yarı bölərəm.

– Vermərəm, – deyə qarı cavab verdi. – Oğlum gedəndən bəri bu saz evdən bayıra çıxmayıb.

Lakin oğlan sazın bir telini belə qırmayacağına and içdi:

– Əgər bircə teli qırılsa, öz var-dövlətimlə cavab verərəm, – deyə onu arxayın etdi.

Qoca arvad onun heybəsini yoxlayaraq pulla dolu olduğunu görüb onu buraxdı. Bacısı onu toy məclisi qurulan dövlətli evinə apardı və sonra nə olacağına qulaq asmaq üçün qapı ağzında dayandı.

Bu evdə Mahi-Mehr yaşayırdı. Bu gecə o, Xurşud bəyin arvadı olmalı idi. Xurşud bəy öz qohum-əqrəbası, dostları ilə qonaqlıqda kef çəkirdi. Mahi-Mehr isə qız yoldaşları ilə birlikdə qiymətli pərdə dalında oturmuşdu. O, bir əlində zəhərlə dolu cam, o biri əlində iti bir xəncər tutaraq oturmuşdu.

O, başını Xurşud bəyin yastığına qoymazdan əvvəl özünü öldürməyə and içmişdi.

O birdən yad bir adamın gəldiyini pərdə dalında eşitdi:

– Salam əleyküm! Siz burada şənlik edirsiniz, mən yoxsul qərribə də icazə verin sizinlə bir yerdə oturum. Bunun əvəzində sizə nəğmələr oxuyaram.

– Nə üçün olmaz? Oxuyan və oynayanlar üçün qapımız açıqdır; çünki, burada toydur; aşiq, bizə bir nəğmə oxu, səni çoxlu qızılla yola salaram, – deyə Xurşud bəy dilləndi və ondan soruşdu:

– Yolçu, bəs sənın adın nədir?

– İndi görərsiniz.

Xurşud bəy gülərək:

– Bu necə addır! – deyə söyləndi, – mən birinci dəfədir ki, belə ad eşidirəm.

– Məni anam doğanda çox əziyyət çəkib. Qonşularımızdan çoxu gəlib qapıdan soruşarmışlar ki, Allah ona qız verib, yoxsa oğul? Bu zaman onlara cavab verərmişlər ki, “İndi görərsiniz”, ona görə də anadan olandan mənə bu adı qoyublar. Bundan sonra aşiq sazını götürüb oxumağa başladı:

“Hələb şəhərində mən Misir şərabı içirdim, amma Allah mənə qol-qanad verdi, mən üç günə buraya uçub gəldim”.

Xurşud bəyin ağıldan kəm qardaşı xəncərini siyirib:

– Yalan deyirsən! – deyərək bağırırdı. – Hələbdən buraya üç günə necə gəlmək olar?

– Sən məni nə üçün öldürmək istəyirsən? Adətən aşıqlar dünyanın dörd tərəfindən bir yerə yığışarlar. İstəyirsiniz inanın, istəmirsinizsə yox, mən ki, sizdən heç bir şey almayacağam, – deyə aşiq cavab verdi.

Bəy dedi:

– İşiniz olmasın, qoyun oxusun.

Aşiq Qərib oxumağını davam etdirdi:

“Sübh namazını Ərzincan dərəsində, günorta namazını Ərzurum şəhərində qıldım, ikinci namazını Qars şəhərində, axşam namazını da Tiflis şəhərində qıldım. Allah mənə qanad verdi; mən də buraya uçub gəldim. Ağ ata qurban olum; o ipdə oynayan kəndirbaz kimi dərələrdən dağlara, dağlardan dərələrə yel kimi keçib sürətlə çap-çapa gəldi; Mövlam Aşiqə qanad verdi, o da uçub Mahi-Mehrin toyuna gəldi”.

Bu sözlərdən sonra Mahi-Mehr onun səsinə tanıyıb zəhəri bir yana, xəncəri də bir tərəfə tulladı.

Ona yoldaşlarından biri dedi:

– Sən əhdinə beləmi sadıq qalırsan? Demək bu gecə sən Xurşud bəyin arvadı olacaqsan?

Mahi-Mehr:

– Siz tanımadınız, amma mən mənim üçün əziz olan səsi tanıdım, – deyərək cavab verdi. Bu sözlərdən sonra o, qayçıni götürüb pərdəni kəsdi. Aşıq Qəribi tanıyaraq çağırır onun boy-nuna sarıldı və hər ikisi bihuş bir halda yerə sərilirdi.

Xurşud bəyin qardaşı xəncərini çəkib onları öldürmək istədi. Lakin Xurşud bəy onu saxlayıb dedi:

– Səbr et və bil ki, kimin alnına nə yazılıbsa, o da olacaqdır.

Mahi-Mehr özünə gələndə utandığından qızardı və əlləri ilə üzünü örtüb pərdə dalında gizləndi.

Bəy:

– İndi doğrudan da lap aydın oldu ki, sən Aşıq Qəribdən, – dedi, – ancaq doğrusunu de görək, bu qədər uzun bir yolu sən necə belə az vaxtda gəlib çıxmısan?

– Sözümlə həqiqətini sübut etmək üçün mənim qılıncım daşı kəsər: əgər yalan deyirəmsə qoy boynum tükəndən də nazik olsun. Hamısından yaxşısı budur ki, yeddi ilin korunu mənim yanıma gətirsinlər. Mən onun gözlərini sağaldaram.

Qapı dalında bir yerdə gizlənən Aşıq Qəribin bacısı bu sözləri eşitdikdə anasının yanına qaçdı:

– Anacan, o doğrudan da mənim qardaşım, sənin oğlun Aşıq Qəribdir, – deyərək qoca arvadın əlindən tutub toy məclisinə gətirdi.

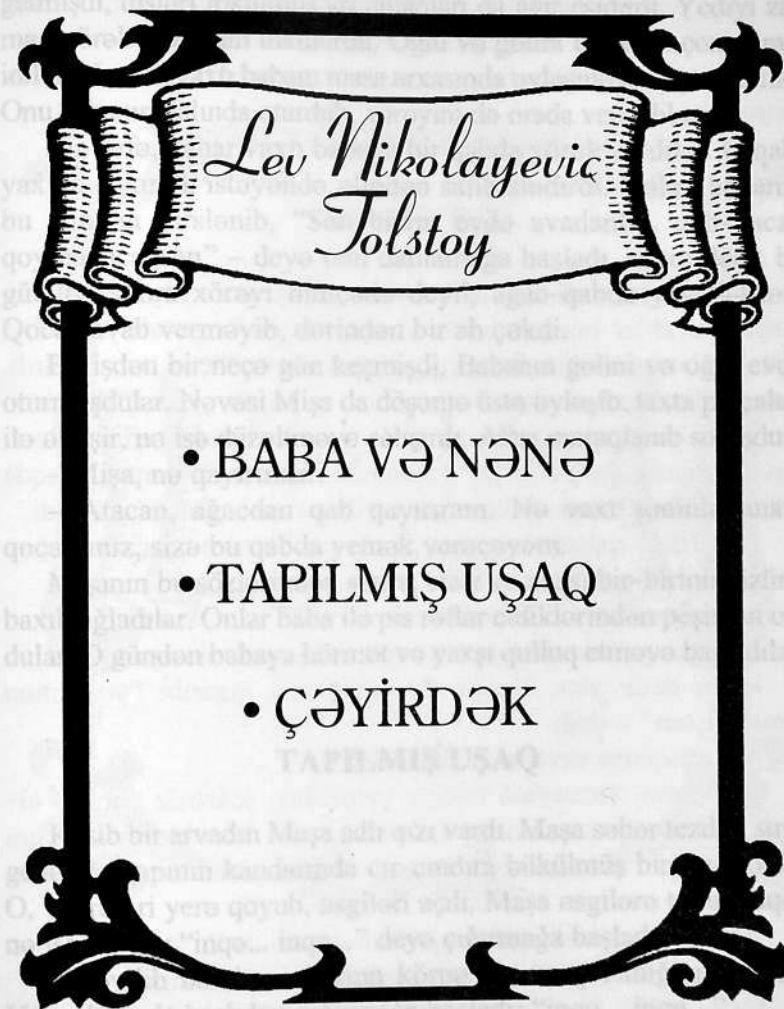
Aşıq Qərib bir ovuc torpağı qoltuğundan çıxardıb su ilə islatdı və anasının gözlərinə sürərək:

– Ey camaat, – dedi, – görün, bilin Xıdır İlyas nə qədər qüdrətli və böyükdür!

Anasının gözləri açıldı. Bundan sonra onun sözlərinin doğruluğuna heç kəs şübhə etmədi və Xurşud bəy də gözəl Mahi-Mehri dinməz-söyləməz ona verdi.

İş belə olduqda Aşıq Qərib sevinərək ona dedi:

– Qulaq as, Xurşud bəy, mən də səni sevindirmək istəyirəm! Mənim bacım sənə əvvəlki nişanlından heç də pis deyil; mən dövlətliyəm, bacımın yaxşı cehizi olacaq. Onu da sən özünə nişanla və Mahi-Mehr ilə mənim kimi siz də xoşbəxt olun.

BABA VƏ NƏVƏ

Baba lap qocalmışdı. Qıçları gücdən düşmüşdü, gözlərinin işığı getmişdi, dişləri tökülmüş və qulaqları da ağır eşidirdi. Yediyi zaman xörək ağzından tökülürdü. Oğlu və gəlini babadan çox narazı idilər. Yemək vaxtı babanı masa arxasında əyləşməyə qoymazdılar. Onu sobanın dalında oturdub, xörəyini də orada verərdilər.

Bir dəfə, nahar vaxtı babaya bir qabda xörək verdilər. O qabı yaxına çəkmək istəyəndə əlindən salıb sındırdı. Gəlin, babanın bu işindən hirsələnib, “Sən bizim evdə avadanlıq, qab-qacaq qoymayacaqsan” – deyə onu danlamağa başladı, sonra dedi: bu gündən sonra xörəyi nimçədə deyil, ağac qabda yeyəcəksən. Qoca cavab verməyib, dərinədən bir ah çəkdi.

Bu işdən bir neçə gün keçmişdi. Babanın gəlini və oğlu evdə oturmuşdular. Nəvəsi Mişa da döşəmə üstə əyləşib, taxta parçaları ilə əlləşir, nə isə düzəltməyə çalışırdı. Atası maraqlanıb soruşdu:

– Mişa, nə qayırırsan?

– Atacan, ağacdən qab qayırıram. Nə vaxt səninlə anam qocaldınız, sizə bu qabda yemək verəcəyəm.

Mişanın bu sözlərindən sonra, atası və anası bir-birinin üzünə baxıb ağladılar. Onlar baba ilə pis rəftar etdiklərindən peşiman oldular. O gündən babaya hörmət və yaxşı qulluq etməyə başladılar.

TAPILMIŞ UŞAQ

Kasıb bir arvadın Maşa adlı qızı vardı. Maşa səhər tezdən suya gedəndə qapının kandarında cır-cındıra bükülmüş bir şey gördü. O, vedrələri yerə qoyub, əsgiləri açdı. Maşa əsgilərə toxunduqda nə isə bir şey “inqə... inqə...” deyə çıxırmağa başladı.

O, əyilib baxdı və bunun körpə bir uşaq olduğunu gördü. Uşaq daha da bərkdən çıxırmağa başladı: “inqə... inqə...”.

Maşa onu götürüb evə gətirdi və qaşıqla süd içirməyə başladı. Anası soruşdu: “Sən nə gətirmisən?” Maşa cavab verdi: “Qapımızın ağzından bir uşaq tapmışam”.

Anası dedi: “Biz özümüz güclə dolanırıq, uşağı necə bəsləyəcəyik. Gedim naçalnikə deyim, gəlib onu aparsınlar”.

Maşa ağlaya-ağlaya dedi: “Anacan, qoy qalsın. O qədər də çox şey yeməyəcək. Gör nə balaca qırmızı əlləri var”. Anası baxdı, rəhmi gəldi və uşağın qalmasına razı oldu.

Maşa uşağı yedirir, bələyir və yatıranda onun üçün nəğmələr oxuyurdu.

ÇƏYİRDƏK

Ana aldığı gavalıları nahardan sonra uşaqlara paylamaq istəyirdi. Gavalılar boşqabda idi. Vanya ömründə gavalı yemədiyi üçün onları maraqla iyləyirdi. Gavalılar ona çox xoş gəlirdi. Vanya baxdıqca iştahası artır, onları götürüb yemək istəyirdi. Ona görə də gavalıların yanından o tərəf bu tərəfə gedir, yolunu gavalı qoyulduğu yerin lap yaxınından salırdı. Nəhayət, otaqda tək qaldıqda, özünü saxlaya bilməyib, gavalılardan birini yedi.

Nahardan qabaq ana gavalıları sayıb, birinin çatmadığını gördü və ataya xəbər verdi.

Nahar zamanı ata belə dedi:

– Uşaqlar, sizlərdən gavalının birini yeyən olmayıb ki?

Hamı dedi: yox. Vanya da qıpqırmızı qızarıb: “yox, mən yeməmişəm” – dedi.

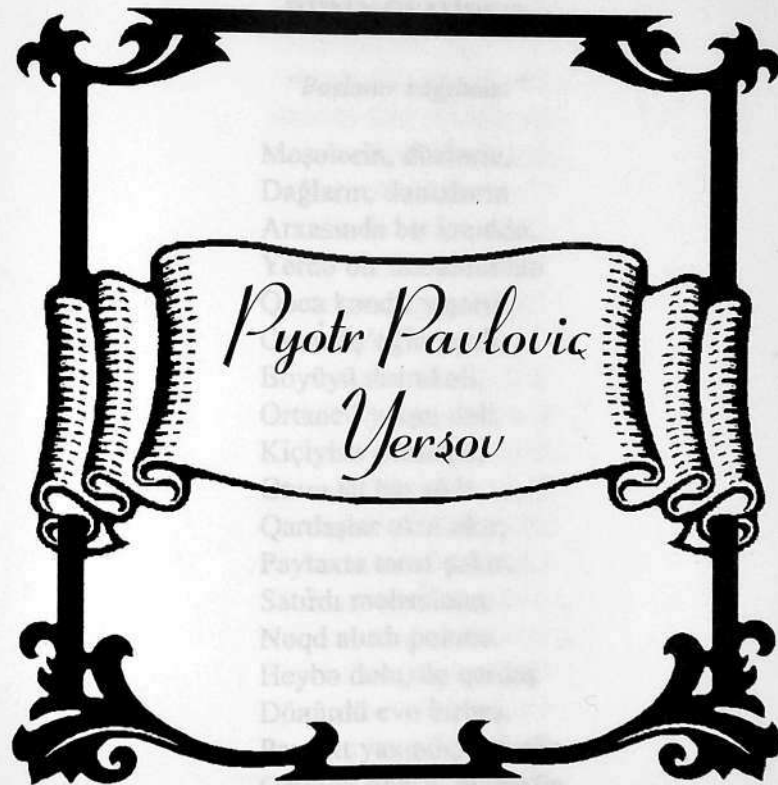
Ata uşaqların cavabını eşidib dedi:

– Əlbəttə, yeməyinə biriniz yemisiniz, icazəsiz yemək olmaz. Bu öz yerində, ancaq iş bunda deyil. Mənim qorxduğum şey başqadır. Gavalının çəyirdəyi var. Kim onu udarsa, sabahı gün ölər.

Vanya bu sözləri eşidən kimi saraldı və dedi:

– Yox, mən çəyirdəyi pəncərədən bayıra tulladım.

Hamı güldü, Vanya isə utandığından ağlamağa başladı.

QOZBEL AT

BİRİNCİ HİSSƏ

"Başlanır nağilımız"

Meşələrin, düzlərin,
Dağların, dənizlərin
Arxasında bir kənddə,
Yerdə bir məmləkətdə
Qoca kəndli yaşardı,
Onun üç oğlu vardı.
Böyüyü dərrakəli,
Ortancıl yarım dəli,
Kiçiyisə axmaqdı,
Onun işi lap ağdı.
Qardaşlar əkin əkir,
Paytaxta tərəf çəkir,
Satırdı məhsulunu,
Nəqd alırdı pulunu.
Heybə dolu, üç qardaş
Dönürdü evə birbaş.
Paytaxt yaxındı, hər gün
Getmək olurdu mümkün.

Günlər keçdi, bir səhər
Kəndlilər hiss etdilər
Kimsə gəlib gizlicə
Taxılı əzir gecə.
Ömründə belə kədər

Görməmişdi kəndlilər.
Oğrunu tapsın deyə
Durdular düşünməyə.
Çox düşünüb qardaşlar
Verdi belə bir qərar:
Gecə güdüb oğrunu
Xəlvət tutsunlar onu.

Elə ki, qaraldı qaş,
Geyindi böyük qardaş.
Baltanı alıb ələ
Yollandı birbaş çölə.
Qaranlıqlaşdı hər yan,
Bizim kəndli qorxudan
Döndü əsən yarpağa,
Qaçdı girdi çardağa.
Səhər açılan zaman,
Çardaqdan çıxıb oğlan
Özünü bərk islatdı.
Qapını taqqıldatdı,
Dedi: "Ey yuxucullar!
Qalxın böyük əngəl var.
Yağışın altında mən
İslənmişəm sübhəcən".
Qapını açıb dərhal
Ona verdilər sual:
"Gözetçilik edərkən
Nə gördün bu gecə sən?"
Gözetçi tənbel-tənbel
Dua oxuyub əvvəl
Sağa, sola əydi baş,
Öskürdü, yavaş-yavaş
Dedi: "Bütün gecəni
Yuxu tutmayıb məni.

Ay qardaşlar, baxtımdan
Qopdu qorxunc bir tufan.
Yağışın şiddətindən
Əldən-dildən düşdüm mən.
Ancaq yoxdur bir zərər,
Yaxşıdır bütün işlər".
Ata tərif eylədi
Daniloya söylədi:
"Oğlum, mətinsən, mətin!
Çox böyükdür xidmətin.
Sən yaman qoçaq oldun,
Eldə üzü ağ oldun".
Üfük qaralan zaman
Qalxdı ortancıl oğlan.
Baltanı alıb ələ,
Üz qoydu birbaş çölə.
Gecə soyuq düşdü bərk.
Gördü qalsa sübhədek
Donacaq. Kəndli çaşdı,
Çöldə durmayıb qaçdı.
Çəpəri edib dalda, —
Olduqca ağır halda
Orda açdı səhəri...
Lap erkən pillələri
Qalxıb tez-tez yuxarı
O döydü qapıları.
Dedi: "Ey yuxucullar!
Qalxın böyük əngəl var.
Qapını açın tez-cə
Donmuşam mən bu gecə"
Açıb qapını dərhal
Verdi qardaşlar sual:
"Qarovulda gecə sən

söylə bir nə görmüsən?"
 Dua oxuyub əvvəl,
 Növbətçi tənbel-tənbel
 Sağa, sola baş əyib
 Sonra da yavaş-yavaş
 Dedi: "Bütün gecəni
 Soyuq çaşdırıb məni.
 Bir baxın məndə baxta –
 Gecə düşdü bərk şaxta.
 Ancaq yoxdur bir zərər,
 Yaxşıdır bütün işlər".
 Atası dedi: "Paho!
 Qoçaqsanmış Qavrilo!.."
 Növbə çatdı bu gecə
 Kiçik oğlana – gicə,
 İvan bunu qanmadı,
 Sobadan qımıldanmadı.
 Nəğmə oxuyub tez-tez
 Deyirdi: "Ay qaragöz..."
 Qardaşlar ha üz vurdu,
 Oğlan dirənib durdu.
 Çox bağırdılar ancaq
 Sözə baxmadı sarsaq.
 Axır atası gəldi,
 Ona tərəf yönəldi,
 Dedi: "Başa düş, başa,
 Növbən çatıb, Vanyuşa!
 Qoru, taxılı saxla,
 Verərəm sənə paxla,
 Noxud, rəngbərəng şəkil,
 Bəzəkli, qəşəng şəkil".
 Vanya sobadan endi,
 Paltarını geyindi.

Çörək götürüb yola,
 Üz qoydu qarovula.
 Gecə ay çıxan zaman
 Gəzdi tarlanı İvan.
 Baxdı bir sağa, sola,
 Daldalandı bir kola
 Sonra ulduz sayaraq,
 Çeynəyib yedi qazmaq.
 Bir at kişnədi birdən...
 Növbətçi qalxdı yerdən,
 Əlcəyinin altından
 Baxıb gördü bir madyan.
 Madyan qar kimi ağdı,
 Qızıl yalı parlaqdı.
 İvan dedi: "Budur, bu,
 Bizim yaramaz oğru!...
 Çox mənim zarafatdan
 Xoşum gəlməz, bir dayan.
 Ay çəyirtkə, əlimdən
 Çıxıb qaça bilməzsən!"
 Madyana çatıb İvan
 Yapışdı quyruğundan,
 Mindi belinə qoçaq,
 Yönü arxaya ancaq.
 Madyan çıxdı özündən,
 Od parladı gözündən.
 Qıvrıldı ilan kimi,
 Açıldı kaman kimi,
 O, bir ox sürət ilə
 Qaçdı var qüvvətilə.
 Keçdi çöldən, çəməndən,
 Sıx meşədən, düzəndən.
 Yüksək dağlardan aşdı,

İldırım kimi qaçdı.
Vurnuxdu dörd bir yana,
Qalib gəlsin İvana.
İvan sadə deyildi,
Duyub kələyi bildi, –
Bərk tutdu quyruğundan.

Axır yoruldu madyan.
Dedi: “İvan, məni sən
Minmisən, sahibimsən.
Yer ver, bir az dincəlim,
Yemlənim, cana gəlim.
Sonra burax, üç səhər
Oylağım olsun düzlər.
Üç gün tamam olunca,
Səninçün bir cüt dayça
Doğaram, indiyədək
Yer üzündə olar tək.
Sonra doğaram bir at.
Onu görənlər qalar mat.
Boyca kiçik olar çox,
Yerişdə sürətli ox.
Özü qozbel, sarışın,
Qulaqları bir arşın.
O bir cüt dayçanı sən
Bax, sata da bilərsən.
Ancaq bu ata əgər
Versələr papaq, kəmə, r,
Aldanıb başdan getmə
Heç şeylə əvəz etmə.
Çünki yerin altında,
Göylərin üst qatında
Olar bu at yoldaşın,
Əziz dostun, sırdaşın.

İsidər səni qışda,
Qarda, güclü yağışda.
Yay vaxtı sərinlədər.
Acımış olsan əgər,
Çörəyə edər qonaq,
Susasan, verər qaymaq.
Mənsə gedirəm yenə,
Güc yığmaqçın çəmənə”.

Bu xoş gəldi İvana.
O söylədi madyana:
“Get qal tövlədə rahat,
arpa-saman yeyib yat”.
Madyanı yemləyərək,
Qapını bağladı bərk,
Nəğmə oxudu şən-şən.
“İgid gəlir döyüşdən”.

Komaya çatıb İvan
Tutdu dəmir halqadan:
Döydü qapını sarsaq.
Saldı bir taraq-taraq.
Çaxnaşdı bütün bazar,
Elə bil ki, yanğın var.
Qardaşlar taxt üstündən
Enib soruşdu: “Kimsən,
Belə qapı döyürsən?”
Gic dedi: “İvanam mən!”
Açıb dərhal qapını
Söydü qardaşlar onu.
Söylədi: “Nə cürətlə
Qorxutdun bizi belə?!”
Əynindən arxalığı,
Ayağından çarığı

Soyunub çıxartmadan
 Dırmaşdı sobaya İvan.
 Nəfəs aldı dərindən,
 Gecəki işlərindən
 Danışıb dedi ki: "Mən
 Göz yummayıb sübhəcən
 Baxdım ay işığına,
 Göyün yaraşığına.
 Saydım şən ulduzları
 Olunca gecə yarı.
 Bir də gördüm qarşidan
 Çıxdı yöndəmsiz şeytan.
 Onun məşəl tək gözü,
 Pişiyə bənzər üzü,
 Bıgı, saqqalı vardı,
 Ağzından od yağırdı...
 Qalxıb göyə hoppandı,
 Tarlamıza uzandı,
 Zəmidə əzib dəni,
 Şeytan görmədi məni.
 Zarafatla yox aram,
 Yeriylə aram-aram,
 Birdən yanaşdı ona,
 Tez atıldım boynuna.
 Çapdı o sağa, sola,
 Başım sındı az qala...
 Ancaq mən qoçaq çıxdım,
 Şeytanı bərk-bərk sıxdım,
 Əldən düşdü hiyləgər.
 Dedi: "Bir xahişim var:
 Öldürmə məni burax.
 Qəlbədən and içirəm bax,
 Verrəm hiyləyə ara,
 Bir il xristianlara

Yaxın düşmərim inan".
 Bu sözləri şeytandan
 Eşidib doğru sandım,
 Kor şeytana inandım".
 Bitirdi sözlərini,
 Əsnədi, gözlərini
 Yumaraq yatdı sarsaq.
 Hirsləndisə də ancaq
 Qardaşlar elə güldü,
 Üçqat olub büküldü.
 Az yox imiş canında,
 Gülməkdən qocanın da
 Lap gözləri yaşardı.
 Hərçənd günahı vardı
 Qocalarçün gülüşün,
 Belə bir yüngül işin.

Nə isə o gecədən
 Çoxmu, azmı keçdi, mən
 Bunu bilmirəm düzü,
 Qoy uzatmayaq sözü.
 Keçib bir ya iki il
 Bu çox da vacib deyil.
 Qulaq asın, ay uşaq,
 Biz nağılı danışaq.

Deyirlər ki, bir dəfə
 Bayramda baxıb kefə
 Bərk sərxoşdu Danilo.
 Balağana girdi o,
 Gördü bir cüt gözəl at
 Ağıl çasıb, qaldı mat.
 Lap misilsiz atlardı,
 Qızıl yalları vardı.

Onların yanındaca
Dayanmışdı bir dayça,
Gülməli bir oyuncaq.
Boyu bir qarış ancaq,
Qulaqları bir arşın,
Özü qozbel, sarışın.
Bunu görüb Danilo
Düşünüb dedi: "Paho!
Bax indi bildim ki, mən
Gic burda yatır nədən.
Gör nə gizlədib bizdən!.."
Danilo bu möcüzdən
Ayılıb evə qaçdı,
Gicin sirrini açdı.
Qavriloya dedi: "Bax,
Bir cüt at tapıb sarsaq,
Qızıldan yalları var...
Olmaz heç belə atlar".
Daban alıb var güclə
Qaçdı qardaşlar çölə.

Başacıq, ayaqyalın
Üzərində kolların
Büdrəyib şıllaq atdı,
Gəlib tövləyə çatdı.
Maraqla iki qardaş
Tövləyə girdi birbaş.
Gördü atlar yem yeyir,
Xoruldayır, kişnəyir.
Yaqut gözləri yanır,
Quyruğu dalğalanır.
Hörülüb qızıl yalı,
Parlayır almaz nalı.
İnci dırnağı vardır,

Şaha layiq atlardır.
Qardaşlar baxdı, baxdı,
Ağzının suyu axdı.
Böyüyü dedi: "Hardan
Tapıb bunları İvan?"
Ortancıl dedi ki, "Sən
Hələ eşitməmişən –
El içində məsəl var:
Xəzinəni gic tapar.
Kəsilsən də yeddi qat
Sən tapmazsan bir manat.
Bilirsən nə var, qardaş,
Atları çəkək birbaş
Gəl paytaxta, bazara
Satıb biz boyarlara,
Pulları gələn həftə
Bölüşüb olaq kefdə.
Yeyək, içək orda biz
Qoy xoş keçsin günümüz.
Ay canım, sən kefə bax!
Xeyir görməsin axmaq.
Onun nə xəbəri var,
Harda qonaqdır atlar.
Duyub işi bilməz o,
Ver əlini, Qavrilo!"
Qardaşlar razılaşdı,
Sevinci aşdı-daşdı.
Bitən kimi sözləri,
Döndülər evə geri.
Yol uzun gedərkən
Danışdırlar kefdən,
Qərribə bir heyvandan,
Atdan, o yan-bu yandan.

Günlər bir-bir ötüşdü,
Həftə başa yetişdi.
Yığışdı iki qardaş
Paytaxta getsin birbaş.
Atları satsın deyə.
Həm də dəyib körpüyə,
Öyrənsinlər bir nə var:
Gəmilərlə almanlar
Gəlibmi alsın katan?
Ya gəlibmi çar Saltan
Hökm eyləsin hər yana,
Döndərsin müsəlmana
Bütün xristianları.
İncitsin insanları...
Baş əyib ikonlara,
Atadan xeyir-dua
Alıb qardaşlar səssiz
Atları götürüb düz
Yollandılar şəhərə.

Gecə çökdü hər yerə.
Getdi yatmağa İvan
O çöldən ötən zaman
Çörək gəvələyirdi.
Həm də mahnı deyirdi.
Şirin nəğmə dilində.
Budur əli belində
Benzəyir İvan pana,
O girdi balağana.

Gördü durur hər nə var,
Yox olub amma atlar.
Qozbel, kiçik oyuncaq
Dayça qalıbdır ancaq...
Sahibini at görcək

Oldu yaman sevincək.
Şəklədi qulağını,
Oynatdı ayağını.
Qaraldı gicin qanı.
Dolandı balağanı,
Yaşla doldu gözləri,
Söylədi bu sözləri:
“Qızıl yallı atlarım,
Qonur xallı atlarım,
Mən ki, sizi oxşadım!
Sevginizlə yaşadım!
Sizi hansı kor şeytan
Oğurlamışdır burdan?
O iti ilan vursun,
Görüm əli qurusun.
Onun qiyamət günü
Alov tutsun üstünü.
Aman, xallı atlarım!
Qızıl yallı atlarım!”

Kişnəyib dedi dayça:
“İvan, qəm yemə bunca!
Dərdin böyüxsə də, mən
Qurtarram səni qəmdən.
Şeytana atma böhtan.
Gözəl atları burdan
Aparıbdır o harın,
Yaramaz qardaşların.
Burax dərdi, qüssəni,
Qəmli görməyim səni.
Durma, belimə tullan!
Yəhərdə möhkəm dayan.
Baxma! Kiçiyəm bir az,
Mənə heç quş da çatmaz”.

Mindi dayçaya oğlan,
 Tutdu qulaqlarından.
 At dörd tərəfə baxdı.
 Pəncəsi üstə qalxdı.
 Sıçradı dərhal yerdən,
 Ox kimi uçdu birdən.
 Qaçanda ayağından
 Qalxdı göyə toz-duman.
 Qozbel bir an içində,
 Toz və duman içində
 Uzun yolları keçdi.
 Oğrulara yetişdi.
 Görüb qardaşlar onu,
 Qaşdı öz boynunu.
 Onlar qorxudan çaşdı.
 Oğrulara yanaşdı,
 İvan dedi: "Qardaşlar!
 Sizdə əyrilik də var?
 Utanın! Ağlım sizdən
 Az olsa da, düzəm mən".
 Böyük qardaş qorxudan
 Dedi ona: "Qardaşcan!
 Bunu nəzərə al sən,
 Yavan çörək yeməkdən
 Qarnımız şişib bizim.
 Bilirsən ki, əzizim,
 Ha buğda əksək, acıq,
 Bir çörəyə möhtacıq.
 Tövcüdən gəlib cana
 Düşmüşük həyəcana.
 Axır Qavriloyla mən
 Düşündük ki, bu dərddən
 Qurtara bilək necə.
 Qərara aldıq, gecə

Bazara çəkib birbaş
 Atları sataq, qardaş,
 Mincə manat pul alağ.
 Qəşəng qırmızı papaq,
 Bir dəst təzəcə paltar,
 Bir çəkmə, bir də şalvar
 Alıb sənə gətirək,
 Özün bilirsən gərək
 Atan da xoş gün görsün,
 Rahatca ömür sürsün.
 Yazıq işdən qalıbdır,
 Yamanca qocalıbdır.
 Sən ağıllı oğlansan,
 Hər bir şeyi qanansan".
 Razılaşıb əlbəəl
 İvan dedi: "Çox gözəl,
 Yalı qızıl atları
 Satın, mənə də bari
 Şəhərə aparın siz".
 Qardaşları çarəsiz
 Bu işdən keçmədi vaz.
 Çünki başqa cür olmaz...
 Qaranlıq atdı pəncə,
 Gəldi soyuq bir gecə.
 Yolda azmasın deyə
 Onlar gecələməyə
 Bir yer seçib dayandı.
 Budur atlar bağlandı...
 Sonra məclis qurdular,
 Yeyib bir az vurdular.
 Düşündülər: gün gələr,
 Görək kim üstün gələr.
 Danilo düzənlərdə,

Xeyli uzaq bir yerdə
 Parlayan işıq gördü,
 O, göz vurub öskürdü.
 Boynunu qaşıyaraq
 Qavriloya dedi: "Bax,
 Çöküb gecə qaranlıq.
 Ay da çıxmır bir anlıq
 Açılısın ürəyimiz.
 Yaman darıxırıq biz...
 Sonra dedi: bir dayan
 Işıqdır, o parlayan?
 Hə, hə özüdür ki, var.
 Ocaq qursaq, qardaşlar,
 Gözəl olar!... Mənə bax,
 Vanyuşa, dur qaç, qoçaq!
 Özünü ora yetir.
 Ocaqdan bir od gətir.
 Bilirsən ki, qardaşım,
 Yoxumdur çaxmaq daşım".
 Qəlbindəsə dedi: "Sən
 Görüm sağ dönməyəsən".
 Qavrilo dedi: "Orda
 Rast gələsən bir qurda!
 Səni tutsun qaçaqlar,
 Qəlbinə çəksin dağlar".

Qorxu bilmədi sarsaq,
 At belinə qalxaraq,
 Dayçanı məhmizlədi,
 Yanan odu izlədi.
 Bir dəfə bağırınca,
 Yel kimi uçdu dayça,
 Qalmadı izi, tozu...
 Qavrilo dedi: "Bizi

Xaç saxlasın bələdan!
 Bu, cindir minib İvan".

At getdikcə yüyürdü,
 Gic odu aydın gördü,
 Gəldi çatdı bir düzə.
 Gecə dönüb gündüzə,
 Işıqlanmışdı hər yan,
 Vanyuşa heyran-heyran
 Dedi: "Nə istisi var,
 Nə odun tüstüsü var,
 Bəs işıq gəlir hardan?
 Möcüz yaradıb şeytan.
 Işıq verir beş papaq,
 Odda isti yox ancaq".

At dedi: "Əlbəttə, sən
 Bunu möcüz bilərsən.
 Simurqun lələyindən
 Işıqlanıb çöl, çəmən.
 Bax edirəm xəbərdar:
 Lələyin xatası var.
 Onu götürsən əgər,
 Çəkərsən böyük zərər".
 Gic düşündü: "Nə desən
 Vaz keçmərəm lələkdən".
 Alıb lələyi sarsaq
 Əsgiyə sarıyaraq
 Papağında gizlədi.
 Dayçanı məhmizlədi,
 O, burdan geri döndü.
 Qavriloyla, Danilo
 Soruşdu: "Nə gördün sən?"
 İvan dedi: "Çatıb mən

Gördüm bir kötük yanır,
Çəmənlər işıqlanır.
At oda tərəf döndü,
Odlanan kötük söndü.
Ha püflədim yanmadı,
Od dil-ağız qanmadı”.
Bir an yatmadı gecə,
Güldü qardaşlar gicə.
Ayağını uzatdı,
İvan sübhəcən yatdı.

Atları sürüb səhər
Paytaxta yetişdilər.
At satılan meydanda
Dayandılar bir yanda.

Paytaxtda vardı adət.
Darğa verməsə rüsxət
Alış-veriş olmazdı,
Heç bir kəs mal almazdı.
Az qalmışdı nahara,
Darğa gəldi bazara,
Başında xəzdən papaq,
Çəkməsi vardı parlaq.
Yanında yüz nökeri.
Səs bürüdü hər yeri...
Uzun bıqlı, saçı gur
Bir carçı qızıl şeypur
Çalıb bağırırdı bar-bar:
“Vaxtdır, açılsın bazar!
Sövdəgərlər, mal satın!
İpək satın, şal satın.
Baxıb nəzarətçilər,
Yetirsin işə nəzər.

Olmasın bir dalaşma,
Bir basırıq, çaxnaşma,
Xalqı aldatmasınlar,
Çürük mal satmasınlar!”
Açılınca dükanlar
Tacir xristianlar
Bağırdılar: “Müştəri!
Hər cür mal var, gəl bəri”.
Budur qızışb bazar
Hər tacir, hər sövdəgar
Satdı ipək, satdı bez.
Pulları sayıb tez-tez
Aldı müştərilərdən.
Nəzarətçiyə hərdən
Göz vurur alverçilər,
Sövdəgarlar, çərçilər.

Bu zaman birdən-birə
At, mal satılan yərə
Bir dəstə nöker gəlib,
Gördü səs-küy yüksəlib.
Gülən kim, bağırən kim.
Dostunu çağırən kim.
Burda var bir basabas,
Yol açıb keçmək olmaz.
Darğa düşdü heyretə,
Dedi: “Bu cəmətə
Nə olub şəndir belə?”
Əmr elədi: “Tezləklə
Yol açın, görüm nə var”.
Nökerlər bağıldılar:
“Ayaqyalın şeytanlar!
Gönü qalın şeytanlar!
Durmayın burda çin-çin,

Dağılın, yoldan keçin?"
Uzun bıqlı, uzunsac
Atlılar öldə qırmac
Qovdu bu izdihamı,
Qaçdı qorxudan hamı.

Gördü bıqlı atlılar
Meydanda iki at var,
Tər lan baxışlı, xoşrəng.
Qızıl yalları qəşəng
Hörülüb halqa-halqa;
Quyruğu dalğa-dalğa.
Uzun zaman boynunu –
Darğa qaşdı, onu
Sardı böyük bir heyrət...
Dedi: "Bir görün, qüdrət
Yaradıb necə möcüz,
Ağıl lap qalır aciz".
Sonra verdi o, fərman:
Mən dönüncə saraydan
Bu atları heç bir kəs
Bazarda ala bilməz!
Gedim gördüklərimdən
Söhbət açım çara mən.
Darğa yola düzəldi.

Çarın qəsrinə gəldi.
Baş əyib çara darğa,
Üz sürtərək torpağa
Söylədi ki: "Ata çar!
Kərəm eylə, ərzim var".
Çar dedi: "Danış, ancaq
Nitqin qısa olsun, bax!"
Darğa dedi: "Hökmüdar,

Ərzim lap gödək olar!
İllərdir sədaqətlə,
Çox böyük ləyaqətlə
Darğayam bu şəhərdə,
Adım gəzir dillərdə.
Nöqsanım olmayıb heç"...
– Yaxşı, mətləb üstə keç!
"Atlılarla bu gün mən
Meydana getdim, birdən
Gördüm düşüb basabas,
İynə atsan tapılmaz.
Dərhal verdim bir fərman:
Qovulsun hamı ordan!
Xalq qovuldu, böyük çar!
Gördüm bir cüt köhlən var,
Pəh-pəh necə xoşrəngdir.
Maral kimi qəşəngdir...
Yalları halqa-halqa,
Quyruğu dalğa-dalğa.
Nalı parlaq incidir,
Hər qəlbin sevincidir".
Davam etməyib bir an
Qalxıb dedi hökmüran:
"Gedək atları görək!
Bəlkə ələ keçirək".
Taxtından yerə endi,
Tez yuyunub bəzəndi,
Əmr etdi, minik gəldi.

Dərhal yola düzəldi.
Arxasında atlılar,
Meydançaya gəldi çar.
Çatan kimi meydana,
Baş əydi hamı ona.

Padişah yerə endi,
 Atlara tərəf döndü,
 Bir keçib sağ yanından,
 Bir də keçdi solundan.
 Atları tumarladı,
 Yalını hamarladı.
 Dindirdi çox şəfqətlə,
 Baxdı, baxdı diqqətlə,
 Soruşdu vüqarla çar:
 "Kimindir bu dayçalar?"
 Əlləri belində yan,
 Çıxıb ortaya İvan,
 Adlı-sanlı pan kimi,
 Dedi: "Mənəm sahibi
 Qonur xallı atların.
 İpək yallı atların".
 Çar söylədi: "Sat alım!"
 "Satlıq deyildir malım,
 dəyişirəm mən ancaq".
 "Nəylə?" İki beş papaq
 Gümüş versən, çar, əgər,
 Bu sövdəmiz düzələr".
 "Demək on papaq gümüş,
 İstədiyin bu imiş!"
 Əmr elədi hökmüdar,
 Atları apardılar.
 Çar səxavət göstərdi,
 Beş manat artıq verdi.
 Gəldi on qoçaq mehtər,
 Əynində geyimi zər,
 Belində güllü qurşaq,
 Əlində meşin şallaq.
 Atları aparanda

Yüyənini bir anda
 Qırıb köhlənlər qaçdı;
 Sahibinə yanaşdı.
 Çar geri döndü birbaş,
 İvana dedi: "Qardaş!
 Hürkür bizdən bu atlar.
 Yalnız bircə əlac var:
 Sarayıma gedib sən,
 Orda xidmət edəsən.
 Bax, olsan mənə mehtər
 Geyinərsən zər-zivər.
 Yeyib, içib gəzərsən,
 Yağda, balda üzərsən.
 Olub külli-ixtiyar,
 Yaşayarsan bəxtiyar.
 Çarın sözü, sözdür, bil!
 Razısanmı?" "Bəd deyil, –
 Düşünüb dedi İvan, –
 Sarayda mən hər zaman
 Üzərim balda, yağda.
 Ollam kefdə, damağda.
 Xidmət eyləyib çara
 Geyinərəm zər-xara.
 Demək çıxıb bostandan,
 Çara oldum komandan.
 Çox gözəl, razıyam, çar!
 Ancaq bircə şərtim var:
 Nə qədər yatsam əgər
 Danışmasın nökrərlər.
 Yuxuculam özəldən,
 Belə yaranmışam mən!"
 Sürüb atları İvan,
 Dərhal çıxdı meydandan.

Yolda nəğmə deyirdi,
Əlini yelləyirdi.
Atlar coşub nəğmədən
Oynayırdı gedərkən.
Qozbel at bu avazla,
Elə süzürdü nazla –
Kim baxırdı kənardan
Olurdu ona heyran.

Pullanıb iki qardaş
Kəndə döndülər birbaş.
Hərə bir qız bəyəndi,
Pulu böldü, evləndi.
Salıb İvanı yada,
Ömür sürdü obada.

Onlar qalsın, ay uşaq,
Biz nağılı danışaq:
Qoy hər bir xristian
Əylənsin, bilsin, İvan
Olanda çara nöker
Gördü nə böyük işlər,
Simurqu necə tutdu,
Gündüz, ya gecə tutdu.
Şahzadə qızı hardan
Qaçırtdı qoçaq İvan
Üzükçün necə getdi,
Necə elçilik etdi.
Balınanı bələdan
Gün kəndində qəhrəman
Necə qurtara bildi,
Bu asan iş deyildi.
O, necə dönüb geri –
Qərq olmuş gəmiləri

Çıxartdı okeandan.
Necə oldu ki, İvan
Qaynar qazana düşdü.
Nə yandı, nə də bişdi,
Oldu bir göyçək oğlan,
Gül oğlan, çiçək oğlan.
Qoy bilsin oxucular –
İvan necə oldu çar.

İKİNCİ HİSSƏ

*"Nağılı tez deyər insan,
İş görməksə deyil asan".*

Başlayım nağılı mən,
Danışım hər tərəfdən.
Deyim dəcəl İvandan,
Söyləyim boz madyandan.
Dəryada oğlaq gördüm,
Meşəlikdə dağ gördüm.
Budur bax açıb qanad
Uçdu günəşə bir at.
Göylərin üst qatında,
Ayağının altında
Durub böyük bir meşə,
Bulud süzür həmişə,
Çaxır orda ildırım,
Gurlayır gurum-gurum.
Dostlar, sizə bəllidir.
Bu bir qərəvəllidir.
Nağıl durur qabaqda,
Okeanda var ada.
Söyləyir nağılçılar,
Adada bir meşə var.

Meşədə Şahzadə qız
Yatır məzarda yalqız.
Orda bülbül fit çalır,
Heyvan səsi ucalır,
Bitir qərəvəllimiz,
Nağılı söyləyək biz.

Bilsin bütün insanlar,
Dostlar, xristianlar
Ki, bizim qoçaq İvan
Adlı-sanlı qəhrəman
Sarayda nöker olmuş,
Tövlədə mehtər olmuş,
O hər gün baxır ata.
Qardaşlar, qoca ata
Yadına düşmür əsla.
O geyinir zər-ziba,
Tumacdən al çəkmələr,
Şirni yeyir hər səhər
Sarayda lap doyunca.
Yatır hər gün bolluca,
Olur daima kefdə.

Keçir bundan beş həftə.
Bir əngəl çıxır ancaq,
Burda İvandan qabaq
Bir boyar imiş mehtər.
And içib həmin nöker
Demişdi: "Ölsəm də mən
Gərək vəzifəsindən
Qovdurum bu gəlməni,
Nəzərdən salıb məni".
Həməndə dediyim alçaq
Yataq ağasıydı bax,

Kələk qurdu hiyləgər
Gəzdi tövlədə lal-kar.
Yumdu qəsdən gözünü,
Kor göstərdi özünü.
İvançın dedi: "Dayan,
Tutular sənə divan!"

Beş həftə keçdi bundan
Güdüb gördü ki, İvan –
Nə atlara yem tökür,
Nə də ki, qaşov çəkir.
Lakin burda bir sirr var,
Tərtəmiz olur atlar.
Gözel ipək yalları
Andırır maralları.
Hörülmüş kəkilləri
Xatırladır gülləri.
Təmizlənmiş axurda
Vardır təptəzə arpa,
Elə bil ki, xirməndən
İndicə gətirmisən.
Çanaqlarsa dolu su.
Ah çəkdi, düşündü: "Bu,
Cinlərin vərdisidir,
Yoxsa şeytan işidir?..
Gərək yatmayıb gecə,
Güdüm bunu gizlicə.
Verim dumada elan
Ki, bir azgın basurman
Çara olubdur mehtər.
Görür dumanlı işlər
O cadugər, boşboğaz,
Bir oğrudur yaramaz.
Cinlə dostluq eyləyir,

Duz-çörək kəsib yeyir.
Pəhriz etmir, xacı var,
Kilsəyə getmir murdar".
Yataq ağası gecə,
Nökərlərdən gizlicə
Gəlib axura endi,
Ot içində gizləndi.
Gecə yarıya qədər
Qaldı orda hiyləgər.
Dərmədi nəfəsini,
Çıxarmadı səsini.
Baxıb o bir deşikdən
Göz çəkmədi eşikdən.
Gecə keçdi hənirdən...
Qapı açıldı birdən,
Gəldi köhnə atqovan.
Atlar kişnəyib o an
Ona tərəf baxdılar,
Dərhal şaxə qalxdılar.
Qapını yavaş-yavaş
Bağlayıb gəldi birbaş
Pəncərə qabağına.
Əl atdı papağına,
Ordan bir lələk aldı,
Lələk bir şəfəq saldı,
Nura boyandı hər yan...
Keçmiş mehtər qorxudan
Az qaldı çəksin nərə,
Axurdan dəysin yerə.
Cin nəğmə deyə-deyə
Girişdi işləməyə.
Atlara qaşov çəkdi,

Su verdi, arpa tökdü,
Hördü ipək yalını,
Tumarladı dalını...
Axurdakı hiyləgər
Tökür puçur-puçur tər,
Bərəldib sağ gözünü,
Kələf kimi özünü
Büküb baxdı lələyə.
Mat qaldı bu kələyə.
Fikirleşdi, bu zaman
Cin gəlib bura hardan?
Saqqalı, buynuzu yox,
Qüvvətli görünür çox.
Saçı hamar oğlandır,
Həm də xeyli cavandır.
Geyib əyninə tafta,
Köynəyində var bafta,
Çox bənzəyir İvana.
Diqqətlə baxıb ona
Dedi: – "İvandır ki, var.
Yaxşı, dayan sabah çar
Bilər bütün hiyləni.
Güdaza verrəm səni,
Aşın asılar şeksiz."
İvan bundan xəbərsiz
Şən nəğmə deyə-deyə
Girişdi işləməyə.
Sürətlə gecə yarı
Qaşovladı atları.
Yal birçəyini hördü,
Bütün işləri gördü,
Doldurdu axurlara
Dənəvər gözəl arpa.
O, çənlərə su tökdü,

Sonra lələyi бүkdü
Gizlətdi papağında.
Uzandı yatağında.

Açılan kimi səhər
Qalxıb həməən hiyləgər,
Gördü yatıbdır İvan
Elə bil ki, Yeruslan
Xoruldayır, sevindi.
Axurdan yerə endi,
İvana yaxınlaşdı,
Papağını tez aldı,
Lələyi alıb yavaş
Saraya getdi birbaş,
Çarı etsin xəbərdar.

Təzə oyanmışdı çar.
Yataq ağası göldü,
Hüzurunda baş əydi,
Söylədi: "Çar sağ olsun!
Hər zəfərin dağ olsun.
Mən olsam da günahkar,
Hüzurunda ərzim var".
Çar dedi: "Sırrını aç!
Ancaq yalan sözdən qaç.
Yalan danışsan əgər,
Sənə yüz şallaq deyər".
Yığıb var qüvvəsini,
Qabardıb sinəsini,
Nökər dedi: "Çar ata,
Sözümdə yoxdur xəta!
And içirəm İsaya,
Çox müqəddəs kilsəyə,
Danosum düzdür, inan!

Çox şeylər bilir İvan,
Ancaq gizlədir səndən,
Hiyləsini bilmirsən.
Gizlətsə qızıl, gümüş,
Olmazdı böyük bir iş.
Duymursan kələyini,
Simurqun lələyini
Gizlətmişdir qudurğan".
"Aha, məlun! Bir dayan,
Başın gedər bədəndən!
Gör, nə gizlədir məndən".
"Tək bu deyil, ata çar!
Hələ başqa iş də var.
Özünü təriflədi,
Söhbətdə o gün dedi:
Əmr etsə çar, istəsəm,
Simurqu tuta billəm".
Deyə nökr dil tökdü,
Taxt önündə diz çökdü,
Lələyi qoyub yerə,
Taxtı öpdü üç kərə.
Çar baxıb heyran-heyran
Nəşəylə güldü bir an.
Saqqala verib sıgal,
Lələyi qoydu dərhal,
Sandıqçada gizlətdi.
O, bağırıb əmr etdi,
Taxtı yumruqlayaraq
Söylədi: "Gəlsin sarsaq!"
Qalxdı dörd-beş dvoryan
Görsün hardadır İvan.
Lakin getmədən qabaq
Onlar aşdı mayallaq.
Çarın xoşuna gəldi,

Güldü, kefi kökəldi.
Gördülər xoşlanır çar.
Göz qıyıb dvoryanlar
Qaçıb küncdə durdular,
Yenə mayallaq vurdular.
Onları alqışladı,
Çar papaq bağışladı,
Əl çəkib bu oyundan,
Getdi dörd-beş dvoryan,
Əmri gicə yetirsin,
Onu çəkib gətirsin.

Açıb qapını lay-lay,
Tövlədə salıb haray,
Çarın beş dvoryanı
Təpiklədi İvanı.
İvan qımıldanmadı,
Yuxudan oyanmadı.
Bir saat əlləşdilər...
Axırda bir yekəpər
Süpürgəyə əl atdı,
Gic İvanı oyatdı.

İvan qalxdı yerindən,
Od yağdı gözlərindən.
Soruşdu: "Nə cürətlə
Axışıb bura belə
Oyattınız İvanı?
Qaralıb onun qanı,
Qamçısına əl atar,
Sizləri qırıb çatar".
Dvoryanlar dedi: "Sən
Saraya getməlisən,
Bu, çarın öz əmridir!"

"İndi ki, çar əmr edir
Geyinib gəlləm bu an".
Deyə qalxdı gic İvan,
Təmiz-təmiz yuyundu,
Kaftanını geyindi.
Bəzəndi səliqəylə
Kəmərlə bağlayıb belə,
Şallaq taxdı bəy kimi,
Süzdü bir ördək kimi,
Gəlib çara hörmətlə
Baş əyərək, cürətlə
Dedi: "Bu nə işdir, çar,
Məni kal oyadıblar!"
Çar qəzəblə dedi: "Sus!
Ey yaramaz uğursuz.
Simurq lələyini sən
Nə hədlə gizlətmisən –
Mənim xoş nəzərimdən.
Qorxmursan qəzəbimdən?!
Ölümçül olanadək
Vurdurram sənə kötək.
Söylə görək, ay tatar,
Burda mən çaram, boyar?"
Heyrətlə dedi İvan:
"Ey çar, sənə papaqdan
Söz açmamışam, hardan
Bəs bunları duymusan?
Sən peyğəmbərsən yoxsa?
Döydürüb versən cəza,
Bil, məndə yoxdur lələk,
Quran deyiləm kələk".
Çar dedi: "Etmə inkar,
İvan, səndə lələk var!"

İvan dedi: "İnan mən
 Xəbərsizəm lələkdən
 Çarın artıb həycanı
 Tez açdı sandıqçanı.
 Dedi: "Bax, budur lələk!
 Mənə gəlirsən kələk".
 İvanı bu söz kəsdi,
 O yarpaq kimi əsdi.
 Titrədi əl-ayağı,
 Yerə düşdü papağı.
 Çar bir az gülümsədi,
 İvana belə dedi:
 "Göstərir görünüşün
 Bərkə düşübdür işin.
 Səbr et, görərsən, qardaş!"
 İvan töküb qanlı yaş.
 Dedi: "Bağışla, ey çar!
 Günahkaram, günahkar.
 Söz verirəm mən inan,
 Bir də demərim yalan".
 Qorxudan birdən-birə
 Sərildi İvan yerə.
 Çar dedi: "Bu dəfə mən
 Keçirəm təqsirindən.
 Bir də günahın olsa
 Görərsən böyük cəza.
 Mən keçsəm də onu bil,
 Tanrı əfv edən deyil.
 Başın gedər bədəndən,
 Məni yaxşı tanı sən.
 Sözümlə budur müxtəsər,
 İvan demisən: əgər
 Çar əmr etsə, istəsəm
 Simurqu tuta billəm,

Danma bax, dostum, bunu.
 Get tap Simurq quşunu".
 Fırfıra kimi bu an
 Fırlanıb dedi İvan:
 "Lələyi danmıram mən.
 Ancaq quşun özündən
 Xəbərsizəm, hökmüran!
 Gəl mənə atma böhtan".
 Çar söylədi: "Mənimlə
 Bəhsə girirsən hələ?
 Verdim üç həftə möhlət.
 Sən gedib hələ-hələbət
 Tapmasan quşu əgər,
 Qolların zəncirlənər.
 Bu saqqalım haqqı bax! –
 Tökülər qanın nahaq!"
 İvan axıdıb qan-yaş,
 Tövləyə döndü birbaş.
 Qozbel İvanı görcək,
 Rəqs eylədi sevincək.
 Hiss edib gözündə nəm,
 Üz verdi ona da qəm.
 Soruşdu: "Vanyuşa, sən
 Neçün belə dərdlisən?
 Başını dikib yerə
 Nə batmısan kədərə?
 Bəlkə xəstəliyin var,
 Ya bəlkə bir zülmkar
 Etmişdir sənə zülüm?
 Danış, dərдинi bilim,
 Bir əlac tapım ona".
 İvan atın boynuna
 Sarıldı, qucaqladı,

Ona ümid bağladı.
Dedi: "Böyük bəla var!
Mənə əmr etmişdir çar –
Tapım Simurq quşunu.
İtirmişəm huşumu.
Bununçün neyləyim mən?"
At dedi: "Həqiqətən,
Böyükdür bu dərd, kədər.
Lakin köməyim dəyər
Bu işdə sənə İvan!
Yadımdamı o zaman
Lələyi alanda sən
Dedim: vaz keç bu işdən,
Çəkərsən böyük bəla.
Sözə baxmadan əsla.
Görürsənmi, əzizim,
Düz imiş mənim sözüm.
Olan olub keçmişdir,
Bu qulluq kiçik işdir,
Düzəlib gedər, ancaq
Xidmət qabaqdadır bax!
Get birbaş saraya çıx,
Çara söylə sən açıq:
Hazırlansınlar yola
İki təkne ön əla
Sarı buğda, iki qab
Xaricdən gəlmiş şərab.
Söylə, biz sabah səhər
Edirik burdan səfər".

İvan yola düzəldi,
Birbaş saraya gəldi.
Açıq söylədi: "Ey çar!
Əmr et, hazırlasınlar

Mənimçün bu gün yola
İki təkne ön əla
Sarı buğda, iki qab
Xaricdən gəlmiş şərab.
Açılan kimi səhər
Edirik burdan səfər".
Çar bir neçə dvoryan
Çağırıb dedi: "İvan
Nə istəsə tez verin!
Yolçun tədarük görün".
İvana dedi: "Sağ ol,
Get sənə uğurlu yol!"

Ertəsi günü səhər,
Qızaranda şəfəqlər
At gəlib dedi: "İvan!
Getmək vaxtıdır, oyan!"
İvan dərhal oyandı,
Səfərə hazırlandı,
O, götürdü iki qab
Xaricdən gəlmiş şərab,
İki təkne də əla
Təzə döyülmüş buğda.
Çox qalın paltar geyib,
Çörək qazmağı yeyib,
Mindi atın belinə.
Yollandı Şər q elinə...

Simurqu axtarmaqçün
Yol getdilər yeddi gün,
Düz yeddi gecə tamam.
Səkkizinci gün axşam
Çatdılar bir ormana.
At söylədi İvana:

“İvan, indi burda sən
 Bir tala görəcəksən.
 Talada bir gümüş dağ,
 Dağ döşündə bir bulaq
 Simurqlar səhər-səhər
 Qızarıda şefəqlər
 Su içməkçün o dağa
 Gəlir qonur bulağa.
 Bax, gərək biz o zaman
 Bir Simurq tutaq dağdan”.
 Qurtarıb sözünü at,
 Quş kimi açıb qanad
 Talaya gəlib çatdı.
 İvan heyrətə batdı.
 Gördü zümrüddür hər daş,
 Meh əsir yavaş-yavaş.
 Titrəyir zərif güllər,
 Oxuyur şən bülbüllər.
 Ortada var gümüş dağ
 Dağda billur bir bulaq
 Günəşdən alıb min rəng
 Hər yan görünür qəşəng.
 Su kimi axır qızıl,
 Parlayır parıl-parıl.
 Ən yüksəkdə şam yanır,
 Hər tərəf işıqlanır...

Yamaclara yüksəldi,
 Dağın döşünə gəldi.
 İvana söylədi at:
 “Buğdanı şəraba qat,
 Dostum, bir az keçincə
 Çökəcək dərin gecə.
 Səni qorusun deyə

Gir o biri təknəyə.
 Dayan pusquda xəlvət.
 Əldən qaçmasın fürsət,
 Açılan kimi səhər
 Simurqlar bura gələr.
 Quşlar qonar bulağa,
 Başlayar qışqırmağa.
 Dən yeyəndə təknədən,
 Yaxındakı quşu sən
 Tut, saxla, çək bir nərə.
 Mən gəlim həməni yerə”.
 İvan söylədi: “Gərək
 Taxım əlimə əlcək,
 Ki, qızısan zaman ov
 Yandırmasın od-alov”.
 Qozbel sisde, dumanda
 Gözdən itdi bir anda.
 Pusquda dursun deyə
 İvan girdi təknəyə,
 Ölü kimi uzandı.

Gecə dağ işıqlandı, –
 Döndü aydın gündüzə.
 Yayıldı şefəq düzə.
 Bütün Simurqlar gəldi,
 Cıv-cıv səsi yüksəldi.
 Gedib təknəyə sarı
 Yeyəndə buğdaları.
 İvan baxıb təknədən,
 Düşünüb söylədi: “Mən
 Simurqu tutsam belə
 Keçirə billəm ələ.
 Burda on beş simurq var
 Ələ keçsə bu quşlar

Mənim kefim olar saz.
 Heyif, buna güc çatmaz!
 Simurqlar çox qəşəngdir,
 Sevimlidir, xoşrəngdir,
 Qırmızıdır ayağı,
 Nə itidir caynağı,
 Dimdiyi sanki tuncdur,
 Quyuqları gülüncdür,
 Toyuqlarda görəsən
 Olmur bu quyruq nədən?
 Olmur belə yaraşır?
 Var Simurqda bir işıq
 İnan ki, evdəki peç
 Bunca işıq verməz heç..."
 Belə düşünüb bir an,
 Asta çıxdı pusqudan,
 Quşlara yaxınlaşdı,
 Bir Simurqa yanaşdı.
 Yapışdı quyruğundan.
 Bağırır dedi İvan:
 "Quşu tutdum, atım, gəl!
 Yoxsa iş olar əngəl".
 Birdən-birə o saat
 Hazır oldu qozbel at.
 Dedi: "Ey sahibim, sən
 Doğrudan da zirəksən.
 Simurqu torbaya bas,
 Tez mənim boynumdan as.
 Torbanı möhkəm bağla!
 Düşürük bu an yola".
 İvan söylədi: "Barı
 Dayan, mən bu quşları
 Hürküyə salım bir az.
 Gülüm, nəşəm olsun saz".

Torbasına əl atdı,
 Başı üstə fırlatdı,
 Quşlar qanad açdılar,
 Ətrafa od saçdılar.
 Yüksəldilər bir anda,
 Uçdular asimanda.
 Üz tutub göyə baxdı,
 İvan gülməkdən axdı.
 Qışqırdı əl eylədi,
 Qollarını yellədi.
 Quşlar qalxıb yuxarı,
 Aşdılar buludları.
 Dərhal itdilər gözdən.
 Xəzinəni alıb, şən –
 Qayıtdı İvan geri.
 Bitdi ağır səfəri...
 Burdan yola düzəldi,
 Birbaş paytaxta gəldi.
 Çar danosçuya baxdı...
 Azğını həsəd yaxdı.
 Öz əlini çeynədi.
 Qəlbini dərd-qəm yedi.
 Çar soruşdu İvandan:
 "Hə, Simurqu tutmusan?"
 "Tutmuşam, ey hökmüdar!"
 "Ver!" "Əmr elə qapılar
 Bərk bağlansın bir anlıq
 Çöksün dərin qaranlıq".
 Eşidən kimi bunu,
 Pəncərəni, qapını
 Bağladı üç dvoryan.
 İvan açıb torbadan
 Gözəl quşu buraxdı,
 Hər yana işıq axdı...

Çarın gözü qamaşdı,
 O, qorxusundan çaşdı.
 Qışqırdı ki: "Yanğın var!
 Tez gəlsin yanğınçılar.
 Hər yana buraxsın su..."
 "Yox-yox, yanğın deyil bu,
 Simurqun alovundan
 İşıqlanıbdır hər yan".
 Deyib güldü Vanyuşa.
 Söylədi: "Et tamaşa,
 Gör nə gətirmişəm, çar!"
 Nəşələnib hökmüdar
 Dedi: "Doğrudan da sən
 Mənə sevinc vermişən.
 Dostum Vanyuşa, gərək
 Qulluğunu böyüdək,
 Bu gündən ol baş mehtər!
 Sənə baxsın tövlələr".
 Birc yataq ağasının
 Qəlbini gəmirirdi kin.
 Durdu mırıldamağa,
 Dedi: "Südəmər çağa
 Bu dəfə güldü baxtın,
 Enmədin, göyə qalxdın!"
 Daim zirək olmazsan,
 Hələ səbr et, bir dayan!
 Kələklə ancaq yenə
 Qalib gələrəm sənə".
 Üç həftə keçib tamam,
 Yığışmışdı bir axşam
 Mətbəxə xidmətçilər
 Aşpazlar, naib-nökər
 Şərab içir dolçadan.

Deyirdi nəğmə, dastan.
 Bir nöker qalxıb yerdən
 Söylədi: "Qonşumdan mən,
 Dostlar, bir kitab aldım,
 Oxuyub heyran qaldım.
 Kitab böyük deyil, bax
 Beş dastanı var; ancaq
 Hər maraqlı nağılı
 Heyran edir ağılı".
 Xidmətçilər bir səslə
 Qalxıb dedi həvəslə:
 "O nağılları danış,
 Qoy biz də olaq tanış".
 "Hansı deyim, dostlar!
 Kitabda beş nağıl var:
 Biri bəhs edir çardan,
 Biri şərqli boyardan,
 Üçüncünü, deyəsən,
 Tamam unutmuşam mən.
 Pələngdən danışır, hə...
 Dördüncüsü fikrimə
 Gəlmir əsla, bir dayan,
 Deyən, Bobıl knyazdan
 Eyləyirdi hekayət.
 Bax, beşinci rəvayət
 Düzü düşmür yadıma.
 Yaddaş, çat imdadıma!"
 "Beşincisini, burax!"
 "Bir dayanın, ay uşaq,
 Bəlkə o bir gözəldən
 Danışır". "Düz bilmisən!
 Gözəl Şahzadə qızdan
 Bəhs eyləyir o dastan.
 Sizə kimdən söyləyim,

Hansı nağılı deyim?”
Qışqırıb hamı birdən,
Dedilər yerbəyerdən:
“Çox eşitmişik çardan,
Əyanlardan, boyardan.
Danış bizə gözəldən,
Qoy olsun qəlbimiz şən”.
Hamı sakit dayandı,
Nağıl belə başlandı:

“Var bir uzaq okean,
Ora gedir basurman.
Ancaq etməyib səfər
O yerlərə bir nəfər –
Hələ nə xristian,
Nə də ki, bir dvoryan.
Danışır sövdəgərlər,
Orda vardır bir dilbər,
O qız deyildir sadə,
Söylədiyim Şahzadə
Parlaq Ayın qızıdır,
Gözəllik ulduzudur.
Onun qardaşı Gündür,
Hüsnü Aydan üstündür.
Deyirlər, Ayın qızı
Bir kürk geyir qırmızı.
Sürür şahlara layiq
Saf qızıldan bir qayıq.
Həmən qayıqdasa var
Xalis gümüşdən avar.
Qız gözəl qusli çalır,
Şən nəğməsi ucalır”.

Bu sözü keçmiş mehtər
Eşidincə, hiyləgər

Taxtından enib yavaş,
Saraya qaçdı birbaş.
Yeri öpüb dedi: “Çar!
Bağışla, bir ərzim var!”
Çar söylədi: “Danış, bax
Sözün düz olsun ancaq:
Kimsəyə atma böhtan.
Bir kəlmə demə yalan”.
Yataq ağası yenə
Baş əyib dönə-dönə,
Dedi: “Bir məclis qurduq,
Biz sağlığına vurduq.
Biri Şahzadə qızdan
Danışdı gözəl dastan.
Söhbət çox şirin keçdi,
Saqqalına and içdi”.
İvan dedi: “İstəsəm,
O qızı tapa billəm”.
Bunu deyib, üç kərə
Üz sürtdü yenə yerə.
Çar bağırdı ucadan:
“Hüzura gəlsin İvan!”
İvanı tutsun deyə
Dərhal çıxıb eşiyə
Dvoryanlar gəldilər.
Tövləyə yönəldilər.
Gördülər İvan yatıb.
Bərk yuxudan oyadıb,
Alıb onu araya
Gətirdilər saraya.

Çar dedi: “Vanyuşa, sən
Öyünərək demisən
İstəsən gedib bu an

Şah qızını taparsan”.
 “Çar, məndə hanı hünər!
 Mənasızdır bu sözlər
 Canım, yaxamdan əl çək!
 Bu bir kələkdir, kələk.
 Töretsən də min fitnə,
 Mən aldanmaram yenə”.
 Dəyişdi çarın halı.
 Əsdi uzun saqqalı,
 Bağırıb çəkdi nəre:
 “Çox danışma, heyvərə!
 Tayın deyiləm, axmaq.
 Üç həftə vaxt verdim, bax
 Mənim dediyim vaxtda
 Qız olmasa paytaxtda
 Bu saqqalım haqqı, sən
 Dərin dənizə girsən
 Tutub salaram həbsə!
 Girmə mənimlə bəhsə”.
 Göz yaşı töküb İvan,
 Halı oldu pərişan.
 Qorxu düşdü canına,
 Gəldi atın yanına.

At soruşdu: “İvancan!
 Yenə nədir bu həycan?
 Başını dikib yerə,
 Nə batmısan kədərə?
 Söylə, bir görüm nə var,
 Bəlkə azğın zülümkar
 Edibdir sənə zülüm.
 Aç dərdini, qoy bilim.
 Neçin sınıb qanadın?..”
 Boynunu öpüb atın

İvan dedi: “Dərdim var!
 Əmr eyləyib hökmüdar –
 Şah qızını az vaxtda
 Hazır edim paytaxtda.
 Bununçün neyləyim mən?”
 At söylədi: “Bu qüssən
 Böyük olsa da əgər,
 Sənə köməyim dəyər.
 Lakin yanırım, İvan,
 Sözlərimə o zaman
 Baxmadın mənim əsla,
 Odur çəkirsən bəla.
 Olan olub keçmişdir,
 Bu qulluq kiçik işdir.
 İş qabaqdadır, qardaş!
 Saraya yollan birbaş,
 Çara söylə: səfərçün,
 O sevimli dilbərçün
 Versinlər: iki dəsmal,
 Zər çadır, mürəbbə, bal”.

İvan yola düzəldi,
 Çarın yanına gəldi.
 Dedi: “Mənə səfərçün,
 O Şahzadə dilbərçün
 Lazımdır: iki dəsmal,
 Zər çadır, mürəbbə, bal”.
 Taxtından çar dedi: “Bax,
 Belə söylə, ay qoçaq!”
 Bir neçə dvoryana
 Əmr eylədi: “İvana
 Hər nə istəsə verin,
 Yolçün tədarük görün”.
 Gicə söylədi: “Sağ ol!
 Get, sənə uğurlu yol...”

Ertəsi günü səhər
İşıqlananda göylər
At gəlib dedi: "İvan!
Getmək vaxtıdır, oyan".
İvan dərhal oyandı.
Səfərə hazırlandı,
O mürəbbəni, balı,
Zər çadırı, dəsmalı
Basdı böyük heybəyə.
Soyuq olmasın deyə
Qalın paltar geyindi,
Sonra atına mindi.
Çörək aldı əlinə,
Yollandı Şərq elinə,
Şah qızını tapmaqçün.

Yol gedərək yeddi gün
Çatdı bir sıx ormana.
At dedi: "Okeana
Bir yol ayrılır burdan.
Axtardığın o canan
Dənizdə olur, ancaq
İldə iki yol qonaq
Gəlir bu göy çəmənə...
Sabah görünər sənə".
Bunu deyib qozbel at
Açdı quş kimi qanad.
İldırım sürət ilə
Çatdı coşqun sahilə.
At dedi: "Tədbir budur:
İndi burda çadır qur!
Dəsmalları yerə sal.
Düz şirni, mürəbbə, bal.
Çadırın altında sən

Gizlənilib zirəng tərpen.
Odur bir qayıq üzür,
Şah qızı suda gəzir,
Gələr bura o dilbər,
Çadırdə yeyər, içər.
Eşidəndə səsini
Çalan kimi quslini
Bil ki, çatıbdır zaman,
Dərhal çadıra tullan.
Şahzadəni qucaqla,
Buraxma, möhkəm saxla.
Qışqır, ilk əmrinlə mən
Qaçıb gələrəm həməni.
Düşərik burdan yola,
Yaxında dur, gözlə ha!
Yuxuya batsan əgər,
Çəkərsən min dərd, kədər".
At bunu deyib getdi,
Bir anda gözdən itdi.
Güdməkçün qızı İvan
Dəlik açdı çadırdan,
Durub gözlədi orda.
Gəldi çatdı günorta
Hava safdı, açıqdı...
Şah qızı sudan çıxdı.
Qusli vardı əlində,
Şirin nəğmə dilində
Nazlanıb, yavaş-yavaş
Çadıra girdi birbaş.
Oturub yemək yedi.
İvan düşünüb dedi:
"Nağıllar tərifləyir,
"Şah qızı" – buna deyir?"

Bununmu tərəvəti,
 Hüsünün mələhəti
 Gəzir dildə, ağızda?
 Düzü, mən ki, bu qızda
 Görmürəm bir yaraşq,
 Kim olur-olsun aşiq.
 Versələr əgər pulsuz,
 Mən almaram belə qız.
 Solğun rəngi sapsarı,
 Çöp kimi ayaqları
 Üç verşok da boyu var.
 Belə də gözəl olar?!”
 Qusli çalib bu zaman
 Qız oxudu ucadan.
 Xoş nəğməsindən qızın
 İvan yatdı ansızın.

Gün batanda at gəldi,
 Hirsli səsli yüksəldi.
 Bulud kimi kişnədi,
 Oyadıb gici dedi:
 “Yat, şirin yuxuya bat,
 Ulduzlar doğunca yat!
 Səni bəla izləyir,
 Qara zindan gözləyir”.
 İvan xeyli ağladı,
 Atını qucaqladı.
 Dedi: “Keç günahımdan!
 Bir də yatmaram, inan”.
 Halına yana-yana,
 Qozbel at dedi ona:
 “Haqq bağışlar qüsuru...
 Qəm yemə, düzələr bu.
 Ancaq yatma, bax səhər

Gələr yenə o dilbər.
 Çadırdə yeyib-içər,
 Oxuyar şən nəğmələr.
 Yatsan bu dəfə də sən,
 Başın gedər bədənə”.
 Qozbel at qanad açdı,
 Harasa yenə qaçdı.
 Gəmi qırıqlarından
 Mıxları çəkib İvan
 Sancdı bütün canına,
 Yuxu gəlməsin ona.

Ertəsi gün o pəri
 Yarıb ağ ləpələri
 Çıxdı geniş sahilə,
 Quslini alıb ələ,
 Qızıl çadıra gəldi.
 Ağ süfrəyə yönəldi.
 Qusli çaldı o dilbər,
 Oxudu şən nəğmələr.
 İvan yatmaq istədi,
 Ancaq hirsələnib dedi:
 “Bir dayan, ay yaramaz!
 Əlimdən qaçmaq olmaz.
 Aldanmaram daha mən”.
 Sonra atılıb birdən
 O, çadırdə ansızın
 Tutdu saçından qızın.
 Qışqırdı: “Atım, tez gəl,
 Yoxsa iş olar əngəl”.
 Bir göz yumub açınca
 Köməyə çatdı dayça.
 Dedi: “İndi bildim sən
 Ey sahibim, kişisən!

Durma, belimə tullan!
Birbaş şəhərə yollan.
Tapşırıram sənə, bax,
Qızı bərk saxla ancaq”.
Qozbel at az bir vaxtda
Gəlib çatdı paytaxta.

Çar sıçradı yerindən,
Qızın ağ əllərindən
Tutub taxt üzərində
Əyləşdirdi yerində.
Pərdə çəkdi üzünə,
Baxdı şəhla gözünə.
Dedi: “Yalnızsan, yalnız,
Gözəllikdə, sən ay qız!
Gəl xanım, sultanım ol,
Sevimli cananım ol!
Səni görüncə inan,
Titədim həyəcədən.
Şahin baxışlarından
Yatmaram gecə bir an.
O gözlər gündüzlərdə
Salar məni min dərdə.
Al könlümü, ey pəri,
Hazırdır toy işləri!
Ey gözümün işığı,
Ömrümün yaraşığı
Kəsilsin kəbinimiz
Bəxtiyar gün görək biz”.

Dinmədi Şahzadə qız.
Üz çevirərək yalnız,
Baxmadı hökmüdə.
Toxunmadı bu çara...

Qaynadı məhəbbəti,
Getdi əldən taqəti.
Qarşısında diz çökdü,
Yalvarıb çox dil tökdü,
Tutub zərif əlindən,
Dedi: “Neyləmişəm mən,
Bir kəlmə din, ay gözəl!
Çox insafsız olma gəl”.
Qız dedi: “Ey hökmüdə!
Qəlbimdə niskilim var.
Məni almaq istəsən,
Üç günəcən görək sən
Sahilsiz okeandan
Üzüyümü tapasan”.
Çar dedi: “İvan gəlsin!
Tezliklə iş düzəlsin”.
Qalxınca dvoryanlar,
Elə tələsirdi çar
İstədi özü getsin,
İvana xəbər etsin.
Çəkmədi bir o qədər
Hazır oldu baş mehtər.
Çar söylədi İvana:
“Yollanıb okeana,
Qızın üzüyünü sən
Əgər tapıb gətirsən
Alarsan böyük xələt!”
“Etmərəm elə qələt,
Ey çar, yorğunluqdan lap
Düşüb qalmışam tir-tap.
Çox uzaqdır okean”,
Deyə söylədi İvan.
Çar bağırırdı qəzəblə,
Dedi: “Durmusan hələ?”

Axmağın biri axmaq,
 Evləniyəm mən, tez qalx!
 Tutmasın səni əcəl,
 Bu saat yola düzəl".
 İvan getmək istədi,
 Şahzadə xanım dedi:
 "Bir mənə bax, ay oğlan!
 Sən yoldan ötən zaman
 Zümrüd hərəmxanama
 Gir, salam de anama.
 Söylə, əziz, mehriban
 Qızın deyir, anacan,
 Üç gecə-gündüzdür sən,
 Nə üçün gizlədirsən
 Övladından özünü,
 Görmür aydın üzünü.
 Məgər nə olub yenə,
 Çöküb qızıl rənginə
 Qardaşımın sis, duman,
 Məhrumam işığından..."
 Qız tapşırırdı bir daha:
 "Soruşarsan bunu ha!"
 "Soruşacağam, əgər
 Yadımda qalsa sözlər.
 Ancaq başqa bir iş var,
 De görək kimdir onlar,
 Kimdən soruşacağam?"
 Qız dedi: "Aydır anam,
 Qardaşım isə Gündür".
 "Bax möhlətin üç gündür,
 İndidən ol xəbərdar!"
 Deyə əmr eylədi çar.
 İvan yola düzəldi,
 Atın yanına gəldi.

At soruşdu: "İvancan?
 De, nədir bu həyəcan?
 Başını dikib yerə,
 Nə batmısan kədəre?"
 "Sınıb qolum, qanadım.
 Köməyimə çat, atım!
 Çar evlənmək istəyir.
 Mənə əmr edib deyir,
 Okeana get, bu an
 Şahzadə qızın ordan
 Üzüyünü tap gətir.
 Neyləyim, nədir tədbir?
 Belə bir çətin işçün
 Möhlət verilib üç gün.
 Qız da ki, dönə-dönə
 Tapşırıb Aya, Günə
 Ondan salam yetirim,
 Sifariş də gətirim".
 At dedi: "Düzələr, bil,
 Bu çətin qulluq deyil.
 Ən böyük xidmət ancaq
 Qabaqdadır hələ, bax.
 Get sən bu gecə rahat
 Öz yerində uzan yat!
 Edərik sabah səhər
 Okeana biz səfər".

Ertəsi gün İvan
 Aldı üç kiçik soğan,
 Qalın paltar geyindi,
 Atın belinə mindi,
 Yola düşdü tərlandı...
 Gəlin biz də dincələk.

ÜÇÜNCÜ HISSƏ

*"Makar əkirdi bostan.
İndi olub komandan".*

Ta-ra-ra-li, ta-ra-ra!
Atlar qaçdı bayıra;
Kəndli tutdu bağladı,
Atları buxovladı.
Palıda qondu qarğa,
Durdu şeypur çalmağa.
Hər dindar xristian
Təsəlli tapdı bundan:
"Bir ərnlə arvad vardı,
Çox kefcil insanlardı.
Kişi edər zarafat,
Oxuyardı şən arvad.
Şənlənib axşam-səhər
Xoş günlər görərdilər".

Dostlar, sizə bəllidir,
Bu bir qərəvəllidir.
Nağıl sonra gələcək.
Oxuyurdu bir milçək:
"Qayınanası gəlini
döydü... Yenə əlini,
Ayağını bağladı.
Sinəsini dağladı".
Dedi: "Hər səhər erkən
Qoşulub gənclərə sən
Evdən qırağa getmə!
Komacığı tərək etmə!"
Bitir qərəvəllimiz,
Nağılı deyirik biz.

Gedir, üzüyü, İvan
Gətirsin okeandan.
Təpələrdən yel kimi,
Dərələrdən sel kimi
Keçib bizim qəhrəman
Heç yerdə dayanmadan
Birinci gecə-gündüz
Yüz min verst yol keçdi düz.

Çatınca okeana,
At söylədi İvana:
"Üç dəqiqədən sonra
Çatırıq bir talaya –
Orda ayıq ol, ayıq!
Bil ki, okeandayıq.
Orda bir balina var,
Boyu dəryacan olar.
On ildir düşübdür dərdə,
Qalıb qorxulu yerdə.
Tapmır qurtuluş yolu,
Bələdan çıxış yolu.
Yalvarıb deyər sənə
Gedəndə gün kəndinə
Çalış mən bağışlanım,
Dərddən qurtarsın canım.
Bununçün balığa sən
Qəti vədə verərsən".

Talaya çatıb İvan
Gördü coşur okean.
Burda bir balina var,
Boyu dəryacan olar.
Kələ-kötürdür böyrü;
Olmuş bir bağ çəpəri

Onun hər qabırğası.
Gəlir heyvan sədası
Yekəpər quyruğundan,
Meşə kimi bığından
Göbələk yığır qızlar.

Kürəyində bir kənd var,
Dodağında kəndlilər
Əkin əkir hər səhər.
Gözündə oğul-uşaq
Oynayır, tutur qurşaq.
İvan buna qaldı mat...
Balığın üstündən at
Yeriyəndə pəncəsi
Sümüyə dəyir, səsi –
Yayıldı hər yana.
Kədərdən yana-yana
Balina dilə gəldi,
Ahı göyə yüksəldi.
Dedi: "Haradır səfər?
Dost, yolunuz bixətər!"
"Şərqədir səfərimiz,
Günəşə gedirik biz.
Dünən çıxdıq şəhərdən,
Bir şahzadə dilbərdən
Hər ikimiz çaparıq".
Bunu eşidib balıq
Dedi: "Sizə əziyyət
Olmasa, çəkib zəhmət
Bir soruşun Günəşdən,
Günahım nədir ki, mən
Olub dərdə mübtəla,
Çəkirəm bu cür bəla.

Gün söyləsin, nə zaman
Qurtararam əzabdan".
İvan dedi: "Çox gözəl,
Çatan kimi ən əvvəl
İnan ki, dönə-dönə
Bunu deyərəm Günə".
Yalvarıb dedi balıq:
"Elə mənə atalıq.
On ildir düşüb tir-tap,
Burda çəkirəm əzab.
Dəysə mənə köməyin,
Hədən getməz əməyin".
İvan dedi: "Çox gözəl,
Çatan kimi ən əvvəl
Tapşırıb dönə-dönə
Bunu deyərəm Günə".
Sahilə qaçıb birdən
At uçub qalxdı yerdən.
Ayağından toz-torpaq
Göründü onun ancaq.

Az gedib, üz getdilər,
Dağ aşıb, düz getdilər.
Kimi gördülərsə mən
Xəbərsizəm bu işdən.
Nağıl danışar insan!
İş görmək deyil asan.
Yel yerişli qozbel at
Quş kimi açıb qanad
Uçdu gəldi o yerə,
Ki, orda göydən cəhrə
Asır ip əyirənlər.
Belə deyir görənlər.

Yerlərlə vidalaşdı,
 Geniş fəzalar aşdı,
 Bir knyaz kimi İvan.
 Papağını qoyub yan
 Gəzən zaman göylərdə,
 Söylədi: "Düzdür, yerdə
 Güzəllik çoxdur, lakin
 Deyildir göylər təkin.
 Yer qara bir torpaqdır,
 Göy mavidir, parlaqdır.
 Atım, Şərqə sal nəzər!
 Orda yanır şəfəqlər,
 Görünür yaraşqlı,
 Könül açan işıqlı
 Çox yüksəkdə bir qəs.
 Yəqin burda var bir sirr:
 Odur Günün paytaxtı!
 At çox diqqətlə baxdı.
 Anladıb dedi ona:
 "Həmən gördüyün bina
 Qəsridir şah qızının,
 Güzəllik ulduzunun.
 Günəş ki, axşam batır, —
 Gecələr orda yatır.
 Ay da gündüzlər gəlir,
 O qəsrdə dincəlir".
 Darvazaya çatdılar,
 Gördülər bir günbəz var:
 Sütunları büllurdan
 Hər tərəfə baxırsan
 Görünür qızıl naxış.
 Bu günbəzə sancılmış
 Üç parlaq ulduz yanır.
 Hər tərəf işıqlanır...

Çox səfəli, çox sərin
 Bağdır ətrafı qəsrin.
 Gümüşdəndir budaqlar,
 Zümrüddəndir yarpaqlar.
 Qonub qızıl qəfəsə
 Quşlar verib səs-səsə...
 Bu qəsri görən deyər
 Yanında kənddir şəhər.

Həyəət çatan zaman,
 İvan endi atından,
 Qəsre tərəf yönəldi,
 Ayın yanına gəldi.
 Qapını açıb lay-lay,
 Dedi: "Salam, parlaq Ay!
 İvan Petroviçəm mən,
 Gəlmişəm uzaq yerdən.
 Dost, gətirmişəm sənə
 Bolluca dua, sənə".
 Ay dedi: "Otur, danış,
 Olum yaxından tanış,
 Görüm nəçin gəlmisən,
 Bu işıq ölkəyə sən.
 Hansı eldən-soydansan?"
 Əyləşib dedi İvan:
 "Keçib mavi okean
 Mən buraya uzaqdan —
 Yerdən uçub gəlmişəm
 Göylərə yüksəlmişəm.
 Gələndə dönə-dönə
 Şah qızı deyib mənə:
 Zümrüd hərəmxanama —
 Gir, salam de anama.
 Söylə əziz, mehriban

Qızın deyir, anacan,
 Üç gecə-gündüzdür sən
 Nə üçün gizlədirsən
 Övladından özünü?
 Görmür aydın üzünü?
 Məgər nə olub yenə,
 Çöküb qızıl rənginə
 Qardaşımın sis-duman,
 Məhrumam işığından.
 Unutmamışam əgər,
 Budur dediyi sözlər”.
 “Hansı qızıdır o, canım?”
 “Şah qızıdır o xanım!”
 “O sənin okeandan
 Apardığındır, İvan?”
 “Bəli, ey işıqlı Ay!
 Gözəl, yaraşıqlı Ay!
 Mən çara baş mehtərəm,
 Sarayında nökrəm.
 Bu işin tarixi var,
 Əmr etmişdi hökmüdar
 Üç həftəyə, az vaxtda,
 Qızı gətir paytaxta.
 Aparmasaydım, inan,
 Olardı yerim zindan”.
 Ay öpüb, qucaqladı
 Vanyuşanı, ağladı...
 Dedi: “Şad xəbərindən
 Könlüm uçdu yerindən.
 Qızı itmiş sanırdıq,
 Biz odlanıb yanırdıq.
 Buna görə buluddan
 Çıxmadım üç gün bir an;
 Sardı qəlbimi kədər,

Mən yatmadım gecələr,
 Dərddən qaldım yuxusuz.
 Üç gün gəzdim ac, susuz.
 Buna görədir yenə
 Günəşin al rənginə
 Çəkildi qara pərdə.
 Oğlum, Gün düşdü dərdə,
 Üç gün saxladı matəm.
 İşıqsız qaldı aləm
 Barı qızımız sağmı,
 Kefi-damağı çağmı?
 Yoxmu daha bir dərdi?”
 Deyə Ay sual verdi.
 “Düzü gözəlliyindən
 Söhbət gedir, ancaq mən,
 Gözəl sanmıram onu.
 Vardır üç verşok boyu.
 Nazik çöp kimi incə,
 Arıq bir qızıdır, mənəcə,
 Ərə getsə kökələr.
 O canlanar, yekələr.
 Alır onu hökmüdar”.
 Ay dedi: “Azğın, murdar
 Çarın yetmiş yaşında
 Sevda gəzir başında,
 Vurulub cavan qıza.
 Qoymaram uğursuza
 O dilbər ərə getsin,
 Ömrü hədəre getsin.
 Xam xəyalə düşüb çar,
 Əkməmiş biçir kaftar.
 Yox, fayda görməz bundan”.
 Aya söylədi İvan:
 “İndi var başqa bir iş

Balina edir xahiş,
 On ildir qazıq-qazıq
 Olmuşdur canı... yazıq
 Uzanıb böyrü üstə,
 Dənizdə yatır xəstə.
 Soruşurdu o bədbəxt
 Görəsən, canım nə vaxt
 Xilas olar bu dərddən,
 Bununçün neyləyim mən?"
 Ay dedi: "Haqqın əmri
 Olmadan, otuz gəmi
 Udub suda balina.
 Gedib deyərsən ona:
 Əgər sözümə baxsa,
 Gəmiləri buraxsa
 O sağalar bir anda...
 Çox ömr edər cahanda".

İvan qalxdı ayağa
 Ayla vidalaşmağa.
 Üç dəfə öpüb onu,
 Qucaqladı boynunu.
 Ay söylədi: "Dünyada
 Görməyəsən dərd, qada.
 Qızımın verdin xəbər.
 Sənə çox təşəkkürlər!
 Qızımı görüncə sən
 Məndən salam deyərsən.
 Ona söylərsən, anan
 Səninlədir hər zaman.
 Deyir ki, qəm çəkməsin,
 Göz yaşları tökməsin.
 Çıxıb xoşbəxt günlərə
 Tezliklə gedər ərə.

Qocaya yox, bir gəncə...
 Qəlbi batar sevincə".
 İvan mindi dayçaya,
 Vida eyləyib Aya,
 Böyük pəhləvan kimi,
 İgid qəhrəman kimi
 Qayıtdı burdan geri.

Həmən günün səhəri
 Yetişdi okeana.
 At gələrək cövlana
 Balinanın üstündən
 Addımlayıb keçərkən
 Balina dilə gəlmişdi,
 Ahı göyə yüksəlmişdi,
 Soruşdu: "Ay atalar,
 İşimdən nə xəbər var?
 Xilas olub bu dərddən
 Bağışlanarammı mən?"
 Qozbel at dedi ona:
 "Bir az dayan, balina!"
 Sonra o, kəndə getdi,
 Öz yalını tərpətdi,
 Söylədi: "Ey insanlar!
 Dindar xristianlar!
 Xəbər verirəm sizə.
 Kim istəmir dənizə
 Düşüb ölsün tufanda,
 Qaçsın burdan bir anda.
 Bu saat coşub sular,
 Qopacaq gurultular.
 Qarısacaq aralıq,
 Çevriləcəkdir balıq",
 Bunu bildi insanlar,

Dindar xristianlar
Qışqırdı ki, bəla var!
Kim qaçsa can qurtarar.
Yüyürüb evə sarı
Qoşub arabaları,
Nə vardisa yığdılar,
Dərhal yola çıxdılar.
Çöldə, evdə, həyətdə,
Kimsə qalmadı kənddə.
Sanki Mamay davası
Düşüb... Eli, obası,
Köçdü o yurdun tamam
Yola çıxdı izdiham.

At quyruq səmtə qaçdı,
Qanada yaxınlaşdı,
Sonra kişnəyib bərkdən
Balınaya dedi: "Sən
Olmadan haqqın əmri,
Udmusan otuz gəmi.
Gəmiləri buraxsan,
Haqq keçər günahından.
Xoş gün görüb cahanda
Gəzərsən okeanda".
Qozbel at bunu dedi,
Yüyənini çeynədi.
Qalxıb durduğu yerdən,
Sahilə qaçdı birdən.

Balina tez tərpendi,
Sağ tərəfə hərləndi,
Dənizdə qopdu tufan.
Balınanın ağzından
Bir-bir gəmilər gəldi...

Elə səs-küy yüksəldi,
Oyandı dəniz çarı,
Atdılar tunc topları;
Şeypurçu şeypur çaldı,
Dorda bayraq ucaldı.
Gəmilər açdı yelkən...
Keşişsə göyörtədən
Ruhanilərlə bütün
Dua oxudu o gün.
Avarçılar həvəslə
Nəgmə dedi xoş səslə.
"Gəmilər üzüb gəzdi,
Quş kimi süzüb gəzdi
Deryalarda dərinə,
Dünyanın son yerində".
Tufan qopdu dənizdən,
Gəmilər itdi gözdən.
Geniş ağzını açdı
Suyu ətrafa saçdı
Balina dedi: "Dostlar!
Deyin nə arzunuz var?
Sizə xidmət göstərim,
Qızıldan balıq verim.
Çıxarım coşqun sudan
Balıqqulağı, mərcan.
Verim iri, ağ inci –
Gün kimi parlaq inci".
"Şahzadə dilbərin sən
Üzüyünü dənizdən
Tapıb gətirsən əgər
Bil ki, hər şeyə dəyər",
Deyə söylədi İvan.
"Tapıb gətirərəm inan,
Qopsa da min qasırğa,

Həm üzük, həm də sırğa”.
Deyib balina getdi,
Bir anda gözdən itdi.

Balina bərk bağırdı,
Balıqları çağırdı.
Əmr elədi: “Sübhədek
Şahzadə qızın görək
Göy dənizin dibindən,
Sandıqçanın içindən
Üzüyünü tapıb siz,
Yanıma gətirəsiniz.
Üzüyü tapan balıq
Alacaq dvoryanlıq.
Hər kəs çıxsa əmrimdən.
Ona cəza verrəm mən”.
Osetrinlər əydi baş,
Yola düzəldi birbaş.

Dörd-beş saat hər yeri,
Gəzib döndülər geri.
İki qorxacaq balıq,
Osetrinlə ağ balıq
Dedi: “Qəzəblənmə, çar,
Gəzdik nə qədər yer var,
O sandıqdan, müxtəsər,
Tapmadıq heç bir əsər.
Bir xanı vardır ancaq,
Çox zirəkdir, çox qoçaq
O hər yana yollanır,
Dəryaları dolanır.
Çar əmr eləsə əgər
Üzüyü tapa bilər,
Hünəri-fənni çoxdur...

Tərslikdən o da yoxdur”.
Bıqlarını tərpətdi,
Qəzəblənib əmr etdi.
Balina verdi fərman:
“Tapılsın xanı bu an!”

Balinaya əyib baş,
Balıqlar çıxdı birbaş
Əmri çatdırsın deyər
Yollandı məhkəməyə.
Söylədilər: “Hökmüdar
Əmr edir, getsin çapar
Axtarsın dəryalardan
Xanını tapsın əlan”.
Yazdı fərmanı çapaq
Naqqa imza etdi bax,
Çünki o müşavirdi.
Xərçəng möhrünü vurdu
İki delfin fərmanı
Aldı, gözsün dəryanı;
Axtarıb o fitnəkar,
O gəzəyən davakar
Xanıya əmri versin,
Onu tutub gətirsin.
Delfinlər endirib baş,
Yola çıxdılar birbaş.

Dənizləri gəzdilər,
Çayda, göldə üzdülər,
Axtardılar hər yanı,
Gördülər yoxdur xanı.
Axırda gözü nəmli,
Onlar qayıtdı qəmli.

Ancaq bir gölməçədən
 Bu delfinlər keçərkən
 Səs-küy eşidib durdu,
 Dərhal suya baş vurdu.
 Bir qamış arasında
 Gördülər salıb dava
 Xanı daban balıqla.
 Əmr eyləyib acıqla
 Dedilər: "Savaşmayın,
 Həddinizi aşmayın!"
 Xanı balıq cürətlə
 Söylədi: "Siz nə hədlə
 Qarışırsız işimə?
 Salıb sizi dişimə
 Əzişdirrəm bu saat,
 Sevmərəm çox zarafat".
 Delfinlər söylədi: "Sus!
 Ey gəzəyən, uğursuz!
 Peşən ya dalaşmaqdır,
 Ya gəzib dolaşmaqdır.
 Hökmüdar verib fərman
 Çağırır səni bu an".
 Xanının sərt tükündən
 Tutub balıqlar həməni
 Döndülər burdan geri.
 Səs bürüdü hər yeri.
 Salıb yaman qışqırıq,
 Söylədi xanı balıq:
 "Qoyun dalaşım bir az!
 Daban balığı qanmaz
 Söyübdür məni dünən,
 Acıqlıyam əlindən..."
 Səs-küyünə baxmayıb,

Xanını buraxmayıb
 Saraya apardılar.
 Onu görüb dedi çar:
 "Azğın, indiyədək sən
 Haralarda gəzirsən?"
 Duydu xanı balığı
 Çarın tutub acığı
 Qabağında diz çökdü,
 Yalvarıb çox dil tökdü.
 Dedi: "Keç günahımdan!"
 Bunu görüb hökmüran
 Söylədi: "Keçdim, ancaq
 Bir tapşırıq vardır bax,
 Ona tez əməl elə".
 "Nə əmrin varsa, söylə!"
 Balina dedi: "Xanı!
 Gəzirsən hər deryanı
 Şahzadə gözəlin sən
 Qiymətli üzüyündən
 Yəqin verərsən xəbər".
 "Üzük tapılıb gələr!"
 "Elə isə dayanma,
 Tez get axtar, yubanma!"
 Baş əyib çox hörmətlə,
 Xanı çıxdı sürətlə
 Padşahın sarayından.
 O, yoldan ötən zaman
 Çamça ilə söyüşdü,
 Beş balıqla döyüşdü.
 Axır burnunu əzdi.
 Axtarıb xeyli gəzdi.
 Dənizin hər yerində,
 Burulğanda, dərində

Tapdı yekə bir qutu,
Ağırlığı yüz putu
Keçərdisə də, ancaq
O, mətəl qalmadı bax.
Səs-küy salıb bağırdı,
Tez seldləri çağırdı.
Ha çalışdısa seldlər
Qutunu bir tük qədər
Yerindən dəbərtmədi,
Zərrəcə tərpətmədi.
Xanı bağırıb bar-bar,
Dedi: "A selyodkalar!
Heyifdir araq sizə,
Layiqdir şallaq sizə.
Yox sizdə əsla hünər".

Gəldi osetrinlər
Tez qutuya yönəldi.
Qutunu qumsal yerdən
Dartıb çıxartdı birdən,
Xanı dedi: "Uşaqlar!
Mənim yaman yuxum var.
Siz bir yaxşı iş görün,
Qutunu çara verin,
Mənsə burda uzanım,
Dincəlsin bir az canım".
Balıqlar yollandılar...
O gəzəyən davakar
Xanı da yola düşdü,
Gəlib göldə döyüşdü –
Yenə daban balıqla.
Bunu qoyaq bir yana.
İndi gəlin, ay uşaq,
Biz İvandan danışaq.

Çox sakitdi okean,
Qumda oturub İvan
Gözlədi balınanı,
Sıxıldı onun canı.
Qozbel uzanıb yerdə,
Batmışdı qəmə-dərdə.
Gün batdı, çökdü axşam,
Yandı üfüqlər tamam
Qızıl rəngə boyandı,
Buludlar alovlandı.
Balınasa gəlmədi,
İvan düşünüb dedi:
"Məni balıq aldatdı,
O şeytan yalan satdı.
Demişdi gün doğmadan
Okeandan, dəryadan
Qızıl üzük çıxacaq.
Gün doğdu, batdı, ancaq
Balınadan yox əsər.
Aldanmışam, müxtəsər..."
Su çalxalandı birdən
Köpüklü ləpələrdən
Baş qaldırdı balına,
Hörmətlə dedi ona:
"Öz vadəmi, Vanyuşa,
Budur yetirdim başa!"
Balıq sandığı atdı
O gəlib quma batdı.
Yer əsdi zərbəsindən,
Balina dedi ki: "Mən
Artıq gedirəm, İvan!
Əgər başqa bir zaman
Gərəyin olsam yenə,
Kömək göstərrəm sənə."

Yaxşılığın yadımdan
 Çıxmaz, əzizim, inan".
 Balina vidalaşdı,
 Suyun dibinə qaçdı.
 Öz dərin yuxusundan
 Oyanıb qozbel bu an
 Durdu sahilə baxdı,
 Pəncəsi üstə qalxdı.
 Dedi: "Balina, əhsən!
 Öz borcunu vermişən,
 Okeanda göz, sağ ol!
 Dərddən-qəmdən uzaq ol!"
 İvana da dedi: "Dur,
 Artıq getmək vaxtıdır.
 Üç gündür yoldayıq biz,
 Sabah bitir vədəmiz.
 Xiffətlənər qoca çar,
 Dərddən bağı çatlayar".
 İvan cavab verdi: "Mən
 Bu qutunu yerindən
 Qımıldada bilmədim.
 Əliboş necə gedim?
 Balina beş yüz şeytan –
 Doldurub bura inan".
 Eşidən kimi bunu
 Dinmədən at qutunu
 Sağ ayağı ilə aldı,
 Boynunun üstə saldı.
 Dedi: "İvan, dayanma!
 Min belimə, yubanma!
 Sabah vədə bitir, bax,
 Gərək uzun yol aşaq".

Çarın dediyi vaxtda
 İvan çatdı paytaxta.
 Onu qarşılayıb çar,
 Soruşdu: "Nə xəbər var?
 Üzük gəlib ver görək!"
 İvan atdan enərək
 Söylədi: "Bir polk əsgər
 Bu sandığı dəbərder,
 Qutu ağırdır yaman,
 Qaldırmaz bunu şeytan"
 Tez əmr etdi hökmüdar
 Sandığı nişançılar
 Aparsınlar dəhlizə.
 Sevincdən süzə-süzə
 Gəldi qızın yanına,
 Söylədi cananına:
 "Tapılıbdır üzüyün!
 Toy edək günü bu gün!
 Çünki artıq, əzizim,
 Əngəlimiz yox bizim.
 Dostum, üzüyünü sən
 Əgər görmək istəsən
 Saraydadır, gəl ora".
 Cavab verdi qız çara:
 "Bilirəm, ey çar, ancaq
 Bu toy baş tutmayacaq".
 Yalvarıb söylədi çar:
 "Ey sevimli, gözəl yar!
 Düşün məhəbbətimi,
 Bağışla cürətimi,
 Vurulmuşam ürəkdən,
 Gərək mənə gələsən.
 Rədd etsən bunu əgər,

Məhv edər məni kədər.
Rəhm et mənə, ey pəri!...”
Eşidib bu sözləri
Qız söylədi: “Hökmüran!
Sən tamam qocalmısan,
Mənim on beş yaşı var.
Gülüb söyləyər çarlar,
Baba alıb nəvəni”.
Çar qışqırdı ki: “Məni
Kim ələ sala bilər?
Onun nəslə kəsilsin.
Əsir edib elini,
Sındıraram belini”.
“Qoy gülməsinlər yenə,
Sən tay deyilsən mənə,
Qışda bitməz gül-çiçək.
Bir qızam gözəl-göyçək,
Hüsnüm tutub dünyanı,
Səndə xoş cəhət hani?”
“Qocalsam da nə qədər
Məndə var böyük hünər.
Bir özümü düzəltmə
Cavan görünə billəm.
Bu sözlər yersizdir, bax,
Qoy biz evlənək ancaq”.
Qız dedi: “Dişidüşmüş,
Üzü-gözü büzüşmüş
Bir qocaya mən heç vaxt
Gedib, olmaram bədbaxt”.
Boynunu qaşıyıb çar
Dedi: “Belə iş olar?
Toyçun tələsirəm mən,
Məhv oluram həsrətdən.
Sən yox deyib durursan,

Qəlbimə ox vurursan”.
“Dirənmə nahaq yerə,
Getmərim sənə ərə,
Məni almaq istəsən,
Dön bir gənc oğlan ol sən!”
“Bu mümkün deyil, xanım,
Qoca gəncleşməz, canım,
Möcüz olmaz hər zaman,
Bir yol yaranar insan”.
Dilbər qız dedi: “Əgər
İstəsən sabah səhər
Dönüb olarsan cavan.
Əmr eylə, ey hökmüran,
Üç mis qazan qurulsun,
Biri qaynar süd olsun,
İkincisi buzlu su.
O biri qaynar duzlu su.
Paltarını tez soyun
Əvvəl süddə gir yuyun,
Sonra çim duzlu suda,
Sonra da buzlu suda.
Əgər bu üç qazanda
Çimsən, dönüb bir anda
Cavan oğlan olarsan,
Sonra məni alarsan”.
Daha qıza dinmədi...

Çar əmr eyləyib dedi:
İvanı çağırırlar.
İvan gəlib dedi: “Çar,
Məni sən okeana
Yoxsa başqa bir yana
Göndərmək fikrindəsən?
Düşmüşəm əldən-dildən,

Gedən deyiləm daha!”
 Çar söylədi: “Vanyuşa,
 Artıq bitibdir səfər.
 Əmr vermişəm, səhər
 Üç mis qazan qurulsun:
 Biri qaynar süd olsun,
 O biri qaynar duzlu su,
 Üçüncü də buzlu su.
 Təcrübəyçün gərək sən
 Qazanlarda çiməsən”.
 Qəlbində dedi İvan:
 “Lap çaşıb bu qudurğan!”
 Sonra söylədi: “Ey çar,
 Hər işin ölçüsü var,
 Pörtərlər hinduşkanı,
 Cücəni, ya çoxkanı.
 Sən məni nə sanmısan?
 Qaynar olmasa qazan
 Soyuq suda bir təhər
 Yenə də adam çimər.
 Ocaqlar yana-yana
 Girmərəm mən qazana.
 Bəsdir, hiylədən əl çək!
 Mənə gəlmə çox kələk”.
 Dəyişdi çarın halı,
 Titrədi çal saqqalı.
 Dedi: “Tayınam mөгər?
 Əmrimi sabah səhər
 Yetirməsən yerinə
 Saman tәpər dərinə,
 Açma burda mərəkə,
 Danışma yekə-yekə,
 Rədd ol gözümdən, alçaq!”

İvan zarıldayaraq
 Tez tövləyə yönəldi,
 Atın yanına gəldi.
 At dedi: “Nə var yenə,
 İvan, nə olub sənə?
 Başını dikib yerə,
 Batmısan qəm-kədəre.
 Yoxsa qoca kaftar bəy
 Tapıb yenə bir kələy?”
 Atını qucaqladı,
 İvan öpdü, ağladı.
 Dedi: “Atım, dərdim var.
 Çar əmr edib ki, qaynar
 Neçə qazan qurulsun.
 Biri qaynar süd olsun,
 O biri qaynar duzlu su,
 Üçüncü də buzlu su...
 Qazanlara mən girim,
 Çimim, soyulsun dərim”.
 At dedi: “Qulluq ancaq
 Buna söyləyərlər, bax!
 İndi gərəyəm sənə.
 O zaman dönə-dönə
 Dedim: lələyi alma,
 Başını dərdə salma.
 Həmənlə lələkdən bunca
 Dərd verir sənə qoca.
 Ağlama, iş düzələr,
 Keçib gedər qəm-kəder.
 İvan, ölsəm də, səndən
 Bil ki, ayrılmaram mən.
 Sabah yuyunan zaman

Xahiş edərsən çardan:
"Mümkün sanırsan əgər
Atımçün adam göndər
Həsret qalmasın könlüm,
Atla görüşüm, ölüm".
Çar razı olar buna.
Gələn kimi yanına
Quyruğumla əlbəəl
İşarə verrəm əvvəl.
Burnumu salıb, sonra
O qaynar qazanlara
Üstünə çilərəm mən.
Bir fit çalaram bərkdən...
İvan, ayıq ol, ayıq,
Əvvəl süddə yuyun çıx,
Sonra çim duzlu suda,
Axırda buzlu suda...
İndisə rahat-rahət
Get yerində yıxıl yat".

Səhər açılan zaman
At gəlib dedi: "İvan!
İş vaxtıdır, qalx, yatma!
Dostum, yuxuya batma".
İvan yerindən durdu,
Gözünü ovuşdurdu,
Yuyunub yavaş-yavaş
Həyətə gəldi birbaş.

Gördü ocaq qurulub,
Altına od vurulub.
Saraydakı nöqərlər
Sürücülər, mehtərlər

Odunu qucaq-qucaq
Tökür, qızıssın ocaq.
Danışib xəlvət-xəlvət,
İvandan edir söhbət,
Dodaqları qımışır,
Arabir də gülüşür.

Qapı açıldı birdən
Çar qalxdı pillələrdən,
Yanında gözəl dilbər,
Ətrafında nöqərlər.
Çar dedi: "İvan, soyun!
Qazanlara gir, yuyun".
İvan dinməz-söyləməz
Paltarı soyundu tez.
Yaşınmaqçün özünü
Xanım örtüdü üzünü.
Qaşınıb bir az İvan,
Qazana baxdı yan-yan.
Çar dedi: "Durma, qardaş!
Tez ol qazana dırmaş".
İvan söylədi: "Ey çar!
Səndən bir xahişim var.
Mümkünsə, adam göndər,
Atımı gətirsinlər.
Həsret qalmasın könlüm,
Atla görüşüm, ölüm".
Fikirləşib bir qədər,
Çar əmr etdi, nöqərlər
Yüyürdülər tövlədən
Atı gətirib həməni
Tapşırdılar İvana
Çəkildilər bir yana.

Quyruğunu tərپətdi,
At bir işarə etdi.
Burnunu saldı sonra
Qaynayan qazanlara.
Onun üstə çilədi,
Bir fit çalib kişnədi.
İvan atına baxdı,
Ocağın üstə qalxdı.
Baş vurub o bir anda
Çimdi bu üç qazanda.
Oldu gözəl bir oğlan.
Belə sərvə-xuraman
Nə sığardı ağıla,
Nə də ki, bir nağıla.
Geyindi təzə paltar,
Üzündə qürur, vüqar
Bənzəyirdi knyaza.

Baş əydi dilbər qıza.
Səs-küy düşdü yer-yerdən
Hamı bağırdı birdən,
Söylədi: "Olub möcüz!
Heç eşitməmişik biz
Dönüb çirkin bir keçəl
Olsun belə bir gözəl".

O saat əmr etdi çar:
Onu soyundursunlar.
Göstərmədi heç təlaş,
Xaç çəkib gəldi birbaş
Qaynar qazana düşdü,
Hökmüdar suda bişdi.

Qalxdı şahzadə dilbər.
Əmr etdi: "Nayib, nöker

Sakit dayansın bir an".
Sonra dedi: "Hökmüran
Bu dünyanı tərک etdi,
Sizdən ayrılıb getdi.
İstəyirəm bu gündən
Şah arvadı olum mən.
Razılıq verir əgər,
Qoy dinsin nayib-nöker!
Bilsin bütün əyanlar,
Ərim olmalıdır çar".
Sonra işarə verdi,
Qız İvanı göstərdi,
Sakit, səssiz dayandı...
Dərhal məclis canlandı,
Hamı qışqırdı birdən,
Səs ucaldı yer-yerdən:
"Razıyıq, yolunda biz
Oda girrik şübhəsiz.
Təki sən ol bəxtiyar!
İvanı edərik çar".

Arvadının qolundan
Tutdu cavan hökmüran,
Kəbin kəsilsin deyə
Yollandılar kilsəyə.

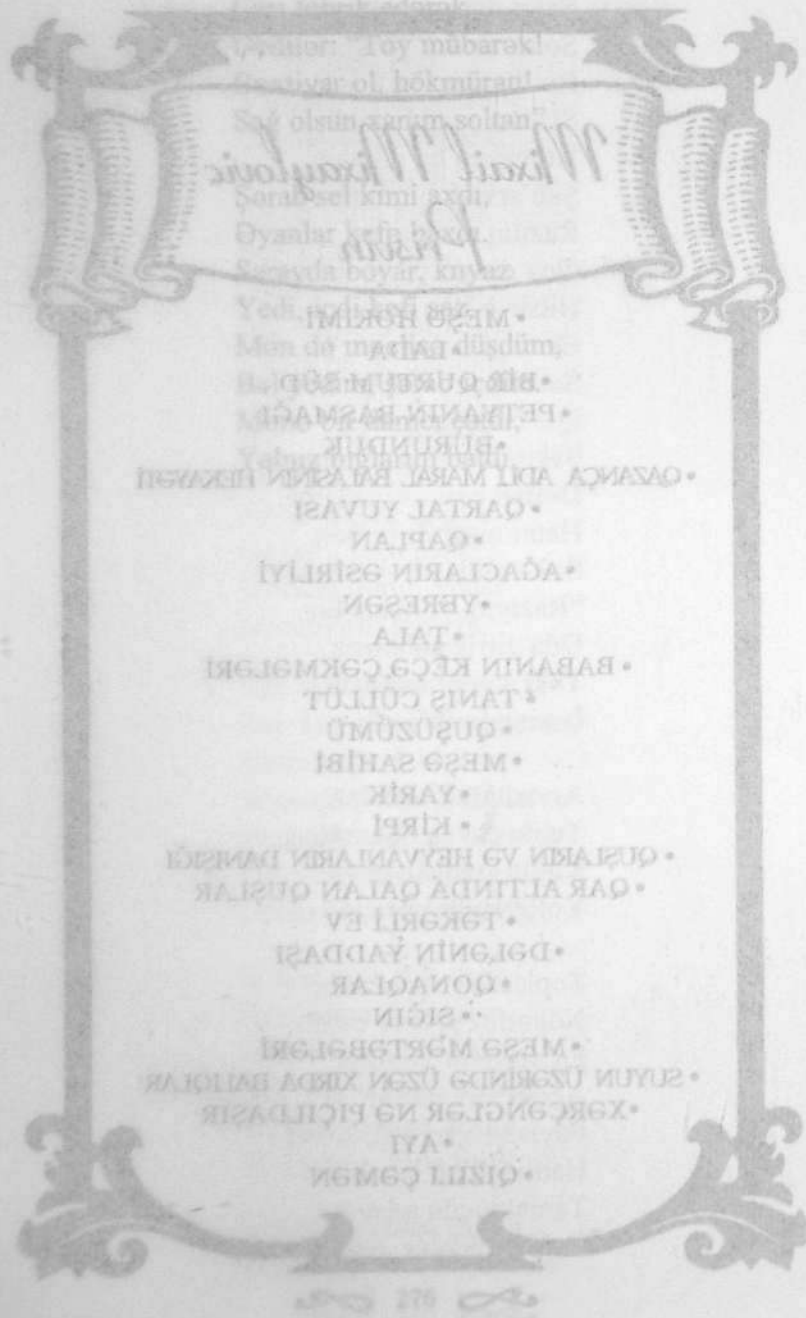
Toplardan səs ucaldı,
Nökerlər şeypur çaldı.
Fit verdilər gəmilər,
Açıldı zirzəmilər,
Paylandı çox bal, şərab;
Hamı içdi al şərab.
Tamaşayçün adamlar
Doldu küçələr, damlar.

Çarı təbrik edərək
Dedilər: "Toy mübarək!
Bəxtiyar ol, hökmüran!
Sağ olsun xanım soltan".

Şərab sel kimi axdı,
Əyanlar kefə baxdı.
Sarayda boyar, knyaz
Yedi, içdi kefi saz.
Mən də məclisə düşdüm,
Bal yedim, şərab içdim.
Mənə bir damcı çatdı,
Yalnız bıqlarım batdı.

Mixail Mixaylovic Prisvin

- MEŞƏ HƏKİMİ
- LADA
- BİR QURTUM SÜD
- PETYANIN BAŞMAĞI
- BURUNDUK
- QAZANÇA ADLI MARAL BALASININ HEKAYƏTİ
- QARTAL YUVASI
- QAPLAN
- AĞAQLARIN ƏSİRLİYİ
- YEREŞƏN
- TALA
- BABANIN KEÇƏ ÇƏKMƏLƏRİ
- TANIŞ CÜLLÜT
- QUŞUZUMU
- MEŞƏ SAHİBİ
- YARİK
- KİRPİ
- QUŞLARIN VƏ HEYVANLARIN DANIŞIĞI
- QAR ALTINDA QALAN QUŞLAR
- TƏKƏRLİ EV
- DƏLƏNİN YADDAŞI
- QONAQLAR
- SIĞIN
- MEŞƏ MƏRTƏBƏLƏRİ
- SUYUN ÜZƏRİNDƏ ÜZƏN XIRDA BALIQLAR
- XƏRÇƏNGLƏR NƏ PİÇILDAŞIR
- AYI
- QIZILI ÇƏMƏN

MEŞƏ HƏKİMİ

Biz yazda meşəni gəzib-dolaşib ağacların oyuqlarında yaşayan ağacdələnlərə, bayquşlara baxırdıq. Birdən bizim qabaqcadan gördüyümüz qərribə ağacın o tərəfindən mişar səsi eşitdik. Bizə danışmışdılar ki, burada şüşə zavodu üçün qurumuş ağaclar tədarük edirlər. Biz ağacın kəsiləcəyindən qorxduq, mişar səsi gələn tərəfə tələsdik, lakin indi, bizim ağcaqayın böyrü üstə yığılmışdı, onun iri kötüyünün dövrəsində boş küknar qozaları vardı. Ağacdələn qozaları payızda daşıyıb ağcaqayının iki düyünü arasındakı yuvasına yığmış və bütün qışı dimdikləyib yemişdi. Kəsilmiş ağcaqayının yanında iki oğlan oturub dincəlirdi. Bu iki oğlan yalnız ağac kəsməklə məşğul idi.

Onlara kəsilmiş ağcaqayını göstərib: – Ziyankarların biri ziyankarlar, – dedik, – sizə tapşırılib ki, quru ağacları kəsəsiniz, görün bir siz nə eləmisiniz?

Oğlanlar dedilər:

– Gördük ki ağacdələn ağacı deşik-deşik eləyib, onsuz da zay olur, ona görə kəsdik.

Hamımız ağaca baxdıq. Sappasağ idi, lakin onun yerdən bir arşından az hündürlüyündəki hissəni qurd deşib keçmişdi. Görünür ağacdələn dimdiyi ilə döyəcəyib, ağacın içinin oyuy olduğunu həkim kimi bilib. Ağcaqayını qurddan xilas etmək üçün yargıya başlayıb. Ağacı ikinci, üçüncü, dördüncü dəfə dimdikləyib. Ağcaqayının nazik gövdəsi qırıq-qırıq qopub düşüb. Beləliklə “cərrah” ağacda yeddi göz açıb, səkkizinci gözü açanda qurdu tapıb çıxarıb, ağcaqayını xilas edib.

Biz ağcaqayının həmin yerini kəsib götürdük. Bu muzey üçün gözəl bir eksponat olardı.

Oğlanlara dedik:

– Ağacdələn meşə həkimidir. O, ağcaqayını xilas etmişdir, siz kəsməsəydiniz ağcaqayın çox yaşayardı.

Oğlanlar mat qaldılar.

LADA

Üç il bundan qabaq Zavidovdakı hərbi ovçuluq cəmiyyəti təsərrüfatında idim. Ovçu Nikolay Kamolov qohumu olan meşə gözetçisinin poynter cinsli, Lada adlı biryaşar küçüyünə baxmağı təklif etdi.

Elə o vaxtlar özümə it axtarırdım. Biz səhər erkən onun qohumugilə getdik. Ladaya baxdım. O, bir az balaca idi, burnu bir az gödək, lakin yoğun idi. Dərisi poynter cinsindən olan anasının dərisi kimi sarı və əla idi, burnu və gözləri isə qara poynter cinsindən olan atasına oxşamışdı. Ona tamaşa etmək bir əyləncə idi. Bu it ışıq-ışıq işıldayırdı. Ağ, solğun sarı xalları, başındakı nöqtəvarı səpkilər də parıldayırdı. İybilən burnu və kömür kimi gözləri, çox yaraşılıq başı vardı. Mən bu gözəl iti dizlərimin üstünə aldım, burnuna üfurdum. O gülümsünürmüş kimi ağız-burnunu qırışdırdı. Mən bir də üfurdum. İt bu dəfə burnumdan tutmaq istədi.

Qoca ovçu Kamolov mənə xəbərdarlıq etdi:

– Ehtiyatlı olun!

O mənə kirvəsinin başına gələn belə bir əhvalat danışdı: bir dəfə kirvəm də itin burnuna üfürərkən it onun burnundan tutdu, kişi bütün ömrü boyu burunsuz qaldı. Daha bu nə adamdır ki, burunsuz gəzir.

İtin xoşumuza gəlməsi sahibini sevindirdi. Onun ovçuluqdan başı çıxmırdı, odur ki, gərəksiz Ladanı satacağına sevindi.

– Gör necə ağıllı gözləri var, – deyə Kamolov diqqətimi itə yönəltdi.

– Çox ağıllıdır! – deyə qohumu onun sözünə qüvvət verdi.

– Sən, Nikolay əmi, sən onu əməlli-başlı, möhkəmcə döy, onda hər şeyi başa düşəcək.

Biz ovçu ilə bu məsləhətə güldük. Onun iybilən olub-olmadığını bilmək üçün Ladanı özümüzə meşəyə apardıq. Biz Ladaya həddindən artıq qayğı ilə yanaşdıq: yaxşı işinə görə ona bir parça donuz piyi verdik, pis işinə görə isə onu barmağımızla hədələdik. Bircə gündə bu it bizim əlləməliyimizi anladı. Bu görünməmiş iybilmə ona yəqin ki, babası Kambizdən keçmişdi.

Gözetçinin komasına çox şən qayıtdıq. Axı belə gözəl it tapmaq asan iş deyildi.

– Bunu Lada yox, “Tapılmış” çağırmaq lazımdır: Əsl tapındır! – deyə Kamolov təkrar etdi.

Biz sevinə-sevinə meşə gözetçisinin yanına gəldik. İt sahibi təəccüblə soruşdu:

– Bəs Lada hanı?

Boylanıb gördük ki, doğrudan da, Lada yanımızda yoxdur. Bütün yolu bizimlə gəlirdi, evə yaxınlaşanda yoxa çıxdı, elə bil yer yarıldı, yerə girdi. Onu şirnikdirə-şirnikdirə, əzizləyə-əzizləyə çağırırdıq, hədəylə səslədik. Görünmədi ki, görünmədi. Korpəşman qayıtdıq. Bu itki it sahibinə də ağır zərbə idi. Heç yaxşı olmadı. İstədik it yiyəsinə azdan-çoxdan bir şey verək, götürmədi ki, götürmədi.

Kamolov dedi:

– Təzəcə “Tapılmış” çağıracaqdıq ki, yox oldu. Qohum gülüb dedi:

– Elə bil qulyabanı apardı.

Biz it sahibindən iki yüz addım aralanmışdıq ki, birdən Lada kolun dibindən qabağımıza çıxdı. Yaman sevindik. Biz dala qayıtdıq. Elə yenicə dönmüşdük ki, Lada yenə yoxa çıxdı, elə bil yenə yerə batdı. Biz bu dəfə onu axtarmadıq. Hər şey aydın idi: sahibi həmişə onu kətkəlməmişdi, biz isə əzizlədik, onu ova həvəsləndirdik, odur ki, Lada gizləndirdi, vəssalam! Elə ki evimizə yollan-

dıq, Lada kolun dalından çıxdı. Biz it sahibinin: "Nikolay əmi, sən onu əməlli-başlı döy, onda hər şeyi başa düşəcəkdir!" sözlərini xatırlayıb gülə-gülə evə gəldik.

Biz Ladanı döymədik, o özü başa düşdü.

BİR QURTUM SÜD

Lada xəstələnmişdi. Qabağında bir fincan süd vardı. Lakin it südə baxmır, yönünü yana çevirib durmuşdu. Dedim:

– Lada, gərək bu südü içsən. Başını qaldırdı, quyruğunu yerə döydü. İti sığalladım, əzizlədim. Bu nəvazişdən itin gözlərində yaşamaq ümidi oyandı.

Nəlbəkini itə sarı itələdim, təkrar etdim.

– İç, Lada!

İt burnunu südə toxundurdu. Qurtuldatdı.

Nəvazişim itə qüvvət gətirdi. Bəlkə bu bir neçə qurtum süd onun həyatını xilas edibmiş...

PETYANIN BAŞMAĞI

Bu səfərdə başımıza belə bir hadisə gəldi. Spaniel cinsindən olan balaca Kirvə, Petyanın başmaqlarının bir tayı ilə oynaya-oynaya onu sıx meşəyə aparıb, orda da basdırdı. Nə qədər gəzdiksə, tapa bilmədik. Hiyləyə əl atdıq, başmağın o biri tayını da Kirvəyə verdik, ümid etdik ki, bunu da aparıb o birinin yanında basdıranda biz görəcəyik.

Kirvə burunlamadı, başmağın bu tayını tez qapıb sıx meşədə gözdən itdi. Biz onu axtarıb tapana qədər başmağın bu tayını da hardasa basdırıb qayıtdı.

Faydasız axtarışdan sonra dilxor olub, bu kələyi quran Petyaya dedim:

– Petya, kələyinin heç bir xeyri olmadı, başmağın o biri tayı da əlimizdən çıxdı.

– Elə bir ziyanı da olmadı, – deyə Petya cavab verdi.

– Bir tay başmaqla hara gedə bilərdim ki!...

Mən onun bu sözünə əsəbiliklə etiraz etdim, çünki bir az bundan qabaq quşuzümü axtararkən bir tay təptəzə çarığ tapmışdıq.

Dedim:

– Əgər bizim bir tay başmağımız olsaydı bir ayağına onu, bir ayağına da çarığı geyib bataqlıqda giləməyvə yığmağa gedərdik.

BURUNDUK

Görəsən xallı maralın dərisi nə üçün başdan-başa ağ xallarla doludur. Bunu başa düşmək o qədər də çətin deyil.

Bir dəfə Uzaq Şərqdə cığırla astaca gedərkən nədənsə sinib yatmış marallara rast gəldim. Onlar güman edirdilər ki, keçilməz otluqlarda, enliyarpaqlı ağacların dalında gizləndikləri üçün onları görə bilməyəcəyəm. Lakin elə oldu ki, gənə maral balasına yapışdı, o diksindi, otlar yırgalandı, mən onu və yanındakı maralları gördüm. Elə buradaca maralların nə üçün xallı olduğunu başa düşdüm. Günəşli bir gün idi. Ağacların xal-xal kölgələri yerə düşmüşdü. Bu xal-xal kölgələr xallı maralların dərisinə oxşayırdı. Xallı maralların belə kölgəliklərdə gizlənməsi asan idi.

Lakin uzun müddət başa düşə bilmədim ki, maralların quyruğunun böyründəki dəsmalabənzər ağ, girdə ləkə nə üçündür. Marallar hürküb qaçanda bu "dəsmal" bir az da böyüyür və aydın görünürdü. Bu "dəsmal" maralın nəyinə lazımdır? Bu haqda çox düşündüm, axırda tapdım.

Bir dəfə bir neçə çöl maralı tutduq, onları həyatımızdakı şitillikdə yetişdirilən paxla və qarğıdalı ilə yemləməyə başladıq. Qışda tayqada çətin şəraitdə yemsiz qalan marallar burda hazır və dadlı yem tapmışdılar. Onlar elə adət etmişdilər ki, paxla kisəsini görən kimi yanımıza qaçır və təknənin başına yığışırdılar.

Tələsə-tələsə, acgözlüklə yeyirdilər, ona görə də paxla təknədən yerə tökülürdü. Göyərçinlər bunu görüb, təknənin yanına uçuşur, onların dırnaqlarının yanına tökülmiş paxlanı dənləyirdilər. Yerə tökülmiş bu paxlanı dənleməyə, dələyə oxşar alabəzək burunduklar da axışib gəlirdilər.

Xallı maralların bu qədər qorxaq olduqlarını heç ağıma gətirməzdim.

Bizim gözəl-göyçək ana maral Xua-Lu lap qorxaq idi. Xua-Lu bir dəfə marallarla birlikdə paxla yeyirdi. Paxla təknədən yerə tökülürdü. Göyərçinlər və burunduklar təknəyə doğru qaçışır-dılar. Birdən Xua-Lu burundukun yumşaq tüklü quyruğunu tapdaladı. Burunduk da onun ayağına sarmaşdı. Xua-Lu səksəndi, ayağına baxdı, ona elə gəldi ki, bu nəsə qorxunc bir şeydir. O götürüldü. O biri marallar da Xua-Lunun ardınca hasara doğru götürüldülər. Hasarı yıxıb keçdilər.

Balaca burunduk, söz yox ki, Xua-Lunun ayağından o dəqiqə qopub aralanmışdı, ancaq hürkmüş Xua-Lunun dalınca sanki xırdaca burunduk deyil, yekə yırtıcı bir burunduk düşmüşdü. O biri marallar da Xua-Lunun həmişə duyduqları təhlükədən qorxub qaçdığını zənn edib onun arxasınca ildırım sürətilə irəli atıldılar. Marallara öyrənmiş Tayqa adlı alman iti olmasaydı, onlar yəqin ki, gözədən itər və bütün əziyyətimiz hədəf gedərdi. Biz Tayqanı onların izinə saldıq. Əlbəttə, dəli bir qorxu ilə qaçan marallara elə gəlirdi ki, onların dalınca düşən Tayqa deyil, həmin nəhəng yırtıcı burunduktur.

Heyvanların çoxunda belə bir vərdiş var: onlar qovulanda nə qədər qaçıb uzaqlaşsalar da axırda hərlənib yenə əvvəlki yerə qayıdırlar. Ovçular dovşanı da tazi ilə belə qovurlar. Demək olar ki, dovşan da eləcə qaçır və yenə əvvəlki yerdə onu gözləyən ovçuya tuş gəlir. Marallar da dağlardan aşib, dərələrdən keçib axırda həmişə çox olduqları, xoş güzəran keçirdikləri həmin isti yerlərinə qayıtmalı idilər. Onları bizim ağıllı, gözəl Tayqamız qaytardı.

Az qala ağ “dəsmal” haqqında başladığım söhbəti unutmuşdum.

Xua-Lu hasarın üstündən aşanda onun ağ “dəsmalı” xeyli böyümüşdü, daha aydın görünürdü. Kolları yarıb keçəndə yalnız bu ağ “dəsmal” gözə dəyirdi. Bu ağ “dəsmalın” arxasınca qaçan maral da özündən sonra gələn marala ağ “dəsmalını” göstərirdi. Xallı marallardakı bu ağ “dəsmalın” nəyə xidmət etdiyini birinci dəfə buradaca başa düşdüm. Tayqada təkcə burunduk deyil, canavar da, bəbir də, pələng də olur. Bir maral təhlükəni duyarkən irəli atılır, və ağ “dəsmalını” digər marala, o da üçüncüsünə göstərir, beləliklə, bütün maral sürüsü təhlükədən uzaqlaşır, bir yerə yığışır.

QAZANÇA ADLI MARAL BALASININ HEKAYƏTİ

Biz Uzaq Şərqdəki maral qoruğunda idik. Bu marallar o qədər gözəldirlər ki, onları çinlilər “çiçək-maral” adlandırırlar. Burda hər bir maralın öz adı var, Çıqırğan və Kələkbaz maralların özləri də, balaları da əl marallarıdır. Lakin maralların içində Qazança maraldan mehribanı yoxdur. Bir də görürsən ki, Qazança maral gəlib pəncərənin altında durub. Əgər ona əhəmiyyət verməsən, başını aynanın qırağına söykəyəcək, səndən nəvaziş gözləyəcək. Qulaqlarının arası qaşınanda xoşu gəlirdi. Qazança maral çöl maralının törəməsi idi.

Qazança ona görə belə nəvazişkardır ki, anasının yanından doğulan gün götürülmüşdür. O, ikinci gün götürülsəydi belə mehriban, necə deyərlər, belə tez isnişən olmazdı. Anasından üç gün və gec ayrılan maral balaları ipə-sapa yatmırlar.

Maralların dölü may ayında başlanır, iyunda qurtarır. Bu hadisə iyunun birinci yarısında baş verdi. Sergey Fyodoroviç maral ovuna öyrədilmiş alman cinsindən olan Tayqa adlı itini götürüb dağlara yollandı. Durbinlə dağları, dərələri, çayları gözədən keçirdi. Dərənin birində gözüne sarı-sarı xallar sataşdı, bildi ki, belə xallar ancaq marallarda olur.

O, marallara tərəf əsən küləyin xışıltısı altında dərə yuxarı sinə-sinə getdi. Onun gedişini maral nə eşidir, nə duya bilirdi. Sergey Fyodoroviç maralın yaxınlığındakı bir dağın dalında gizlənib tamaşa etməyə başladı. Gördü sürüsündən ayrılmış bir maral dağ çayının qırağındakı kola sığmıbdır. Sergey Fyodoroviç fikirləşdi ki, bu maral həmin kolda balalayacaqdır.

Belə də oldu. Ana maral qalın palıd pöhrəliyinə girdi. Gü-nəşli günlərdə meşədə xal-xal kölgələri xatırladan dərisi sarı, ağ xallı bir bala doğdu. Bala əvvəlcə ayağa qalxa bilmədi, ana maral onun yanına uzandı, məmələrini balanın ağzına yaxınlaşdırmağa çalışdı. Bala dodaqları ilə məmələrə toxundu, sormağa çalışdı. Ana ayağa qalxdı, bala da durub əmməyə başladı. Bala qılçaları üstə çox dayana bilmədi, yenə yatdı. Ana maral da yatdı, məmələrini bir də ona yaxınlaşdırdı. Bala əmdikdən sonra qalxdı, ayaqları üstə möhkəm dayandı. Birdən pöhrəlikdən səs eşidildi, külək itin iyini onlara çatdırdı. Tayqa yaxınlaşırdı.

Ana maral başa düşdü ki, qaçmaq lazımdır. Fıxırdı. Bala təhlükəni hələ duymurdu, həm də zəif idi, qaça bilməzdi. Ana maral ağzı ilə balanın belindən irəli itələməyə çalışdı. Bala yırgalandı. Ana maral balasını otların içində gizlətmək, özü isə qaçmaq, iti aldadıb öz arxasınca aparmaq istədi. Bala maral ağacların xal-xal kölgələrindəki otluqda donub qaldı, ana isə kənara qaçdı, daşın üstünə çıxdı. Tayqanı gördü. Tayqanın diqqətini özünə cəlb etmək üçün bərkdən fıxırdı, ayaqlarını yerə döydü, qaçmağa üz qoydu.

Arxasınca itin qaçmadığını hiss edən ana maral yüksək bir yerdə dayandı, geri boylandı, gördü Tayqa onun dalınca qaçmağı belə ağılına gətirmədi, bala maralın büzüşüb yatdığı ağacın dibinə yaxınlaşırdı, lakin itin yanında adam gördükdə uzaq dağlara üz tutdu.

Tayqanın ardınca Sergey Fyodoroviç gəldi. Bala maral özünü elə ölümlüyə vurmuşdu ki, gözləri ışıldamasaydı, bədəni isti olmasaydı, əlinə də götürsən elə bilərdin ki, ölüdür.

Adətən tutulmuş bala marallara inək südünü şüşədən içməyi öyrədirlər. Şüşənin başını bala maralın ağzına tuturlar, süd şüşə-

dən qurtaqurt bala maralın ağzına axır, içmək istəsə də, istəməsə də, fərqi yoxdur, əmmək lazımdır. Gec, ya tez içməlidir. Ac qalmaq olmaz.

Ancaq bu maral balası hamını hey-rətə saldı – südü birbaşa qazançadan içməyə başladı. Elə buna görə də bala maralı Qazança çağırırdılar.

Sergey Fyodoroviç bala marala qulluq etməyi qızı Lyusyaya tapşırırdı. Lyusya da həmişə ona bu qazançadan süd içirdirdi. Sonra kolluqlardan yarpaqlı budaqlar qırıb yedirdirdi. Lyusyanın əməyi itmədi.

QARTAL YUVASI

Bir dəfə xallı maral sürüsü dənizə doğru baş aldı, gəlib ensiz bir buruna çıxdı. Biz onların arxasınca tərpendik, dəmir torla onların Tayqaya gedən yolunu kəsdik. Bu burunda marallar üçün ot və çoxlu kolluq var idi. Biz onları canavarlardan, bəbirlərdən və hətta qartallardan da qorumalı idik. Bir dəfə Dumanlı dağın zirvəsindən qayalı ətəyinə baxdım. Dağın bu qayalı ətəyi maralların xoşuna gələn otlarla örtülmüşdü. Həmin otluqda otlayan ana maralın kölgəsində nə isə sarı bir şey var idi. Durbinlə yaxşı-yaxşı baxandan sonra başa düşdüm ki, ana maralın kölgəsində yatan sarı ləkə onun körpə balasıdır.

Qayalara çırpılan dalğalar sahilə hücum çəkirdi, sanki bu ağ qanadlar şam ağacının yamyasıl zirvəsinə qonmaq istəyirdi. Birdən şam ağacından iri bir qartal qalxıb göylərə milləndi. Körpə maral balasını görüb, üstünə şığıdı. Ana maral nəhəng quşun qanadlarının xışıltısını eşitdi. Qartal döyüşməyə hazırlaşdı, ana maral yönünü balasına çevirib dal ayaqları üstə qalxdı, qartal vurmaq üçün hazır dayandı. Qartal gözlənilməz, qəzəbli maneəyə rast gəldi: maralın amansız dırnağı ona dəyən kimi şığıdı. Qanadı qırılmış qartal çox çətinliklə havaya qalxdı, yuvasına tərəf uçu.

Biz qartalə aman vermədik, onun yuvasını tez dağıtdıq, bu gözəl qayanı isə "Qartal yuvası" adlandırdıq.

QAPLAN

Uzaq Şərqdəki xallı marallar qoruğunda bir qaplan məskən salmışdı. Maralları bir-bir tutub parçalayırdı.

Çinli Luven deyirdi:

– Çiçək-maralla qaplan bir yerdə yola getməz!

Qaplanı hər gün axtarırdıq. Onunla rastlaşmağa can atırdıq, onu öldürməyə çalışırdıq. Bir dəfə qaplan Dumanlı dağın başında göründü, mənə görə kimi bir daşın altına girib gizləndi. Onun gizləndiyi daşın dövrəsindəki silsilə dağları ta uzaqlaradək dolaşdım, sinə-sinə yaxınlaşdım, amma qaplanı həmin daşın altında görmədim.

Dolana-dolana gəldiyim yerləri bir də keçdim, oturub dincəldim. Asudə-asudə ətrafıma boylandım. Süxurları lay-lay, tozlu bir sal qayanın üstündə bu gözəl-göyçək heyvanın yumşaq ayaqlarının izləri qalmışdı.

Dönə-dönə ətrafı nəzərdən keçirib bu qərara gəldim ki, heç bir şübhə ola bilməz, qaplan bu sal qayanın üstündən keçib. Pələng və qaplanların dağların zirvəsində gəzib oradan özlərinə ov axtarıqları mənə bəlli idi. Bu qaplanın da burada gəzməsində qeyri-adi heç bir şey yox idi.

Mən izi tutub getməyə başladım. Qaplanı gəzə-gəzə gəlib əvvəlki yerə – qaplanın izinə düşüb getdiyim yerə çıxdım. Yenə də həmin sal qayanın yaxınlığında oturub qaplanın izinə diqqətlə baxmağa başladım. Qaplanın sal qayanın üstündəki köhnə izlərinin yanında təzə, daha aydın seçilən ləpirlər gördüm. Bir də ki, qarşı tərəfdən düşən gün işığında həmin ləpirlərdə dik duran iki iynəciyin işıldadığını gördüm. Bu tüklər qaplanın pəncələrinin tükləridir. Mən dolanıb əvvəlki yerimə qayıdana kimi günəş, əlbəttə öz şüalarını bura başqa tərəfdən yönəltdi. Mən burdan birinci dəfə o vaxt keçsəydim, qaplanın ikinci izini görməyə bilərdim, lakin onun tükləri gözlərimdən yayınmazdı. Deməli, tüklər mən qaplanın izi ilə ikinci dəfə dolandığım vaxt düşüb qalmışdı.

Bu, mənim pələnglərin və qaplanların vərdisləri barədə eşitdiklərimlə düz gəlirdi: onları izləyənin arxasına keçib qəfildən hücum etmək pələng və ya qaplanın həmişə işlətdiyi fənd idi.

İndi daha vaxt itirmək olmazdı. Mən tez Luvenin yanına endim, hər şeyi ona söylədim. Birlikdə, qaplanın arxamca gəlib pusquda yatdığı silsilə dağlara qalxdıq. Mənim bayaq iki dəfə tək dolandığım yerlərdən hər daşın yan-yörəsini diqqətlə baxa-baxa birlikdə keçdik.

İzimi sal qayanın yanında itirməkdən ötrü, uzun bir payanın köməyi ilə aşağı tullandım. Sal qayanın alt tərəfindəki kola çatmaq üçün bir də tullandım. Kolun dalında gizləndim. Dirsəklərimi və tufəngin lüləsini kolun arasında rahatladım. Luven izi tutub getməyə başladı.

Mən çox gözləməli olmadım. Səmanın mavi fonunda sürünən heyvanın qaraltısını gördüm. Bu nəhəng pişik onu nişan aldığı hiss etmədən Luvenin arxasınca sürünürdü. Luven qanrılıb dala baxsaydı da yüz gözü olsa belə qaplanı görə bilməzdi.

Qaplan sürünüb sal qayaya çatdı, qayanın üstünə çıxdı, ordan Luvenə baxmaq üçün azacıq dikəldi. Mən atəş açmağa hazırlaşdım. Qaplan iki adamın əvəzində birini gördüyü üçün bir anlığa özünü itirdi: “Bəs o biri hanı?” – soruşmuş kimi ətrafına boylandı: Dörd yanını sorğu-sualdan keçirəndən sonra gizləndiyim kola şübhə ilə baxdı. Mən tətiiyi çəkdim.

Necə də gözəl xalı qazandıq! Bu heyvan Uzaq Şərqdə nədənsə səhvən qaplan adlanır. Bu hətta Qafqaz qaplanına da az oxşayır. Bu pələngə bənzər bəbirdir. Onun dərisi həddindən artıq gözəl idi.

– Əladır! Əladır! – deyə Luven bu qiyamət “xalını” sıgallaya-sıgallaya sevinclə səsləndi: – çiçək-maralla qaplan bir yerdə yola getməz!

AĞAQLARIN ƏSİRLİYİ

Bahar şəfəqləri səmanı bəzəyirdi. Lakin meşələrdə hələ də qış idi, ağaclar qarla örtülmüşdü. Siz qarlı qış günlərində cavan meşəlikdə olmusunuzmu? Əlbəttə yox, qışın o çağında həmin meşəyə girmək də mümkün deyildi. Yayda bu meşəliyin içindən keçib getdiyimiz enli yolların üstünü o tərəf bu tərəfdən əyilmiş ağaclar tutmuş və o qədər aşağı yatmışdır ki, onların altından yalnız dovşanlar qaça bilər.

Görün ağacların başına nə gəlmişdir? Tozağacı öz zirvəsini göydən ələnən qarın altına ovuc kimi tutmuş, yağın qarın hamısını saxlamışdı. Bu yolla, qəddini əymədən, necə gedəsən?! Müləyim havalarda yenə qar yağıb ağaclardan qar topalarının üstünə tökülür. Ağacların başları qar topalarının ağırlığından əyilib qarın içinə batır, bu qar topaları donur, yazda kimi belə qalır. Qışda bu tağbəndlərin altından meşə heyvanları və hərdənbir xizəkli adamlar keçirlər. Mən bu yollardan əyilmədən keçmək üçün çox sadə, sehrli bir əməl bilirəm, əlimə ağır, möhkəm bir ağac alıram, elə ki bu ağacla əyilmiş budaqlara bir zərbə endirirəm, qar yerə tökülür, budaq yuxarı qalxır, mənə yol verir. Mən yavaş-yavaş gedir, öz sehrli zərbələrimlə ağacları qar əsirliyindən xilas edirəm.

YEREŞƏN

Zinaya dedim ki, biz meşə ilə gedirik, ola bilər hər addımımızın altındakı yerdə bir-iki həşərat yaşayır.

– Gəl bir çala qazaq, görək orda hansı həşərat yaşayır? – deyər Zina təklif etdi.

– Biz qazıb tapana qədər həşərat yeraltı yollarla qaçıb gedər, – dedim. – Yaxşısı budur, gəl çəpinə bir çala qazaq, gecə hər halda həşəratlardan biri ora düşər, əgər balaca olsa çıxıb bilməyəcək, orda qalacaq.

Belə də etdik.

Səhər gəlib orda üskük boyda xırda, yeriyən canlı gördük. Onun göyə çalan hamar dərisi Köstəbək dərisinə bənzəyirdi, xortumlu ağzı vardı. Qətiyyəti siçana oxşamırdı, qorxunc idi.

Onu şüşə qaba saldıq – hündürə hoppanırdı. Soxulcan verdik – əl üstü yedi, elə bil ömrü boyu bu şüşə qabda yaşamışdı.

Eşitmişdik ki, yereşənlər yerin altında yaşadıklarına görə günəş şüaları onları öldürür. Biz bunun doğruluğunu yoxlamaq istədik. Buna görə də onu ölçüb, çəkib, içərisinə baxıb, sonra da qarışqa yuvasına qoymağı qərara aldığımız. Qarışqalar onun ətinə daşıyacaq, biz də skeletini tədqiq edəcəyik.

Fikrimizdən keçirdik ki, bir köstəbək tutub, yereşənlə birlikdə şüşə qaba sala.

Nə olsun, biz hələ çox şeylər düşündürdük!

Yereşən on iki santimetr hündürlüyə tullandı. Şüşə qabın içindən sıçrayıb yerə düşdü. Yer elə bil su idi, yereşən də bir balıq – bir anda yoxa çıxdı.

Gözümüzün qabağında qeybət çəkilən bu xırda canlı və yerin altında ağac köklərinin arasında yaşayan minlərcə naməlum həşərat uzun müddət bizi düşündürdü.

TALA

Tozağacı özünün son qızılı yarpaqlarını yuxulu qarışqaların yuvalarına, küknarların başına səpələyirdi. Meşə cığırı ilə gedirdim, payız meşəsi gözlərimə dəniz kimi, tala isə bu dənizdə bir ada tək görünürdü.

Bu adada bir-birinə sığınmış bir neçə küknar ağacı vardı, dincəlmək üçün ağacların altında oturdum.

Demə bütün həyat bu küknarların başında imiş. Qozaların bol yerində dələ, aladimdik və adı, özü mənə məlum olmayan başqa canlılar aqalıq edirləmiş. Burda qara qərzəklərin yerə düşdüyü-

nü görürsən. Bu, dələnin, aladimdiyin işidir. Onlar qozaların içindəki dadlı tumu çıxarıb yeyirlər.

Altında oturduğum bu uca küknar ağacı da elə bil tumdan boy atıb ucalmışdı.

Bu tumları külək haçansa gətirib tozağacının dibinə, onun üstü açıq köklərinin arasına salmışdı.

Küknar böyüməyə başlayıb, tozağacı da onu istidən, şaxtadan qoruyubdu.

İndi bu küknar böyüyüb, tozağacı ilə yanaşı durub, köklərini onun köklərinə dolamışdır.

Meşənin ortasındakı talada, küknar ağaclarının altında kirimişcə oturub, yerə tökülən xəzan yarpaqlarının pıçıltısını dinləyirdim.

Bu pıçıltılar ağacların altında yatan dovşanları oyadır. Dovşanlar hövlnak meşədən çıxıb harasa gedirlər.

Yarpaqların pıçıltısından səksənən bir dovşan sıx küknarların altından çıxdı, böyük talanı görüb dayandı.

Dovşan şöngüdü, ətrafına boylandı: hər yanda xışiltı, hara qaçsın?

Talanın ortasından düz keçə bilmədi, kənardan bir tozağacının altından o biri tozağacının altına qaça-qaça getdi.

Kim meşədə bir şeydən qorxursa, yaxşısı budur yarpaqlar töküləndə, yarpaqlar pıçıldaşanda meşəyə getməsin.

Pıçıltıları eşidən dovşana elə gəlir ki, kim isə onu izləyir.

Qorxaq dovşan, əlbəttə, cəsarətlə, ətrafına baxmadan talanın ortasından düz keçib gedə bilərdi. Lakin onda necə eləsin ki, belə bir bədbəxtliyə düşər olmasın: xəzan yarpaqları pıçıldaşır, tülkü də yarpaqların pıçıltısı altında yavaşca dovşanın dalınca sürünür. Cəsarətli dovşan yarpaqların pıçıltısından qorxmur, ətrafa boylanmır və birdən kürən sinəli tülkünün əlinə keçir.

BABANIN KEÇƏ ÇƏKMƏLƏRİ

Mən görənə qədər neçə il geydiyini deyə bilmərəm, ancaq Mixay babanın keçə çəkmələri ilə on ili başa vurduğunu yaxşı xatırlayıram.

Hərdən ayaqlarına baxıb deyərdi:

– Çəkmələrim yenə dağılıb, yamamaq lazımdır.

Bazardan keçə alıb gətirər, ondan altıq kəsər, tikər, çəkmələrini təzələyər.

Mən bu keçə çəkmələri onun ayağında neçə il gördüm, həmişə də düşünürdüm ki, dünyada hər şeyin bir sonu, bir axırı var, amma Mixay babanın keçə çəkmələri əbədidir.

Mixay babanın xəstələndiyini görməmişdik. Bir gün onun ayaqları bərk ağrıdı. Şikayətlənməyə başladı, hətta feldşer çağırıldı, feldşer dedi:

– Soyuqdandır, gərək balıq tutmaqdan əl çəkəsən.

Baba dedi:

– Mən balıqla dolanıram: ayaqlarımı suya salmaya bilmərəm.

Feldşer məsləhət gördü.

– İndi ki bunsuz keçinə bilmirsən, suya girəndə keçə çəkmələrini gey.

Bu məsləhət babanın xeyrinə oldu, ayaqlarının sızılısı keçdi. Baba gümrahlaşandan sonra erköyünləşdi, keçə çəkmələrini geyib suya girdi. Keçə çəkmələrinin altı çayın dibindəki kələ-kötür daşlarda didildi. Çəkmələrin altlığının da, boğazlığının da qatlanan yerlərini qat kəsdi, dağılmağa başladı.

“Bu gerçəkdir, həqiqidir, – deyə düşündüm, – həyatda hər şeyin bir sonu var, babanın çəkmələri dünya durduqca dura bilməzdi, çəkmələrin də axırı çatarmış”.

Adamlar babaya çəkmələrini göstərib deyirdilər:

– Çəkmələrinin dincəlmək vaxtı çatıb, baba, onları qarğalara ver, özlərinə yuva tiksinlər.

Bu asan deyildi, baba çəkmələrindən əl çəkə bilməzdi. Mixay baba çəkmələrin sökülüb dağılan yerlərindən içəri qar dolmasını

deyə onları suya basdı və şaxtanın altına qoydu. Şaxta çəkmələrin sökülüb dağılmış yerlərindəki suyu dondurdu, yırtıq deşikləri tutdu. Baba çəkmələri bir də suya basdı, bir də şaxtada saxladı. Çəkmələr buzla örtüldü. Çəkmələr bundan sonra isti və möhkəm oldu. Babanın çəkmələrini bir dəfə mən də geyinib donmayan bataqlıqdan keçdim, palçıq, su çəkmələrə kar eləmədi. Çəkmələrin möhkəmliyinə inanandan sonra yenə əvvəlki fikrimə qayıtdım: “Deyəsən, babanın çəkmələrinin axırı olmayacaq”.

Bir gün bizim Mixay baba xəstələndi. Lakin ehtiyac üzündən məcbur oldu ki, balıq tutmağa getsin, qayıdanda çəkmələri dəhlizdə çıxartmağı, şaxtada saxlamağı unutdu. Buzla örtülmüş çəkmələri çıxartmadan özünü isti sobanın yanına verdi.

Dərd təkcə çəkmələrin donunun açılıb, buzunun əriyib südlə dolu vedrəyə axmasında deyildi, bu nədir ki?! Bəla onda idi ki, ölməz çəkmələrin bu dəfə axırı çatdı. Əlbəttə, başqa cür ola da bilməzdi! Şüşəni su ilə doldurub şaxtanın altına qoyanda su donur, şüşəni partladır. Babanın çəkmələrinin sökülüb dağılmış yerlərini tutan buz çəkmələrin yunlarını lətləşdirmiş, qırırmışdı. Çəkmələrin buzu tamamilə əriyəndən sonra onların çürüdüüyü göründü...

Bizim tərs baba sağalan kimi çəkmələri yenə dondurdu, hətta onları bir qədər geyindi də, lakin yaz gəldi, babanın çəkmələrinin donu açıldı və tamam dağıldı.

Baba çəkmələrinə baxıb ürəyində dedi:

– Doğrudur, çəkmələrin qarğa yuvasında dincəlmək vaxtı çatıb.

Çəkmələri götürüb evdən çıxdı, kəndin kənarındakı hündür yerə qalxdı, keçə çəkmələrinin bir tayını qeyzlə ayıpəncəliyinə tolazladı. Onda mən ayıpəncəliyində sarıköynək tuturdum.

Mixay baba çəkmənin o biri tayını da atmaq istəyəndə ondan soruşdum.

– Niyə çəkmələri təkcə qarğalar aparmalıdır? Yazda quşların hamısı yuva qurmaq üçün lələk, tük, çör-çöp daşıyırmı?

Baba mənə dedi:

– Quşlara da, çöl heyvanlarına da, gəmiricilərə də lazımdır. Yun çox gərəkli şeydir.

Baba birdən bizim ovçunun ona dediyi sözləri xatırladı. “Çəkmələrin tıxac düzəldilməsi vaxtı çatıb”. Baba çəkmənin bu biri tayını atmadı, mənə verdi və tapşırı ki, onu ovçuya çatdırım.

Quşların qayıdan vaxtı idi. Aşağıya, çayın sahilindəki ayıpəncəliyinə yaz quşları qondu. Ayıpəncələrin zoğunu dimdikləməyə başladılar. Keçə çəkmənin bir tayını gördülər. Bu, heç bir quşun gözündən yayınmadı. Yuva qurmaq vaxtı gəlib çatanda babanın çəkməsini səhərdən axşama kimi lif-lif didişdirib sökdülər. Bir həftə ərzində babanın çəkməsinin yununu quşlar dimdiklərində daşıdılar, özlərinə yuva qurdular. Ana quşlar kürt düşdü, ata quşlar isə mahnı oxudu.

Babının çəkmələrindən qurulan isti yuvalarda ötcə balalar çıxdı, böyüdü. Havalər soyuyanda quşlar dəstə-dəstə uçub isti ölkələrə getdilər. Yazda yenə qayıdacaqlar. Quşların çoxu ötən il oyuqlarda qurub getdikləri yuvalarda Mixay babanın çəkməsindən söküb gətirdikləri yunun qırıntılarını görəcəklər. Kol-koslarda, yerdə tikdikləri yuvalardakı çəkmə yunları da itib – batmayacaq, bu yunlar qopub yerə düşəcək, siçanlar da onu öz yeraltı yuvalarına daşıyacaqlar.

Meşələrdən çox keçmişəm. Meşələrdə altına yun döşənmiş quş yuvaları görəndə uşaq kimi düşünmüşəm: “Həyatda hər şeyin sonu var, hər şey məhv olur, təkcə Mixay babanın keçə çəkmələri əbədidir”.

TANIŞ CÜLLÜT

Cüllüt boz rəngli, bataqlıq quşudur, iki sərçə boydadır. Dimdiyi qələmin yarısı qədərdir. Cüllüt dimdiyi ilə bataqlıqda soxulcan axtarır.

Cüllütün əti şirin olduğuna görə ovçuların sevdikləri ov quşudur. Bizim şəhərin yaxınlığında bir cüllüt yaşayırdı. Ovçular öz tazılarını cüllütün yuvasının yanına aparır, tazılara cüllüt ovu öyrədirdilər. Tazılar cüllütün iyini uzaqdan alır, dartınır, dayanıb iy

aldığı səmtə, cüllütün qonduğu yerə doğru baxırlar. Ovçular cüllütü görmür, lakin tazıların baxışına görə onun yerini müəyyən edirlər. Ovçu “İrəli” deyəndə tazı bələdçilik eləyir, onu quşun yaxınına gətirirdi. Ovçu bir də “İrəli” deyəndə tazı cüllütü uçurur, ovçu isə quşu göydə vururdu.

Cüllütü gülləyə tuş gətirmək çətindir, çünki o, göydə düz uçmur, o yan-bu yana əyilə-əyilə, əyri uçur. Buna görə də ovçular cüllüt ovunu çox sevirlər.

Şəhərimizin yaxınlığındakı cüllütün özünü də, yuvasını da qoruyurduq, onun yuvası ilə tazılarımıza cüllüt ovu öyrədirdik.

Bir dəfə tazım məni cüllütün yuvasının yanına gətirdi. Cüllüt yem dalınca getmişdi, yuvasında dörd yumurta, yumurtaların da yanında eynək qabı vardı. Bunu görəndə başa düşdüm ki, yəqin ovçu yoldaşlarımdan kimsə burada tazısına ov öyrədirmiş, o da yuvaya, mənim kimi baxıb eynəkqabı da cibindən düşüb yuvada qalmışdır. Həmin ovçu ilə bu gün küçədə rastlaşdıq, eynəkqabını qaytardım.

QUŞÜZÜMÜ

Ovçu Kirsan hər şeyi elə danışdı ki, əvvəlcə onun söylədiklərinə inanırdıq, yalnız söhbətin axırında düz danışdığını, ya da bizi ələ saldığını anlayırdıq. O bir dəfə bizə quşüzümünün turş olmasından danışdı.

– Bunu kim bilmir, Kirsan Nikolayeviç? – deyə bizlərdən kim isə dilləndi.

– Mən onun turşluğundan danışmıram, – deyə Kirsan cavab verdi. – Quşüzümünün turş olduğunu hamı bilir. Buna görə də o, quşüzümü adlanır. Bir dəfə ağılıma belə bir fikir gəldi: yayda arvadımdan xahiş etdim ki, mənim də payıma düşən quşüzümünün çoxunu bataqlıqdan yıqsın. Yay ötdü, payız da keçdi, qış gəldi, qar yağdı, tetraquşlarının yeməyinə bir şey qalmadı. Giləmeyvələr bataqlıqda qarın altında qaldı, dənələrin üstü çöllərdə qarla

örtüldü. Ayrı əlac qalmadı, tetraquşları uçub tozağacına qonular, ağacın tumurcuqlarını dimdikləyib yeməyə başladılar. Giləmeyvədən, çöllərdəki dənələrdən sonra tozağacının tumurcuqları nə yemək idi ki!.. Mən bunu fikirləşib tozağacının altında bir koma düzəltdim. Tetraquşları təhlükəsiz olduğunu görəndən sonra komadan çəkinmədilər. Səhər erkən komaya girir, qarın üstünə quşüzümü səpələyirdim. Tetraquşları tozağacına qonur onun acı tumurcuqlarını dimdikləyir, aşağıda, qarın üstündə qırmızı quşüzümlərini görürdülər. Bir tetra xoruzu yerə qondu. Quşüzümünə ehtiyatla yaxınlaşmağa başladı. Tüfəngimin lüləsi uzun idi, azacıq tərpətsəydim, hürküb uçacaqdı, qalanı da ona baxıb uçardılar. Mənim yerimə siz olsaydınız, belə də nə edərdiniz?

Ovçulardan biri dedi:

– Nə edərdim? Birincisini qoyardım dənələrdi.

Ovçulardan digəri də nə isə dedi, üçüncüsü də bir başqa söz söylədi, sonra onların arasına mübahisə düşdü. Kirsan isə dinməz-söyləməz oturub gülümsünürdü.

Biz axırda bu söhbəti başlayana müraciət etdik:

– Kirsan Nikolayeviç, bəs siz özünüz necə etdiniz?

– Mən belə etdim, – deyə Kirsan cavab verdi. Tetra xoruzu tozağacının acı tumurcuğundan sonra quşüzümünü dimdikləyəndə ağzı turşudu, ona görə də gözlərini qıydı. O gözlərini qıyan kimi də atəş açdım.

Biz gülüşdük, lakin ovçu Kamolov dedi:

– Bu dəfə kələyin baş tutmadı, Kirsan Nikolayeviç, aldada bilmədin. Üç dovşan nağılında ovçu dovşanlara quşüzümü verir, quşüzümünü yedikdən sonra dovşanların gözləri qıyılır, ovçu onları çələkləyir, heç tüfəng də lazım olmur. Sən isə tüfənglə vurmusan... Heç belə də kələk olar?!

MEŞƏ SAHİBİ

İndi sizə söyləyəcəyim əhvalat günəşli bir gündə yağış yağmamışdan bir az qabaq baş vermişdi.

Meşəyə üzücü bir sakitlik çökmüşdü. Ağacların hər yarpağı, hər tikanı baş-başa vermişdi, sanki hər biri göydən düşən ilk yağış damcılarını tutub saxlamağa hazırlaşmışdı. Meşədəki hər şey bir ayrı görkəm almışdı, amma hamısı bir şey ifadə edirdi.

Mənə belə gəlirdi ki, bu cür vaxtda onlara yanaşdığımıza görə hamısı insan tək üzüünü mənə tutub, Allahdan istədikləri kimi məndən yağış istəyirlər.

Yağışa əmr etdim:

– Ey qoca, onsuz da hamımızı əldən salacaqsan, indi ki gəlmişən, başla görək!

Yağış bu dəfə sözümə qulaq asmadı. Təzə həsir papağımı xatırladım: yağış yağsa, həsir papağım korlanacaq. Papağımı firkirləşirdim ki, bu vaxt qərribə bir küknar gördüm. O, kölgədə böyümüşdü, ona görə də budaqları başını aşağı əymişdi. Yan-yörəsindəki ağaclar kəsildikdən sonra işığa çıxmış, bir böyük ağacın alışıb yandığını gördüm. Yarpaqlı budaqları yerə yatıb kök atmasaydı, yəqin ki, onlar da göyə qalxardılar. Küknarın yerə yapışan budaqlarından yuxarı qalxmış zoğlarının altında yaxşı bir koma əmələ gəlmişdi. Yarpaqlı kiçik budaqlar kəsib gətirdim, komanın üstünün seyrək yarpaqlı yerlərini çitədim, özümə giriş yolu qoydum, saxbudağın qalanını yerə döşədim, oturmaq üçün yer düzəltdim. Təzəcə oturub yağışla yenidən söhbət etmək istəyirdim ki, qarşı tərəfdə bir böyük ağacın alışıb-yandığını gördüm. Yarpaqlı budaqları cəld götürdüm, süpürgə düzəltdim, ağacların budaqlarını qollarımla aralayıb özümə yol aç-aça yangının baş verdiyi yerə yüyürdüm. Yangını tez söndürdüm. Alov ağacın gövdəsini tamam bürümüş olsaydı, yaxın düşmək, yangını söndürmək çətin olardı.

Ağacın yan-yörəsində ocaq qalanmamışdı, inək otarılammışdı. Burada mal, sürü otaran uşaq-muşaq da yox idi ki, həmi-

şəki kimi, yangın yenə onların boynunda qalaydı. Öz nadinc uşaqlıq illərimi xatırladım. Onda düşünürdüm ki, qatranı ağaca yaxım, ağacı yandırım, uşaq dəcəlliyinin törətdiyi bu əyləncəyə, qatranın necə yandığına sevinclə tamaşa edim. Uşaqlıq illərimdəki kimi təsəvvürümdə bir kibrit dənəsi alışıdırıb ağaca od vurdum, yanan ağacı gözlərimin qabağına gətirdim: bunun nəyi xoşdur?!

Mənə aydın oldu ki, ziyankar hər kimdirsə qatran alışarkən birdən məni görmüş, ətraf kolların hansındasa gizlənmişdir. Özümü o tərəfə gedən kimi göstərdim, fıstırığa çala-çala yangın yerindən aralandım, bir neçə addım uzaqlaşandan sonra, gəldiyim əyri yolu çəpinə kəsib kolları atıldım, öz köhnə yerimə qayıdıb orda gizləndim.

Ziyankarı çox gözləməli olmadım. Koldan yeddi-səkkiz yaşlı sarışın bir oğlan çıxdı. Üzü gün yandırdığından sifətində sarıya çalan ləkələr vardı. İri gözləri cəsarət ifadə edirdi. Bədənini yarıçılpaq idi. O, mən gəldiyim səmtə kinlə baxdı, bir küknar qozası götürüb qolunu tovladı, qozanı atmaq istərkən yerində fırlandı, buna görə heç pərt olmadı, əksinə, hər iki əlini ciblərinə qoyub, meşənin sahibi kimi dayandı; yangın yerinə baxa-baxa dedi:

– Zina, çıx, o getdi.

Kollarıdan yaşca da, boyca da ondan bir az böyük, əlində böyük səbət tutmuş bir qız çıxdı.

Oğlan dedi:

– Bilirsən nə var?

Zina iri, sakit gözləri ilə oğlana baxıb sadəcə cavab verdi:

– Yox, Vasya, bilmirəm.

Meşə sahibi mızıldandı:

– Bəri gəl, Zina, sənə demək istəyirəm ki, o adam gəlmə-səydi, yangını söndürməsaydı, o ağacdən bütün meşə od alıb yanardı. Onda gör biz necə tamaşa edərdik?

Zina dedi:

– Sən nə səfeh-sən!

Mən səsləndim:

– Düz deyirsən, Zina. Doğrudan da, bu səfeh gör nə ilə öyünmək istəyir!

Mən bu sözləri deyən kimi dəliqanlı meşə ağası, neçə deyər-lər birdən “götürüldü”.

Zina da, görünür, o dəcəlin əvəzinə cavab verməyi ağına gətirmədi. Zina sakitcə üzümə baxdı, yalnız qaşları azacıq hey-rətlə yuxarı dartıldı.

Bu ağıllı qıza görə həmin əhvalatı zarafata salmaq, onu qa-çırmayıb, onunla birlikdə meşə ağasını ələ gətirmək istədim. Bu zaman meşədəki hər şeyin yağış gözləməkdən səbri tükənmişdi.

– Zina, – dedim, – bax, yarpaqların, otların hamısı yağış göz-ləyir. Bir bax, dovşan kələmi də ölüşkənleşib, ilk yağış damcı-larını tutmaq istəyir.

Zarafatım qıza xoş gəldi, mehribanlıqla üzümə gülümsündü.

– Hə, qoca – dedim, – onsuz da hamımızı əldən salacaqsan, hə, başla görək!

Yağış bu dəfə sözümü eşitdi: yağmağa başladı. Qız isə dodaq-larını bir-birinə sıxdı, diqqətini üzümə cəmlədi, sanki demək istədi: “Zarafat-zarafat, doğrudan da yağış yağdı”.

Tələsik dedim:

– Zina, de görüm bu yekə səbətində nə var?

O, səbətin içini mənə göstərdi. Orda iki ağ göbələk vardı. Mənim təzə həsir papağımı da səbətin içinə qoyduq, üstünü ayı-döşəyi ilə örtükdük, yağışdan qorunmaq üçün mənim komama yol-landıq. Yenə də yarpaqlı budaq qırdıq, komanın üstünə yaxşı-yaxşı döşədik, içinə girdik.

Qız yoldaşını çağırdı:

– Vasya, səfehlik eləmə, bura gəl!

Selləmə yağışdan qorxub qaçan meşə sahibi ləngimədən yanıma gəldi.

Oğlan yanımda oturub nə isə demək istəyirdi ki, şəhadət barmağımı qaldırıb meşə sahibinə əmr etdim:

– Danışma!

Üçümüz də susduq.

İsti yay yağışı yağan zaman küknarın altında duyduğumuz füsunkar gözəlliyi təsvir etmək çətindir. Yağışın qovduğu sım-sırığını sallamış qarabağır quşu özünü bizim komamızın üstün-dəki sıx küknar budaqlarının arasına təpmişdi. Alacəhrə budağın görünən bir qoluna qonmuşdu. Kirpi də gəldi. Dovşan səntirləyə-səntirləyə komamızın yanından keçdi. Yağış bizim küknara nə isə elə hey pıçıldayırdı. Biz çox gözlədik. Elə bil meşənin həqiqi sahibi bizim hər birimizə ayrı-ayrı şeylər pıçıldayır, hey pıçıl-dayırdı...

YARIK

Qara, köhnə kötüklerin ətrafındakı talada çoxlu hündür, kük-nara bənzər qırmızı gülləri olan kollar vardı, burada bir tərəfi göy, bir tərəfi sarı olan alabəzək bənövşələrin çox olmasına baxmayaraq bütün tala qıpqırmızı görünürdü. Burda çoxlu zəng-çiçəyi, ağ çobanyastığı, sarmaşiq, yasəmən – hər cür, hər cür çiçək vardı! Ancaq qırmızı iynəyarpaqdan tala başdan-başa qıp-qırmızı görünürdü. Qara kötüklerin yanında hələ dəymiş, şirin çiyələklər də tapmaq olardı. Yay yağışı heç də pis olmur. Mən yağış kəsənədək küknar ağacının altında oturdum; yağışdan qaçıb gizlənən ağcaqanadlar da bura, quru yerə yığışdı, onları papiros tüstüsünə tutmağıma baxmayaraq, tulam Yariqi çox incitdilər. Ocaq qalamağa başladım. Küknar qozasından çox qalın tüstü çıxmağa başladı, bununla da biz çox keçmədən ağca-qanadları sıxışdırıb, yağışın altına qovduq. Ağca-qanadları təzəcə qovub rahatlanırdıq ki, yağış kəsdi. Yay yağışı adama ləzzət verirdi.

Quşların dən dalınca çıxaraq otların üzərində təzə iz salma-ları üçün küknar ağacının altında bir yarım saat da oturub gözlə-məli olduq.

Mən qırmızı talaya çıxıb “dostum, axtar!” deyərək tulam Yarikin başını buraxdım.

Mən tez-tez, həsədlə Yarikimin burnuna baxıb öz-özümə deyirdim: “Mənim də belə bir cihazım olsaydı, qırmızı çiçəkli talanın içilə üzü küləyə tərəf qaçaraq bu gözəl ətri doyunca iylərdim”.

– Hə, cənab, axtar da! – deyə dostuma müraciətlə təkrar etdim.

O da qırmızı talanın içində dövrə vurmağa başladı.

Çox çəkmədi Yarik meşənin qırağında dayanıb ağacların altını iyləməyə başladı, altdan-altdan mənə ciddi bir tövrlə baxıb məni köməyə çağırırdı, biz sözsüz bir-birimizi başa düşürdük. O məni çox yavaş-yavaş aparırdı, özü isə ayaqlarını o qədər yavaş atırdı ki, lap tülküyə oxşayırdı.

Biz gəlib elə bir qalın kolluğa çatdıq ki, burdan ancaq Yarik keçə bilərdi. Ancaq onu tək ora buraxmağa ürək eləməzdim. O, təkbaşına, yağışdan cücə kimi islanmış quşların üstünə cumsaydı, zəhmətimi yerə vurardı. Mən, ürəkyananlıq edib təəssüflə onu geri çağırmaq istəyirdim ki, o birdən yel dəyirmanının pərinə oxşar gözəl quyruğunu şəkleyib mənə baxdı. Başa düşdüm – o deyirdi:

– Onlar burda gecələyiblər, talada isə dən yeyiblər.

– Bəs nə edək? – deyə soruşdum.

O çiçəkləri iylədi: iz yox idi. Hər şey aydın oldu: yağış bütün izləri yuyub aparmış, biz gəldiyimiz iz isə ağacın altında olduğu üçün qalıbmış. Təzədən dövrə vurmağa başladım. Ancaq Yarik heç yarım dövrə vurmamış, çox da böyük olmayan, xeyli qalın bir kolun yanında dayandı. Tetra quşunun iyi onu bərk vurdu, ona görə də o çox qərribə bir görkəm aldı: büzüşüb qaldı, istəsəydi öz gözəl quyruğu ilə əylənə bilərdi. Mən tez onun yanına gedib pıçıltı ilə soruşdum:

– Əgər mümkünsə, get!

O, irəliləmək istədi, gördü getmək olar, ancaq çox səssiz yerimək lazımdır. O bu cür kolun başına dolanaraq məni başa saldı ki:

– Onlar yağış yağanda burda olublar.

O, quyruğunun tüklərini lap yerə sürtə-sürtə təptəzə izləri ilə məni apardı.

Çox güman ki, onlar da səsimizi eşidiblər, onlar da irəli gediblər, mən bunu Yarikdən bildim; o bunu mənə özünəməxsus bir dillə xəbər verdi.

– Onlar bizdən qabaqda gedirlər, özü də çox yaxındadırlar.

Onlar hamısı böyük bir ardıc kolluğuna girdilər. Yarik də burada özünün axırınçı dayanacağını elədi. O bu vaxta qədər tez-tez öz uzun çəhrayı dilini çıxarıb ləhləyirdi; indi isə çənəsi möhkəm kilidlənmişdi, təkcə, vaxtında içəri sala bilməyən qızıl-gül ləçəyinə oxşar dilinin balaca ucu dodaqları arasından sallanırdı. Ağcaqanad dilin çəhrayı ucuna qonub sanc-dı, qanı sorub kökəldi. Yarikin tünd-qəhvəyi rəngli, müşəmbəyə oxşar burnunun ucunun ağrıdan və iydən titrədiyini görmək olurdu, ancaq dili içəri çəkmək mümkün deyildi: ağzını açsa bərk ləhləyəcək idi ki, bununla da quşu hürküdərdi.

Mən Yarik kimi həyəcanlanmamışdım, ehmalca gedib sərrast bir çırtma ilə ağcaqanadı qovdum və Yarikə böyürdən baxdım: o, belini gərrib quyruğunu dümdüz saxlamışdı; ancaq bütün canı gözünün içindəki iki nöqtəyə cəmləşmişdi.

Mən yavaşca kolun dövrəsilə gedib Yariklə üzbəüz dayandım ki, quşlar görünmədən özlərini kolların içinə verməsinlər, yuxarı qalxsınlar.

Biz xeyli vaxt bu cür dayandıq, əlbəttə, onlar yaxşı bilirdilər ki, biz kolların içindən iki tərəfdən yollarını kəsmişik. Mən kolun içinə bir addım atdım, tetra toyuğunun səsini eşitdim. O qaqqıldadı, bununla da balalarına dedi:

– Uçuram, görüm nə var, amma siz hələ oturun.

O, pırıltıyla uçdu.

Əgər düz mənim üstümə uçsa idi, onda Yarik heç tərpənməzdi də, əgər onun başı üstündən elə-belə uçub getsəydi, Yarik əsas ovun kolluğun içində olduğunu və uçan quşun dalınca qaçmağın böyük cinayət olduğunu yaddan çıxarmazdı. Ancaq yekə,

boz, lap toyuq boyda olan bir quş birdən havada mayallaq aşıb, Yarikin burnunun dibindən, lap yerin üzərindən yavaşca uçaraq, onu çıxırığı ilə aldatmaq istədi:

– Gəl tutda, mən uça bilmirəm!

Sonra güllə dəymiş kimi on addımlıqda özünü otların üstünə salıb, hündür qırmızı çiçəkləri titrədə–titrədə qaçmağa başladı.

Yarik buna dözə bilmədi, mənim illər uzununu öyrətdiyim təlimi yaddan çıxarıb cumdu...

Kələk baş tutdu. O, heyvanı yayındırıb kolluğa, balalarına sarı çıxırdı: “Uçun, uçun, hərəniz bir tərəfə uçun”, özü də birdən ağacların üstündə göyə millənərək yox oldu. Bala tetralar hərəsi bir tərəfə uçdu və yəqin ki, uzaqdan Yarikə qışqırdılar:

– Axmaq! Axmaq!

– Geri! – başını itirmiş dostumun üstünə qışqırdım.

O özünə gəlib, yavaş–yavaş mənə yanaşdı. Mən yazıq–yazıq soruşdum:

– Sən nə elədin? O, yerə uzandı.

– Yaxşı, gəl görək, gəl!

O, təqsirkar bir tövrlə sürünüb gələrək başını dizimin üstünə qoyub bağışlanması üçün xeyli yalvardı.

Mən kolun içində əyləşərək dedim:

– Yaxşı, gəl yanımda sakit otur, ləhləmə. İndi biz onları axmaq yerinə qoyarıq.

Bir on dəqiqədən sonra mən tetraquşunun balaları kimi yavaşca fit çaldım:

– Fiu! Fiu!

Yəni: “Ana, hardasan?”

O cavab verdi:

– Kvax, kvax!

Bu da “gəlirəm” deməkdi.

Bu vaxt hər tərəfdən mənim kimi fit çaldılar:

– Ana, hardasan?

– Gəlirəm, gəlirəm! – O hamısına cavab verdi.

Balanın biri məndən lap azca aralıda cükküldəyirdi. Mən də ona cavab verirdim. O qaçırdı, bir də gördüm ki, lap dizimin yanındakı kol tərəpənir.

Mən barmağımla Yarikə hədələyib düz gözünün içinə baxaraq cəld əlimi titrəyən kolun üstünə qoydum, ordan göyərçin böyüklükdə boz bir bala çıxartdım.

Yavaşca Yarikə dedim:

– Hə, iylə!

O burnunu kənara çəkdi: hart eləməkdən qorxurdu.

– Yox, qardaş, yox, – deyə ona yalvardım, – iylə görək.

– O, iylədi, ancaq özü parovoz kimi fişıl–da–yır–dı.

Bu ona ən ağır cəza idi.

Bundan sonra mən daha cəsarətlə fit çaldım, bildim ki, ana mütləq yanıma qaçıb gələcək, balalarını başına yığacaq, biri çatmayacaq, axırının dalınca qaçıb gələcək.

Bundan başqa yeddi balası vardı. Eşitdim, onlar bir–bir analarını tapıb səslərini kəsdilər. Yeddisinin də səsi gələndən sonra mən, səkkizinci soruşdum:

– Ana, hardasan?

– Gəl yanıma! – deyə o cavab verdi.

– Fiu, fiu! (“Yox, sən onların hamısını mənim yanıma gətir”).

Qaç–qaça gəldi. Butulka ağzı kimi boynunu otların arasından gah bura, gah ora uzatdığını, onun dalınca da balaların hamısının otları tərpətdiyini gördüm. Onlar hamısı məndən ikicə addım aralı otların içində oturmuşdu. İndi mən gözlərimlə Yarikə dedim:

– Hə, bax, axmaq olma!

Əlimdəki balanı buraxdım. O, qanadları ilə kolluğu şappıldatdı, o birilər də qanadlarını şappıldatdılar, havaya qalxdılar. Mən də Yariklə oturub uçub gedən tetraquşlarının dalınca baxıb güldük:

– Baxın, cənablar, sizin başınızı belə aldadarlar!

KİRPİ

Bu ildırımlı, ilıq yağış bütün qışı qalın xəzəl altında yuxuya gedən kirpini də yerindən tərpətdi. Kirpi açıldıqca üstündəki yarpaqlar da qalxmağa başladı. Bir dəfə bunu öz gözlərimlə gördüm, hətta bir az məni vahimə də basdı: yarpaq öz-özünə yerdən qalxırdı.

O açılıb it burnuna oxşar pırpızlı qara burnunu yarpaqların arasından çıxartdı. O, burnunu çıxaran kimi birdən külək köhnə palıd yarpaqlarını xışıldatdı, xışıldatdan aydınca belə bir səs çıxdı:

– K-i-r-p-i!

Belədə necə qorxmayasan?! Bir anda kirpi yumaq kimi yığıldı və bir qədər belə qaldı, elə bil ki, boz yarpaqlar içində bu boz kirpi heç yoxdur. Bir xeyli keçəndən sonra kirpi yenə açıldı, elə təzəcə qalxıb, sıx tikanları biz-biz duran belini düzəldib bir-iki addım atmışdı ki, birdən, yenə də həmin quru palıd yarpaqları pıçıldadı:

– Kirpi! Hara gedirsən?

Bu vəziyyət bir neçə dəfə təkrar olandan sonra kirpi axırda buna öyrəşdi və yola düzəldi. Bütün bunlar bizim təkərli evimizin lap yaxınlığında baş vermişdi. Ona görə də kirpinin, maşının altına – köhnə iplik köynək içində bərk yuxuya gedən bizim Qudanın yatdığı yerə gedib çıxması təəccüblü deyildi. Bu köynək kirpinin çox xoşuna gəlmişdi: bura quru və isti idi, burda hətta içəri keçmək üçün dəşik də vardı, kirpi köynəyinin içinə keçmək istəyəndə Quda birdən başa düşdü:

– Kirpi, hara gedirsən?

Başlandı, nə başlandı! Kirpi tikanlarını Qudanın burnuna batıra-batıra köynəyin qolunun içinə o qədər girdi ki, daha tərpənə bilmədi, axı qolun ağzı çox dar idi.

– Kirpi, hara gedirsən? – deyə Quda çığırdı.

Kirpi nə geri gedə bilirdi, nə də irəli: irəli çox dar idi: geridə də Quda dayanmışdı.

Biz işin nə yerdə olduğunu görüb iplik köynəyi evimizə gətirdik ki, gələn axşama kirpi tikanlarını yatırdar və birtəhər dal-

dalı çəkilib çıxar. Bəlkə də köynək xoşuna gəldi, onda köynək olar kirpinin yuvası.

Biz, öz təzə dostumuzun yerini rahatlayıb onun üçün xalq oyun mahnısını oxumağa başladıq:

Hara belə?

Kirpi lələ,

O da bizə cavab verdi:

Qızlar, belə keçirəm,

Özümə yer seçirəm!

QUŞLARIN VƏ HEYVANLARIN DANIŞIĞI

Bayraqlarla tülkü ovlamağın ayrı ləzzəti var. Əvvəlcə gedib tülkünün yatdığı yeri tapırlar, yatmış tülküdən bir-iki verst aralı kolların üstünə qumaş bayraqlar asılmış ip çəkərək həmin yeri dövrəyə alırlar. Tülkü, rəngli bayraqlardan və qumaş parçanın iyindən bərk qorxur; hürkmüş heyvan dəhşətli dövrədən çıxmaq üçün yol axtarır. Onun üçün çıxış yolu qoyurlar: ovçu da həmin bu yerdə, küknar ağacının daldasında dayanıb onu güdür.

Bayraqlarla bu cür ov etmək tula ilə ova çıxmaqdan çox sərfəlidir. Həmin il qışda bərk qar yağmışdı, özü də elə sulu qar idi ki, tula qulaqlarına qədər qarın içinə batırdı, odur ki, onu tülkü dalınca qovdurmaq mümkün olmadı. Bir dəfə özümü də, tulamı da yorub əldən salandan sonra köhnə ovçu Mixal Mixalıça dedim:

– Gəl, tulalardan əl çəkib, bayraq asaq, axı bayraqlarla hər tülkünü vurmaq olar.

– Necə yəni hər tülkünü? – deyə Mixal Mixalıç məndən soruşdu.

Dedim:

– Lap asanca. Narın qar yağandan sonra təzə iz tapıb bayraqlar asılmış kəndirlə o yeri dövrəyə alırıq, tülkü olar bizim.

– Bunu keçmişdə edirdilər, – deyə ovçu cavab verdi. – Görürdün ki, tülkü üç gün oturub bu dövrədən kənara çıxmağa ürek eləmir. Nəinki tülkü, hətta canavarlar da günlərlə oturub qalırdılar, İndi heyvanlar ağıllanıb, bir də görürsən ki, qaça-qaça gəlib bayrağın altından çıxır.

– Mən başa düşürəm ki, – dedim – ana heyvanlar daha qabaqkı kələklərə uymurlar, ağıllanıblar, bayraqların altından qaçırlar, amma belələri nisbətən azdır; çoxu, xüsusən cavan tülkələr bayraqları heç görməyiblər.

– Görməyiblər! Onlara görmək lazım deyil. Onların danışığı var.

– Necə yəni danışaqsan, nə danışaqsan?

– Adicə danışaqsan. Görürsən ki, tələ qurmusan, yaxşı, ağıllı heyvan, tələnin yan-yörəsində fırlanır, xoşuna gəlmədi, çıxıb gedir. O birilər sonra daha tələyə heç yaxın düşmürlər. Yaxşı bəs də görüm, onlar necə bilirlər?

– Bəs sən necə fikirləşirsən?

– Mənə elə gəlir ki, – deyə Mixal Mixalçı cavab verdi, – heyvanlar oxuyurlar.

– Oxuyurlar!

– Hə də, burunları ilə oxuyurlar. Bunu itlərdə də görmək olar. Məlumdur ki, itlər hər yerdə – tirlərin, torpaq qalağının üstündə, kolların içində öz nişanlarını qoyub gedirlər, sonra o birilər də gəlib hər şeyi başa düşürlər. Tülkü ilə canavar da beləcə oxuyur; biz gözümlə oxuyuruq, onlar burunları ilə. heyvanlarda, quşlarda ikinci cəhət, mən, səslərini hesab edirəm. Qarğa uça-uça qarılıdır, bizim heç vecimizə deyil, tülkü isə kolluqda o saat qulaqlarını şəkəlib tez çölə qaçır. Qarğa uça-uça çığırdıqda, aşağıda tülkü onun səsinə dördayaq götürülür. Qarğa cəmdəyin üstünə qonanda, tülkü buranı çoxdan kəsdirib oturmuş olur. Eh, tülkü nədir! Heç sən sağsağanın çığırtısından bir şey anlaya bilmisənmi?

Mən, əlbəttə, başqa ovçular kimi, sağsağanın qarılısından istifadə edə bilməşdim, ancaq Mixal Mixalçı mənə qərribə bir əh-

valat danışdı. Bir dəfə dovşan dalınca qaçan itlər yerə mıxlanmış kimi dayanırlar. Dovşan birdən elə bil ki, yoxa çıxır. O vaxt tamamilə başqa bir tərəfdə sağsağan qarılıdır. Ovçu, oğrun-oğrun gedərək sağsağana elə yaxınlaşır ki, o bunu görməsin. Bu əhvalat qışda, dovşanlar ağaran vaxt olmuşdu; ancaq qar tamamilə ərimiş, yerin üstündə də ağ lap uzaqdan seçilirdi. Ovçu, sağsağan oxuyan ağacın altına baxıb görür ki, ağ dovşan yaşıl mamırın üstündə uzanıb, gözləri iki qara muncuq kimi parılıdır...

Sağsağan dovşanın yerini bildirirdi, ancaq o, insanın da yerini dovşana və ya başqa heyvana xəbər verir ki, iş burasındadır ki, hansını birinci görsə, o birinin yerini ona bildirir.

– Bilirsənmi, – deyə Mixal Mixalçı dilləndi. Balaca, sarı rəngli bataqlıq tənəkquşu var. Bataqlığa ördək tutmağa gedəndə, yavaş-yavaş, gizlənə-gizlənə gedirsən. Birdən həmin bu sarı quş böyürdən çıxaraq, sən qabağındakı qamışın üstünə qonub yellənə-yellənə ciyildəyir, keçib gedirsən, o da qamışdan qalxıb başqasına qonur və hey ciyildəyir. O, bu ciyiltisi ilə bataqlıqdakı quşların hamısına xəbər verir; bir də görürsən ki, ördəklər ovçunun yaxınlaşdığını duyaraq uçdular, o tərəfdə durnalar qanad çalib getdilər, bu tərəfdə cüllütlər pırr eləyib havaya qalxdılar. hamısına da bais bu sarı quş oldu. Quşlar cürbəcür səslərlə danışır, heyvanlar isə daha çox izlərdən bir şey anlaya bilirlər.

QAR ALTINDA QALAN QUŞLAR

Meşəçili üçün qar altında qalmağın iki cür xeyri var: birincisi – qar altında yatmağa yeri isti olur, ikincisi – qar özü ilə ağaclar-dan yerə meşəçili üçün cürbəcür toxum tökür. Meşəçili qarın altında toxum axtarır, orda yol salır, hava gəlmək üçün yuxarıya deşik açır. Bəzən xizəklə meşənin içindən keçəndə görürsən ki, qarın içindən bir baş görsəndi, birdən yenə yox oldu; bu meşəçilidir. Meşəçili üçün qarın altında qalmağın iki yox, lap üç xeyri

var: qarın altı həm istidir, həm yem var, həm də qırğıdan gizlənmək olur.

Tetraquşu qarın altında qaçmır, o, ancaq soyuqdan gizlənir. Tetraquşunun meşəçili kimi qarın altında böyük yolları olmur, ancaq yuvasını o da səliqə ilə düzəldir: dal tərəfdə zir-zibil üçün, qabaqda isə hava gəlmək üçün başı üstündə dəşik olur.

Boz kəklik isə qar altında qalmağı sevmir, gecələmək üçün uçub kəndə, xırmanda qalmağa gedir. Gecəni kənddə qalır, səhər dən axtarmaq üçün qayıdıb həmin yerə uçub gəlir. Mənim zənnimcə, kəklik ya öz vəhşiliyini itirib, ya da elə əvvəldən sarsaqdır. Qırğı onun uçuşunu başa düşüb marıtlayır, elə olur ki, kəklik uçağa hazırlaşanda qırğı onu ağacda gözləyir.

Məncə tetraquşu kəklikdən xeyli ağıllıdır. Bir dəfə meşədə başıma bir əhvalat gəlmişdi. Xizəklə gedirdim; bərk şaxta idi, qabağıma böyük bir tala çıxdı, talada uca qayın ağacları vardı, tetraquşları bu ağaclarda oturub tumurcuqları yeyirdi.

Bir xeyli bunlara baxdım, birdən tetraquşlarının hamısı yerə yatıb özlərini ağacın altındakı qarın içinə soxdular. Elə o dəqiqə qırğı gəlib özünü tetraquşlarının batdığı yerə vurdu və qarın üstü ilə yeriməyə başladı. O, tetraquşlarının lap üstündə gəzirdi, ancaq anlamırdı ki, ayağı ilə qarı eşib onları tutsun. Bu məni yaman maraqlandırdı. Ürəyimdə öz-özümə deyirdim: “İndi ki o gəzir, demək ayaqlarının altında onların varlığını hiss edir, o ağıllıdır, ancaq anlamır ki, ayağı ilə qarı bir azca eşləsin”.

O, hey gəzirdi.

Başıma düşdü ki, gedib tetraquşlarına kömək edim, mən əylə-əylə qırğıya yaxınlaşmağa başladım: Qar yumşaq olduğundan xizəyin səsi çıxmırdı, kolluqların içi ilə getməyə başladım, birdən ardıc kolluğuna yığıldım, qulaqlarıma qədər qara batdım. Əlbəttə mən burdan səs-səmirsiz çıxmadım, ürəyimdə dedim ki, “yəqin qırğı səsi eşidib uçub gedər”. Mən çuxurdan çıxandan sonra qırğı barəsində daha düşünmürdüm, elə ki talanı keçdim, ağacların arasından baxıb gördüm ki, qırğı tetraquşlarının başı

üstündə vurnuxur, məndən də cəmi bir tufəng qədər aralıdır. Mən atdım. Qırğı yığıldı. Tetraquşlarının isə qırğıdan o qədər bağrıları yarılmışdı ki, tufəng səmindən heç hürkmədilər də. Mən onlara yaxınlaşıb, xizəkləri şaqqıldatdım, onlar qarın altından bir-birinin dalınca çıxıb elə uçurdular ki, hər kim görsəydi, quruyub qalardı.

Mən meşədə çox şey görmüşəm, bunlar mənim üçün elə bir şey deyildi, ancaq qırğıya mat qalmışam: özü o cür ağıllı quşdur, amma bu yerdə yaman axmaqlıq elədi. Mən kəkliyi sarsaqların sarsağı sayıram. O, xırmanda insanlar arasında qalıb, pis öyrəşib, tetraquşu kimi qırğını görəndə özünü qara soxub gizlətməyi bacarmır, ancaq başını qara soxur, quyruğunu tamamilə bayırda qoyur.

Qırğı da onu, əspaz tavaya atdığı kimi quyruğundan tutub dartır.

TƏKƏRLİ EV

Təkərli ev qurmağa bir jurnal mənə kömək etdi. Bu jurnalla belə bir müqavilə bağlamışdıq: mən öz səyahətim barəsində yazacaqdım, jurnal da bunun əvəzində mənə təkərlər üzərində ev qurmağa kömək edəcəkdi. Bu müqaviləni bağlayandan az sonra mənə “QAZ” markalı ton yarımliq bir yük maşını göndərdilər. Mən də başladım götür-qoy eləməyə: görək bu yük maşınında özüm üçün necə bir ovçu evi düzəldə bilərəm ki, onun içində baharın əvvəlindən payızın axırına kimi səyahətə çıxə bilim.

Dülgər və xarratlarla bir neçə dəfə yığışib məsləhətləşdikdən sonra ikiqat nazik taxtadan özüm üçün ban düzəltməyi qərara aldım.

Ustalar tez bir zamanda mənim üçün pəncərəsinin dal taxtası yığılıb-açılan bir ev qayırdılar: taxtanı çəkib örtəndə evin içi zil-qaranlıq oldu, bu da mənim foto işlərim üçün çox vacib idi. Evin dəyirmi damını yaxşı müşəmbə ilə örtükdük, sonra da meşədə gizlənmək və quşları, heyvanları hürkətməməkdən ötrü evi yaşıl boya ilə rənglədik.

Yaşıl ev hazır olandan və rəngi tamam quruyandan sonra biz onu maşının içinə qoyduq, yük maşınının yan taxtalarını dəmir qarmaqlarla evin divarlarına bərkitdik, təkərlər üstündə ev hazır oldu... Bu, ancaq damından və pəncərəsindən evə oxşayırdı. Yerdə qalan iki hissədən ibarət maşın idi: motor olan qabaq hissə və onunla birləşdirilən ağır yük yığılan dal hissə. Mənim təkərli evim maşından daha çox, buğumlu, uzun, yaşıl qurdlara oxşayırdı.

Mən özüm maşını yaxşı sürə bilirdim, ona görə şofer götürmək lazım olmadı. Biz tüfəngləri, rezin qayıqları, ərzaq şeylərini və tulanı maşına qoyub Mazay babanın ölkəsinə getdik... Şair Nekrasovun "Mazay baba və dovşanlar" poemasında təsvir olunan bu yer Kostroma şəhərinə yaxındır. Burdan axan çay da bizim Volqadır.

Tezliklə bu yerlərə "Böyük Volqa" qurğusu yenilik gətirər. Hər şey dəyişər və hər tərəfi su basar, ancaq indi mən bura gələndə hər şey eyni ilə Nekrasovun vaxtındakı kimi idi.

Yazbaşı, daşqın vaxtında Volqa çayının suyu o qədər artır ki, qollarından gələn suya daha yer olmur. Volqanın artıq suyu aşır.

Bu vaxt Volqaya axan bütün çaylar öz sularını geri qaytarır, düzənliklər su ilə dolub dənizə oxşayır.

Su axanda əlbəttə, əvvəlcə çala-çuxurları doldurur, yer, saysız-hesabsız göz və damarlarla örtülmüş bədənə oxşayır. Sonra, su çox axdıqca, yer, içərisində çoxlu adaları olan dənizə çevrilir. Yavaş-yavaş bu adalar da yox olur, ancaq çox hündür olan yerləri su basmır və Volqanın daşqını müddətində bu yerlər ada olaraq qalır.

Məşərlə örtülü olan həmin bu adalara hər tərəfdən heyvanlar: sığın, ayı, canavar, tülkü, cürbəcür siçanlar, cücülər, hər cür dovşanlar, sincablar axışıb gəlir. Burda, doğrudan da baxmalı çox şey var.

Biz bura hələ şaxta olan vaxt gəlmişdik və baharı gözləmək üçün təkərli evimizi ən uca bir yerə qoyduq.

Biz burada düşərgə saldıq.

Soyuq olanda evimizin içini iki neft pilətesi ilə qızdırırdıq, yatmağa yerimiz çox isti olurdu. Şaxta qurtarandan sonra, qar əriyib hər tərəfi su basanda balaca evimizdə piləteni yandırmaqdan yatırdıq. Ağaclar yaşıl dona bürünəndə biz iki rezin qayığımızı hava ilə doldurduq, üstlərində çadır qurduq, bunların içində ən yumşaq və rahat çarpayıda yatan kimi yatırdıq. Havalar lap istiləşəndə ağcaqanadlar üstümüzə bir düşdülər ki, biz yenə də təkərli evimizə köçməli olduq. Payızda, ağcaqanadlar çəkiləndə biz yenə çadıra köçdük və qışa qədər orda qaldıq.

Hər gün təbiəti müşahidələrimi gündəliyimə qeyd edirdim. Gündəliyimin bəzi səhifələri bəlkə sizin üçün maraqlı oldu.

DƏLƏNİN YADDAŞI

Bu gün, qar üstündə heyvanların və quşların izlərinə baxarkən izlərdən bunu oxudum: dələ qarı qazıyıb mamıra çatmış, payızdan gizlədilmiş iki qozu tapıb buradaca yemişdi, mən yalnız qozun qabıqlarını tapdım. Sonra bir on metr gedib yenə də qarın içinə baş vurmuş, yenə də qoz qabıqlarını qarın üstündə qoyub keçmiş və bir neçə metr o tərəfdə üçüncü bir deşik açmışdı.

Bu nə möcüzədir? Dələnin bu qalınlıqda qar və buz qatından qozun iyini duyduğunu düşünmək olmazdı. Demək dələnin payızda gizlətdiyi qozun yeri, aralarındakı dəqiq məsafə yanında qalıbmış.

Ən təəccüblü bu idi ki, dələ, bizim kimi santimetrlə ölçə bil-məzdi, ancaq qozun yerini gözüyarı düz təyin edibmiş. İndi dələnin yaddaşına və fərasətinə necə valeh olmayasan...

QONAQLAR

Bu gün səhər tezdən qonaqlarımız gəlməyə başladılar. Birinci gələn çəkçəki quşu idi, bu elə-belə, bizə baxmaq üçün gəlmişdi. Durna da uçub bizə qonaq gəldi; çayın o tayına, sarı bataqlıqdakı kəsəklərin arasına enib gəzişməyə başladı.

Balıqların qənimi olan burnu qarmaq, gözləri iti, açıq-sarı rəngli çay qaraquşu da uçub gəldi: o havada dayanıb qanad çalçalaya yuxarıdan şikarına baxırdı, haçaquyruq çalağan da uçub gələrək yüksəkdə pərvaz edirdi.

Quş yumurtalarının həvəskarı olan bataqlıq belibağlısı da uçub gəldi. Onda çəkçəkilərin hamısı ağcaqanad kimi onun dalınca cumdu. Çox keçmədən qarğalar da, balaları olan yuvalarını qoruyan çoxlu başqa quşlar da çəkçəkilərə qoşuldu. Yekə yırtıcı quşun acınacaqlı görkəmi vardı: bu irilikdə quş, var qüvvəsi ilə qanad çalıb əkilir, quşlardan uzaqlaşırdı.

Ququ quşu ara vermədən quqquldayırdı.

Vağ quşu quru, köhnə qamışların içindən qalxdı.

Bataqlıq tənəkquşu nazik bir qamış üstündə yellənə-yellənə ciyildəyirdi.

Yereşən də köhnə yarpaqların üstündə oturub ciyildəyirdi.

Hava lap istiləşəndə meşə giləsinin yarpaqları, yaşıl qanadlı quşlar kimi uçub gələrək çılpəq budaqlara qondu.

Söyüd ağacları yarpaqladı, arılar da vızıltıyla gəlib onun üstünə qondu, torpaqarısı vızıldadı, ilk kəpənək də qanadlarını düzəltdi.

Qaz, uzun burnunu gölməçəyə uzatdı, dimdiyinə su alıb üstünə çilədi, bir-bir lələyinin altını dimdiyi ilə qaşdı, yay kimi mütəhərrik olan quyruğunu tərpətdi. Yuyunub təmizləndəndən sonra günün altında gümüş kimi parıldaayan yaş dimdiyini yuxarı qaldıraraq qaqqıldadı.

Gürzə qıvrılıb daş üstündə özünü günə verirdi.

Şələquyruq tülkü qamışlar arasında vurnuxurdu.

Biz, mətbəximiz yerləşən çadırı yığandan sonra həmin yere tənəkquşları uçub gəldilər, nə isə dinləməyə başladılar. Bunlar bizim bugünkü axırıncı qonaqlarımız idilər.

SİĞIN

Bir dəfə axşam, bizim tonqalın qırağına, yaxın kənddə yaşayan bir baba gəlib siğın haqqında bizə cürbəcür ovçu əhvalatları danışmağa başladı.

– Eh, bu siğınlar nədir axı? – deyə kim isə soruşdu.

Baba dedi:

– Yaxşıdırlar.

– Axı, nəyi yaxşıdır? – dedim. – Özü yekə, ayaqları nazik, başı uzunsov, buynuzu kürək kimi, eybəcər biridir.

– Çox yaxşıdırlar, – deyə baba təkid etdi. – Bir dəfə çayın dayaz yerində gördüm ki, siğın iki balası ilə üzür. Mən kolun dalında idim. İstədim onu tufənglə vurum, sonra fikirləşdim ki, gedəsi yeri yoxdur, qoy çıxsın qırağa. Hə, o üzür, balaları ona çata bilmirdi, sahilə yaxın çay dayaz idi. O, palçıqın içi ilə gedir, balalar isə batır, ondan geri qalırdılar. Mən daha da maraqlandım. Fikirləşdim ki, qoy çıxıb özümü ona göstərim. Görüm qaçacaq, ya balalarını atmayacaq?

– Bəs sən ki, onu vurmaq istəyirdin?

– Bu hardan yadına düşdü, – deyə baba təəccüb elədi. – Mən o vaxt hər şeyi unutmuşdum, ancaq bircə şey yadımda idi: görə-sən o, balalarını qoyub qaçacaq, yoxsa onlar da bizim kimi edirlər. Hə, siz nə fikirdəsiniz?

Müxtəlif hadisələri yadıma salıb dedim:

– Elə bilirəm ki, o, qaçıb meşəyə girəcək, orda ya ağacın dalından, ya təpədən baxacaq, ya gözləyəcək...

– Yox, – deyə baba sözümü kəsdi. – Demə, onlarda da bizdə olduğu kimiymiş. Ana qəzəblə mənə baxdı, mən isə çəngəli ona tərəf yellədim. Dedim ki, qaçar, balalarını tutaram. Ancaq heç onun vecinə də gəlmədi; qəzəblə üzümə baxa-baxa düz üstümə gəlirdi. Balaları isə ayaqlarını palçıqdan güclə çıxarırdılar. Necə bilərsiniz? Onlar qırağa çıxanda nə etdilər?

– Analarını ömdilər?

– Yox, qırağa çıxan kimi o saat oynamağa başladılar.

Mən uzunboğaz rezin ayaqqabıları geyib onların beş addımlığına getdim, xeyli baxdım, lap körpə idilər. Biri xüsusən qəşəng idi. Xeyli oynadılar, elə ki, yoruldular, qaçıb analarının yanına gəldilər, o da balalarını qabağına saldı, sakit-sakit çıxıb gətdilər...

– Sən də onlara dəymədin?

– Təsəvvür et ki, yadımdan çıxdı, elə bil əl-qolumu bağlamışdılar. Çəngəl əlimdə idi. Əlimi qaldırıyaydım...

– Nə kəlləpaça olardı! – dedim.

Baba mehriban-mehriban mənə baxıb dedi:

– Sığının doğrudan da yaxşı kəlləpaçası olur. Ancaq onlar elə qəşəngdilər ki... Kəlləpaça – zad yadımdan çıxmışdı.

MEŞƏ MƏRTƏBƏLƏRİ

Quşların və heyvanların meşədə ayrıca mərtəbələri var: siçanlar ağacın rışəsində – ən aşağıda olur; bülbül kimi cürbəcür quşlar yerin lap üstündə özlərinə yuva qurur; qaratoyuq bir azca yuxarıda – kolluqda yuva salır; oyuy quşları – ağacdələ, arıquşu, bayquş, yapalaq bir azca yuxarıda – ağacın gövdəsinin müxtəlif hündürlüklərində və ən yuxarıda yırtıcı quşlar: çalağan və qartal yerləşir.

Bir dəfə meşədə heyvanların və quşların mərtəbələrə yaşamalarının bizim çoxmərtəbəli evlərdə yaşamağımız kimi olmadığının şahidi oldum. Biz həmişə evimizi istədiyimiz yerdəki evlərlə dəyişə bilərik, onlar isə – hər cins ancaq öz mərtəbəsindəki yuvasında yaşaya bilər.

Bir dəfə biz ov vaxtı meşədə qurumuş qayınağacı talasına gəlib çıxdıq. Meşədə tez-tez belə şey olur, qayınağacı müəyyən yaşa çatandan sonra quruyur.

Başqa ağaclar quruyanda qabığını yerə tökür, çılpaq ağac isə tez çürüyüb yığılır; qayınağacının qabığı tökülmür; üzü ağ olan qatranlı qabıq, ağac üçün su keçirməyən qılaf olur, odur ki, qurumuş ağac saf ağac kimi uzun müddət dayanıb qalır.

Hətta ağac çürüyüb içi ovuntuya dönəndə belə üzü nəmişlikdən ağırlaşmış ağcaqayının xarici görünüşü saf ağaca oxşayır. Ancaq belə ağac yaxşıca bir təkəna bənddir, o dəqiqə ağır parçalara bölünüb yığılır.

Belə ağacı yıxmaq həm çox maraqlıdır, həm də çox qorxuludur, əgər vaxtında altından qaçmasan ağac parçası başını birtəhər eləyər. Hər halda biz ovçular o qədər də qorxmuruq, belə qayınağaclarına rast gələndə bir-birinin dalınca onları yırıq.

Bir dəfə meşədə belə qayınağacı olan bir talaya gəlib çıxaraq iri bir qayınağacını yerə yıxdıq. Ağac yerə yığılanda bir neçə parçaya bölündü; bu parçaların birinin oyugunda sığırçın yuvası var idi. Ağac yığılanda balaca balalara bir şey olmadı, ancaq onlar yuvaları ilə birlikdə ağacın oyugundan yığıldılar. Ətcəbələr yekə qırmızı ağızlarını açıb cıvıldaşırdı və bizi öz anaları bilərək, yeməyə xırda qurdlar istəyirdilər. Biz yeri qazıb xırda qurd tapdıq, onlara verdik; onlar uddular, yenə də cıvıldaşırdılar.

Çox keçmədən ağappaq totuq yanaqlı ata-ana sığırçınlar dimdiklərində xırda qurd uçub gəldilər, yaxındakı ağaca qondular.

– Əzizlərimiz, salam, – deyərək biz onları səslədik, – bədbəxtçilik üz verib, biz heç istəməzdik ki, belə olsun.

Sığırçınlar bizə heç bir cavab verə bilmirdilər. Həm də bəla onda idi ki, başa düşə bilmirdilər ki, nə olub, ağac hanı, balaları hardadır.

Onlar bizdən zərrəcə qorxmurdular, böyük təlaş içində bu budaqdan o budağa qonurdular.

– Baxın, onlar burdadırlar, – deyərək biz yuvanı onlara göstərdik. – Baxın, burdadırlar, görün necə cıvıldaşırlar, sizi necə çağırırlar!

Sığırçınlar heç nəyə qulaq asmırdılar, vurnuxur, narahat olur, ancaq aşağı düşmək, öz mərtəbələrindən kənara çıxmaq istəmirdilər.

Biz bir-birimizə dedik:

– Bəlkə, bizdən qorxurlar. Gəlin gizlənək! Gizləndik də.

Xeyr! Balalar cıvıldaşırdı, ata-analar cıvıldaşırdı, qanad çalır, ancaq aşağı düşmürdülər.

Biz onda başa düşdük ki, quşlarda insanlarda olan kimi deyil, onlar yuvalarının mərtəbəsini dəyişə bilmirlər: indi onlara belə gəlir ki, onların evlərinin mərtəbəsi balaları ilə birlikdə yoxa çıxıb.

Yol yoldaşım dedi:

– Vay, vay, vay, siz nə axmaqsiniz!..

Həm adamın gülməyi tutur, həm də onlara yazığı gəlirdi: çox qəşəngdirlər, qanadları da var, ancaq heç bir şey başa düşmək istəmirlər.

Biz, ağacın içində yuva olan böyük parçasını götürdük, qonşu qaynağacının başını sindirdi və yuva yerləşən ağac parçasını götürüb dağılmış yuvanın yerləşdiyi hündürlükdə qaynağacının başına qoyduq. Pusquda çox gözləməli olmadıq: bir neçə dəqiqədən sonra xoşbəxt ata-ana öz balalarının yanına gəldi.

SUYUN ÜZƏRİNDƏ ÜZƏN XIRDA BALIQLAR

Suyun üzünə günəş şüaları düşüb titrəşir. Tünd-göy rəngli cırcıramalar qamışlıqda və küknar ağacının qırxbuğumunda oturlar. Hər bir cırcıramanın özünün ayrıca qırxbuğumlu küknar ağacı və ya qamışlığı var: uçub gedir və yenə də mütləq oraya qaydır.

Başlarını itirmiş qarğalar bala çıxarıb, indi də oturub dincəlirlər.

Lap balaca bir yarpaq hörümçək sapı ilə çaya düşüb, hərlənir, özü də necə hərlənir...

Mən də qayığımıza minib üzünə çayda üzürəm. Mənim qayığım bu yarpaqdan azca ağırdır. Əlli iki taxta parçasından düzəldilib, üzünə də parusin çəkilməlidir. Bircə dənə avarı var. Uzun ağacdır, başları kürək kimi düzəldilib. Kürəyi bu tərəfdən o tərəfdən növbə ilə suya batırırsan. Elə yüngül qayıqdır ki, qüvvə sərf etmək lazım deyil. Kürəyi suya batırdın, qayıq hərəkət edir, elə də səssiz üzür ki, heç balıqlar da qorxmur. Belə bir qayığa minib çayda sakit-sakit üzəndə adam nələr görmür!

Görürsən ki dolaşa, çayın üzərindən uçanda suya damcı atdı, bu əhəng kimi ağ damcı suya düşəndə o saat suyun üzündə üzən xırdaca balıqların diqqətini cəlb eləyir. Bircə saniyənin içində suyun üzündə xırdaca balıqlar dolaşan atdığı damcı ətrafında yığılıb bir hay-küy salırlar ki. Yırtıcı balıq olan şelesper bu yığınağı görəndə kimi üzüb gəlir, quyruğunu suda elə şappıldadır ki, suda üzən xırdaca balıqların qulaqları bu səsdən batır, özləri də qarınları üstə çevrilir. Onlar bircə dəqiqədən sonra özlərinə gəlir, ancaq şelesper də axmaq – zad deyil, o bilir ki, dolaşa həmişə suya damcı atmır və damcının dövrəsinə də bu qədər axmaq yığılmır; odur ki, birini tutur, o birini tutur... o ki, var yeyir. Vaxtında qaçıb gizlənə bilən xırdaca balıqlar bundan sonra ağıllanır: əgər göydən onlar üçün yaxşı bir şey damcılanıbsa, onda göz-qulaq olacaqlar ki, aşağıdan onların başı bəlaya düşməsin.

XƏRÇƏNGLƏR NƏ PİÇİLDAŞIR

Xərçənglərə lap təəccüb edirəm – onlarda sanki lazımsız olan nə qədər şey bir-birinə qarışır: nə qədər ayaqları var, hələ bığları, qısqacları, özü də quyruğunu qabağa verib yeriyir, quyruğu da onun boynu adlanır. Uşaqlıqda mənə ən çox təəccübə salan xərçəngləri vedrənin içində yığanda onların pıçıldaşmaları idi. Onlar hey pıçıldaşırdılar, ancaq nə barədə pıçıldaşdıqlarını başa düşmək olmur.

Nə vaxt dedilər ki: “Xərçənglər pıçıldaşıb qurtardılar”, demək, öldülər və onların xərçəng həyatı pıçıltıyla keçdi.

Bizim Vertuşinka çayında qabaqlar, mən uşaq olan vaxtlarda, xərçəng balıqdan çox idi. Bir dəfə nənəm Domna İvanovna nəvəsi Zina ilə bizə, Vertuşinkadan xərçəng yığmağa gəlmişdi. Nənəm nəvəsi ilə bizə axşamüstü gəlmişdilər, bir az oturub dincəldəndən sonra çaya getdilər. Orda onlar xərçəng toru atdılar. Xərçəng torunu bizdə hamı özü hazırlayır. Söyüd çubuqlarını

halqa kimi əyir, köhnə balıq torunu götürüb onun üzünə çəkirlər, torun içinə bir parça ət ya başqa bir şey, hamısından yaxşısı xərçəng üçün qızardılmış və buğa verilmiş qurbağa qoymaqladır. Toru çayın dibinə salladırlar. Xərçənglər qızardılmış qurbağa iyini duyan kimi çuxurlardan çıxıb tora sürünürlər. Aradabir torun ipini çəkib çıxarırlar, xərçəngləri götürüb toru yenə suya salırlar.

Bu çox sadə bir şeydir. Nənəm nəvəsi ilə bütün gecəni xərçəng çıxardırdılar, bir böyük səbət yığıb səhər on verst aralıda olan öz kəndlərinə aparmağa hazırlamışdılar. Gün çıxmışdı, nənə ilə nəvə yol gedirdilər, tərləyib yorulmuşdular.

İndi xərçəng heç onların gözündə deyildi, istəyirdilər ki, tez evə çatsınlar.

Nənə dedi:

– Bircə xərçənglərin pıçıldaşması kəsilməsin.

Zina qulaq verdi.

Xərçənglər səbətdə pıçıldaşırdı.

Zina soruşdu:

– Onlar nə pıçıldaşırlar?

– Ölümqabağı, qızım, bir-birilə vidalaşırlar.

Xərçənglər bu vaxt heç pıçıldaşmırlar. Onlar kələ-kötür “sümük” bədənlərini, qısqaclarını, bıqlarını, boyunlarını bir-birinə sürtürdülər, bundan da adamlara elə gəlir ki, onlar pıçıldaşırlar. Xərçənglər ölməyə hazırlamırdılar, yaşamaq istəyirdilər. Xərçənglərin hər biri bütün ayaqlarını işə salmışdı ki, bəlkə bir deşik tapa bildi, səbətdə lap iri xərçəngin keçə biləcəyi böyüklükdə bir deşik tapıldı. Ən iri xərçəng əvvəlcə çıxdı, onun dalınca bir balacası lap asanca çıxdı, bundan sonra çıxhaçix başlandı: səbətdən nənənin küləcəsinə, ordan tumanına, tumanından yola, yoldan otların içinə, otun içindən də çaya, otnan çayın arasında nə var ki, əlini uzatsan çatır...

Gün getdikcə daha da bərk yandırırırdı. Nənə nəvəsi ilə gedir, gedir, xərçənglər də hey sürünüb düşürdülər. Axırı ki, Domna İvanovna nəvəsi Zina ilə gəlib kəndlərinə yaxınlaşdılar. Nənə

birdən dayanıb qulaq verdi, görsün səbətdə xərçənglər nə edir. Heç nə eşitmədi. Səbətin yüngülləşdiyini heç başa düşmədi; qarı gecə yatmadığından elə yorğun idi ki, heç nə hiss eləmirdi.

Nənə dedi:

– Qızım, xərçənglər yəqin pıçıldaşib qurtarıblar.

– Ölüblər? – deyə qız soruşdu.

Nənə dedi:

– Yatıblar, daha pıçıldaşmazlar.

Gəlib daxmaya çatdılar, nənə səbəti çiyindən yerə qoydu, üstündəki əskini götürdü.

– Ay başıma xeyir, bəs xərçənglər hanı?

Zina gördü ki, səbətin içi bomboşdur.

Nənə nəvəsinə baxıb ancaq əllərini yelləyib dedi:

– Bu xərçənglər əcəb pıçıldaşdılar! Mən elə bilirdim onlar ölməmişdən qabaq bir-birilə vidalaşırlar, demə, onlar biz axmaq-larla vidalaşmışlar.

AYI

Çoxları belə düşünür ki, əgər ayısı çox olan meşəyə getsən, o saat sənin üstünə düşüb yeyərlər, tək-cə sümüklərin qalar.

Bütün başqa heyvanlar kimi, ayı da meşədə olduqca ehtiyatla yeriir. İnsan iyini duyan kimi elə əkilir ki, heyvanın nəinki özünü, heç quyuğunu da görə bilmirsen.

Bir dəfə şimalda mənə çoxlu ayı olan yer göstərdilər. Bu yer Pineqa çayına tökülən Kod çayının yuxarılarında idi. Ayı vurmağa heç həvəsim yoxdu, bir də ayı ovunun vaxtı deyildi: ayı ovuna qışda çıxarlar, mən isə Kod çayı qırağına ayların yuvalarından təzəcə çıxdıqları vaxt – baharın əvvəlində gəlmişdim.

Mən çox istəyirdim ki, ayını talada yem üstündə, ya çayın qırağında balıq ovlayanda, ya da uzanıb dincələn vaxt görəim. Hər ehtimala qarşı özümle tüfəng götürərək, çalışırdım ki, meşə-

də heyvanlar kimi ehtiyatla yeriym, təzə iz görəndə gizləndirdim, bir neçə dəfə hətta mənə elə gəldi ki, burnuma ayı iyi də dəydi... Ancaq nə qədər gəzdimsə, bu dəfə ayıya rast gələ bilmədim.

Axırda həm həvəsdən düşdüm, həm də qayıtmaq vaxtı gəlib çatdı. Mən qayığımı, ərzaq ehtiyatını gizlətdiyim yerə getdim. Birdən iri bir küknar budağı lap qabağımda dartınıb silkələndi.

“Yəqin ki, bir heyvan – zəddir!” – düşündüm.

Torbaları yığışdırıb qayığa mindim və üzüb getdim. Qayığa mindiyim yerlə üzbəüz, çayın dik və hündür olan o tayında, balaca bir daxmada peşəkar ovçu yaşayırdı. Bir-iki saatdan sonra həmin bu ovçu öz qayığına minib Kod çayı ilə üzüaşağı gələrək mənə yarı yolda hamının dayanacağı daxmada tapdı.

O mənə danışdı ki, çayın o tərəfindən – öz yerindən, mənim lap qayığa mindiyim yerdə ayının meşədən çıxdığını görüb. O saat tamamilə küləksiz havada lap qabağımda küknar budağının silkələndiyi yadıma düşdü.

Öz-özümə acığımı tutdu ki, ayını hürkütmüşəm. Ovçu mənə hələ bunu da dedi ki, ayı nəinki gözümdən yayınıb, hətta dalımcaca gülüb də... Demə, ayı məndən lap azacıq aralıda dayanıbmiş, çökəkdə gizlənərək dal ayaqları üstə durub mənə baxırmış: mənim meşədən necə çıxdığıma, qayığa mindiyimə, qayığı necə sürüb getdiyimə göz yetirmiş. Mən çıxıb gedəndən sonra ağaca dırmaşıb bir xeyli vaxt mənim Kod çayı ilə üzüaşağı üzüməymi izləyirmiş.

– O qədər baxdı ki, – deyə ovçu sözünə davam etdi, – axırda yoruldum, daxmaya çay içməyə getdim.

Ayının mənə aldatmağına acığımı tutmuşdu. Ancaq bəzi boş-boğazlar uşaqları cürbəcür meşə heyvanları ilə qorxudur və heyvanları uşaqlara elə təsvir edirlər ki, guya meşədə silahsız görünən kimi o saat səni yeyəcək, bircə sürsümüyün qalacaq, bu, adamın lap qanını qaraldır.

QIZILI ÇƏMƏN

Zəncirotunun çiçəkləndiyi zaman qardaşımla mənim üçün həmişə böyük bir əyləncə başlanardı. Qardaşımla öz işimizə gedərdik – o qabaqca, mən də onun dalınca.

– Seryoja! – deyə onu işgüzar bir tərzdə səsləyirdim. O mənə sarı dönəndə zəncirotunu düz üzünə üfləyərdim. O da mənə güdər, girəvə tapan kimi əvəzini çıxardı. Beləliklə, biz bu maraqsız çiçəkləri ancaq əylənmək üçün toplayardıq. Lakin bir dəfə mən bir şeyi kəşf etməli oldum.

Biz kənddə yaşayırdıq və pəncərəmizin qabağı zəncirotu çəmənliyi idi. Çox qəşəng idi. Hamı deyirdi: “Çox qəşəngdir! Lap qızılı çəməndir”. Bir dəfə balıq tutmaq üçün səhər tezdən durdum. Gördüm ki, çəmən qızılı deyil, yaşılıdır. Günorta üstü evə qayıdanda çəmən yenə də başdan-başa qızılı idi. Göz qoyub, müşahidə etməyə başladım. Axşam çağı çəmən yenə də yaşıl oldu. Mən gedib bir zəncirotu tapdım. Məlum oldu ki, o öz ləçəklərini yummuşdu; əgər bizim barmaqlarımızın iç tərəfi sarı olsa, əlimizi yumanda sarı rəngi gizlətməmiş olduğumuz kimi, səhər günəş çıxanda zəncirotlarının, öz ovuclarını açdığını və buna görə də çəməninin yenə qızılı olduğunu gördüm.

O zamandan zəncirotu bizim üçün ən maraqlı çiçəklərdən biri oldu; çünki zəncirotu çiçəkləri biz uşaqlarla bir yatır yuxudan da bizimlə bir dururdu.

MÜNDƏRİCAT

Rus uşaq ədəbiyyatı inciləri	4
------------------------------------	---

ALEKSANDR SERGEYEVİÇ PUŞKİN

Çar Saltan nağılı (tərc. M.Seyidzadə)	15
Keşiş və onun işçisi Balda haqqında nağıl (tərc. M.Seyidzadə)	48
Balıqqı və balıq nağılı (tərc. M.Seyidzadə)	55
Ölmüş şahzadə qız və yeddi pəhləvan nağılı (tərc. M.Seyidzadə)	61
Qızıl xoruz nağılı (tərc. M.Seyidzadə)	81
Ruslan və Lyudmila (tərc. M.Rahim)	88

MİXAİL YURYEVİÇ LERMONTOV

Aşiq Qərib (tərc. Ş.Mirbağirova)	176
--	-----

LEV NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY

Baba və nəvə (tərc. İ.İbrahimov)	189
Tapılmış uşaq (tərc. İ.İbrahimov)	189
Çəyirdək (tərc. İ.İbrahimov)	190

PYOTR PAVLOVİÇ YERŞOV

Qozbel at (tərc. M.Seyidzadə)	193
-------------------------------------	-----

MİXAİL MİXAYLOVİÇ PRİŞVİN

Meşə həkimisi (tərc. E.Rəhimov)	279
Lada (tərc. E.Rəhimov)	280
Bir qurtum süd (tərc. E.Rəhimov)	282
Petyanın başmağı (tərc. E.Rəhimov)	282
Burunduk (tərc. E.Rəhimov)	283
Qazança adlı maral balasının hekayəti (tərc. E.Rəhimov)	285
Qartal yuvası (tərc. E.Rəhimov)	287
Qaplan (tərc. E.Rəhimov)	288
Ağacların əsirliyi (tərc. E.Rəhimov)	290
Yereşən (tərc. E.Rəhimov)	290

Tala (tərc. E.Rəhimov)	291
Babanın keçə çəkmələri (tərc. E.Rəhimov)	293
Tanış cüllüt (tərc. E.Rəhimov)	295
Quşüzümü (tərc. E.Rəhimov)	296
Meşə sahibi (tərc. E.Rəhimov)	298
Yarik (tərc. Ş.Mirbağirova)	301
Kirpi (tərc. Ş.Mirbağirova)	306
Quşların və heyvanların danışığı (tərc. Ş.Mirbağirova)	307
Qar altında qalan quşlar (tərc. Ş.Mirbağirova)	309
Təkərli ev (tərc. Ş.Mirbağirova)	311
Dələnin yaddaşı (tərc. Ş.Mirbağirova)	313
Qonaqlar (tərc. Ş.Mirbağirova)	314
Sığın (tərc. Ş.Mirbağirova)	315
Meşə mərtəbələri (tərc. Ş.Mirbağirova)	316
Suyun üzərində üzən xırda balıqlar (tərc. Ş.Mirbağirova)	318
Xərçənglər nə pıçıldaşır (tərc. Ş.Mirbağirova)	319
Ayı (tərc. Ş.Mirbağirova)	321
Qızılı çəməni (tərc. Ş.Mirbağirova)	323

291	Tala (tərc. E. Rəhimov)	291
292	Bədənə keçən cəmələri (tərc. E. Rəhimov)	292
293	Təniz cüllət (tərc. E. Rəhimov)	293
294	Qışın müddəti (tərc. E. Rəhimov)	294
295	Məşə səhəri (tərc. E. Rəhimov)	295
296	Yarıq (tərc. Ş. Mürdəyev)	296
297	Kəpənək (tərc. Ş. Mürdəyev)	297
298	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	298
299	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	299
300	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	300
301	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	301
302	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	302
303	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	303
304	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	304
305	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	305
306	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	306
307	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	307
308	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	308
309	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	309
310	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	310
311	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	311
312	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	312
313	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	313
314	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	314
315	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	315
316	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	316
317	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	317
318	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	318
319	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	319
320	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	320
321	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	321
322	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	322
323	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	323
324	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	324
325	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	325
326	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	326
327	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	327
328	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	328
329	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	329
330	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	330
331	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	331
332	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	332
333	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	333
334	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	334
335	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	335
336	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	336
337	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	337
338	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	338
339	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	339
340	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	340
341	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	341
342	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	342
343	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	343
344	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	344
345	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	345
346	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	346
347	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	347
348	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	348
349	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	349
350	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	350
351	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	351
352	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	352
353	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	353
354	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	354
355	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	355
356	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	356
357	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	357
358	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	358
359	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	359
360	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	360
361	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	361
362	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	362
363	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	363
364	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	364
365	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	365
366	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	366
367	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	367
368	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	368
369	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	369
370	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	370
371	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	371
372	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	372
373	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	373
374	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	374
375	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	375
376	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	376
377	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	377
378	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	378
379	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	379
380	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	380
381	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	381
382	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	382
383	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	383
384	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	384
385	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	385
386	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	386
387	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	387
388	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	388
389	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	389
390	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	390
391	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	391
392	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	392
393	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	393
394	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	394
395	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	395
396	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	396
397	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	397
398	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	398
399	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	399
400	Qışın və onun (tərc. Ş. Mürdəyev)	400

RUS UŞAQ ƏDƏBİYYATI

BİRİNCİ KİTAB

"ÖNDƏR NƏŞRİYYAT"

BAKİ-2005

Buraxılışa məsul:	Əziz Güləliyev
Texniki redaktor:	Rövşən Ağayev
Tərtibatçı-rəssam:	Nərgiz Əliyeva
Kompyuter səhifələyicisi:	Aleksandra Samuylova
Korrektor:	Ağasən Bədəlov

Yığılmağa verilməmişdir 10.11.2004. Çapı imzalamışdır 10.02.2005.
Formatı 60x90 v. Fiziki çap vərəqi 20.5. Offset çap üsulu.
Tiraj 25000. Sifariş 120.

Kiçik "PROMAT" mətbəxində çap olunmuşdur.

Buraxılış məsuli: Gəz Gülüliyev

Texniki redaktor: Rəşad Rəşadov

Tərtibatçı-tərtibat: Y. Gülüliyev

Kompyuter səhiyyəsi: Aleksandra Zamyatova

Korrektor: Ağasən Bədəlov

Yığılmağa verilmişdir 10.11.2004. Çapa imzalanmışdır 16.05.2005.
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 20,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 120.

Kitab "PROMAT" mətbəəsində çap olunmuşdur.